

Поштарина плаћена у готову

НАШ ЈЕЗИК

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

ОДКОР

ГОДИНА VI СВЕСКА 1-2

Овај је часопис препоручен **свим школама** одлуком Министарства просвете П.бр. 22 184 од 10 августа 1932 год., а на основу мишљења Главног просветног савета С.бр. 473 од 21 маја 1932 год.

БЕОГРАД

1937

САДРЖАЈ

1. Уредништво: У славу Вукову!	1
2. А. Белић: Вук Караџић и ваш књижевни језик	3
3. П. Ђорђевић: Вуков назив „простонародњи“	25
4. Н. Радосевић: Зашто су Руси помагали Вука	29
5. М. С. Московљевић: Прослава стопедесетогодишњице рођења Вука Ст. Караџића	38
6. Језичке поуке	61

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

Драгутин Костић, Милош Ивковић, Глиша Елезовић, д-р Милош С.
Московљевић, д-р Бранко Милетић, д-р Данило Вушовић, д-р Радомир
Алексић, д-р Петар Ђорђевић, д-р Радосав Бошковић и Миодраг Лалевић

Наш језик излази једанпут месечно, а десет бројева чине једну књигу.
Годишња претплата дин. 30. Поједини број дин. 4. — Претплата се шаље
администрацији, Српски семинар, соба бр. 5, чековни рачун бр. 54818,
а рукописи — секретару Уређивачког одбора д-ру Радомиру Алексићу, Српски
семинар, соба бр. 3, Универзитет у Београду.

Наш *ЈЕЗИК*

НАШ ЈЕЗИК

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО У БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

О Д Б О Р

ГОДИНА VI

Овај је часопис препоручен **свим школама** одлуком Министарства просвете П.бр. 22 184 од 10 августа 1932 год., а на основу мишљења Главног просветног савета С.бр. 473 од 21 маја 1932 год.

БЕОГРАД, 1939

ПТАМПАРИЈА „МЛАДА СРБИЈА“ — УСКОЧКА 4.

Влад. М. Анђелковића — Грачаничка 12.

Телефон 21-3-52

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

Драгутин Костић, Милош Ивковић, Глиша Елезовић, д-р Милош С. Московљевић, д-р Бранко Милетић, д-р Данило Вушовић, д-р Радомир Алексић, д-р Петар Ђорђић, д-р Радосав Бошковић и Миодраг Лалевић

Наш језик излази једанпут месечно, а десет бројева чине једну књигу. Годишња претплата дин. 30. Поједини број дин. 4. — Претплата се шаље администрацији, Српски семинар, соба бр. 5, чековни рачун бр. 54818, а рукописи — секретару Уређивачког одбора д-ру Радомиру Алексићу, Српски семинар, соба бр. 3, Универзитет у Београду.

PG1224

AIN37

V.6

САДРЖАЈ

VI године Нашег језика

	СТРАНА
<i>А. Белић</i> : У славу Вукову!	1—3
Вук Караџић и наш књижевни језик	3—25
Др. Томислав Маретић	65—69
Оци, очеви и оцеви	69—73
Народни и књижевни језик	97—102
Позоришни језик	129—137
Из живота речи	177—202
Август Мусић	241—243
<i>Георгијевић С.</i> : О енклитици „је“ и њеном намештању	210—217
<i>Gršković P.</i> : Nekoliko pisama Ivana Kurelca	89—94
<i>Ђорђевић П.</i> : Вуков назив „простонародњи“	25—29
<i>Иванчевић М.</i> : Два случаја скраћивања реченица	223—224
Прилог постанку прилога	224—225
Паде дите у зелену траву	250
<i>Илић Драгољуб</i> : Из школе	247—249
<i>Jovanović M. M.</i> : Avion-krilatica	85—86
<i>Kovačević S.</i> : Prilog geografskoj terminologiji	114—125
<i>Косић Д.</i> : Нешто о прилагођивању туђих именица нашим	102—106
Тумачење стихова народне песме	167—169
Потаја	229—232
Тролетница, тролетна грозница	234
<i>Красовски А.</i> : Још о неким речима	87—88
<i>Б. М.</i> : Један пример насиља над језиком	227—229
<i>Милетић Б.</i> : Преглед часописа	250—265
<i>Милетић М. М.</i> : Наш административни језик	268—269
<i>Мићковић В. М.</i> : О неким физичким називима	73—78
<i>Московљевић М. С.</i> : Прослава стопедесетогодишњице рођења Вука	
Ст. Караџића	38—61
Нов бранич нашег књижевног језика	162—163
Једна чешка књига о нашем књижевном	
језику	163—165
<i>Njegovan V.</i> : О hemiskoj terminologiji	106—112
<i>Perković M.</i> : Jedno pismo d-ra Tomislava Maretića	165—167
Sitan prilog našem folkloru	225—227

<i>Поленакoвић Ђ.</i> : Још о имену Ђорђе	83—85
Доситеј или Доситије Обрадовић	232—234
<i>Радoјичић Ђ.</i> : Писање (писаније) са значењем <i>сликање</i>	78—81
Бранкова жеља да се у Ђачком растанку стави „из њег“ место „изањ“	112—114
Шта значи <i>умрак</i> у запису патријарха Пајсија (из 1624/25 год.)?	151—156
Месец черешнар	217—223
<i>Радoшевић Н.</i> : Зашто су Руси помагали Вука	29—38
<i>Секулић И.</i> : Белешка о једном глаголском времену	137—139
<i>Станојевић М.</i> : Опера	88—89
Појава новијих дублетних облика код неких именица	245—247
<i>Стевановић М.</i> : Употреба и значење предлога <i>због</i> и <i>ради</i>	139—151
Напоредна употреба заменице <i>који</i> и односних свезица: <i>да, где, како, где и што</i>	202—210
<i>Уредништво</i> : У славу Вукову!	1—3
<i>Нрасте М.</i> : О употреби <i>zapete</i> и <i>naporednim</i> рећеницама и <i>srednjo-</i> <i>školskim udžbenicima</i>	156—162
О <i>imenima mesta</i> у Далмацији	266—268
<i>Језичке поуке</i> : 61—65, 94—97, 125—129, 171—177, 237—241, 271—272	
<i>Наша пошта</i> :	169—171, 234—237, 270—271
<i>Регистар VI год. „Нашег језика“</i>	273—288

НАШ ЈЕЗИК

ГОД. VI

СВ. I

У СЛАВУ ВУКОВУ!

Сто и педесет година је прошло како је угледао света велики учитељ наш и цео га народ слави као једног од најдостојнијих синова својих! Његовој слави ништа не

недостаје. И трновит пут којим је ишао готово педесет година са племснитим уверењем да народно начело у народној култури мора победити; и велика искушења лич-

нога и друштвенога живота која су стално и увек са већом жестином излазила преда њ не би ли му саломила моралну снагу кад већ сталне сметње и препреке нису могле да га физички смлате; н, најзад, велико привиђање крајње победе, највећег тријумфа који се за смртнога замислити може: уједињења целог народа, вековима подељена и раздробљена, у духу, у цивилизацији и култури — његовом заслугом.

Времена која су затим наишла довршила су дело његово: толико је оно било засновано на здравим основима и толико је у њему било животне снаге. Народни језик као суза чист, са чудним преломима драгог камења, који су народна патња и народна љубав очувале кроз векове као највеће благо у дубини народне душе, скривајући га од насилника и превратника, — заблистао је нечувеним сјајем чим је био у земљи која се ослобођавала од туђинских господара изнесен на видело света. Њиме је објављено рађање нове културе на Балканском Полуострву која ће сакупити у се сву животну снагу једног народа и све богатство његова духа.

Тај велики догађај, који сам собом значи целу епоху и од којег се у историји наше културе отпочиње нова ера, — спремио је својим животом и радом и објавио је Вук Караџић. И као што увек епохални догађаји имају своје велике последице, тако је и Вуково дело стављања наше народне културе на народну основицу — значило почетак стварања нове културе са свима знацима здрава и напредна развитка. И народно просвећивање, и народно стварање и идеали народног самоодржавања и ослобођења — истицали су из онога врела народног живота из којег је Вук Караџић црпао грађу за свој ненадмашни књижевни језик и стил и које је, преко њега, постало извор за цео новији духовни развитак наш.

У томе је највећи споменик који је Вук себи подигао, тај живи споменик оличен у сталном развиту и напретку наше духовне културе. Са њеним напредовањем и растењем све ће чувеније и сјајније бити и име Вука Караџића, оца целокупне савремене народне културе наше. Слава му!

Уредиштво Н. Језика

ВУК КАРАЏИЋ И НАШ КЊИЖЕВНИ ЈЕЗИК

Када је Вук Караџић 1815 год. написао рецензију на Усамљеног јуношу Милована Видаковића и Видаковић му исте године одговорио, појавило се, истина, нешто доцније (1817), у Предговору II књиге Љубомира у Елисијуму писмо Јосифа Добровског, које је — како је изгледало — говорило против Вукове реформе, тј. против тога да се књижевни језик може саградити на основици народног језика. Видаковић, ликујући, наводи и немачки текст писма и свој превод. Како текст писма није велики, а долази од тако ауторитетног човека као што је у то време био Добровски, навешћемо га и ми у целини (по Видаковићеву тексту).

Ich habe jetzt die Recension, und Ihre Antwort darauf gelesen. Mir aber, wenn ich mir eine Stimme anmassen dürfte, will es gar nicht behagen, daß sich die Serbier zur Dorfsprache herablassen sollen. Es muss doch auch eine edlere Sprache für erhabenere Gegenstände geben. Es dürfte ja der Stylus medius (srednji slog), ein Mittelweg ausgemittelt werden, der sich der alten liturgischen und zum Theil wieder der Umgangssprache der Nation näherte. Denn das prosto muss doch nicht bis auf fehlerhafte Syntaxis der Praeposition ausgedehnt werden“.¹⁾ У преводу би овај текст гласио:

Прочишао сам овог часа рецензију и ваш одговор на њу. Мени се не допада, ако и ја смем нешто овде рећи, да се Срби спуштају до сељачког језика. Мора бити и ошменијега језика за узвишеније предмете. Ваљало би, идући средњим путем, створити stilus medius („средњи слог“), који би се приближавао и стиларом црквеном и разговорном народном језику. Јер „просто“ не мора ићи до погрешне употребе предлога.

Видаковићу се ове речи Добровскога „велми допаду“. Та он је, по његовим речима, баш онако радио како је Добровски тражио: узимао „славенска нѣка оконченія“, али тако да се „нек’ е и простѣйшій и младѣ еще читатель или

¹⁾ В. Скупљени грам. и полем. списи I 115.

любезна читателница моя“ потужити не могу да га не разумеју.

Вуку, наравно, није тешко било доказати да Видаковићев језик не одговара овом „средњем стилу“ Добровскога, али је осећао да Добровски није био ни за њега (његово је писмо, истина, „пола противъ насъ, вели Вук, а све противъ нѣга“, тј. Видаковића¹). Јер Добровски, вели Вук, не би сматрао да средњи стил треба да прими оно произвољно прављење језика од туђих наставака или сасвим непотребних туђих речи као што је код Видаковића. Вук се даље на мишљењу Добровскога само овлаш задржава, додајући, поред осталог, да је предмет о којем Добровски говори, њему, Добровскоме, недовољно познат: „Да Г. *Добровскій* посѣди, баремъ одну годину, у *Карловцима*, или у *Руднику*, мы се ямачно надамо, да бы онда казао, съ нама заедно, да треба управо онако писати, као што говоре Србљи по селима; а овако познајући Србскій языкъ изъ наши кнѣига, мора казати, да народъ говори не правилно, и да треба узети среднѣй слогъ. Ми не знамо былисе могло казати икаквымъ среднѣимъ слогомъ што лѣпше и благороднѣе, него Србскимъ селячкимъ языкомъ? Мы мыслимо, да су само мысли просте, а да языкъ не може быти простъ: н. п. што е годъ просто у Србскомъ языку, оно мора быти просто и у Елинскомъ и у Латинскомъ; а што е високо у *Омировой Илѣиди*, оно не може быти просто ни у Србскомъ языку. Но опетъ мы морамо, за честъ Г. *Добровскога*, казати, да ово нѣ нѣговъ среднѣй слогъ коимъ пише Г. В. и да е мнѣнѣе Г. *Добровскога* одъ мнѣнѣя Г. *Видаковића* тако далеко као *Бечъ* одъ *Цариграда*“.)

Нама овде није намера да пратимо полемику између Видаковића и Вука; али мислимо да се задржимо на замеркама Добровскога,²) јер оне нису лишене принципскога значаја, иако, несумњиво, у примени на Вуков књижевни језик нису биле оправдане. То чинимо и зато што Вук није — у одговору своме Видаковићу — исцрпао све разлоге против До-

¹) Сл. Гр. П. Списи I 165.

²) О Добровском према Вуку в. у чланку Љуб. Стојановића Добровски код Срба (*Josef Dobrovský, 1753—1829, Sborník statí, 1929, 163—164*) и П. Поповића (у истој књизи, 278—285).

бровскога који су се навести могли. С друге стране, то ће нас увести дубље и у питање о оправданости Вукова књижевнога језика у оном облику како га је он износио у почетку свога рада.

*

Примедба Добровскога, да је књижевни језик друкчији, обично отменији, тј. архаичнији од разговорног језика једног народа, тачна је. То долази отуда што један језик, ма како у основици својој био народни, чим постане књижевним језиком, чим се „фиксира“, почне да се развија спорије од разговорног језика, јер га писано слово, рукописно и штампано, укалупљава за извесно време. Оно се традиционално у устаљеном облику преноси од поколења на поколење, и тек када се у разговорном језику знатно измени и те се измене распростру на већи део народа, оне пробијају себи пут и у књижевност. То је јасно, и за то може најбоље послужити као пример наш данашњи књижевни језик. Иако се Вук старао да народни језик, са свима својим особинама, постане књижевни, данашњи се књижевни језик већ донекле одвојио од разговорног језика. Он је правилнији, класичнији од разговорног језика; има свој речник, не баш сасвим одвојен, али без неких речи и обрта које су сасвим обичне у разговорном језику.

То долази и отуда што су предмети књижевног језика често такви да не дају повода да се за њих употреби онај емоционални стил који је тако карактеристичан за разговорни језик. Већ и само то доводи до извесног диференцирања књижевног језика и стила од разговорног. То су оне отменије, узвишеније мисли, о којима говори Караџић, а које повлаче за собом и стварање отменијег језика, оног средњег стила о којем Добровски спомиње.

То је тако. Али ако пођемо даље и речемо: то све вреди за књижевни језик који се неко време развијао; али ако узмемо књижевни језик у почетку, у тренутку кад је први пут стављен на пергаменат или хартију или какво друго средство за писање, онда морамо рећи да ту престаје свака граница међу књижевним и народним језиком. Ту је народни језик у исто време и књижевни. Вук је то доцније чешће пута

говорио. У своме речнику од 1818 г. он вели за своје противнике да они мисле да су и други језици *начињени* и никако „не могу да разумију, да су сви народи почели писати оним језиком, као што говоре орачи и копачи, свињари и говедари, па кад се почело љепше мислити, онда су и језици љепши постали“. ¹⁾ Цицерон и Платон, вели Вук, и сами сведоче да су и њихове бабе онако говориле како су они писали. Стари су Грци имали у почетку шест наречја, а када су се Атињани прославили, сви су узели њихов језик. Када је Александар Македонски надвладао, почели су и Атињани писати македонски. У Флоренцији се и данас говори као што је писао Тасо. Немци су пре триста година, вели Вук, узели саксонско наречје, а дотле им је било швапско у основици књижевног језика. У Дрезди говоре Немци као што се пише. Тако исто и Французи у Паризу и Енглези у Лондону. Чак и у Маџарској, додаје он, веле да и најпростији сељак говори као први господин и највећи списатељ. ²⁾

Како је Вук сматрао да од њега почиње књижевни језик нове књижевности наше, било је природно да тражи да се његов језик, који се није разликовао од језика простог народа у његову крају, — и стави у основицу књижевног језика.

Међутим Добровски није тако гледао на књижевни језик који се тада стварао. Он је знао да је наша црква имала свој црквени језик, којим је писана наша књижевност која се огледа у старим рукописима и штампаним књигама. Добровски је чак сматрао да је црквенословенски по пореклу или стари српски или српско македонско-бугарски. ³⁾ И исто онако као што је веровао да се нови књижевни чешки језик мора саградити на основици старог чешког језика и новог народног или разговорног језика, тако је мислио и за српски књижевни језик. Он сâм због тога није писао чешким језиком што је сматрао да није довољно израђен за књижевни језик и што није одобравао да се ствара на-двоје на-троје, како

¹⁾ 1818 год. исп. Ск. Гр. П. Списи II 7.

²⁾ Види код мене у чланку О Вуковим погледима на српске дијалекте и књижевни језик, Глас LXXXII, 1910 164—165.

³⁾ Исп. на истом месту стр. 160 и тамо наведену литературу.

се у његово време радило, па зато није друкчије могао мислити ни о Вукову књижевном језику.¹⁾

Али, стварно, поводом речи Добровскога могу се учинити још две напомене.

Прво, непосредне везе међу старим литургиским језиком нашим и народним почетком XIX века није било никакве, јер је међу временом употребе српскоцрквеног језика и народног језика почетка XIX века био црквеноруски језик наше цркве и новосаграђени славеносербски језик; с друге стране, да је и било везе међу њима, тј. да се српскоцрквени језик употребљавао и у XVIII веку у српској цркви, веза би између њега и нашег народног језика почетка XIX века била само хронолошка, а никако стварна. Јер је врло значајно да је у старој српској држави књижевни језик св. Саве, Данила и Доментијана и других био старословенски у српској редакцији без правих покушаја посрбљавања. Истина, у повељама се јављају у знатној мери српски елементи; али ту народни језик просто (и то не у свима повељама и не у свима деловима појединих повеља) потискује црквени или стоји напоредо са њим. Један од значајнијих споменика наших, где се опажа нека средина народнога и црквенога језика — Душанов је Законик; али се тај правац развитка нашег књижевног језика даље не негује. И тако би српски црквени језик, да се и употребљавао у XVIII в., био само напоредни, засебни језик српске цркве или чак и књижевности, без везе са народним језиком и без дубљег утицаја на њ. Према томе, оно што је мислио Добровски — по природи и по односу тих језика не би могло бити. Сасвим је нешто друго било са старословенским црквеним језиком код Руса. Ту је тај језик постао заиста књижевним језиком богате књижевности, необично се развио у дугом низу векова и када је у другој половини XVIII века и у првој половини XIX примио народне елементе, он је само „порушен“, „русифициран“, али је задржао многобројне елементе ранијег језика. Тако се из црквенословенског језика руске редакције развио моћан и гибак Пушкинов језик почетка

¹⁾ Исп. о Добровском код Вјјнгарта, *Slovenské spisovné jazyky v době přítomné* 1937, Jiří Haller, *Spisovný jazyk český*, 13—15.

XIX в., са употребом из црквеног језика, широком и потпуно узаконеном, свега онога што је било потребно за отменији, средњи стил. Тако је нешто, по свој прилици, Добровски желео и српском књижевном језику; али је то било немогуће, пошто старословенски језик српске редакције није ушао тако дубоко у српску културу и у књижевни живот као што је то било у Русији. Један ће пример из наше књижевне историје то најбоље осветлити. Када је Гаврило Стефановић Венцловић, у првој половини XVIII века, радио на нашој књижевности, он је писао или потпуно исправним старословенским језиком српске редакције или потпуно исправним народним језиком свога краја и свога времена. Он је у томе био веран традицијама наше књижевности. И зато, када су крајем XVIII века и почетком XIX почели претставници наше књижевности градити славеносербски језик, — ја сада нећу говорити о њиховим побудама — они су у томе ишли за традицијама руског књижевног језика. Само је крупна разлика била међу њима. Развитак из црквеног словенског језика у руски књижевни језик донео је сам живот руске књижевности и културе који се није могао ни изменити ни порицати; а такав карактер нашем књижевном језику — требало је дати вештачки, по одлуци црквених власти крајем XVIII века. Отуда и сва произвољност у његову грађењу и потпун недостатак принудности у његову примању.

Наравно, све ово 1816-те или 1817-те год. Добровскоме није могло бити познато; само се од тога суштина ствари нимало не мења. С друге стране, да је било и исправно мишљење Добровскога да је старословенски језик српске редакције био архаични српски језик, Добровски је — на основу чешког књижевног језика почетка XIX века, на који је врло скептички гледао — знао како је тешко успоставити везу, које је нестало за које столеће, међу старим књижевним језиком и новим који се тек стварао. Он је у тако успостављање везе у чешкој књижевности, где прилике за то нису биле нимало неповољне, — гледао са неповерењем. Код нас је оно било немогуће.

Друго, Добровски у то време није ни слутити могао шта се крило — са те стране — у народним српским умотворинама које је Вук, баш тада, покупио у великој коли-

чини. Ако је то Вук већ и тада осећао, и он о томе није још могао говорити са оном увереношћу како је могао чинити када су прве четири велике књиге народних песама већ биле изашле. У тим народним умотворинама налазио се већ готов књижевни језик за лепу књижевност, и у прози и песми. Јер су народне песме и приповетке — традиционална књижевност која се предавала са оца на сина, са једног века на други. У њој има не само језичких архаизама у облицима, него већ готов и израђен стил и речник, са разноликошћу језичких средстава која су омогућивала велики и успешан развитак једне младе и нове књижевности. Зар није Горски вијенац Његошев изашао из народне поезије; зар није Бранко Радичевић — нашао у тој поезији све што му је требало. Према томе, Вук Караџић је одмах, при првом јављању своме у књижевности нашој, донео и архаичнији, потпуно готов језик народне књижевности и разговорни језик тог истог народа у речнику и граматички својој. Иако не још потпуно израђен језик за све културне гране, Вук је ипак дао одмах, у почетку свога рада, у зачетку све оно што једној књижевности треба: и готов књижевни језик за дела лепе књижевности и чист, гибак и врло богат разговорни народни језик.

*

Чим је Караџић стао на гледиште да од њега отпочиње прави књижевни језик и да је све оно што је било пре њега само припрема, и то више теориска, духовна неголи стварна, за оно што ће он нашој књижевности дати, јасно је било да он није могао одобравати онај традиционални начин употребе словенских речи којег су се држали књижевници његова времена, макар они и не градили књижевни језик онако неуко како је чинио Милован Видаковић. Отуда је и оштар став његов према свима њима и порицање свега што је пре њега урађено.

Зато Вук није хтео издавати чак ни оно што је писао ранијих векова Андрија Качић-Миошић, ни Сатира Рељковићева, ма како они били блиски Вуку по народности свога језика. Вук се бојао да се тиме не отвори широк улаз непровереним архаизмима који су могли нарушити кристалну чистоћу нашег књижевног језика коју је Вук тражио и коју

је он засновао на савременом му чистом народном језику и народним умотворинама. Зато је Караџић у души својој био противан оној концепцији о књижевном језику која је владала код претставника илирског покрета после 1836 године. Они су, истина, примили штокавско наречје и народни говор, али су сматрали, под утицајем наглог стварања чешког књижевног језика, да, поред Вукова језика и народних умотворина наших, и ранија дела не само богате дубровачке књижевности, него и далматинске, и босанске и славонске треба да послуже као основица новог књижевног језика нашег. Вук се са тим није могао сложити. Он је заподео свађу са Вјекославом Бабукићем, граматичаром и законодавцем књижевног језика илирског покрета, истина, о ђ и другим словима, али је том приликом рекао за Гундулића да је извртао речи и по својој вољи склањао и спрезао.¹⁾ Наравно, Бабукићу није било тешко доказати да су то биле заиста особине Гундулићева језика и Гундулићева времена; али је Караџић, и поред великог поштовања према Гундулићу и признавања његова значаја за књижевност и језик наш, све мерио према цртама свога књижевног језика и све што се са њима није слагало, он је проглашавао за погрешно.

Вукова је ненадмашна заслуга што је тако брижљиво и тако искључиво чувао чистоту народног језика и чистоту књижевног језика. Али ту је чистоту он разумевао друкчије него што се то чинило после њега у књижевности нашој. Он је са инстинктивним осећањем бранио творачке, праве творачке особине народног језика. Народни се језик може претворити у књижевни, по његову мишљењу, само тако, ако и у књижевном језику продужи да живи својим народним животом. Исто онако као што је народ створио речи и изразе за све што му треба, тако има да чини и књижевни језик стварајући све у духу народне језичке системе. И народ је позајмљивао речи кад је позајмљивао појмове или предмете; и то ни најмање није пореметило структуру његова језика. Тако ће чинити и књижевни језик. Речи се морају стварати у духу

¹⁾ Исп. Пријатељски dopisi o pravopisu ćirilskimi i latinskimi pismeni medju Vukom Stefanov. Karadžićem i Věkoslavom Babukićem (1847); исп. Ск. Гр. П. Списи III 206—207.

народног језика или претворити по принципима народног језика. Тако ће језик остати чист, чист не само по спољашњости, по естетској вредности својој — но и по ономе што се ново у њему ствара. И само тако ће остати и даље, у правом смислу речи, творачки. Из овога се види да је Вук тражио пуну, свестрану народност у књижевном језику. Све што њој не би одговарало, он је гонио из нашег књижевног језика.

*

Зато је Вук хитао да за живота свога одреди „канон“ књижевног језика, да тачно утврди оне особине, бар гласовне и формалне или морфолошке, којих се сви морају држати и које ће претстављати његове основне црте које се у будуће, бар за извесно време, не могу мењати; једном речју, међе његове. То је Вукова „опћенита правилност“. Разлике је могло бити у писању и изговору ђ (јата): то су његова три књижевна изговора (источни као *e*, јужни као *је* или *ије* и западни као *и*); све остало требало је да буде једнако и идентично са његовим језиком, тј. и гласови и облици именица и других речи са деклинацијом и облици глагола.

Према томе, Вук, допуштајући разлику у тројаком изговору старог јата (*бело*, *било* и *бијело*), тражи у исто време да све друго буде у књижевника једнако. Први пут је тако изнео своје захтеве 1839 год., али и пре тога времена он је нерадо гледао шаренило облика код књижевника и већ је 1821 г. говорио: „Ако књижевници и каку власт у језику имају, ја мислим да ту имају, да у граматическим предметима, који су код народа неопредјељени изберу оно, што је правилније“.¹⁾ Ја мислим да је то сада учинио по томе праву, пошто се, путујући по разним покрајинама нашим, уверио да је оно што се у његову језику наводи и довољно распрострањено и довољно правилно да се може узети као заједничко.

Истина, он је пре тога времена унео из Дубровника и из југозападних крајева *x* у свој књижевни језик, које пре 1836 год. није писао, а после тога времена је усвојио место свога *ћ* и *ђ* у речима где су ти гласови постајали од везе са сугласником *ј* од краткога јата (на пр. *ћераши*, *ђед*) — *шј* и

¹⁾ Сл. Гр. П. Списи II 138.

ђ, као што је било опет у Дубровнику и по неким другим местима. То је учинио по своме мишљењу које је јасно формулисао у једном писму упућеном д-ру Стејићу, који му је замерио на употреби х: „Кад се у народу једне ријечи двојако говоре, онда је, мислим, списатељ дужан изабирати оно, што је правилније, не гледајући, или га говори народа мање или више. Тако и међу Бокезима ако се нађе што љепше и правилније, него што се говори амо по нашијем крајевима, ми смо дужни оно узети у *ојшћи српски језик*, не гледајући, што је њих само 30.000 душа“ (22 септ. 1836 год.¹⁾). 1842 год. у једном чланку под називом Критика у језику, пошто је изнео доста примера неслагања облика у нашем народу, Вук се пита: „кад се дакле једне ријечи у народу говоре двојако и тројако, не треба ли онда списатељи да пишу онако, као је најправилније?“²⁾

Као што је одавде јасно, Вук је, остављајући свој домаћи језик као основицу *ојшћег књижевног језика* нашег, ступио на пут еклектизма, усавршавајући га другим цртама када су оне у неком другом дијалекту сличнога типа биле правилније. Он је сматрао да је то исти говор, само се понегде нешто лепше и боље сачувало неголи у његову домаћем говору. Он се није бојао да то и прими у свој језик, јер је тиме појачавао његово право да по гласовима и облицима својим постане општим књижевним језиком нашим. И за мало година после овога, 1839 год., као што је то речено, он, усавршивши овако претходно свој књижевни језик, проглашава га, допуштајући само још тројаки изговор јата, за општи књижевни језик наш.

Сада је Вуково херцеговачко наречје добило општији карактер. Приговори да он хоће да наметне целом народу херцеговачко и јужно наречје отпадали су сада, пошто је он допуштао као равноправно источно наречје, којим се говорило и у Војводини, и западно, којим се говорило по Босни, Славонији, Далмацији и Хрватској. Истина, он је у души желео да се три изговора које је допуштао сведу на један, и то јужни изговор, и износио је, нешто доцније, све разлоге који у

¹⁾ Исп. моју расправу О Вуковим погледима итд. 211.

²⁾ Ск. Гр. П. Списи III 96.

корист тога говоре (његова највећа распрострањеност у нашем народу, што је то говор народних песама, што је најближи старословенском и најјаснији, јер се у њему речи боље разликују него у другим), тако да се на тај начин изведе и потпуно јединство књижевог језика у нашем народу; али принципски је ипак допуштао тројаки изговор који се и сам доцније свео на двојаки (пошто су икавци, претставници западног изговора пригрлили херцеговачки или Вуков изговор).

На тај је начин Вук, једним вештим тактичким потезом, приближивши прво по особинама свој књижевни језик књижевном језику западнијих крајева наших и допустивши најистакнутију разлику међу њима (у изговору јата), која је сама по себи ништавна, — утолико са већим правом тражио потпуну једнакост у свему другом.

И тако, када је Вук око 1836 год. примио *х* и архаичније писање *ѡје* и *ѡје* место *ће* и *је* (1839), њему је несумњиво лебдело пред очима уједињење са западном браћом код којих се такође јавило велико шаренило црта, које је Вука уплашило, иако су они примили за свој књижевни дијалекат штокавски говор врло сличан Вукову. И Вук је тако свој језик, примањем оних двеју црта, сугласника *х* и архаичних *ѡј* и *ѡј*, свесно и нарочито приближио њихову књижевном језику. Све остало је било споредно, јер су се и у њихову језику употребљавале сличне особине Вуковим, ма и не биле увек са њима идентичне. Зато је Караџић, износићи 1839 год. опште црте свога књижевног језика, износио у исто време црте општег књижевног језика, који је он сматрао за заједнички и за претставнике илирског или југословенског покрета и за претставнике свога покрета. И, заиста, када су 1850 год., на књижевном договору, његови претставници примили заједнички књижевни језик, они су га примили онако како га је Караџић предлагао већ 1839 год.

Ми нећемо пратити мене кроз које су пролазили и књижевна ортографија и погледи на књижевни језик код наше западне браће после тога времена. То може бити предмет засебне студије. Али је несумњиво да су се они кретали, и поред привремених отступања, ипак у правцу који је обележен књижевним договором од 1850 год. И када је 1892 год. званично примљен у Хрватској као обавезан правопис

Вуков, тиме је велики део програма од 1850 год. извршен. Остало је било још да идеал књижевног језика по Вуковој замисли замени оно што су проповедали претставници илирског покрета, тј. да живи народни говор садашњице, заједно са језиком умотворина наших, образује основицу књижевног језика. Наравно, у томе се није могло одмах успети, јер се књижевни језик западних центара наших већ педесет и више година развијао на широј и нешто друкчијој основици илирског покрета, о којој смо горе говорили. Али је несумњиво да се у Вуковом правцу његов нови развитак креће. Два крупна и значајна граматичка дела која су се у Загребу појавила — Маретићева Граматика и стилистика (1899) и Броз-Ивековићев речник (1901—2) — крчили су му пут у томе правцу. Маретићево дело тиме што је основано на Вукову језику, Даничићеву, народним умотворинама и још покојем писцу, који је у другој половини XIX века сличним језиком писао, а дело Броз-Ивековићево богатом фразеологијом из Вукових и Даничићевих дела и народних умотворина, којом се чинила велика услуга развиту књижевног језика у целом народу нашем.

*

Вуковим „каноним“ повучене су само најглавније кон-
туре књижевног језика. Њиме је дата само *система гласова*
и *система облика* нашег књижевног језика. Истина, Вук
Караџић је својим писањем, својом прозом давао одличан
образац и књижевне синтаксе, а својим речником — богату
грађу за употребу и грађење речи; али он је јасно осећао
да се оним што износи не може и не сме ограничити наш
књижевни језик. „Док народ нема — говорио је Караџић
1845 год. — особитога књижевнога језика, дотле не може
имати ни *предјелнијех* ријечи, које се у *књигама* не могу
упоишребљавати. У таквоме је стању и наша данашња књи-
жевност. Данас је у нас свака ријеч народна, која се у на-
роду говори, макар и у једноме селу, особито ако је од сла-
венскога коријена; а кад скупимо све народне ријечи, колико
се то може у живоме језику, и кад књижевници наши управо
познаду свој народни језик: онда ће се тек моћи казати које
су ријечи свега народа, које ли су *предјелне*, и које не ваља

употребљавати у књигама“¹⁾. Из овога се види да је Караџић на свој речник гледао само као на грађу за стварање књижевнога језика и да је допуштао да по многим крајевима нашег народа има још знатне речничке грађе коју књижевници треба у својим делима да изнесу. Он је, дакле, сматрао да се дефинитивно стварање нашег књижевног језика има да врши учешћем у њему свега народа нашег.

*

Вук је био пре свега велики практичар. Њему је пред очима било стварање општег књижевног језика за цео наш народ на народној основи. Све је остало било подређено томе циљу. Али Вук није затварао очију ни пред другим проблемима који су се појављивали у вези са стварањем народног књижевног језика.

Истина је да се нова култура у Караџићево време тек стварала, нарочито у новоослобођеној Кнежевини. Али та култура није остављена сама себи да се постепено развија, већ је морала одмах ући у културну заједницу осталих народа. А за то је било потребно много нових термина, нових речи и нових обрта. И у најбољем случају, да су сви претставници тадашње културе наше знали народни језик као сâм Вук, пред њима би био тежак задатак. Он се није могао извршити без грађења нових речи и без нових позајмица из туђих језика. Све се то морало брзо радити, јер прилике нису допуштале одлагања. Већ кад су прве школе у Кнежевини заведене, та се потреба појавила. Ту се све или врло много узимало из Војводине где су већ такве школе постојале. Али када је, око четрдесетих година прошлога века, подигнут Лицеј, први заметак универзитета, било је потребно све из основа стварати. Да би тај посао што боље и са већом узајамном контролом вршили, наставници Лицеја, тада већ познати књижевник Јован Стерија Поповић и Атанасије Николић, наумили су да створе друштво којему би то био главни задатак и којему би највише државне власти тај посао повериле. Тако је 1842 год. поникло Друштво српске словености. Његова је главна намена да ствара научну термино-

¹⁾ Писма о књижевном језику и правопису (1845), 75—6.

логију и тако одређеним путем упути развитак нашег књижевног језика. То је дало прилике Караџићу да још боље прецизира своје мисли о тој, врло важној, страни развитака нашег књижевног језика и спречи повлашћено, како би он данас рекао, упропашћивање и кварење нашег младог књижевног језика. Он је устао против тога изузетног права Друштва српске словености са својом неумитном аргументацијом, коју је употребљавао нарочито онда када је осећао да се налази пред крупним, али судбоносним догађајима за развитак нашег књижевног језика. Друштво је отпочело свој рад и већ је (у Подунавци за 1845 г., бр 4 и 14) наштампало нешто грађе (под називом К припреми за назывословный рѣчникъ Дружества србске словности¹⁾) и објавило да ће о томе питању решавати на својим седницама маја месеца 1845 г.

Вук Караџић, који је био дописни члан Друштва и имао право пуноправног учешћа у његовим седницама и одлукама, дошао је из Беча да у њима изнесе свој поглед на ствар. Караџић је могао рачунати, и поред тога што је и његов отворени противник Милош Светић имао исто право у Друштву и спремао се и сам да на истим седницама учествује, — да ће његове идеје победити, јер је међу члановима имао својих присталица које су знале за његове идеје у овоме правцу.

Караџић је био против тога да Друштво ствара научну терминологију. Прво, зато што чланови Друштва који су били позвани да стварају народну терминологију нису знали народнога језика, а то знање, које је за њих било недостижно, једино би их могло упутити како да граде нове термине; и, друго, зато што је то посао и за најбоље znalце језика врло тежак, тако да је за свакога могућно да погрешити. На тај начин, могло би се лако десити да Друштво благослови какву грешку која би — зато што ју је Друштво благословило — била сматрана као правилна творевина. Она би, ушавши једном у речнички и језички саобраћај, могла штетно утицати на даље или ново грађење речи; а све би се то избегло,

¹⁾ Све остале библиографске податке в. код мене у чланку О Вуковим погледима итд. 230—231.

ако се Друштво окане тога посла и остави да појединци то чине, а целина ће доцније њихово творевине или примати или одбацивати. Није било још време да каква установа, ма која и ма каква била, својом одлуком намеће друштву своју вољу у развиту језика. Њега треба оставити слободној утакмици књижевника и научника. И што остане у књижевном језику, биће његова црта! И тако би решено. Вук, штампајући исцрпан извештај о томе у својим Писмима о српском правопису и српском језику, овако га завршује: „И тако послје дугога препирања друштво мјесто свега мога предлагања пристане на то, да се купи грађа за српску *фразеологију*. Кајем се, што нијесам искао, да се купе гласови, јер за цијело мислим, да би с моје стране били ГГ. Л. Зубан, Ј. Стеић, Ј. Шафарик, С. Николић, И. Стојановић, К. Бранковић и К. Николајевић: и тако може бити да би се примило од ријечи до ријечи оно, што сам предлагао, тј. да чланови друштва управо уче српски.“

Навео сам ово да се види са колико је разумности и непосредног учешћа Вук пратио све што се тицало нашег књижевног језика који је имао да се створи и са колико је умешности и жилавости гледао да отклони сметње његову правилном развиту. Вук наводи и примере из називословног речника који правдају његов став, али мислим да је и оволико довољно да га оцрта у главним линијама.

*

Па ипак, иако Караџић није допуштао да какво ауторитетно тело, као што је у то време постајало Друштво српске словесности, намеће своје језичке творевине целома народу, које би самим тим биле проглашене за неприкосновене, он је и сам јасно сазнавао да се морају градити нове речи и да је потребно да оцрта своје држање и према старим позајмицама, како из словенског језика тако и из несловенских језика, и према могућним новим позајмицама које је ваљало чинити. Вук није бежао ни од једног проблема књижевног језика, па ни од овог.

Вук је био за то да се у случају потребе граде нове

¹⁾ Сл. Гр. П. Списи III 152—162.

речи, али је одмах примећивао да би их једино народ, са непомућеним језичким осећањем, могао начинити правилно¹⁾. То књижевници тога времена нису могли чинити, јер је њихово језичко осећање учењем страних језика и примањем туђинских утицаја — било помућено. Он је, тако говорећи, мислио на непосредно, интуитивно стварање. Али није искључивао и стварање таквих речи на основу особина нашег језика, према својствима његовим која се могу познати. Да би томе са своје стране допринео, он је 1828 год. написао велику расправу, коју је објавио у своме алманаху Даница, о грађењу речи: Главна свршивања суштествителни и прилагателни имена у српском језику²⁾. Ја сам имао прилике да се на том питању код Вука пространо задржим (исп. НЈ IV, 1936, 129, 161, 193, 225, 256). Нећу скрити да је и за Вука Карацића та страна нашег језика претстављала тешкоћа. И то је било сасвим природно. Не зато што у Вука не би било довољно језичког осећања да сагради што треба, него зато што су културне власти за које је ваљало градити речи биле за њега нове, тако да у своме језичком осећању он није налазио довољно аналогија. Међутим горње испитивање, за које и сам Карацић вели да ће можда бити најкорисније за њега самог, било је за то сасвим недовољно, и са теориске стране и са стварне. Требало је много дубље познавати живот речи него што је то било могуће у то време и него што је то био случај код Добровског, према чијим је *Institutiones linguae slavicae* (1822) и *Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache* (1-во изд. 1809, 2-го 1819) и саставио Вук свој чланак. С друге стране, и сам материјал код Вука нити је био довољно исцрпно ни довољно свестрано изнесен. Да овакав материјал може послужити утврђивању правила за грађење нових речи из какве области знања, потребно је да се изнесу не само основна значења речи него и сви преливи међу њима који чине целу њихову систему. Не може се рећи ни за Даничићеве Основе (1876), које су изашле готово на педесет година после чланка Карацићева, да су у овом правцу могле задовољити оправдане захтеве оних који су хтели гра-

¹⁾ Исп. код мене О Вуковим погледима итд. 167.

²⁾ Ск. Гр. П. Сп. II 292—370.

дити нове речи. Иако су код Даничића сама образовања речи врло исцрпно изнесена, недостатак испитивања о различним односима њиховим, и по значењима и по другим цртама, учинио је да и Даничићево дело не пружи оно што је практична граматика од њега очекивала¹⁾.

Караџић је био врло опрезан у грађењу нових речи, и када их је градио, држао се општих и великих творачких категорија нашег језика. Зато му се у том правцу може учинити мало замерака. Највећи број нових речи, о којима в. у помешутим чланцима у Нашем језику, он је начинио када је преводио Нови завет.

*

Стање књижевног језика у то време — тј. мешавина рускословенског и српског — тражило је неизоставно од Вука да стане позајмицама из црквеног језика на пут. То је било потребно нарочито стога што су тај језик многи књижевници сматрали за стари српски или за заједнички словенски, тако да су, по њихову мишљењу, позајмице из црквенословенског биле потпуно оправдане, као што је на пр. француски с правом позајмљивао из латинског, руски језик из истог црквеног језика и сл. За Вука је било потребно да што пре и што боље докаже да је разлика између српског језика и црквенословенског велика и да су то, управо, два сасвим засебна језика. Томе је питању посветио већ 1826 год. целу расправу, коју је наштампао у своме алманаху Даница, под називом Главне разлике између данашњег славенског и српског језика²⁾. Вук је, са добром обавештеношћу — као што је са њим бивало увек кад је говорио о научним питањима — изнео да су многе црте тадашњег српског језика ишле у дубоку старину, чак до времена Ћирила и Методија, и да их нико не сме замењивати цртама словенског језика. Али ипак, и поред све умесности Вукова истицања, и међу гласовима и међу облицима разлика између српског и словенског (црквенословенског) језика тога времена, њихов однос као засебних језика није био још сасвим јасан, тако да ни Вук то није смео

¹⁾ Исп. НЈезик IV 131.

²⁾ Исп. Ск. Гр. П. Списи II 261—273.

отсечно тврдити, ма да је несумњиво осећао, — да су српски и црквенословенски или онај дијалекат који му је у основици — два потпуно засебна словенска језика. То је доказао — са потпуном поузданошћу тек П. Ј. Шафарик (1833 год.) својим *Serbische Lesekörner*. Зато доцније Караџић и препоручује члановима Друштва српске словесности да као првоститиво узму ту Шафарикову књигу. Вукова „Писма о српском правопису и српском језику“ (1845), како ми скраћено називамо познато делце¹⁾ Вуково, углавном су и посвећена питању о граници између црквенословенског и српског језика, тако да он на завршетку ставља принципско питање: „*Шта је славенски, шта ли је српски*“, и овако на њ одговара: „*Славенски* је оно, што се налази у црквенијем књигама; а *српски* је оно, што чисти народ наш говори. Што се год у црквенијем књигама налази, а у народноме га говори, или онако или никако, нема, оно *није српски*, него је славенски; а што се год у народноме говори налази, а у црквенијем га књигама, или онако или никако, нема, оно *није славенски* него је српски; што се пак налази у црквенијем књигама исто онако, као што народ говори, оно је и *српски и славенски*“.²⁾ Оштроумније се заиста у теорији није могла одредити граница између српског и црквенословенског језика. Најзад питањима о разлици нашег језика и словенског у његовим трима редакцијама, руској, бугарској, и српској Вук посвећује једно од последњих дела својих: Примјере српско-славенског језика (саставио их Вук Стеф. Караџић, у Бечу, 1857), у којем саопштава занимљиве прилоге о србуљама, њиховим текстовима и разним другим споменицама српкословенске редакције писаним последњих векова пре замене српкословенског језика рускословенским.

Вук је целога века свога имао да се бори против рускословенског језика, али је морао осећати да се ипак речи за извесне појмове морају позајмљивати; а када се позајмљују природније је да се узимају из словенског, који је ипак сродан нашем језику и који се тако дуго употребљавао у на-

¹⁾ Вука Стеф. Караџића и Саве Текелије Писма високопреосвештеноме господину Платону Атанацковићу, са особитијем додацима о српском језику, Беч, 1845.

²⁾ Ск. Гр. П. Списи III 179.

шој књижевности, неголи из несловенских, нашем језику сасвим туђих језика. Зато је Вук већ 1816 год. у првој објави о своме речнику говорио да словенски језик мора остати као извор богаћењу српскога језика као што је и руског. Не треба гонити из језика речи које се употребљавају у разговорном и књижевном језику, а које су нам потребне за преводјење дела страних књижевности, и између њих и народних речи биће лак и пријатан савез¹⁾; али, у ствари, Вук није био оволико великодушан према словенским позајмицама. Он се стално старао да им смањи број, како би ослободио књижевнике од илузије да његов књижевни језик не може постојати без црквенога језика; али ипак да би та операција, позајмљивање речи из црквеног језика, када је то било неопходно, прошла што безопасније за даљи развитак нашег књижевног језика, он је већ 1821 год. истакао захтев: да се те речи морају посрбљавати, и то тако како то одговара диференцијалним својствима српског и словенског језика.²⁾ Али је увек додавао да је то привремено и да се наш језик — као и сваки други — може обогатити унутрашњим развитаком, из себе, као што се стари грчки језик развијао, а не подупицајем само туђих језика.

Вук се није стидео да призна у Предговору превода Новог завјета да је и сам узео из словенског језика 49 речи које се „ласно могу разумјети и с народнијем ријечима помијешати“ и још 47 које је посрбио, али је ипак и ту увек остајао при своме захтеву да словенске речи треба позајмљивати само у случајевима крајње потребе и увек им давати гласовни облик према законима нашег језика. Истина, неки су наводили (на пр. д-р Стејић) да у Вукову преводу има више словенизама него што он наводи и да све које наводи он није први почео употребљавати; али то ништа није мењало у односу Вукову према словенизмима. Он је хтео да им што више отежа улазак у наш књижевни језик и није дао да они својим гласовним саставом одударају од осталих речи.

Све је ово природна последица Вукове борбе против славеносрпског језика и тако многобројних и непотребних словенизама у разговорном и књижевном језику војвођанских културних кругова.

1) Исп. код мене О Вуковим погледима итд. 123, 166 и даље.

2) Исп. код мене О Вуковим погледима 168 и даље.

*

У вези са стварањем књижевног језика од народног на-
лази се и питање о чишћењу књижевног језика од туђица.
И у нашој књижевности, као и у новим књижевностима
других словенских народа, на пр. чешкој, појавио се покрет
за чишћење језика од страних речи. То се увек јавља у је-
зицима када се елементарно гледа на језик. Шта је правич-
није и шта је умесније него избацити из књижевног језика
туђице и заменити их својим речима. Али пре тога треба ста-
вити питање: да ли је то могуће без уштрба за књижевни
језик. Да је то тако лако могуће, и народ би то чинио. Ме-
ђутим баш су Вукову народном језику, изнесеном у његову
речнику, замерали на многобројним туђим речима, особито
турским. У држању Вукову у овом питању огледа се Вуков
изванредно танани посматрачки дар и изванредно правилно
интуитивно осећање ствари.

Иако Карацић није био за претерано примање страних
речи, ипак Вук није био ни за њихово гоњење из језика по
сваку цену. Пре свега он је био за то да се задрже неке туђе
речи које је сам народ позајмио (в. Предговор Српском рјеч-
нику од 1818 г., стр. XX) и које ћемо морати посвојити, како
он вели; а неке се лако могу заменити народним речима; али
је био отсудно против тога да се туђе речи гоне из народног
језика док им се не нађе права замена којом ће се моћи
с успехом заменити оно значење које је дотична страна реч
добила у нашем језику. Јер туђе речи, ушавши у наш
језик, добијале су у њему према речима нашег језика друго
значење него што су каткада имале у језику из којег су
позајмљиване. Зато је одбијао, са љутином и срџбом, све по-
кушаје да се туђе речи избаце из народног језика само зато
што су туђе, на основу недовољног познавања њихова зна-
чења у њему, корећи оне који то чине. Тумачење народног
језика, говорио је он, није роман или приповетка у којима
писци могу измишљавати колико хоће, већ је то истинит
опис онога што у народу постоји и из којег други треба
да се поуче.¹⁾

¹⁾ В. код мене О Вуковим погледима итд. 230—231.

И данас се не може боље и трезвеније гледати на та питања. Можда бисмо данас и научним доказима могли изближе све то осветлити, износећи да рђаво начињена реч, или преведена из другог језика онако као што не одговара нашем језику и његовим својствима, много више квари језик као рђав углед за грађење нових речи, него што нарушава његову структуру каква страна реч, која се по гласовној страни прилагодила нашој гласовној системи; али и ми не бисмо могли друкчије поступати него што је он чинио. Како је ту, на пр., велика разлика између њега и Јована Стерије Поповића, који је био један од најдостојнијих противника његових у извесним стварима!¹⁾

*

Докле год није примљена Вукова реформа књижевног језика и ортографије у потпуности у школама нашим, а то је било од 1860—1870 године, књижевници, пролазећи кроз школе, основне и средње, усвајали су књижевни језик са много словенизама и употребљавали су их у своме писању. Вук је већ врло рано дошао до закључка да је то највећа сметња правилном развиту књижевног језика. Отуда његова огорчена борба, целог века, против словенизама и црквено-словенског језика, о којој смо говорили. Зато је Вук стално тврдио да књижевници морају учити народни језик. Они се, управо, прво морају одучити од онога што је наносно и туђе у њихову језику, а затим примити оно што је тачно. Много пута је истицао како је то тежак посао и како мало ко то од књижевника може учинити. Под његовим руководством овако су се образовали између 1840 и 1850 година Ђура Даничић и Бранко Радичевић, и они су својим примером показивали да је одлучавање од погрешног и туђинског у књижевном језику тога времена могућно; само су књижевници морали, са много љубави и пажње, да прођу кроз озбиљну школу те врсте. Кроз такву је школу пролазио и Бранко Радичевић (исп. Миливоја Павловића, Улога Бранка Радичевића у развиту књижевног језика, С. Књ. Гласник, Н. С., XII, 1924, бр. 4) и Змај Јован Јовановић и цело његово поколење које је писало Вуковим

¹⁾ Исп. Н. Језик IV, 1936, 162—165.

књижевним језиком, са отступањем у томе што су сви они писали источним изговором (исп. М. Павловића, Језик у првим песмама Змаја Јована Јовановића, Прилози III, 1924, св. 1). Караџић је замишљао да друкчије није могло ни бити.¹⁾

Али када је од 1860—1880 год. наша школа у потпуности примила чист народни језик, уколико је то могло бити одмах, све су се више јављали писци који су и без онаког пролажења кроз Вукову школу како су прошли Даничић, Радичевић, Змај, Л. Костић, Б. Атанацковић и др., следовали Вуку по његовом основном захтеву: да се у књижевности употребљава чист народни језик са општом правилношћу коју је Вук од свих књижевника, ма где се они јављали, тражио.

Тим се завршује прва епоха нашег књижевног језика и настаје нова, када књижевници и писци (М. Ђ. Милићевић, Влад. Јовановић, Стојан Новаковић, Чедомиљ Мијатовић, Л. Лазаревић, Милован Глишић и др.) — отпочињу писати својим књижевним језиком, онако како се у њихову крају говори, не водећи увек довољно рачуна ни о „опћенитој правилности“.

Тако наш књижевни језик улази у нову фазу: негде се још чува свето Вукова традиција, а другде се црпе непосредно са онога извора са којег је и Вук црпао. Вуков језик остаје и даље класични извор нашег књижевног језика, али се поред њега износи и богата грађа са других страна, која даје нашем књижевном језику све многостручнији карактер и све могућности стварања различних стилова. За кратко време дошло се до онога у великим размерама што је тако упорно тражио славни патријарх словенске филологије од Вукова језика одмах у почетку Вукова рада.

Данас је наш књижевни језик већ потпуно створен, на основима које му је Караџић одредио. Он се чак одвојио од непосредног туторства Вукова језика, стварајући слободно нове језичке облике у Вукову духу. То је знак да је Вукова мисао потпуно победила, јер нова мисао није више прикована за реч његову, него за унутрашње покретаче и његова стварања, за дух његов.

А. Белић

¹⁾ 1854 год. у Седмици (од 14 нов.) написао је Јован Бошковић чланак Треба ли књижевници да уче свој језик, али то је превод чланка И. И. Срезњевског, а не чланак израђен према приликама тога времена (исп. О српском језику I, 1887, 3—7).

ВУКОВ НАЗИВ „ПРОСТОНАРОДЊИ“

Прва штампана Вукова књига носила је „учени“ наслов „Мала простонародња славеносербска пјеснарица“. Ту је само атрибут „мала“ био права народна ријеч. Остале три ријечи Вук нема у своме Рјечнику. Та пјеснарица, по Вукову језику у њојзи, није сувише много одударала од осталих књига које су се тада код нас писале и на свијет издавале. Али је већ том својом првином Вук очито показао шта хоће, јер је у саму наслову њену дао смисао и садржај васколике потоње дјелатности своје. Мала збирка пјесама није била само „славеносербска“ — таквих је тада било доста —, она је била нешто друго и ново: била је и „простонародња“. Вук је морао некако да истакне баш ту особину своје збирке, нову и по језику и по садржини. Исте, 1814, године Вук је издао и своју „Писменицу сербскога језика по говору простог народа.“ Тај простонародни говор за Вука је говор „они“ Србаља који живе по селима далеко од градова“. Са те двије ствари, Пјеснарицом и Писменицом, Вук је и започео своју историску мисију. Свакоме је тада било јасно шта значи Вуков назив „простонародњи“. Послије тога Вук није више морао да се служи тим за невољу називом. Он, 1815, годину само доцније, својој другој збирци пјесама даје наслов „Народна србска пјесмарица“. Вуков „прости народ“ у његовој Србији постајао је те знамените године слободним народом. Тако је брзо престала потреба да се строго одржава разлика и јаз између нечега народнога и простонародног. У демократској Србији те разлике није било.

Народ наш под турском управом чинио је једну цјелину, и политичку и социјалну. Био је раја, али само према Турцима. Међутим на нашем западу гдје није било раје — био је пук. Према њему и изнад њега стајала су господа. Код Словенаца то је *ljudstvo* и код свих осталих Словена који пишу латиницом: код Чеха *lid*, Словака *l'ud*, Пољака *lud*. Одатле код тих Словена за западном цивилизацијом подјела на народни и простонародни која се још и данас држи и у науци и животу.

Вук је, видјели смо, само за своје прве двије, почетничке, књиге узео назив простонародњи. Познати пољски

дијалектолог проф. К. Њич дао је, 1911, синтетички дијалекатски опис „Mowa ludu polskiego“ — што лијепо одговара наслову Вукове Писменице која — насупрот тадањему књижевном и књишком језику — доноси „говор простог народа“. Исти пољски професор води и научни часопис који се зове *Lud słowiański*.

Католички социјално-политички покрет, који је главну снагу црпао баш у том простом народу, морао је да то обиљежи и у својем имену. Одатле, што је код Нијемаца била *Volkspartei*, то је код Чеха *lidová strana*, код Словенаца *ljudska* и Хрвата пучка странка. Тако су ту и пучке школе, пучка свеучилишта, пучке банке итд. Француски садашњи покрет *la fronte populaire* зову у Загребу пучка фронта, а у Београду — народни фронт.

Код Словена источнога закона нема таквог разликовања. Ако који српски писац и употреби ријечи *џук*, *џучанин* или *џучки*, то је још увијек усамљен случај. Те се ријечи нису могле одомаћити у ћириличкој књижевности, у разговорном језику још мање. Вук је у Рјечнику *џук* означио као провинцијализам. Само у пословицама он наводи: Чуј, пуче и народе итд. Мјесто тога чуће се често измијењено: чуј и почуј, народе, које је уједно и разумљивије од онога првог.

Ријеч *џук*, која у нашим источним крајевима значи само војну јединицу, преудешена, узета је у томе значењу из руског језика гдје гласи *џолк*. Тако је и пољ. *pułk*, чеш. *pluk*, буг. *полкџ*. Тешко је, дакле, могло продријети још једно значење — „прости народ“ за позајмљеницу *џук*. И обратно, тамо гдје је ријеч *пук* одувијек значила прости народ морао се начинити нови назив за војну јединицу *џуковнија*: према односу сатник — сатнија и пуковник — пуковнија.

Нема никакве сумње да је старије значење ријечи *пук* оно које се до данас одржало у нашим западним говорима. Јер *џук* из старог *плџкџ* по етимолошкој вези исто је што и њем. *Volk*. Али и сужено значење „наоружани народ“ јавља се врло рано. Срезњевски је у својим Материјалима навео за то многобројне примјере почевши од XI вијека, а за значење само „народ“ има уопште свега један примјер из познијег преписа рукописа XI вијека који је врло вјероватно препис са некога јужнословенског изворника (то су преписи

пророчких књига познатог попа Упира Лихог). Према њем. Bevölkerung начињена је ријеч *йучанствѡ* у значењу становништво и глагол *найучиѡи* према bevölkern, тј. населити.

Много је, међутим, раширенији назив за прости народ од основе *людъ*. Према споменутом ч. lid, п. lud и сл. ljudstvo стоји у старословенском сродно *людѣ*. То још није суплетивна множина за *чловѣкъ*, као данас у нашем језику. У стсл. је облик множине *чловѣци*. Први стсл. облик узимао се мјесто грчкога *λαός* (тј. свијет, свјетина, народ, одатле и *лаик-свјетовњак*, и *послије*, *нестручњак*). Али поред *людѣ* било је у стсл. још и *народъ* за грч. *ἔθλος* (исп. *охлократија*) и *ѡзъкъ* за грч. *ἔθνος* (исп. израз етничка цјелина). За сва та три назива Вук у својему Новом завјету има углавном само један — *народ*. Тако на пример Јов. XI⁵⁰: боље да један човјек умре за народ неголи да народ сав пропадне, а у ARj. примјер из Делабеле: *potribno je da jedan čovik umre za ruk, a da vas narod ne pogine*. У стсл. стоји за *люди... ѡзъкъ*. Али као што Вук није градио ту разлику, нису ни старословенски преводиоци на њу увијек пазили. Одатле на пр. *людѣ* може да стоји мјесто она три грчка назива. Друкчије и није могло бити, јер код старих Словена није било подјеле *људи* на *пук* и *народ*. Стсл. назив *ѡзъкъ* управо за народе другог *језика*, само је, дакле, проширено значење које та ријеч има у нашем језику. Ни у једном словенском језику та ријеч није значила *народ*.

Једина, дакле, ријеч која је општесловенска јесте *народ*. У старословенском језику она редовно стоји мјесто грч. *ἔθλος*. Значи, према томе, као и данас у нашем језику, *свјетина*, *множина људи*. Само то код нас није једино значење. Оно може бити и *шире*. Народ је и *пук*; означава широке народне слојеве. У Речнику Ристића и Кангрге зове се тако *нижи сталеж*, *језгро једног народа*. То служи као предмет *етнографскога проучавања*. Одатле изрази као: *човјек из народа*, *књига за народ*, *народна књижевност*, *позориште*, *народна кујна*, *лијек* итд.

И најзад, од *пука* постаје *народ* једнога језика ко обично чини и политички или културно организовану цјелину. Тако је и у свима данашњим словенским језицима. То је, *наравно*, *ново значење* које је постало прво у књижевним јези-

цима. Према томе имамо називе као Народна банка, Народна купштина, Народна одбрана и сл.

Тако изгледа данашња употреба ријечи *народ*. Из примјера у Рјечнику Југ. акад. и Мажуранићевих Приноса види се да та ријеч код наших старих западних писаца може имати различита значења, од најосновнијег, етимолошког „*нарођење*“ од народити и онда „*нарођено*“ тј. пород, покољење, одатле и народ људски, тј. род људски.

Али и сва та значења која у нашем књижевном језику има ријеч народ и народни нису увијек довољни да изразе све потребне нијансе. Зато су ушли у употребу и међународни изрази. Тако мјесто народ у државноправном смислу имамо и латинску ријеч *нација*, која је свечанија. Одатле и придјев *националан* и остале изведенице: *национализам*, *националиста* и сл. Мјесто *народни* у значењу за народне масе има и *популаран*, на пр. популарне цијене, популарно издање и сл. Или је узет израз *вулгаран* који може да има првобитно значење „*простонародни*“ на пр. вулгарнолатински језик за разлику од класичнога. Иначе тај придјев значи обичан или исто што и прост. Проф. Т. Маретић јамачно је то значење видно у ријечи *простонародни*. Он, у својем Језичном савјетнику (1924) код ријечи *џук*, вели да тај израз има у себи подоста презирања. Зато се проф. Маретић пита да ли није боље мјесто „не прија ми простонародна храна“ казати „пучка храна“. Али тај примјер није баш срећно изабран, јер би мало ко данас тако рекао. Према томе нема ту никаква презирања, као што га свакако није осјећао ни Вук када је објавио своју простонародну пјеснарицу. Зато би се и ту, као и иначе, мјесто „пучка храна“ могло рећи „народна храна“.

За сто и више година живота нашега књижевног језика није се могла створити споменута разлика, јер је пук постао народ. Дивно је рекао пољски пјесник Красињски: Ниједан пук који је постао народ не умире на земљи. Да су Срби могли постати такав народ, заслуга је не мала и бесмртнога Вука Караџића.

П. Ђорђевић

ЗАШТО СУ РУСИ ПОМАГАЛИ ВУКА

Противници Вукови највише су му замерали што је својом реформом кидао везе са Русијом, која је, по њихову мишљењу, пружала чврст и сигуран ослонац за чување чистоте православља и успешан развој младе српске књижевности. Њима се чинило да ће нејака српска књижевност у симбиози са руском лакше и брже заузети видно место међу књижевностима других културних народа. Славеносербски језик имао је у њиховим очима нарочити значај: с једне стране, требало је да послужи као чврста спона православним словенским народима, да би се једног дана претворио у заједнички језик свих Словена, а с друге стране — претстављао је народно благо, понос српског народа, јер по њихову веровању рускословенски језик српске цркве није био ништа друго, него старосрпски језик који су Руси позајмили и унеколико покварили. Не само Соларић, Сава Текелија и други, — тако мисли и „српски Хорације“ Лукијан Мушицки који пева:

„Сербскѣ онѣ сѣй славенскимѣ названѣ бѣ,

Јако по міру пойде, сроднихѣ Славенѣ всѣхѣ привести ко Христу“.¹⁾

Чак и учени Хаџић тврди (1864 г. у „Огледалу“) да је Остромирово јеванђеље²⁾ писано старосрпским језиком.

Вук обара те заблуде и борбом за самосталност језика и нов правопис заузима став који значи одрицање дотадашњих основних начела изграђивања српског културног живота. Али, радећи на томе да отргне младу српску књижевност из крила словеноруске стихије, трудећи се да је постави на њене властите ноге, Вук се не одриче културне словенске заједнице и чак очекује да му Руси пруже у томе подршку, моралну и материјалну. Он сматра да је корисно и за Русе, који су највеће словенско племе, да сваки словенски народ да баш оно што је у њему оригинално, јер ће тако највише дати. И заиста када је Вук 1818 као познати скупљач народ-

1) П. Кулаковскій, Вукъ Караджичъ. Его дѣятельность и значеніе въ сербской литературѣ. 1882, стр. 268.

2) Руски препис старословенског јеванђеља које је 1055—56 било преписано за новгородског намесника Остромира.

них песама и писац српског речника дошао у Русију, наишао је тамо на велико интересовање за његову личност и рад и на срдачан дочек код свих, и у круговима конзервативним и код либералне омладине. Подједнако су показивали интересовање за њега претставници двају зараћених књижевничких табора, од којих су једни били за чување црквенословенске традиције у књижевности, док су други тражили одвајање књижевног језика од црквеног. Тај подједнако срдачни став према Вуку код Руса различитих схватања лако је разумети кад се има на уму да после пораза Француза 1812 све руско друштво увиђа значај словенства. Било је кругова који су победу над Наполеоном схватили као победу над Европом зараженом слободњачким, превратничким идејама француске револуције. По њихову мишљењу, Руси су управо спасли Европу од револуционарног расула. У томе осећању националног поноса јавило се у руском друштву живо интересовање за своје, оригинално руско, словенско обличје, за народну прошлост и народну песму, како руску тако и сродних, словенских племена. Јавља се код неких уверење да Русија треба и може да изгради властиту словенску културу независно од Запада. Родољубиви патос манифеста из 1812, које је састављао адмирал Шишков, и објава грофа Раstopчина, команданта Москве, прелази у патриотске часописе, песници разрађују теме из народне поезије, негује се тзв. руски стил. Јуначки спев из XII века „Песма о војевању Игорову“ (Пјсња о полку Игоревѣ, објављена 1800) и зборник народних песама Кирше Данилова (објављен 1804 и 1818) само су појачали родољубиви и романтичарски занос. И у круговима младих официра и племића ван редова војске, из којих се образовала група декабриста, владало је словенофилско расположење. „Вера праотаца, морал отачаствених летописа, народне песме и легенде су најбољи, најчистији и најсигурнији извори за нашу књижевност“, ¹⁾ кажу декабристе. Из тога расположења постепено се развија идеја панславизма.

Напредна руска омладина се одушевљава умотворинама свог народа и гаји према њему љубав и поштовање, топло

¹⁾ П. Н. Сакулинъ „Литературныя теченія въ Александровскую эпоху“, Исторія русской литературы подъ ред. Д. Н. Овсяннико-Куликовскаго, Москва 1911, стр. 104.

саосећа невоље његовог тешког положаја. Иван Пњин, један од оснивача „Слободног друштва пријатеља књижевности, наука и уметности“ (Свободное общество любителей словесности, наукъ и художествъ), у свом „Огледу о просвећивању у вези са Русијом“ (Опытъ о просвѣщеніи относительно къ Россіи, 1804) дотиче се тешког положаја руских сељака, за које каже да се њихов живот, слобода и имање налазе у рукама каквог „ћудљивог паше“.¹⁾ Није онда чудо што је у овим круговима било саосећања и за народ других, подјармљених Словена, јер су у туђинском ропству могли бити само у сличном положају са руским сељацима, и што је „Слободно друштво пријатеља књижевности, наука и уметности“ у знак признања за „његова дела на корист наука и отаџаствене књижевности“²⁾ изабрало Вука 1819 за свог дописног члана.

Многобројна познанства Вукова из времена његовог боравка у Русији била су почетак његових веза са Русима, које нису прекидане. Гроф Н. Румјанцев, руски мецена, оснивач чувеног московског музеја, шаље Вуку више пута новац за књиге и рукописе које он скупља за њега на својим путовањима по Србији и Далмацији. Старе рукописе и књиге шаље Вук и чувеном историчару М. Погодину; и са другим научницима дописује се и шаље им књиге, а и они њему своје. Заједно са Надеждином и Књажевичем путује по Далмацији, Црној Гори, Хрватској, Славонији и Србији.³⁾

У руским часописима, конзервативним и либералним, често се јављају белешке о Вукову раду, преводи из „Данице“, изводи из „Милоша Обреновића“ и др.⁴⁾ У „Северној пчели“, конзервативном листу Греча, јавља се 1847 похвална рецензија о Вукову преводу Новог завета.

За време свог боравка у Русији 1818-19 упознао се Вук и са реформатором руског књижевног језика и стила, чувеним историчаром и писцем Николајем Михаиловичем Карамзином.

¹⁾ Ib. стр. 104.

²⁾ Вукова преписка, Београд 1909, књ. III стр. 472.

³⁾ И. И. Срезневскій, Вукъ Стефановичъ Караджичъ, Московскій сборникъ, 1846, стр. 364.

⁴⁾ Русскій вѣстникъ Каченовског, Русскій зритель (1828). Нилъ Поповъ, Къ вопросу о реформѣ Вука Караджича, стр. 213.

Реформаторски рад Карамзина ни издалека није био од толиког значаја за руску књижевност као што је то био случај са Вуком у српској књижевности, пошто је руски књижевни језик већ био у фази формирања. Борба за стари и нови стил која се водила између Шишкова и Карамзинових присталица само је једна компонента у борби двају различитих схватања којим путем да се упуту општи културни развитак Русије. Ипак између Вука и Карамзина има неке сличности. И један и други одбацивали су укалупљене форме црквенословенског језика које су спречавале да се књижевност слободно развија. Као и Вук, Карамзин је тврдио да световна књижевност мора да прекине са црквенословенском традицијом. Књижевни језик треба да се приближи разговорном, да се развија природно, да се богати новим речима, које се „не измишљају у академијама, већ се природно рађају, заједно са мислима у употреби друштва или у делима даровитих писаца“. Али, док је Вук сматрао да је богати и гипки језик простог народа подесан за језик књижевности, Карамзин је био и сувише интелектуалац и аристократа да би код „непросвећене светине“ могао тражити узор за реформисани књижевни језик. Он је налазио да је језик просвећених људи предодређен да буде књижевни, само га је требало усавршити проширујући и нијансирајући значење већ познатих речи новим везама и у новој употреби и кујући нове речи. А то ће се постигнути подражавањем савршеним формама француског језика, не слепим и ропским, већ творачким и слободним. Карамзин је желео да Русија прионе за западну културу и да позајмивши од њеног богатства и лепоте дође до свог изражаја, до своје речи. Победа Вукових идеја водила је у ствари сличном: кад је Вук ослободио српску књижевност руско-црквенословенског туторства, Срби су могли да се користе непосредно са извора културним благом Запада, а да не изгубе дух властите културе. И Вук и Карамзин, према томе, ма да су полазили сваки са свог становишта и ма да су били у различитим приликама, тежили су истом, кидању са преживелим, и имали су за противнике људе са сличним погледима. Утолико изгледа невероватније што је

¹⁾ А. Н. Пыпинъ, Исторія русской литературы IV стр. 275.

Вук стварну помоћ и признање за свој рад нашао баш у противничком табору, код адмирала Шишкова.

Адмирал Шишков, човек осредње културе и образованости, али ватрен родољуб, био је велики непријатељ промена и новина. Веровао је да је историски задатак Русије чување чистоте православља и строгости једноставних патријархалних обичаја и нарави. Веома енергичан, он се бори против ширења слободоумних и по његову мишљењу опасних рушилачких идеја које долазе са запада. У Русији треба да се негује једино „права просвећеност“, она што се заснива на „страху Божјем и оданости према цару и отаџбини“, на оним особинама Русије због којих је она однела победу у рату са Французима „или боље рећи са целом Европом“.¹) Своја ултраконсервативна схватања Шишков је углавном изнео у полемици о књижевном језику. Тражио је да књижевни језик чува црквенословенску основу, као оно што је за њега битно, јер је веровао да црквенословенски језик руске редакције није ништа друго до староруски језик. Једино тако, сматрао је, Русија ће сачувати дух своје оригиналности. Нови научни резултати нису га поколебали у том уверењу. Као министар просвете (од 1824—28) Шишков је тражио да се униште руски преводи јеванђеља, које је на захтев цара пре неколико година било издало енглеско-руско Библиско друштво.²) Уносити у свето писмо „језик позоришта и свакидашњице“ он сматра за опасно и сасвим непотребно, јер свето писмо и овако сви разумеју. Исто тако Шишков „не може да мисли без ужаса о преступној намери“ да се језик наставе одвоји од језика цркве.³) Шишков је, дакле, мрзео из дубине душе и сузбијао у Русији оно за што се Вук у Србији одушевљено и упорно борио. Али, откако се упознао са Вуком, он му указује велику пажњу, стално га помаже и дописује се са њим у врло срдачном тону. Овакав став Шишкова према Вуку не може се објаснити само тиме што су то изискивали

¹) Записки адмирала А. С. Шишкова, 1868, стр. 9.

²) За ово исто друштво је и Вук израдио свој српски превод јеванђеља, али га оно није издало, јер је српска црквена цензура у лицу А. Стојковића нашла да је превод нетачан, непристојан и мора да буде из корена преправљен.

³) *Ib.* стр. 58.

обзири Руса на одговорном положају, нити пак само тиме што је Вук већ био европски позната личност. Мени се чини да је дан од главних разлога Шишковљеве предусретљивости требатражити у извесном подударању између његових и Вукових схватања, којег је ипак, и поред свега, било. Шишков се пре свега борио за чистоту руског књижевног језика као језика словенског, за националну, самосталност његову, која ће се сачувати неговањем „староруског“ језика цркве и борбом против туђих утицаја и туђих елемената, углавном француских, који су све више и дубље продирали у језик отмених друштвених кругова. Србин Вук такође се борио за чистоту српског књижевног језика, трудећи се да му нађе норме и облик у самом народном језику. „Пре мене,“ пише Вук Шишкову, „нико није мислио на правила српског језика, већ је сваки писао како му кад на ум падне“.¹) Скупљање народних песама била је, као што знамо, једна од главних заслуга Вукових. А Шишков се са љубављу интересовао за народне песме. Сам Пушкин је рекао за Шишкова да је он „једини усред великаша волео руске музе, њих незапажене он је сазвао и сакупио“.²) Шишков је први у Русији писао о високом значају народне поезије. Он је високо ценио Вука као скупљача народних умотворина српских, скупљача који се прославио у Европи, који је задивио Европу лепотом и богатством народне поезије једног словенског народа.

Несумњиво да је од великог утицаја на Шишкова било то што је Вук већ у време кад је долазио у Русију био стекао у Европи прва признања.³) Била је дужност Русије односно претседника Руске академије и доцније министра просвете Русије да се тај даровити Словенин помогне. Иако је Вуков рад био управљен на сузбијање непосредног руског утицаја у српској књижевности, на кидање тесне везе између Руса и Срба, ипак у питању је био духовни развитак словенског племена. Зато Русија треба да га помаже и даље, а тиме ће ипак сачувати свој утицај и престиж. Па и лично је Шишкову Вук импо-

¹) Вукова преписка, књ. III стр. 500.

²) „Второе послание цензору“, Соч. и письма А. С. Пушкина под ред. П. О. Морозова, т. I стр. 364.

³) Љуб. Стојановић, Живот и рад Вука Стеф. Караџића, Београд — Земун 1924, стр. 71—72 и 109.

новао. Преко њега он покушава да придобије за себе ауторитете словенске науке ван Русије. Преко Вука пише Добровском. Моли Вука да му искрено каже шта мисле „господа учени Словени, Копитари и остали о радовима руске Академије“.¹) На то га Вук уверава да Копитар „чита све радове Руске академије са великом радошћу (нарочито ваша дела)“.²)

Не би се могло рећи да је руска влада била нарочито издашна у материјалној помоћи Вуку. Тек 1826, после промене на престолу, кад се променила и спољна политика Русије према Србији, Вук је добио, на претставку министра просвете Шишкова, годишњу пензију од 100 червонаца за научне радове „који су од особите користи за словенске књижевности“.³) Од Руске академије, чији је председник од 1816 г. био Шишков, године 1820 добио је Вук сребрну медаљу и 300 рубаља. 1828 постао је редован члан „Друштва историје и старина руских на Московском универзитету“ (Общество истории и древностей Российскихъ при Московскомъ Университетѣ). А исто тако и „Друштва историје и старина руских“ у Одеси. 1841 добио је од цара велику златну медаљу. Академија му шаље и новац за путовања по Србији. Уопште Руска академија сматра себе позваном да помаже Вука, јер 1836 њен председник Шишков захваљује писмом кнезу Милошу за помоћ коју он даје Вуку.⁴) Али 1840 она одбија да изда сва Вукова дела, јер сматра да нису од велике користи за руску књижевност, осим речника, и то ако да тумачења речи на руском место на немачком. Тек 1852 године био је Вук изабран за дописног члана Академије наука, за словенску филологију.

Шишков није критиковао Вукове реформе, али у руским часописима више пута дижу се гласови против Вукове ортографије, „туђе и дивље за Словене“.⁵) Редакција „Московског зборника“, органа словенофила, објављујући 1836 „биографски и библиографски“ чланак о Вуку који је написао И. Сре-

¹) Вукова преписка, књ. III стр. 501.

²) Ib. стр. 502.

³) Ib. стр. 511.

⁴) Ib. стр. 8.

⁵) Сынъ отечества, бр. 26 за 1824 г.

зњевски¹⁾, ставља примедбу да се не слаже са аутором „овог одличног чланка, јер је Вуков правопис заблуда, једина пегна на његовој научно-књижевној делатности“.²⁾ И сам Срезњевски, који иначе са много топлине и разумевања пише о Вуку и његовим реформама, а то је због његовог научног ауторитета могло бити од значаја за Вука,³⁾ у своме чланку о Вукову преводу Новог завета каже да му Вукова азбука изгледа чудновата, лишена карактера ћирилице.⁴⁾ Кулаковски сматра да је Вуков правопис претерано фонетски.⁵⁾

Падају и друге замерке, не само због правописа. Изгледа да Русима онога времена није био потпуно јасан смисао Вукових идеја. Чак и млади руски научници, који су иначе били Вукови поштоваоци и који су високо ценили његов рад, у анализи Вуковог језика ипак су полазили са гледишта рускословенског, и за њих је било неразумљиво зашто се Вук „толико плаши“ рускословенског утицаја. Тако Срезњевски не може да схвати зашто се Вук у преводу Новог завета труди да замени српским руске речи, као дѣва, свѣтъ, које Срби могу по његову мишљењу да разумеју, а задржава турске.⁶⁾ И Кулаковски замера Вуку што радије употребљава турске речи него руске; турске речи „које уносе толику дисонанцу у словенске звуке српскога језика“.⁷⁾ Није им било јасно да је у томе Вук доследно ишао за својим принципом: избацити из језика све што се није спојило са њим у органску целину, што се није претопило у народној свести, у језичком осећању народном из укочене туђице у живу реч-позајмицу. За Вука су турске речи, које су вређале слух учених Руса, биле исто тако добре као и праве српске. У току векова оне полако продираху у народни језик српски, спојив се најзад са њим у нераздвојну целину. А руске речи,

1) Московскій литературный и ученый сборникъ, 1846, стр. 358. Објављено на српском у преводу М. Московљевића, Срп. књ. гласник 1937, бр. 5.

2) Ib. стр. 358.

3) Ситнији списи Ђ. Даничића I/XIV (Вук Стефановић Караџић) 1925.

4) П. Кулаковскій, Вукъ Караджичъ. Его дѣятельность и значеніе въ сербској литературѣ, 1882, стр. 156.

5) Ib. стр. 230.

6) Ib. стр. 156.

7) Ib. стр. 233.

које су долазиле преко књига, чувале су и даље нарочит, стран призвук; оне су доносиле са собом особине извештаченоузвишеног, неприродног књишког стила, који се косио са духом јасноће и једноставности народног српског језика. А чувати дух народног језика, било је за Вука најважније.

И са Вуковим преводом Новог завета руски научници никако нису могли да се помире. Сматрали су да се узвишена садржина јеванђеља не може исказати језиком простих сељака, заборављајући да су се и Исус и његови ученици обраћали баш простим људима. У том замерању су били понекад претерано ревносни. Кулаковски, велики словенофил у смислу панславизма, који није био савременик Вуков, сматра да је српској књижевности било неопходно потребно да се ослони на руску и да су је Вукове реформе довеле у опасност да потпуно изгуби национално обележје под навалом страних утицаја са запада. Иначе он одаје пуно признање Вуку не само као најбољем скупљачу и издавачу народних умотворина српских, који је увек знао да издвоји из обиља материјала баш оно што је било од стварне вредности, него и као оснивачу српске националне књижевности.

Да завршимо. Руси су сматрали да је кидање веза са руском књижевношћу било сувише нагло и због тога опасно за нејаку српску књижевност. Исто тако нису одобравали извесне појединости Вукове реформе, али они су признавали да сваки народ има право на властиту, самосталну књижевност као потребу да дође до пуног свог културног израза. За то су са симпатијама пратили Вуков рад. Снажна Вукова личност одушевила је и Русе, код којих је у то време осећање словенске заједнице било врло живо. Тако видимо да Вуку у Русији сви указују пажњу од реакционара Шишкова (претставника званичне Русије) па до поштовалаца слободоумног Радишчева³⁾ („Слободно друштво пријатеља књижевности, наука и уметности,“). Не само морално, него и материјално Руси помажу Вука. Материјалну помоћ указују чак његовој жени и ћерци после његове смрти. То прихватање Вука од стране Руси у име словенске солидарности показало се историски

³⁾ Аутор „Путовања из Петрограда у Москву“ (Путешествіе изъ Петербурга въ Москву), у којем је врло живо описао страхоте крепосног права.

као исправно и корисно по руско-српске односе. Страховања Кулаковског и других нису се обистинила. Књижевност Срба није изгубила своје национално обележје, нити су њихове везе са Русијом прекинуте. Вукова реформа је прекинула само књижевне везе које су се заснивале на некритичном и неплодном подражавању, али је осећање општесловенске духовне заједнице остало.

Нађалија Радосевић

ПРОСЛАВА СТОПЕДЕСЕТОГОДИШЊИЦЕ РОЂЕЊА ВУКА СТ. КАРАЏИЋА

Године 1888 мала Србија је достојно прославила стогодишњи дан рођења свога великог сина, кад је требало да се његове кости пренесу из Беча, што је учињено тек 1897 године. За четрдесет година откако Вукови земни остаци почивају пред београдском Саборном црквом много се крупних догађаја десило, и Србија је, јачајући се на културним темељима које је Вук поставио, постала велика Југославија, која није могла изостати иза мале Србије у слављењу свога духовног оца. Зато ће ова јубиларна година бити испуњена прославама великог националног реформатора широм целе Југославије. Предавања, студије, чланци и уметничка извођења биће посвећени Вуку, да би се показала сва величина његова духа и захвалност потомства за његова епохална дела.

У проучавању нашег књижевног језика, чувању и неговању његове правилности и чистоте „Наш језик“ иде стопама Вуковим, па зато ни он у слављењу Вукову не може изостати иза других. Зато у овом броју, поред других чланака посвећених Вуку, доносимо и опис прославе стопедесетогодишњице, како је протекла у Београду и Лозници, где је и била главна.

Историјат припрема за прославу

И поред све величине Вукове и његова значаја за наш национално-културни препород, не може се рећи да је његову култу поклањана довољна пажња. После преноса његових

костију из Беча у Београд и постављања камене плоче на његов гроб пред уласком у Саборну цркву, никакав му споменик није подигнут, а натпис на надгробној каменој плочи се већ истро, тако да је мало ко од оних што су му по гробу газили знао да ту лежи највећи Србин новијег времена. Политичке трзавице и ратови за ослобођење и уједињење почетком овог века одгурнули су у страну многе културне послове, па и подизање споменика Вуку. Најзад је извршено и ослобођење и уједињење, великим делом као последица Вукова рада, навршило се и 70 година од Вукове смрти, а ни најмањи споменик није му подигнут. Вукова статуа што ју је за С. К. Задругу израдио академик Ђорђе Јовановић стајала је годинама у Задругину дворишту.

И као што је Подриње родило Вука, да својим радом прослави цео наш род и ослободи га духовног ропства, тако је то исто Подриње прво почело радити на обнови Вукова култа. Лозничко просветно друштво „Караџић“, носећи име највећег Подринца, сматрало се морално обавезним да поведе акцију у том правцу, па је у заједници са Шабачком народ. књижницом и читаоницом и београдским Удружењем Подринаца 1932 године саставило Одбор за подизање споменика Вуку Караџићу у Тршићу и Лозници и решило да помогне акцију С. К. Задруге на подизању Вукова споменика у Београду. 17 септембра 1938 свечано је освећена обновљена Вукова кућа у Тршићу, а исте године израђен је и план Вукова Дома културе у Лозници. Идуће године, 8 фебруара, на дан Вукове смрти, „Караџић“ је дошао у Београд и приредио академију на Коларчеву универзитету, на којој је проф. А. Белић у своме предавању нарочито истакао да Вуков дан треба да буде празник наше националне културе и да треба да смо захвални Подринцима што су нас потсетили на Вуков дан.

Да би се оживила успомена на Вука и оснажило његово поштовање у народу, подринска културна друштва су установила народни Сабор код Вукове куће у Тршићу, који се одржава сваке године у недељу пред Малу госпојину. Том приликом се приређују предавања, позоришне претставе, гусларске утакмице и бесплатно раздавање књига народу.

Вуков Дом културе у Лозници почео се градити у 1935,

али није довршен, јер средства која су добивена путем ученичких добровољних прилога из целе земље нису била довољна. Одбор за подизање Дома је одлучио да довршење његово веже за прославу стопедесетогодишњице рођења Вукова, чега ради је одржао више седница и конференција у Лозници, Шапцу и Београду. На дан Вукове смрти, 8 фебруара 1936, одржана је конференција просветних и културних друштава у Београду, на Коларчеву универзитету, на којој је, поред осталог, одлучено да се што свечаније прослави Вукова стопедесетогодишњица и да се том приликом освети Вуков Дом културе у Лозници. Да би прослава што боље успела и да би се што успешније скупила средства за довршење Дома, решено је да се умоли Српска краљевска академија да она руководи прославом. Претседништво С. К. Академије је на седници од 9 новембри 1936 решило да се Академија стави на чело извођења прославе, уз сарадњу просветних и културних установа и удружења.

На позив С. К. Академије састала се 14 јуна 1937 год. у згради Академије прва конференција за Вукову прославу, на којој су узели учешћа од стране Академије: њен претседник г. д-р А. Белић, секретар г. д-р Ј. Радоњић и академици г. г. Живко Павловић и Драгиша Васић; од стране удружења Подринаца: претседник г. Љубомир Максимовић, бриг. ђенерал и чланови гг. Милутин Стефановић, бриг. ђенерал и д-р Милош С. Московљевић; од стране просветног друштва „Караџић“ претседник г. д-р Миленко Марин, лекар, од стране Шабачке народ. књижнице и читаонице претседник г. Живорад Поповић, професор.

На конференцији је опширно говерено о начину прославе Вукове стопедесетогодишњице и о свему што је с њом у вези, па је одлучено да се ради тога сазове шира конференција просветних и културних установа и друштава. Ова конференција је одржана 27 јуна 1937 год., у згради С. К. Академије, и на њој су заступали: С. К. Академију г. г. д-р А. Белић, д-р Ј. Радоњић, Живко Павловић и д-р Тих. Ђорђевић; Коларчев универзитет г. Милан Грол, Матицу српску г. Ј. Радоњић, Друштво св. Саве г. прота Ст. Димитријевић, Југословенско професорско друштво г-ца Радмила Јовановић, Јадранску стражу г. Милан Ђ. Милојевић, Савез сокола г.

Стеван Жакула, Београдску општину г. Милан Костић; Народно позориште г. д-р Д. Милачић, Београд. женско друштво г-ца Драга Ђурић, Коло српских сестара г-ђа Делфа Иванић, Друштво кнегиње Зорке г-ца Зорка Велимировић, Друштво кнегиње Љубице г-ца Савка Радичевић, Главни савез. срп. земљорад. задруга г. Жарко Ђорђевић, Централни презбиро г. д-р Д. Стојановић, Југослов. новинарско друштво г. Бошко Токин, Клуб независних књижевника г. Трифун Ђукић, Државну штампарију г. Момчило Милошевић, Удружење Подрица г. г. Љ. Максимовић, М. Стефановић и М. Московљевић; Друштво „Караџић“ г. Властимир Илић, Шабачку народ. књижницу и читаоницу г. Будимир Лучић, Српски културни клуб г. д-р Н. Стојановић, „Политику“ г. Радуловић, „Правду“ г. Д. Благојевић.

Ову Конференцију је отворио претседник Академије г. д-р А. Белић, који је истакао значај Вука Караџића за нашу културу и потребу да се његова стопедесетогодишњица што свечаније прослави, позивајући на сарадњу све просветне и културне установе и друштва. Вук је отац наше националне културе, па зато би се успомена на њега најлепше прославила ако би се створио један фонд, из кога би се сваке године на Вуков дан давале велике награде, од 50—100 хиљада динара свака за најбоља књижевна, научна и уметничка дела из области националне културе. А да би се сама прослава у целој земљи што боље извела, треба да се по свима местима створе нарочити одбори, који ће бити у вези са Главним одбором у Београду.

Конференција је одлучила: 1) да се приликом прославе открије Вуков споменик у Београду, у споразуму са С. К. Задругом и Београдском општином; 2) да се другог дана освети Вуков Дом културе у Лозници; 3) да се оснује Задужбина Вука Караџића.

Ради извођења ових одлука изабрана су три одбора: I. Одбор за прилоге, II. Одбор за прославу, са општом, научном, школском и уметничком секцијом; и III. Главни (извршни) одбор, у који су ушли: г. г. А. Белић, претседник С. К. Академије, Ј. Радоњић, секретар Академије, Сл. Јовановић, претс. Срп. културног клуба, Ђ. Ковачевић, помоћн. министра просвете, д-р Драг. Јовановић, ректор универзитета,

претседник Југослов. проф. друштва, претседник Југослов. учитељ. удружења, Љ. Максимовић, претсед. Удружења Подринаца, М. Грол, управник Коларчева универзитета, д-р В. Бесаровић, претсед. „Просвјете“, Момчило Милошевић, управник Државне штампарије и д-р Милош С. Московљевић, техн. секретар Лексикограф. отсека С. К. Академије.

Конференција је усвојила предложени проглас на народ, који гласи:

П О З И В

ЗА

ПРОСЛАВЉАЊЕ СТОПЕДЕСЕТОГОДИШЊИЦЕ

ОД РОЂЕЊА ВУКА КАРАЦИЋА

Све знатније културне и просветне установе у престоници и у земљи — на челу са С. К. Академијом — одлучиле су да ове године на Митров дан, 8 новембра, свечано прославе стопедесетогодишњицу од рођења Вука Караџића.

Оне желе том прославом не само да одаду признање једном великом сину нашег народа и да покажу, и том приликом, Његовим примером — како се служи народу и отаџбини, него и да изнесу свеколики значај Његова великог дела.

Вук Караџић, поред значајних заслуга за реформу правописа и књижевног језика, има још једну крупну заслугу, којом је украсио и цео живот свој и крунисао цео плодни рад свој. То је: *сјављање наше националне културе у основицу целокупног нашег духовног и културног развоја, и у књижевности, и у уметности, и у материјалној култури.*

Зато је прослава Вукова имена — прослава његова завета, остављеног народу нашем — подизања наше властите националне културе, у вези са успесима и напретком културе целог света.

Схватајући тако смисао ове прославе, долепотписане установе позивају претставнике свих културних слојева нашег друштва: да учествују у овој прослави и допринесу да она постане и значајан дан у историји нашој.

Поред прослављања имена Караџићева, овом ће се свет-

ковином тежити да се подигне вечити споменик творцу савремене културе наше — оснивањем ВУКОВЕ ЗАДУЖБИНЕ, из које ће се о ВУКОВУ ДАНУ сваке године награђивати најуспелија дела из области наше националне културе и уметности.

Да би се то постигло, Одбор за Вукову прославу обраћа се свима културним друштвима нашим и претставницима свих наших културних и просветних установа са овом молбом: *да организују у својим срединама одборе за Вукову прославу, који ће заједно и у договору са Одбором у Београду радићи на остварењу тог циља.*

О свакој такој организацији или свакој доброј иницијативи која се ма где са овим циљем у нашој земљи јави треба одмах извести Главни одбор за Вукову прославу (у Београду, Караџићева ул. 5.), од којег ће се добити сва потребна обавештења.

Одбору за Вукову прославу у Београду част је овом приликом обратити такође нарочиту пажњу нашег грађанства и све просвећене публике на проглас Подринског одбора за Вукову прославу, који — као претставник краја у коме се Караџић родио — има пуно право да нас замоли да му — средствима за довршавање Културног дома Караџићева у Лозници — помогнемо да се достојно одужи сени свога славнога Земљака, који је толико заслужан за цео наш народ.

Претседник Српске краљевске академије д-р Александар Белић, ректор универзитета у Београду д-р Драгослав Јовановић, помоћник министра просвете Ђоко Ковачевић, за Коларчев универзитет д-р Иван Ђаја, ппретседник Матице српске д-р Александар Моч, претседник Друштва св. Саве прота Стева Димитријевић, претседник „Просвете“ д-р Војислав Бесаровић, претседник Београдске општине Влада Илић, претседник Југослов. новинарског удружења — Секција Београд Д. Кузмић, претседник Српског културног клуба д-р Слободан Јовановић, претседник Клуба независних књижевника Милосав Јелић, претседница Београд. женског друштва Станка Лозанић, претседница Друштва кнегиње Јубице Нака Спасић, претседница Кола српских сестара Мирка Грујић, претседница Друштва кнегиње Зорке Мица Јовановић, управник Народног позоришта д-р Бр. Војиновић, I заменик старешине Савеза сокола д-р Енгелберт Гангл, претседник Јадранске страже д-р Душан Пелеш, за Централни презбиро Коста Луковић, управник Државне штампарије Момчило Милошевић, за Гл. савез срп. земљорад. задруга Драган Милићевић и Вој. В. Ђорђевић, претседник

Удружења Подринаца генерал Љуб. Максимовић, председник „Караџића“ д-р Миленко Марин, председник Шабачке народ. књижнице и читаонице Ж. Поповић, за „Српски књиж. гласник“ Милан Предић.

Рад Одбора за Вукову прославу

Због летњег одмора Одбор је у почетку само начинио план рада и конституисао се, изабравши за председника г. д-ра А. Белића, а за секретара г. д-ра М. Московљевића, а прави посао је отпочео тек у септембру.

Главни Одбор је упутио Министарству просвете ову молбу:

Господине Министре,

Вуков одбор, састављен од претставника свих културних, просветних и научних установа наших, сматра да ће се име Вука Караџића најбоље тако прославити, ако се подигне Вукова задужбина, из које ће се награђивати крупним наградама дела књижевна, уметничка или научна, или заснована на основима нашег народног живота и народне културе или посвећена проучавању њихову.

Како је Вук Караџић покретач наше националне културе, која се тиче целог народа нашег, потребно је да у подизању Вукове задужбине учествује цео народ наш, ма како малим прилогом, да би се тако одало поштовање целог народа Великоме Сину Његову.

Зато се Вуков одбор обраћа Вама, Господине Министре, да издејствујете у Претседништву Владе да се одобри:

Да се — према личном пристанку чиновника — може при издавању плата једнога месеца задржати за Вукову задужбину: *најмање пет динара* једном за свагда или *највише педесет динара*. Чиновник би сам изјавио колико жели да приложи за поменути циљ.

У исто време Вукову одбору част је обратити Вам се, Господине Министре, још са једном молбом, чије је испуњење потпуно у рукама Вашим.

Вук Караџић је највећи учитељ свију нас. Одавање поште Вуку Караџићу и истицање његова пожртвована рада за

цео народ наш — за све школе наше, и основне, и средње, и више, и највише од огромног је васпитног значаја. Зато је потребно да се и свима ученицима наших школа да могућност да и они учествују у подизању поменуте Вукове задужбине.

То би се постигло кад би се издала наредба свима управитељима, директорима и управницима школа да потстакну — прикладним говорима наставника школских — да нико од ученика не изостане у одавању поште Великому Учитељу Нашем.

Ученици би подносили својим учитељима и наставницима најмање *један динар, а највише десет динара* као свој прилог великом духовном споменику Вука Караџића, оличеном у Његовој Задужбини.

Новац са списком приложника, који ће се повезати у нарочите књиге, биће упућен на поштански чек Вукова одбора.

Изволите, Господине Министре, и овом приликом примити уверење мога ваздашњег поштовања.

5 септембра 1937 год.

Београд

Претседник Вукова одбора

А. Велић

Г. Министар просвете је изашао на сусрет овој молби и 7 октобра под Пбр. 38619 издао ову наредбу:

„Одбор за прославу стопедесетогодишњице од рођења Вука Ст. Караџића, састављен од претставника свих културних, просветних и научних установа, сматра да ћемо се најбоље одужити успомени на великог учитеља ако о стопедесетогодишњици његовог рођења оснујемо Вукову задужбину, из које би се награђивала књижевна, уметничка и научна дела, као и дела посвећена проучавању народног живота и културе.

Да би се и сваком ученику основних, средњих и високих школа указала могућност одавања захвалности највећем народном учитељу Вуку Ст. Караџићу, на молбу Одбора за прославу стопедесетогодишњице Вуковог рођења,

Одобравам:

Да се у свима основним, средњим и вишим школама, приликом прославе стопедесетогодишњице, одрже пригодна пре-

давања о животу и раду Вука Ст. Караџића. Истом приликом да се поттакну сви ученици да добровољно приложе најмање по један, а највише по десет динара, и на тај начин искажу захвалност великом препородитељу и одуже се највећем учитељу свију нас.

Спискове прилагача, који ће се повезати у нарочите књиге, треба слати Одбору за прославу стопедесетогодишњице рођења Вука Ст. Караџића у Београду, Бранкова улица бр. 15. Прикупљени новац предавање се Поштанској штедионици на чек. рачун Српске краљевске академије бр. 54.291 „За Задужбину Вука Ст. Караџића.

Министар просвете
Дим. Магарашевић с. р.“

Поред овога, Министарство просвете је на Одборову молбу предложило Краљевској влади да поједина министарства препоруче скупљање прилога од својих чиновника.

Одбор је замолио и остала министарства која имају своје школе да препоруче скупљање прилога од ученика, и Министарство трговине и индустрије и Министарство пољопривреде су то и учинила.

Југословенско професорско друштво и Југословенско учитељско удружење преко својих секција и среских одбора препоручили су својим члановима да се својски заузму за прикупљање прилога у својим школама и за приређивање Вукове прославе. За рад ван школа тај посао су узела соколска и женска друштва, и у ту сврху претседник Вукова одбора, г. Белић, и претседници Југословенског женског савеза, г-ђа Лепосава Петковић, потписали су овај заједнички проглас, упућен свима женским друштвима.

Поштована Госпођо,

Из приложеног обраћања Вукова одбора целоме народу нашем да учествује у стварању Вукове задужбине Ви видите какав је циљ њен и какав ће бити значај њен. Жеља је Вукова одбора да у подизању те задужбине учествује цео наш народ својим прилозима, макар и најмањим, почињући од *једног динара* до оне суме коју ко жели дати. Вук је радио

за цео народ, и право је да му се и цео народ одужи: нема никог ко не ужива у нашем народу плодове његова рада, зато не би требало да има иког у нашој земљи ко би хтео да изостане у одавању захвалности Великом Организатору наше народне културе.

Вуков се одбор постарао да се приложи купе од чиновника и од ученика различних школа и од различних стручних организација. Али је потребно створити у Вашем месту и један грађански Вуков одбор за скупљање прилога од оних што нису на другом месту дали или не спадају у организације које прилоге купе.

Ми се обраћамо са молбом женама, Вашем друштву, да оно узме иницијативу и створи такав Вуков одбор који ће кушити прилоге. У тај одбор треба да уђу и грађани који Вам пружају довољно гаранције да ће Одбор у раду свесрдно помагати.

Ми се обраћамо женском друштву, нашим женама, јер знамо колико оне носе осећања правог патриотизма у својим грудима. Својим дубоким националним осећањем Ви ћете осетити да се подизањем Вукове задужбине диже у нашем народу једна културна установа која ће бити од огромног значаја, крепећи и високо дижући културно, просветно и уметничко дело правих талената, — за целокупни напредак оне културе наше која треба да је заснована на дубоким националним основама и да је у исто време у вези са резултатима савремене културе у свету.

Ето зашто се ми Вама обраћамо и молимо Вас да се овога врло корисног и дубоко моралног и васпитног рада за цео народ наш примите.

С особитим поштовањем

Београд, 27 септембра 1937
Претседница Југословенског
женског савеза
Лейосава Пејковић

Претседник Вукова одбора
Д-р Александар Белић

Програм прославе коначно је утврђен тек 15 октобра, зато што се није знало да ли ће на време бити довршен Вуков Дом културе у Лозници. Нарочити подрински одбор

за подизање Дома био је исцрпао сва прикупљена средства, пре него што је довршио Дом. Како је освећење Вукова Дома културе у Лозници улазило у програм као једна од најважнијих тачака прославе, Одбор је примио на себе обавезу да финансира довршења Дома и ради тога је замолио Народну банку да му одобри зајам од 200.000 динара, који ће вратити из прилога што буду прикупљени за Вукову задужбину. Заузимањем члана Вукова одбора г. д-ра Милана С. Протића, Управни одбор Народне банке је одмах одобрио зајам, који ће с привременом позајмицом г. Боре Ристића, трговца, бити довољан да се Дом доврши до прославе.

Да би се у оквиру прославе открио Вуков споменик у Београду, Одбор је предузимао кораке код Српске књижевне задруге и Београдске општине, која је дала земљиште за споменик у парку код Студентског дома, на углу Алексиндрове и Гетеове улице, уредила земљиште и подигла постоље.

С обзиром на велики национални значај Вукове прославе, Одбор је 24 окт. замолио Краљевску владу за одобрење: 1) да на Митровдан, 8 новембра, државне канцеларије не раде, да би државни службеници могли узети учешћа у прослави; 2) да се свима државним чиновницима који буду као делегати разних установа и друштава долазили на прославу у Београд и Лозницу одобри отсуство од 6 до 9 новембра. Сем тога, Одбор је тражио од Министарства саобраћаја за учеснике прославе повластицу у вожњи у четвртину цене и специјалан воз од Београда до Шапца, али није добио.

Прослава

I дан

Први дан Вукове прославе био је у суботу 6 новембра, кад је у Народном позоришту (код Споменика) приређено свечано вече, пред препуном кућом. Вечери су присуствовали: изасланик Њ. В. Краља, први ађутант, дивизијски ђенерал г. Никола Христић; г. Д. Магарашевић, министар просвете, г. В. Ђорђевић и г. М. Крек, министри без портфеља,

претседник. Народне скупштине г. Ст. Тирић, затим чехословачки, пољски, немачки и маџарски посланик.

Свечано вече је отворио г. д-р Владимир Ђоровић, проф. универзитета, предавањем о национално-културном значају Вукову. Затим је Прво београдско певачко друштво врло складно и успешно отпевало V Мокрањчеву руковет; дириговао је г. Предраг Милошевић. Чланови народног позоришта су извели одломке из народ. песама „Женидба Душанова“ и „Кнежева вечера“, које је за ову прилику драматизовао г. Драгутин Костић, професор. Затим је приказана сцена на Небојши кули из трагедије „Црни Ђорђе“ од Божицара Ковачевића, професора. Између ових одломака директор драме г. Р. Веснић рецитовао је народне песме: „Свети Сава“, „Зидање Раванице“ и „Смрт мајке Југовића“.

После одмора приказана је драматизација народне песме „Бој на Мишару“, затим су чланови Опере г-ђа Зл. Ђунђенац и г. Пихлер отпевали арије из опере „Кнез од Зете“ од г. П. Коњовића, а дириговао је г. Ловро Матачић. На крају је дат стиховани позоришни комад у 3 слике „Вук и његово доба“ од Б. Ковачевића, у коме су се појавили главни Вукови следбеници и противници и врло успешно тумачене њихове идеје. Овај комад и цело вече су завршени живом сликом — апотеозом Вуку.

Истога дана у 18 час. у Београдској општини одржана је свечана седница Градског већа, посвећена Вуку Караџићу, којој су присуствовали: министар просвете г. Д. Магарашевић, претседник С. К. Академије, г. д-р А. Белић, претседник С. К. Задруге г. Павле Поповић, претставници многих просветних и националних друштава и многи други угледни гости. Свечану седницу је отворио претседник Општине г. Влада Илић пригодним говором, истакнувши значај прославе и изјавивши на крају да ће се парк код Студенског дома звати Парк Вука Караџића. После тога је градски већник и члан Одбора за Вукову прославу г. Милан Костић, директор гимн. у пензији, опширно говорио о научном и књижевном раду Вукову и о његовом значају за културни развитак нашег народа. После тога су се сви присутни, за успомену, уписали у свечану књигу Београдске општине.

II дан прославе

Откривање споменика

У недељу, 7 новембра, био је други дан прославе. Београд је, на лепом дану, био свечанији него обично. Све јавне зграде и многе приватне биле су украшене тробојкама, у многим изложима биле су истакнуте Вукове слике. Улице су биле врло живе, јер је многи свет дошао из унутрашњости на прославу, јачке поворке су се кретале пут места где ће се открити споменик. Улице око споменика биле су украшене народним тробојкама и грбовима, а свуда по вароши су били излепљени прогласи Београдске општине.

После архијерске службе у Цркви Александра Невског, у 10¹/₂ час. викарни епископ г. д-р Викентије Проданов, с протом г. Ст. Димитријевићем и великим бројем свештеника, одржао је свечан помен Вуку Караџићу. Служби и помену су присуствовали чланови С. К. Академије, професори универзитета, виших и средњих школа и претставници просветних и културних друштава и корпорација. После помена одржао је јеромонах г. Рајић, професор, беседу о Вуку и његовим бесмртним делима.

Према утврђеном распореду, ученици свих престоничких виших, средњих и стручних школа правили су шпалир с обе стране Александрове улице, до иза Студентског дома, и у Гетеовој улици. Позади њих стајао је народ. На тротоару испред споменика заузели су места највиши цивилни и војни достојанственици и претставници разних установа и корпорација. Око споменика, као неки шаролики венац, стајали су сеоски момци и девојке из Савеза српских земљорад. задруга, са задружним заставама и цвећем, а на степеницама што воде ка споменику стајале су с обе стране девојке из Кола српских сестара у народној ношњи свих крајева.

Пред почетак свечаности стигли су и заузели одређена места испред споменика: изасланик Њ. В. Краља, ђенерал Л. Деканева, председник Народне Скупштине г. Ст. Ћирић, министар просвете г. Димитрије Магарашевић, гувернер Њ. В. Краља, сенатор г. Јеремија Живановић, председник С. К. Академије и Одбора за Вукову прославу г. д-р Александар Белић, председник Српске књижевне задруге г. д-р Павле

Поповић, претседник Београдске општине г. Влада Илић, поглавар старокатоличке цркве г. д-р Нико Калођера, секретар Српске књижевне задруге г. д-р Павле Стевановић, секретар Одбора за Вукову прославу г. д-р Милош С. Московљевић.

Тачно у 11^{1/2} час. викарни епископ г. д-р Викентије Проданов са свештенством извршио је црквени обред освећења споменика, после чега је претседник С. К. Задруге г. д-р П. Поповић, одржао овај говор:

„У овом свечаном тренутку наша прва мисао иде са захвалношћу онима који су помогли да се Вуков споменик подигне. Српска књижевна задруга кренула је мисао о томе, скупљала прилоге и брижљиво настојала о свему потребном. Наш одличан вајар Ђорђе Јовановић израдио је красно дело које претставља Вука са изразитим лицем, у мирном ставу човека од књиге, дело достојно и уметника и онога коме је посвећено. Београдска општина одредила је лепо место, уредила га још лепше и дала постоље уметничком делу. Напослетку, српски народ има ту свој удео, и тај је удео највећи. На први Задругин позив, он се одазвао свесрдно, обилато и брзо, као ретко, кад у оваквим приликама. Он је дао сва средства да се Задругина мисао оствари. Српски народ подигао је споменик Вуку.

Имао је и зашто. Наш народ има синова којима се може поносити. У њему се рађало људи изузетних способности или високих дарова уопште који су у појединим областима — у песништву, у науци, уметности, државништву, ратништву, цркви — допирали до врло високог степена, знатно унапредили своју науку и област и оставили видна трага у њој. Сви су ти људи заслужни, сваки за свој ужи круг, и они ће у њему наћи признање и благодарност. Али има људи који задуже не само свој ужи круг него цео народ, који стекну признање не само посвећених него опште; таква су срећна времена у којима се они роде да дела њихова имају општу важност за целину народну. Вук је један од тих веома ретких људи. Вук је одличан познавалац језика, то знамо; заслужан приказивач савремених догађаја, знамо и то; најбољи описивалац народних обичаја, то знамо такође; изврстан писац,

и то је познато; али по тим заслугама он би имао важност може бити само једног даровитог књижевника или једног корисног стручњака и скупљача, а не што више. Он је међутим, живећи у оном великом времену кад се у крупним потезима изграђивала судбина нашег племена, кад се све радило крупно што год се радило, учинио још много више.

Три су велике заслуге његове. Он је створио српски књижевни језик и правопис. Он је скупио и издао српске народне песме. Он је дао народно обележје српској књижевности. Сви знамо шта за једну књижевност значи стварање књижевног језика и правописа. Сви знамо коју лепоту претстављају и какав утицај имају наше народне песме. Сви знамо колика је то слава и снага имати једну књижевност с правим народним обележјем. Сви дакле можемо одмах разумети да су те три заслуге довољне да обесмрте Вуково име.

Додајте томе да је Вуково дело имало утицаја и у целом нашем троименом народу. Књижевност наше браће Хрвата осетила је тај утицај, и велики покрет хрватског препорода, један од најблагороднијих покрета хрватске повести, усвојио је Вуков језик; на тај се начин извело духовно јединство Срба и Хрвата. Ни Словенци нису остали ван утицаја нашега Вука. Они су, још, и сами сарађивали на његову делу. Копитар је био анђео хранитељ његов. Уз Вука, дакле, и око њега, настала је једна благородна духовна заједница Срба, Хрвата и Словенаца, претеча данашње државне заједнице.

То су заслуге великог човека којег данас славимо. У знак свога сећања и трајне благодарности српски народ подиже му овај споменик.

Господине Претседниче,

У име Српске књижевне задруге ја Вам предајем Вуков споменик и поверавам га родољубивом старању вашем.

Завршивши говор, г. Поповић је смакао тробојни застор са споменика и велика Вукова фигура од туча појавила се на високом постољу од црног мрамора. Сви присутни су гологлави узвикнули: „Слава му!“ а претседник Београдске општине г. Вл. Илић је стао испред споменика и одржао овај говор:

„Господо,

У овом часу, када у име Београда примам на чувље од Одбора споменик Вуку Караџићу, не могу пропустити прилику да не изразим искрену захвалност Београђана члановима Одбора, чијом заслугом и благодарећи чијим напорима ми данас освећујемо овај достојан споменик, који ће отсада красити универзитетски крај наше престонице. Та захвалност Београда припада, господо, и свима оним јавним радницима који су било на који начин допринели да ова лепа и племенита мисао буде у дело приведена.

Наша је прошлост пуна борби, страдања и славе. Она је исто тако пуна имена великана, који су стварали историју народа, ударали темеље наше данашње државе и изградили данашњу снажну југословенску државу. Заузет радом на своје економском опорављању и на лечењу рана из минулих ратова, Београд још није стигао да према тим светлим вођама нашег народа испуни свој дуг захвалности на један достојан начин, како то велика дела њихова заслужују. Али тај дуг према њима није заборављен. Ако се чекало са испуњењем тога дуга, то је само зато да би израз наше захвалности био достојан великих дела његових. Ја се надам да ћемо се ми ускоро, иницијативом захвалног потомства, достојно одужити њиховој успомени, као што то данас чинимо према Вуку Караџићу.

Општина града Београда са највећим пијететом чуваће овај споменик, као успомену на бесмртног Вука Караџића“.

Кад је г. Вл. Илић завршио говор, настало је полагање венаца пред споменик, и то: С. К. Академије, Матице српске, Државне штампарије, Савеза сокола, Савез срп. земљорад. задруга, Кола српских сестара и Удружења Подринаца. После тога почели су пролазити ученици престоничких школа испред споменика, обасипајући га свежим цвећем, уз узвик: „Слава му!“

Свечана академија на Коларчеву универзитету

Истог дана по подне у 16 час. велика сала Коларчева универзитета била је дупке пуна. У првом реду седели су: изасланик Њ. К. Краља, ђенерал Л. Деканева, епископ г. Викентије Проданов, помоћник министра просвете г. Ђоко

Ковачевић, гувернер Њ. В. Краља г. Ј. Живановић, а даље позвани претставници просветних и културних установа и друштава. На узвишеном месту испред позорнице за столом су седели: министар просвете Д. Магарашевић, претседник С. К. Академије и Вукова одбора г. д-р А. Белић, ректор универзитета г. д-р Д. Јовановић, ректор Љубљанског универзитета г. Радо Кушељ, секретар Вукова одбора г. д-р М. С. Московљевић и чланови одбора г-ђа Исидора Секулић и ђенерал Љ. Максимовић, а позади њих пријављени говорници.

Академију је отворио претседник Вукова одбора г. д-р А. Белић и дао реч министру просвете г. Магарашевићу, чији говор у изводу гласи:

„Данашња свечана прослава стопедесетогодињице Вукова рођења била је наша национална дужност, јер кроз новије доба наше историје за свој културни и национални развитак ми нисмо имали заслужнијег и већег имена од Вукова. Епохална вредност Вукове личности у нашој националној и културној историји и данас се осећа, као што ће се осећати и сутра, докле код буде било наше националне културе, којој је он ударио трајне основе.

Наша народна маса била је тада у целини неписмена и непросвећена. На другој страни био је танак социјални слој српске учености, омађијан туђим и архаичном славено-српском речју. И та и таква културна подвојеност нашега народа била је не само чињеница, него и правило и идеал онога доба.

Јављајући се у таквој ситуацији српског културног живота, Вук је пре свега извршио крупно дело српског књижевног ослобођења. Као какав велик српски борац, он се снажно, зналачки и успешно борио да уништи постојеће стање једне књижевности која је ишла мимо народа, и стим у вези да врати и облик и менталитет српског духовног изражавања неисцрпним и вечним изворима драге материнске речи.

У току те борбе за свежину и снагу народног говора, Вук је средством својих класичних збирки и средством своје оригиналне народне речи дефинитивно „оваплотио“ српско културно јединство. Тако је Вук постао и творац нашег општег националног осећања, творац национализма XIX века, по речима Јована Скерлића.

Али он својом неуморном делатношћу није обухватио само Србе. Хрватска књижевност од илирских времена, када су најбоље песме из Вукових зборника објављене у Загребу, ослања се на Вука и његово бесмртно дело. Његова борба за народни језик као књижевни посматрана је из хрватског средишта с највећим симпатијама, јер се знало да ће Вукова победа над извештаченим језиком тадашње српске књижевности произвести заједнички књижевни језик Хрвата и Срба. Од тога времена до данас хрватски граматичари, исто тако као и српски, градили су своје језичке норме на основи Вукових и Даничићевих списа. Тако је Вук био оснивач српско-хрватског језика, иницијатор српско-хрватске културне заједнице и јединства.

Према свему Вукова је делатност обележила здраве и широке путеве нашој народној култури. Она је до краја извршила и демократизацију нашег књижевног језика. Без Вука наша књига не би у тој мери била приступачна. Без Вука, најзад, наша уметничка реч не би била тако чиста, рељефна.

Јер он је био не само сјајан познавалац нашег језика, него и савршен руковалац његовим тајним могућностима, мајстор и уметник његов.

Свеукупно Вуково деловање ушло се тако у наш културни и национални живот и његово изражавање. Оно је било од моћног утицаја кроз XIX век, кад се рађало и обликовало наше модерно књижевно и културно лице. Оно је од још јачег утицаја данас, у уједињеној Југославији, у којој се дефинитивно извршује формирање српскохрватског књижевног језика и у свим његовим појединостима.

Једном речју: „Вук је учинио велико откриће нашег народног живота, с тим у вези ударио је основе нашој националној култури и националним наукама, сачувао у свој оригиналности цвеће наше народне поезије, и показао величину наше народне речи.“

После тога г. д-р А. Белић одржао је опширно предавање о животу, раду и значају Вука Караџића¹⁾.

¹⁾ Објављено је у Белићевој књизи „Дело Вуково“ (издање Коларчева народног универзитета).

Затим је г-ђа Исидора Секулић одржала занимљиво предавање о нашој народној песми, а после ње су се ређали поздравни претставника разних просветних и културних установа и друштава. Говорили су: ректор Београдског универзитета г. д-р Драгослав Јовановић, ректор Љубљанског универзитета г. Радо Кушељ, декан Филозофског факултета у Скопљу г. д-р М. Костић, декан Правног факултета у Суботици г. д-р. А. Ивић, у име Више педагошке школе у Београду г. д-р Светомир Ристић, претседник Матице српске г. д-р Александар Моч, у име Минхенске академије наука проф. г. д-р Герхард Геземан, у име Југослов. професорског друштва г. Рајица Маринковић, претседник Друштва св. Саве г. прота Ст. Димитријевић, у име Српског културног клуба г. д-р Данило Данић, у име Друштва пријатеља Француске г. Бургоен, претставник Руског научног института г. д-р А. Погодин, у име просветно-културних друштава у Вршцу г. Прибислав Зарић, директор учитељске школе, претседник Матице рада г. д-р Богумил Вошњак, у име братства Караџића г. Митар Караџић, претседник Дробњачке општине и у име Главног савеза срп. земљорад. задруга г. Михаило Стојић, земљорадник из Бање код Аранђеловца. Најзад је секретар Вукова одбора г. д-р М. Московљевић прочитао списак телеграфских и писмених поздрава, и то:

Словенског института и Словенског семинара у Прагу, Филозофског факултета у Скопљу, проф. Степана Смаљ-Стоцког из Прага, редакције „Ljubljanski zvon“ из Љубљане, В. Флајшханса и проф. Матије Мурка из Прага, Знанственог друштва из Љубљане, Матице хрватске из Загреба, Станислава Шобера из Љубљина (на латинском), Научног друштва у Варшави, Друштва за проучавање словенских језика и чешко-словачког књижевно-историског друштва у Прагу, проф. Франа Илешића из Загреба, проф. Дорошевског из Варшаве, Југославенске академије знаности и умјетности у Загребу, Матице словенске у Љубљани, д-ра Илије Барбулеску у име Словенског семинара у Јаши, Шафариковог ученог друштва у Братислави, Чешке академије наука и уметности у Прагу, проф. А. Вајана из Париза, Institut d'études slaves у Паризу, В. Штрандмана у име руске емиграције у Југославији, Пољске

академије уметности у Кракову, д-ра Радивоја Врховца из Ср. Карловаца, Словеначког књижевно-историског семинара у Љубљани, Украјинског научног друштва у Лавову, проф. Хавранека из Брна, сенатора Ивана Хрибара из Љубљане, бана д-ра Натлачена из Љубљане, Друштва руских научника у Југославији, митрополита скдпског Јосифа, Музеја Јужне Србије у Скопљу, д-ра В. Бесаровића, претсед. Просвете у Сарајеву, Руско-српског клуба у Београду, Општине града Осијека, бана Петра Иванишевића са Цетиња, Профес. савета Филозоф. факултета Карлова универзитета у Прагу, Универзитета у Загребу, д-ра Ван Вејка из Лајдена, Универзитета Коменског у Братислави, Матице словачке у Турчјанском Св. Мартину, Масариковог универзитета у Брну, Словенског друштва у Софији и ректора Јагелоњског универзитета у Кракову.

После тога је претседник г. Белић захвалио на посети и на завршетку рекао:

„Одушевљење које се поводом Вукове стопедесетогодишњице јавило на различним странама наше земље ставило је у дужност Вукову одбору да размисли о начину како да оно добије и трајно обележје које ће се сачувати у будућим нараштајима и давати сталне потстицаје у свима областима културе којима је Вук свој рад посветио.

Тако је поникла мисао да се оснује народним прилозима и учешћем свих културних фактора у нашој земљи Вукова Задужбина, из које ће се крупним наградама награђивати дела од велике вредности и уметности и о свему оном што знатно креће унапред нашу националну културу.“

На завршетку академије Певачко друштво „Обилић“ с хором женске учитељске школе отпевало је Апотезу Вуку Караџићу од Ст. Мокрањца, чиме је прослава Вукове стопедесетогодишњице у Београду завршена.

III дан прославе — у Лозници

Последњи дан Вукове прославе протекао је врло свечано, са великим учешћем народа из Подриња, с обе стране Дрине. Нарочито састављеним возовима, колима и пешке стизао је свет из Шапца и Мачве, Јадра, Зворника и Семберије. Нарочито је Шабац био заступљен: дошли су сви ученици гим-

назије, учитељске и женске занатске школе са својим наставницима, па Занатско певачко друштво. Из многих места дошла су соколска и певачка друштва, претставници сеоских општина, читаоница и земљорадничких задруга, са заставама. Једном речју, на прослави највећег Подринца биле су заступљене све подринске просветне и културне установе и друштва.

Свечаност је почела архијерејском службом у цркви, коју је служио епископ г. Сава Трлајић, а присуствовали су гг. митрополит Доситеј и шабачки владика г. д-р Симеон Станковић. Том приликом су гг. Доситеј и Сава одржали говоре о Вуку Караџићу.

После службе сав присутни народ, од неколико хиљада на челу са соколском музиком и заставама соколским и задружним упутио се пред велики и лепи Дом културе Вука Караџића у Улици краља Александра, и тамо се разместио, чекајући госте из Београда. Освећење Дома је почело у 13^{1/2} часова у присуству претставника Краљевске владе, министра просвете г. Д. Магарашевића, претставника бана Дринске бановине г. Панте Аранђеловића, начелника Просвет. одељења Банске управе, претставника Главног одбора за Вукову прославу: претседника г. д-ра А. Белића, секретара г. д-ра М. С. Московљевића, чланова: г-ђе Исидоре Секулић, г. Љуб. Максимовића, бриг. ђенерала и г. М. Стефановића, бриг. ђенерала; изасланика многих национално-културних организација.

После црквеног освећења Дома говорио је министар просвете г. Магарашевић о значају Вука Караџића као реформатора и оснивача нове наше просвете, поникле баш у Подрињу, честитајући Подринцима на овом лепом делу — Дому културе.

Затим је г. проф. Белић, као претседник Главног одбора за Вукову прославу, предао Дом претседнику друштва „Караџић“, одржавши пре тога говор о заслугама Вуковим за нашу савремену културу, јер је он извршио духовно ослобођење нашег народа. Вуков дом у Лозници као жариште даљег просветног рада претставља најлепши споменик великом Подринцу.

Претседник „Караџића“ г. д-р Миленко Марин, при-

мајући Дом, изнео је кратак историјат овог просветног друштва и истакао заслуге оних који су омогућили подизање Дома.

После њега говорио је г. Митар Караџић, претседник Дробњачке општине, из братства Караџића у Петници, из кога је и Вук био пореклом. Он је предао поздрав Дробњака, колевке Вукових праотаца. Његовим покличем „Вечита слава Вуку Караџићу!“, који је препуна сала прихватила, завршено је освећење дома.

После тога Лозничка општина је приредила ручак у хотелу „Европа“ Министру просвете и осталим гостима. На ручку је одржао здравицу г. д-р А. Белић.

У 16 час. отпочела је свечана академија у Вукову дому, коју су отпочела певачка друштва државном химном. Затим је г. д-р Милош С. Московљевић одржао предавање „Вук и Подриње“, изневши напоре слику политичких и културних прилика у време Вукова рођења и данас и истакнувши карактер Вукова рада и његове заслуге за културни развитак целог народа.

После тога су се ређали поздрави претставника појединих установа и друштава. Први је поздравио у име Више педагошке школе у Београду г. Бранислав Миљковић, професор, у име Главне управе Југослов. професорског друштва г. Предраг Каралић, у име Савеза сокола г. д-р Милорад Драгић, у име Главног савеза срп. земљорад. задруга г. А. Дачић, у име просветно-културног друштва „Филип Вишњић“ из Бијељине г. Душан Богдановић.

После тога је хор Учитељске школе из Шапца отпевао „Живела Југославија“, соколи су извели симболичну слику с певањем „Хеј облаци“, Шабачко певачко друштво отпевало је песму посвећену Југословенима.

Увече, у 9 часова, у Вуковом дому приређено је свечано вече. Поред концертног дела позоришни отсек „Караџића“ играо је „Ђиду“ са чланом Народног позоришта г. Живановићем у главној улози, а позоришни отсек Народне књижнице и читаонице у Лојаницама извео је драматизовану слику „Кнез Иво од Семберије“. Вече је завршено забавом и игранком. Поред тога, у Соколском дому приређено је народно весеље.

После прославе

Ма да је Вукова прослава трајала три дана, не само у Београду и Лозници већ и у многим другим местима, она тим није завршена, јер ће трајати у читавој земљи целе Вукове јубиларне године. У многим местима састављени су одбори из претставника просветних и национално-културних установа и друштава који приређује свечане академије и вечери посвећене Вуку.

Па и за Вуков одбор у Београду посао није био завршен самом прославом. Он је, поред ње, узео на себе још један крупан задатак: да створи Вукову задужбину, која ће Вуково име прослављати вечито, потстичући и награђујући књижевна, уметничка и научна дела из области националне културе.

Сматрајући свој непосредни задатак завршеним, Одбор за Вукову прославу на својој пленарној седници од 7 децембра одлучио је да се распусти, а бригу око Вукове задужбине пренео је на нов одбор који је том приликом изабран. Овај Одбор израдио је Правила за *Вукову задужбину*, која је основана на оснивачкој скупштини, 13 јануара 1938 год. У Управни одбор Вукове задужбине изабрани су: за претседника Александар Белић, претсед. С. К. Академије, за потпретседн. г. д-р Драгослав Јовановић, ректор универзитета. За чланове: гг. Ђоко Ковачевић, помоћник министра просвете, Милан Костић, дир. гимн. у пенз., већник Београдске општине, Милан Грол, мин. у пенз., управник Коларчева универзитета, д-р Владета Поповић, проф. универзитета, претставник Пен-клуба, Предраг Каралић, проф. претст. Југосл. професорског друштва, Јефта Крљевић, учитељ, претставник Југосл. учитељског удружења, д-р Милорад Драгић, лекар, претст. Савеза сокола, Лепосава Петковић, претс. Југосл. женског савеза, Милорад Зебић, вицегувернер Народне банке и Љубомир Максимовић, бриг. ђенерал, оба као претст. Одбора за прославу Вукове стопедесетогодишњице.

У Надзорни одбор изабрани су: гг. д-р Ристо Јеремић, лекар, као претставник Матице српске, Никола Беловић, претседник Београдске трговачке омладине, Тихомир Јевтић, учитељ, као претставник Савеза здравствених задруга, Ми-

лутин Стефановић, бриг. ђенерал, као претставник Вукова одбора.

С. К. Академија одредиће накнадно још по једног члана за оба одбора.

Чим Правила буду одобрена, Задужбина ће као правно лице наставити рад на прибирању средстава и остварењу свога великог задатка.

М. С. Московљевић

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. *„Тај је штерет̃ пришискивао све јаче моју груд и ја сам се осећао...”*

Постоји само у множини именица *груди* (као *плећи*, *прси* и сл.), па је неправилно узимати ту именицу у једнини. Зато је у горњој реченици требало рећи: Тај је терет притискивао све јаче моје *груди*...

2. *„Тражила је заштитника и нашла га је у Мирабоу. Вајреном републиканцу и пријатељу Робеспјера и Дантона.”*

У [последње време неки писци одвајају зависне реченице и поједине реченичне делове који сами за себе не могу стајати и пишу их као самосталне реченице. Такав један пример имамо у горњој реченици. Израз „Ватреном републиканцу и пријатељу Робеспјера и Дантона“ саставни је део реченице: „Тражила је заштитника...” па је то тако требало и написати (тј. не са тачком иза „Мирабоу“, већ са запетом). Отуда би, дакле, горња реченица правилно гласила: Тражила је заштитника и нашла га је у Мирабоу, *вајреном* републиканцу...

3. *„И шако нагет̃ на сто свога оца радио је целу ноћ.”*

Облик *нагет̃* (као ни облици *нажеш̃* и *нажен*, који се чују у нашим дијалектима) не иде у књижевни језик: правилно је *нагнућ̃*. Место „нагет (нагнут) на сто“ требало је рећи: *нагнућ̃ над столом*. Према томе горња реченица исправно би гласила: И тако *нагнућ̃ над столом* свога оца...

4. *„Stalno je razmatao pa je opet zamatao... i tako ne-
prestano.”*

Према свршеним глаг. *размоштаћи*, *замоштаћи* имамо несвр. (итер.) глаг. *размоштавати*, *замоштавати*; облици: *размаштаћи*, *замаштаћи* не иду у књижевни језик. Отуда је и у наведеној реченици требало рећи: Стално је *размоштавао* па је опет *замоштавао*...

5. „*Da bi te nagovorili na to nudali su ti i novaca.*“

Према свршеним глаголима *занудићи*, *понудићи* и сл. имамо несвр. *зануђаћи*, *понуђаћи*... Отуда је свакако дошло да се образује и према несвр. *нудићи* и (опет несвр. гл.) *нуђаћи*, — али је то непотребно. Отуда је у горњој реченици требало рећи:.. *нудили су ми и новаца*.

6. „*У Београду и у ужем завичају његовом, Подрињу, завршена је шродневна прослава Вука Караџића.*“

Оваква инверсија реченична је недопуштена. Мора се увек изнети прво онај део реченице у ком је име којему нешто припада, па тек онда онај део који показује да томе имену нешто припада. Требало је, дакле, рећи: Завршена је тродневна прослава Вука Караџића у Београду и ужем завичају његову, Подрињу.

7. „*Човечанство врије и кључа у својој сопственој шрулежи.*“

Од глаг. *врићи* сад. вр. правилно гласи: *врим*, *вриш* *ври*, *вrimо*...; облици *вријем*, *вријеш*, *врије*... су покрајински. Према томе и у наведеној реченици требало је рећи: Човечанство *ври* и *кључа*...

8. „*Двадесеторо ђачића оденуло је новоосновано, друштво...*“ „*Тридесет четири сиромашних ђака копривничке гимназије оденула је заједница дома и школе.*“

Именице *ђак* и *ђачић* нису збирне именице и према томе погрешно уз њих стоје збирни бројеви. Требало је рећи: *Двадесет ђачића оденуло је... Тридесет четири сиромашна ђака... оденула је...*

9. „*Наше је задругарство рамљало због тога што нисмо имали...*“

Глагола *рамљати*, који је свакако начињен према *рамљем*, у нашем књижевном језику нема; постоји глагол *храмјати* и од

њега радни придев *храмао*. Према томе у горњој реченици је требало рећи: Наше задругарство је *храмало*...

10. „За њим је ишла *псица* вучје расе и *стилно* њушкала...”

Од *пас* женско је *кучка*, зато је сасвим непотребна реч *псица*. Према томе и у горњој реченици требало је рећи: За њим је ишла *кучка* вучје расе...

11. „То је било пре много хиљаде година када су *гледери*...”

После речи које показују количину: *мало*, *много* и сл. именице долазе у генитиву мн. (*мало* *ђака* и сл.). Отуда је и у наведеној реченици требало рећи: То је било пре много *хиљада* година...

12. „*Umetavanjem tih riječi dobijamo sasvim drugi smisao.*”

У књижевном језику не постоје облици: *умешавати*, *умешавам*, *умешавање* и сл., већ: *умешати*, *умећем*, *умешање*.

Зато је у горњој реченици требало рећи: *Умешањем* тих речи добијамо...

13. „*Робијаш је ухваћен, али је поново побегao пред самим враћима затвора.*”

Није добро стилизована ова реченица. „Пред вратима“ се могло десити убиство, свађа и уопште нека радња која не показује удаљавање са тог места оних који су ту радњу проузроковали; *побећи* се може *испед враћа* и *од враћа* затвора. Отуда је и у горњој реченици требало рећи:... али је поново побегао *испед самих враћа* затвора.

14. „*Na njihovim stablikama nalaze se neki izraštaji.*”

„Стаблика“ је неправилно, треба *стабљика*. Отуда и у горњој реченици треба да стоји: На њиховим *стабљикама* налазе се...

15. „*Na jednoj stijeni zgrade bile su novine iz kojih smo mogli.*”

Стека (*стијека*) у нашем језику значи што и велико камење (у неким местима се и мали камен зове стеном), а у значењу имен. *зид* (што је узето свакако из кајкавога дијал.) не сме се употребљавати. Отуда је и у горњој реченици требало рећи: На *једном зиду* зграде...

16. „*Pre su se izravno birali samo oni građani koji su...*“

Место познатијих наших речи: *управо, стварно* и сл. непотребна је кованица *изравно*. Према томе у наведеној реченици требало је да стоји: Пре су се *управо* (стварно) бирали...

17. „*Nabacivao mi je svakoјake gnјusne laži...*“

„Гњусан“ је покрајинско, правилно је *гнусан*. Отуда је ваљало и у горњој реченици да стоји: Набацивао му је свакојакe *гнусне* лажи.

18. „*Volio je sina svrhu svega na svijetu.*“

„Сврху свега“ је данас архаизам, треба: *више од свега, изнад свега* и сл. Зато је требало и у горњој реченици рећи: Волео је сина *више од свега* на свету.

19. „*Pjesma se unosila nadglasavajući i sam glas tramvaja.*“

Од сврш. глаг. *нагласиџи, надгласиџи* и сл. несврш. (итер.) глаголи су *наглашаваџи, надглашаваџи*, а не: *нагласаваџи, надгласаваџи* (ово би био изведен обл. од *гласаџи*). Зато је и у горњој реченици требало рећи: Песма се уносила *надглашавајући*...

20. „*Ta su djeca kistom i olovkom izradila...*“

„Кист“ је узето из рус. језика (кисть), непотребно је код речи *чеџкица, кичица*. Према томе требало је и у наведеној реченици рећи: Та су деца *чеџкицом* и оловком израдила...

21. „*Kad smo otvorili апsanska vrata, osјetili smo neprijatnu duhu.*“

„Духа“ је покрајинска реч, књижевно је *задах, мирис* и сл. Отуда је требало и у горњој реченици рећи: Кад смо отворили апсанска врата осетили смо непријатан *задах*.

Власник за Лингвистичко друштво
д-р Александар Белић
Франкопанова бр. 30

Секретар Уређивачког одбора
д-р Радомир Алексић
Универзитет, Српски семинар бр. 3

Штампа „МЛАДА СРБИЈА“ Ускочка 4, Тел. 21-352, — Влад. М. Анђелковића, Грачаничка 12

Поштарина плаћена у готову

НАШ ЈЕЗИК

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

БОЖИЋ

ГОДИНА VI СВЕСКА 3

Овај је часопис препоручен свим школама одлуком Министарства просвете П.бр. 22 184 од 10 августа 1932 год., а на основу мишљења Главног просветног савета С.бр. 473 од 21 маја 1932 год.

БЕОГРАД

1938

САДРЖАЈ

1. А. Белић: Др. Томислав Маретић	65
2. А. Белић: Оци, очеви и оцеви	69
3. В. М. Мишовић: О неким физичким називима	73
4. Ђ. Сп. Радојичић: <i>Писање (писане)</i> са значењем <i>сликање</i>	78
5. Х. Поленаковић: Још о имену Ђорђе	83
6. М. М. Јовановић: Avion-krilatica	85
7. Анат. Красовски: Још о неким речима	87
8. Маринко Станојевић: Опера	88
9. Р. Ј. Gršković: Nekoliko pisama Frana Kurelca	89
10. Језичке поуке	94

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

Драгутин Костић, Милош Ивковић, Глиша Елезовић, д-р Милош С. Московљевић, д-р Бранко Милетић, д-р Данило Вушовић, д-р Радомир Алексић, д-р Петар Ђорђић, д-р Радосав Бошковић и Миодраг Лалевић

Наш језик излази једанпут месечно, а десет бројева чине једну књигу. Годишња претплата дин. 30. Поједини број дин. 4. — Претплата се шаље администрацији, Српски семинар, соба бр. 5, чековни рачун бр. 54818, а рукописи — секретару Уређивачког одбора д-ру Радомиру Алексићу, Српски семинар, соба бр. 3, Универзитет у Београду.

НАШ ЈЕЗИК

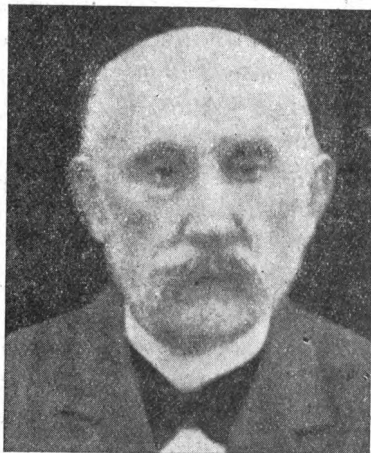
ГОД. VI

СВ. 3

Др. ТОМИСЛАВ МАРЕТИЋ

13. XII. 1854 — 15. I. 1938

У 84 години живота, после дугог, плодног и за народ наш врло корисног рада Томислав Маретић је умро у Загребу, старајући се готово до последњег часа о великом речнику Југославенске академије, који је он уређивао после Даничића, Ваљавца и Будманија — од 25. VII. 1907 г. до на месец дана пре смрти. Он је сам — за тридесет година уређивачког рада свог — издао онолико књига тога речника колико сви издавачи до њега (он је почео од слова *máslo* у VI књ., стр. 500, а пре кратког времена објавио је прву свеску XII књ.; свака књига има око 1.000 страна речничког формата, у два прилике за тај демији повољни-уто смо уверени, ном вредноћом, исцрпном снагом чајно, управомоло наше лекси-и у другим прав-је задужио на-народ, ма да би гов на уређива-речника, којему рио основе и за највећи део гра-

ступца). Да су рад биле у Ака-је, Маретић би, својом необич-жилавошћу и не-завршио овозна-нументално де-кографије. Али цима Маретић шу науку и наш и сам рад ње-њу и издавању је Даничић уда-који је сакупио ће, — заслужи-

вао дубоко признање свега културног друштва нашег.

По образовању свом Маретић је био класични филолог. 1879 год. положио је професорски испит из класичне фило-гије; али је — некако одмах после тога — прешао на сло-венску филологију, посвећујући своју пажњу нарочито нашем језику. 1883 год. постао је доктор филозофије, али је до 1885 (управо од 1879—1885) био професор гимназије. Тек је те

године постао у Загребачком универзитету приватни доцент, 1886 изванредни и 1888 редовни професор за катедру словенске филологије. Од тога времена до 1914 год., када је пензионисан, остао је на том месту. После рата, од 1919—1924, био је професор индоевропске упоредне граматике у истом универзитету.

Поред рада на науци, Маретић се бавио и превођењем у стиху изворника уметничких дела класичних народа и других (Одисеју је превео 1882, Илијаду 1883, Пана Тадију Мицкевичева 1893, Енеиду 1896, Овидија 1907, староиндиску Песму о краљу Налу 1924 и др.). Ово се јавило код њега не само као последица одличног познавања класичних језика, словенских, индиског и др. и љубави према класичној литератури, него и као резултат његова проучавања и необичног познавања наших народних умотворина, тих класичних дела усмене књижевности, њихова метра и њихова језика. У вези са том врстом рада појавиле су се и две књиге његове о нашој народној епици које су досада најбоље што је о томе написано (Метрика народних пјесама 1907 и Наша народна епика 1910). Израђеност језика наших народних песама дала му је могућности да може у својим преводима, који се одликују необичном тачношћу и брижљивошћу обраде, изнети многе тананости великих уметничких епских дела. Њихове особине су не једанпут прострујале кроз његове преводе, толико је он био прожет њиховим лепотама.

Али ће Маретић остати нарочито признат и цењен у целом народу нашем својим радом на јединству књижевног језика и на спровођењу у живот код Хрвата оних и књижевних и правописних принципа које је Вук утврдио и које су прихватили и неки истакнути Хрвати на књижевном договору у Бечу 1850 год. са Вуком, Даничићем и др. Нема никакве сумње да је Маретићевом заслугом дошло 1892 год. до познате званичне одлуке којом се и у хрватске школе уводи Вуков правопис. Маретић је целог живота свог, угледајући се на велике учитеље своје, Вука и Даничића, био необично упоран у томе правцу, бранећи свугде, и речју и пером, чистоту књижевног језика на основици Вукова језика и језика народних умотворина наших и тражећи стално да се он ослободи од свега туђег и наносног што се понегде

у њему било накупило. Из таквог схватања заједничког језика за цео наш народ, који је за њега био увек један и по пореклу и по духу, — поникла је његова велика Граматика и стилистика хрватскога или српскога језика, која је изашла 1899 год., готово у исто време када и значајни речник Броза и Ивековића.

Маретић је својом граматиком показао којим путем треба да се креће развитак књижевног језика и у западној половини нашег народа. Он је, у ствари, дао њоме граматику Караџићева и Даничићева језика и језика народних умотворина. Јер ако прегледамо „djela iz kojih je uzimana građa za ovu knjigu [tj. Gramatiku]“ (стр. 700), ми ћемо наћи само ове три групе извора: I Вукова дела; II Даничићева дела и III Народне умотворине, и то само оне које је Караџић издао. И то је све. Наравно, и Маретић није мислио и није могао мислити да се све друго занемари што се појавило у току времена код Хрвата и Срба; али ово је за њега био идеалан пут којим у грађењу књижевног језика треба да иду и Срби и Хрвати, а то је био и пут којим је он сам ишао. Тим делом својим јавља се Маретић као непосредни и досада најистакнутији продужаваца традиција Вукових и Даничићевих. Јер ако је Вук утврдио основицу савременог књижевног језика, а његов ученик Даничић дао први нацрт његове граматике и покушај историског проучавања нашег језика са речничке и других страна, Маретић је први израдио свестрану и исцрпну граматику онога језика који је Вук завештао нашем народу. Ако се и не може рећи да је Маретић дао и исцрпну научну обраду свих делова њених, он је први дао врло обилну грађу за њу. Са те своје стране Граматика Маретићева још ће дуго сачувати своју вредност.

Маретић је проучавао наш језик и са многих других страна. Он је 1889 г. издао Историју хрватског правописа, која има много шири значај него што би се могло рећи по овоме називу; затим је дао цео низ расправа о нашем акценту, о именима и презименима, о језику далматинских, словонских писаца и о многим другим ситнијим и крупнијим питањима нашег језика. У свима тим делима, а такође и у издањима старих текстова, Маретић је пре свега, а понегде и искључиво, филолог којег занима највише тачно утврђи-

вање грађе, тачно издавање текстова, механичка или чисто формална класификација грађе и питања која су са тим у вези; историску или лингвистичку страну он је мало осветљавао или се сасвим њоме није бавио. Али због тога значај његова рада није мањи; јер се сва дела његова одликују необичном поузданошћу

Велики део мањих расправа његових посвећен је практичним питањима чистоће и правилности различних речи и облика који су у току времена ушли у обичај, како код нас тако још више у западном делу нашег народа. Различне напомене те врсте, које је Маретић објављивао у току времена у различним повременим издањима, сакупио је он 1924 г. у засебну књигу, познати Језични савјетник, којим се чешће пута имао да позабави и „Наш језик“. Иако је ту Маретић, налазећи се у средини у којој су се извесне речи одомаћиле и потпадајући сам, несвесно за себе, под њихове утицаје, био попустљив према понечему, ипак се може рећи да је и та књига била врло корисна за наше друштво. Она је скретала пажњу на много штошта што би без ње прошло незапажено.

И тако је Маретић, и поред тога што је долазио на поље наше науке иза тако славних учитеља као што су били Вук и Даничић, умео да да својим делима своје обележје. И поред њихових сјајних бразда, и његова се није изгубила. Оно што је он урадио — и на великом речнику Југославенске академије и уопште у области нашег језика и наше културе — остаће као споменик његове личне вредности, његове необичне систематичности у раду и његових духовних особина. У низу десетина година Маретић је, без умора и без предаха, одано служио идеалу наше националне науке, њеним истинама и њеним лепотама. Он је својим радом доказао још једном да се увек могу стварати самостална и трајна дела.

Одајући данас у име свих сарадника „Нашег језика“ дубоко признање овом необичном трудбенику који се одликовао поузданошћу у свима пословима, неограниченом љубављу према књизи и знању и непоколебљивим научним и националним уверењима, често и у тешким приликама у којима се налазио, — ми смо испуњени уверењем да ће ње-

гово име у науци нашој бити стављено у ред оних заслужних научника наших који су, смишљено и поуздано, стварали културу нашег народа и који никад нису одвајали своју искрену оданост духовним интересима наше културе од дубоке љубави према целокупном народу нашем. А. Б.

ОЦИ ОЧЕВИ и ОЦЕВИ

Сваке године око празника који се назива *Оци* или *Оцеви* покреће се питање: шта је правилно и како према тим облицима стоји нови облик *очеви* који постаје све чешћи у употреби код наших писаца. Преврћу се граматике и речници, траже се мишљења стручњака и опет се, чини ми се, питање не покреће унапред. То ме је побудило да напишем ово неколико реди.

Питање је, пре свега, шта живи у слободној употреби. Кад то утврдимо, показаћемо граматички смисао сваког од горњих облика и зашто се једни од њих све више употребљавају, а други — губе. Јер и у овом случају језик има своју логику по којој се све у њему креће.

Да почнемо с Вуком. Сматра се да је Вук употребљавао у множини готово искључиво *оци* (он у своме речнику поред *ошац* у једнини ставља *ошаца* у генитиву множине, што упућује на множину *оци*); али је такође несумњиво да је он употребљавао и облик *оцеви*, као што се свако може лако уверити из примера који су наведени у Броз-Ивековићеву речнику (I, 932: Да утврди обећање оцевима Рим. 15, 8 и сл.). И Маретић на основу тога вели да именица *ошац* има *оци* и *оцеви* као и именица *џац* *џаци* и *џаци* (Gram. i stilistika II изд. 118); ово последње у значењу *џаца* (в. Вуков речник s. v.).

Сасвим је у складу с тим оно што се износи у великом речнику Југославенске академије (IX књ. стр. 249, 1-ви стубац). Ту се, врло пространо, говори о облицима именице *ошац* у множ. и наводе се као једини облици који се употребљавају *оци* и *оцеви*, са многобројним упућивањима на

Вука и Даничића и са примедбом да је у множини обично *оци*, а ређе *оцеви*.

Из овога би излазило да су једини облици које наша граматика допушта и који су, према томе, једино правилни: *оци* и *оцеви*; као да у нашем језику не постоји или да је од граматичара одбачен облик *очеви*.

Међутим познато је да се у савременом разговорном књижевном језику и у многим народним говорима употребљава обично *очеви* и зато није чудо што је као множина од те именице у речник Ристића и Кангрге ушао тај облик (стр. 613: *оџац*, *оџа т* (pl. *оџи*, *оџаца*; *очеви*, *очева*). Могло би се само приметити да је на прво место могао бити стављен облик *очеви*, јер се из фразеологије и код Ристића и Кангрге (в. примере под *д* и *h*) јасно види да је облик *оџи* почео добивати нарочито значење. Исп. под *д* „предак“: „то је обичај наших *оџаца*“ *das ist die Sitte unserer Väter* (или: *Ahnenväter*)“ под *h*: „народни *оџи*“ *die Väter des Volkes, Abgeordneten m. pl.*“

На овоме месту, под *оџац*, у овом се речнику не налази уопште облик *оцеви*, али га има на засебном месту: *оцеви*, *оџева* m pl. *Väter m pl.*; тако се исто на засебном месту налази и облик *оџи*, *оџаца* са једним значењем више неголи под *оџац*: „свети ~ *die heiligen Väter*; народни ~ *Volksväter* (im gehobenen Stil oder scherzhaft für Abgeordneten); ~ отаџбине *die Väter des Vaterlandes*“ (стр. 624).

Овоме што се говори у речнику Ристића и Кангрге може се додати и то да се обично *Оцевима* назива празник (у недељу пре Божића, исп. *Мјџерице* друге недеље пре Божића) који се назива такође и краћим обликом множине *Оџи*, као што је код Вука (в. под *Мјџерице*).

Пре свега, треба приметити да су ретки случајеви када се множина од именице *оџац* употребљава у значењу *die Väter*, јер по природи свога значења у обичној употреби та је именица ограничена на једину. Зато се и развијају нарочита значења код облика старе множине (*оџи*).

Из наведене грађе види се да облик *оџи* постаје или архаичан или се употребљава у нарочитом значењу. Да *оџи* постаје архаично, види се по томе што се тај облик употребљава у вишем стилу, код песника и сл.; да се он губи из употребе са значењем *die Väter*, види се из његова

ограничавања на значење: „преци“, „народни оци“, „црквени оци“, „оци отаџбине“. Никада се не би у тим случајевима употребио облик *дчеви*. Исто тако облик *дцеви* употребљава се само у оним случајевима у којима се могло употребити *дци*. Према томе, *дцеви* није непосредно множина од *дџац*, него је облик којим је замењено *дци*, њему паралелни облик. У *дцеви* живи и даље облик *дци*. И када се код Вука и Даничића употребљава *дцеви*, то само значи да је у њихову сазнању *дци* било у употреби праве множине од *дџац*, па је *дцеви* заменило тај облик, чувајући у њему и *ц* и проширујући се завршетком *еви*. Али већ у савременом језику постало је *дци* архаично и ограничено само на извесна значења; зато се појавило *дцеви*, које је требало да модернизује *дци* додавањем *еви*, наставка за множину једносложних основа м. рода, јер се овде *оц-* осећало као једносложна основа (у којој је нестало старог -*тъ-*, исп. ст. словенско *отѣци* у п. pl.). Тај се облик међутим могао одржати само дотле докле се и *дци* чувало као обична множина; чим је *дци* почело да се губи из обичне употребе и да се своди на нарочиту употребу, почело се тако сводити и *дцеви* на нарочиту употребу, тако да је и оно, као и *дци*, и остало са таквом употребом; а од једнине *дџац*, *дџа*, *дче* итд. почела се градити правилна множина *дчеви*, *дчѣви* итд. која је, са своје стране, још појачавала усамљивање и свођење на нарочиту употребу облика *дци-дцеви*, који су, у ствари, варијанти истог облика.

Питање је сада, да ли је наше језичко осећање правилно начинило нову множину са значењем „родитељи“, „Väter“, а, према томе, да ли се облик *дчеви* може у књижевном језику задржати.

Нема никакве сумње да тај облик продужава ону систему облика која је још стално жива у нашем језичком осећању. Све именице које имају на крају *ц*, а изгубиле су стари кратки облик множине на -*ци*, имају облике сличне *дчеви*:

сѣриц *дџац*

сѣрица *дџа*

сѣриче = *дче*

сѣрицу *дцу*

има

сѣричеви = *дчеви*, и то одговара у потпу-

ности везивању наставка *е* са *ч* испред њега код ових именица. Зато је тако необично *оцеви* са својим *ц*, које држи напоредни облик *оци* где и докле живи. То лепо потврђују друге именице: *зѣчеви*, *јѣрчеви*, *врѣнчеви* и сл. Облик *пѣлцеви*, уколико се употребљава, одговара облику *пѣоци*, и претставља исти однос као и *оци-оцеви*, тј. има нарочито значење (*пѣоци*, тј. спице у точка).

За све ове облике врло је значајна именица *сѣриц*. Вук у I-вом издању свога речника вели да се *сѣриц* у множ. говори *сѣрицеви* и *сѣричеви*; међутим већ Даничић у својим Облицима српског језика (7 издање, 1874, стр. 7) помиње само *сѣричеви* које је и данас у искључивој употреби. Али доскора се употребљавало и употребљава се још понегде у множини и *сѣрици* које је живело у Вукову *сѣрицеви* онако као „*оци*“ у „*оцеви*“. Када је *сѣрици* постало ређе и када се јавила потреба да се према *сѣриц* (*сѣриче* вост. итд.) образује множина, она је образована као *оцеви*, тј. *сѣричеви*.

Али није неопходно потребно да се изгуби непроширена множина, па да се почне градити нова, проширена множина завршетком *еви*; довољно је да се од једнине гради *непосредно* множина па да добијемо опет пред наставком *-еви* мењање *ц* у *ч*. На пр. од *врѣнац* гради се множ. *врѣнци*, али и *врѣнчеви*; то значи да се од *врѣнац* у вези са једном категоријом именица гради правилан облик *врѣнци*, а у вези са другом — *врѣнчеви* (исп. још *јѣрац* — *јѣрци*, *јѣрчеви* и сл.).

И код других именица ове врсте кад год се јавља наставка *еви*, сугласник се мења, ако је постао на онај начин на који је постало *ц* у *оѣац* (тако званом трећом палатализацијом): *кнѣз*: *кнѣжеви*, *зѣц*: *зѣчеви*. Истина, од тих се именица може множина градити и наставком *ови*: *кнѣзови*, *зѣцови*, зато што су данас сугласници *з* и *ц* тврди, али и овде нема облика на *еви* без промена сугласника, пошто нема облика „*кнези*“ или „*зеци*“ у множини.

Све нам ово јасно показује да је облик *оцеви* правилна множина саграђена од облика *оѣац* у једнини, а да облик *оцеви* претставља варијант или измену облика *оци* и да се јављао тамо где се облик *оци* употребљавао, али који се већ до извесне мере одвојио од *оѣац*, добијајући нарочито значење или нарочиту употребу. Како се, према томе, облик

џи-џеви почео употребљавати мање или више за нарочита значења, губећи се постепено у значењу множине од *џац* (= Väter), то је било сасвим природно и у духу и нашег језика и живих категорија у њему да се сагради у њему облик *џеви* као нов живи облик множине, који је потпуно одговарао облицима *сѣричеви*, *зѣчеви*, *кнѣжеви* и сл. Само језичко осећање наше нашло је за тај облик најправилнији пут.

31-XII-1937.

А. Б.

О НЕКИМ ФИЗИЧКИМ НАЗИВИМА

За средњошколске уџбенике из физике и хемије још не постоји уједначена номенклатура и терминологија, па се отуда у тим књигама за исти појам или за једну исту ствар срастају различни називи. За многе индустриске и техничке производе из области ових двеју наука често се просто препisuју страна и туђа имена. Стога је не само корисно него и потребно о тим питањима расправљати и, по могућству, доћи до најбољег назива према духу и особинама нашег језика.

Уредништво „Нашег језика“ дало је одговор на низ сличних питања (НЈ, V, 186, 1937), па и ми желимо да о томе кажемо неколико речи.

I

О речи *грејалица* ја сам писао већ раније¹⁾; та се реч једино и употребљава у хемиским заводима Београдског универзитета. Желим да додам да је боље рећи *шпириџ* (адј. *шпириџни*) него шпиритус, јер се тако говори у неким деловима нашег народа, а поред тога ту реч у скраћеном облику употребљавају данас и Немци.

На истом месту¹⁾ говорио сам и о речи *лампа* (грчки *λαμπάς* зубља, *λάμπειν* светлити) која је интернационална (нем. die Lampe, франц la lampe, енгл. lamp, руски *лампа*), па се као таква још увек свуда употребљава (Дивијева лампа, Де-

¹⁾ Гласник хем. друштва 2, 226 (1931).

берјанерова лампа, лампе са две електроде, пламене лампе итд.). *Светиљка* (управо *свећлиљка*) је управо буквални превод ове грчке речи, али има знатно општије значење.

Реч *цилиндар* (грчки *κίλινδρος*, лат. *cylindrus*) означава и у геометрији и у техници исто оно што и наша реч *ваљак*. Код нас у геометрији и постоји назив *ваљак* (ређе *облица*). У француском на пр. *le cylindre* означава и *ваљак* у геометрији, и *ваљак* за путеве, и *цилиндар* у аутомобилу, а код Немаца још и стаклени суд: *Messzylinder*, цилиндар (епрувета) за одмеравање. Под немачким утицајем ова реч код нас значи и свечани шешир (цилиндар и полуцилиндар). Дакле, коректно је рећи *ваљкасти* суд, када суд има тај облик. Иначе је уобичајено да се каже цилиндричан суд, стаклени цилиндар, код парне машине клип се креће у цилиндру итд. У овом последњем случају употребљава се и наша реч *стиублина*.

У техници је усвојена реч *кошало* (а не *казан*), па на Техничком факултету постоји посебни предмет — *парни кошлови*.

Реч *пропелер* је енглеска а не немачка (to propel од лат. *propello* гурати, терати напред и одатле *propeller*). Сматрамо исто тако да је боље писати *хелиса* него *елиса* (франц. *hélice* од грч. *ἑλῑξ*), јер ми кажемо хелиотроп, хелиоптер, хеликоида итд.

Реч *тасијер* узета је од Немаца (*Taster*) који још употребљавају у истом значењу и реч *Schlüssel* (кључ); Французи кажу *manipulateur*. Ми бисмо то просто могли звати *прекидач* или *сјајач* или *ударач*, јер се њиме прекида или спаја коло струје, а то се опет постиже ударањем.

Енглески физичар *Faraday* изговара се приближно Фереди или Фередеј (транскрибовано интернационалном фонетиком *fæɹədɪ* или *fæɹedeɪ*). И ми смо за то да се то име транскрибује Фаради или Фарадеј, али не за то што је ближе изговору, већ што је ближе писању. Ако бисмо, на пр., име славног енглеског физичара *Rutherford*-а, који је пре кратког времена умро, транскрибовали приближно изговору било би Радефед (инт. фон. *R^hðəfəd*), стога је и ово име боље транскрибовати Рутерфорд.

Растојање међу куглицама између којих прескаче електрична варница при радиотелеграфисању треба звати *варнични размак*, а не искриште, јер *искришће* може означавати само место одакле скачу варнице (искре).

Поред тога што су продрли немачки називи *месинг* и *бронза*, ипак у уџбеницима, па и иначе, треба задржавати и ширити наше речи *жуџа* и *црвена мјед* (мјед). С. М. Лозанић је у својим хемијама прво наводио ове наше, а у заграду стављао стране називе (у овом случају: месинг и бронза). У извесним крајевима говоре се још и турске речи *џуч* (бронза) и *џиринаџ* (месинг).

II

У истом броју „Нашега језика“ (стр. 164) г. С. Живковић наводи неколико назива које једни пишу одвојено, а други састављено. Сам писац каже да се не упушта у то да ли би се такви називи могли казати нашим речима, исто тако вели да неће улазити у граматичку страну тих сложеница. Ми пак сматрамо, да је прво требало у то ући, па би највећи део тих назива већ самим тим отпао.

Речи које је писац навео могу се поделити у три групе.

1. Речи које су интернационалне и које се у свим језицима пишу заједно, јер означавају један појам, па су обично направљене од латинских или грчких речи или заједно и од једних и других: потенциометар, аероплан, аутомобил, радиофон..... У науци и техници је таквих речи врло много: манометар, електрометар, галванометар; локомотива, локомотива; грамофон, фонограф; фотографија, кристалографија; телеграм, телевизија, итд. итд. Ко пише делове ових речи одвојено, чини исту погрешку као кад би писао одвојено делове наших сложеница.

2. У другу групу дошле би речи које код нас треба друкчије рећи: електролит-кондензатор, block-kondensator, дремашина, прегмашина, кром-оковима, тенис и бокс меч, хокеу утакмица, јоскеу-клуб; вагон ресторан, вагон ли; банту језици... Код многих од тих израза одредница треба да стоји у адјективном облику: тениски меч, меч у боксу (као надметање у скакању, у бацању камена и сл.), хокејска утакмица, цокејски клуб (фудбалски, шаховски клуб, а не: фудбал, шах-

клуб); кола за обед, кола за спавање (спаваћа кола); језици банту или банту језици као што писац каже. Французи при адјективној употреби ове речи додају одговарајући наставак као и за остале адјективе (les langues bantoues). Код нас не постоји још неко правило да ли би се од речи као што су: банту, зулу, Конго, Бордо и сл. могли правити адјективни облици и како. — Од речи *електролит*, и код нас и код других народа, постоји адјектив — *електролитични* (електролитична дисоцијација), дакле електролитични кондензатор; block kondensator је само једна врста *сталних* кондензатора који се тако зову за разлику од *променљивих* кондензатора (Drehkondensator)¹⁾; дремашина и прегмашина су немачке речи и прва значи *ситруг*, а друга *машину за ковање новца*; од метала *хром* (не кром) постоји већ адјектив *хромни*: хромна руда, хромни челик итд. Остали називи које је писац навео, а који спадају у ову групу, као драјвер (не дривер) трансформатор (кондензатор), тјунинг (не тунинг) метар и др. не среташу се ни у стручној литератури, па о њима нећемо ни говорити.

3. У ову групу дошле би све остале речи које је писац поменуо, а које ми нисмо навели, и на које се могу применити правила нашег правописа.

III

Потребно је усвојити, по могућству, заједнички назив за неке обичне речи које се свакодневно чују и употребљавају, а то су: „*плајваз (оловка)*“, „*налив-пиро*“ и „*шонфилм*“.

За прву реч постоје називи: *плајваз*, *оловка*, *лајис* и *писаљка*. *Плајваз* је искварена немачка реч Bleiweiss која се некада употребљавала место садашње Bleistift. Bleiweiss иначе значи, и то му је сада и једино значење, *оловну белу боју (оловно белило)*. Према томе овај назив не може уопште доћи у обзир. *Оловка* је направљена од речи *олово* према немачком Bleistift и талијанском piombino, а још је вероватније да је узета из чешког (olůvka застарели чешки назив). *Лајис* је такође италијанска реч у овом значењу. *Писаљка* (као и *пи-*

¹⁾ Од речи *блок* могао би се направити адјектив: *блочни* (као бочни, сочни, рочни... од именица бок, сок, рок) или *блоковни* (као чековни, угловни вековни... од чек, угао, век).

саљица) је наша народна реч и према Вуку означава оно чиме се шарају ускршња јаја (као синониме Вук наводи још речи: шаралка и кишчица). Даничић је у свом преводу Старог завета употребио ову реч место латинске *stylus*: *stylo ferreo*... писаљком гвозденом (књ. о Јову 19, 24)..., *stylus mendax*... лажљива писаљка (књ. прор. Јер. 8, 8). Место латинског *stylus* и грчког *ὑραφίς* и у старом словенском и у црквенословенском постојала је добра реч *писало*. Немци, Енглези и Талијани створили су своје називе отуда, што се за израду „оловки“ прво употребљавало олово, затим оловни прутућ стављен у дрво, дакле: нем. прво, *Bleifeder*, *Bleiweissfeder*, затим *Bleistift*; енгл. *lead pencil* („оловна кичица“), а данас обично *pencil*; тал. *lapis piombino* или просто *piombino*, *lapis*. Французи су направили своју реч *crayon* од *craye* (креда — „кредник“), а Руси су узели за то реч карандашъ која није словенског порекла и прво је означавала графит, графитну руду.

Данас се обичне оловке праве од графита коме се додаје глине, а поред тога и од неорганских (минералних, земљаних) и органских боја. С обзиром на разноврсни материјал од којег се граде и с обзиром на дух нашега језика¹⁾ треба дефинитивно усвојити, према нашем мишљењу, реч *писалка* место свих поменутих назива (плајваз, оловка, лапис).

Често се раније оно чиме се пише по каменој таблици у основним школама називало *писалка* (писаљка и таблица), а у крајевима који су стајали под немачким утицајем *грифла* (нем. *Criffel*), ма да су постојали и називи *крижуља* и *крижаљка*. Како глагол *крижаџи*, поред осталих значења, значи и *резаџи* (Вук) на што и личи почетно писање деце, то сматрамо да би за *писалку* од *шкриљца* требало усвојити назив *крижаљка* (крижуља).

¹⁾ У Црној Гори калемљење против богиња народ је назвао *писање*, а калемити (се). *писати* (се) због тога што је та радња слична писању, а инструменат којим се то врши сличан писаљци. Ожиљак који је остајао на кожи назват је *писаница*. Отуда су и званична наређења гласила да се сва деца морају *писати*, да родитељи донесу сву малу децу на *писање* од краста (богиња) и сл. То је још један прилог више како народ сам даје нова значења речима по сличности радње.

„Налив-Перо“ је састављено, као што је познато, из два дела: из *пера* и *пернице*²) у којој се налази мастило (споредно је како се пуни). Немци га називају Füllfederhalter или краће Füllfeder (перница која се пуни мастилом), Енглези fountain pen (перо с резервоаром за мастило), а Французи су направили назив stylographe (од грчког *στυλος*, ступ одакле је и лат. *stylus* (*stilus*) и *γράφειν*, писати), па га обично зову скраћено *stylo*. Скована реч налив-перо није добра, јер нити је направљена у духу нашега језика нити својим саставницама означава оно што би требало да претстави. Стога ми мислимо да треба узети, док се не би нашао или створио срећнији назив, реч *стило*.

Тонфилм је немачка реч - Tonfilm (у науци се још зове *der tönende Film*); француски се каже *film sonore* и *film parlant*, а енглески *sound film* (фам. *talkies* од *to talk*, говорити, причати). Као што је познато, *Шон* означава само једну врсту *звука*, а код овога филма (супротно *немом* филму) чују се све врсте звукова: од шкрипе кола, зврјања мотора и најразноврснијих шумова до најлепше музике, песме и говора. Стога, ако се угледамо на француске и енглеске називе и с обзиром шта се све чује у том филму, треба га назвати *звучни филм*, а ако желимо да останемо при немачком називу треба рећи *шонски филм*, али никако *шонфилм*.

В. М. Мишовић

ПИСАЊЕ (ПИСАНИЈЕ) СА ЗНАЧЕЊЕМ СЛИКАЊЕ

Т. Маретић у Рјечнику Југославенске академије IX (1924-1927) 872 наводи „*сликање, моловање*“ као последње значење речи *писање*. За то значење Маретић има један пример: „*ресав'ско писање не обрђтает се нигдеже*“. Тај је пример из Карловачког родослова, који је састављен „у првој трећини XVI. в. између 1504. и 1520. године“ (Ил. Руварац, О кнезу Лазару, 1888, 238). Маретић упућује на *Шафарикове Ратматку*, у којима је родослов први пут штампан (у одељку

Okázky, 61—I изд. из 1851 год.; II. изд. тог одељка из 1870 год. а цела књига из 1873 год.). Сада је тај пример приступачнији у књизи Љуб. Симојановића, Стари српски родослови и летописи (1927) 36. Маретић још истиче да је тај пример навео и Ђ. Даничић, Рјечник из књижевних старина српских II (1863) 305 као потврду да *писаније* значи *pictura* (=сликање, живопис). Других примера за такво значење Даничић и нема. Такође их нема ни *Fr. Miklosich, Lexicon palaeo-slovenico-graeco-latium* (1862-1865) 564.

М. Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија (1876) 1097, *Ил. Руварац*, Манастир Ресава (Старинар VI, 1889, 44) и *Св. Новаковић*, Манастир Бањска (Глас 32, 1892, 17) узимали су, да се под „ресавским писанијем“ мислило на живопис у цркви манастира Ресаве (Манасије). В. Марковић, Православно монаштво (1920) 139, налазио је да се похвала „ресавског писанија“ односи на књиге „од добра извода ресавског“. То сам и ја доказивао у Богословљу II (1927) 312-313. Тако мисли и Рад. М. Грујић, Гласник Скопског научног друштва III (1928) 249, а, како изгледа, и М. Васић, Жича и Лазарица (1928) 124. Пера Ј. Појовић је казивао за манастир Манасију: „Зна се да се ту развила читава једна књижевна школа, у којој је радило више лица; деспотово „ресавско писаније“ ушло је чак и у народну поезију“ (Српски књижевни гласник 21, 1927, 597). Вл. Ђоровић је свакако имао на уму „ресавско писаније“ када је у свом чланку о Ресавској школи писао: „Ресавски правопис и књижевна активност манастира Манасије ушли су чак у народну пословицу“ (Народна енциклопедија III, 1928, 751). У монографији о манастиру Манасији (1928) Св. Симоновић је из родослова дословно навео место с поменом „ресавског писанија“, али није рекао шта оно треба да значи (стр. 4 нап. 7). Други сарадник на тој монографији, Л. Мирковић, тврдио је да се под „ресавским писанијем“ подразумева живопис (стр. 56). То је мишљење и Влад. Р. Пејковића, Ресава (Народна енциклопедија III, 1928, 749).

Као што се види, Маретићев пример није добар, јер није поуздан. За *писане* са значењем *сликање* могу се навести много бољи и поузданији примери. Ја ћу овде дати пет таквих примера:

1) У Животу архиепископа Данила II, који је између 1338 и 1340 год. написао његов ученик, прича се како Данило „въ домоу светыхъ апостолъ прѣдъ црковию създа пирьгъ великъ, и на врѣху юго именова црковь светааго Данила стлѣпника, и тоу оукраси образы *писаниа* божѣства“ (Животи краљева и архиепископа српских, изд. Ђ. Даничић 1866, 371). У преводу Л. Мирковића (1935) 283 стоји: „и њу украси сликама божанственога *писма*“. Место *писма* требало је ставити *писања* или *сликања*.

2) Мало даље (на стр. 375) Данилов ученик говори о цркви Св. Саве у Лизици, задужбини архиепископа Никодима, коју Данило „распространи и оукраси *писаниємъ* образъ чѣстныхъ“. Л. Мирковић тачно преводи: „и украси *сликањем* часнихъ слика“ (стр. 286).

3) У манастиру Николѣцу код Бијелог Поља чува се минеј за децембар, који је раније припадао храму Св. Николе и Успења Богородичиног у Заступу, с леве стране Лима више Бродарева (о остацима те цркве в. Ђ. Бошковић, Годишњак С. К. Академије 42, 1933, 297 и Извештај Задужбине Л. Теловића 1933, 106). Писао га је 1537 год. јеромонах Нићифор у храму Св. Арханђела Михаила који се такође налазио у Заступу. Описао га је Вл. Ђоровић у Зборнику за историју Јужне Србије и суседних области I (1936) 83. Запис су објавили Влад. Р. Пећковић у Богословљу VI (1931) 163-165 и Бранко Л. Цвијетић у поменутом Зборнику, 242-243. Из записа се дознаје да су у исто време писани и минеји за остале месеце (од тих минеја сада су у Николѣцу за јануар, фебруар и јули, а можда и за јуни, август и новембар — в. описе код Вл. Ђоровића, на н. м. 82-83). У запису се прича да је црква Св. Николе и Успења Богородичиног била „просто зидана и манша и едина келіа порѣшенаа и хѣда“. Игуман Матеј с братијом и с господаром кнезом Ђурђем Вранешем и „сѣ чеди еговеми“ потрудише се и „поновише сје место цр(ѣ)ковъ сѣ двѣма трѣли и около цркве градъ сѣ келиями великими и малими на покоеніе инокомъ“. После тога је прошла једна година, па „начеше (пис)ати *писаніємъ*“ доње труло (кубе). А у пролеће 1537 год. „начеше писати и горње трѣло више припрате“. Заједно с тим трулом почеше писати и минеје. „Едни маистори црковъ писахѣ, а дрѣги минее въ келии“,

каже се у запису, па се затим истиче да се за непуних девет месеци (од марта до 30 новембра, до Св. Андрије) сврши „црковно писанѣ и ·кї· (=12) минеа“.

4) Из једнога натписа се види да је женска припрата цркве манастира Мораче живописна 1578 год. и да се то „писанѣ“ завршило 18 јула. Тај је натпис објављен код Љуб. Стојановића у његовој познатој збирци Старих српских записа и натписа I (1902) 223 бр. 727 и 728. Година је исправљена * по Влад. Р. Пећкозићу, Старинар — 3 серија — VI (1931) 79.

5) Од Хаџи-Рувима, архимандрита манастира Боговађе, сачуван је један запис од 24 фебруара 1801 год., у коме он каже да је у то време његов манастир украшен „иконѣмъ писанѣмъ“. Тај је запис објавио М. Ђ. Милићевић у Гласнику 21 (1867) 21-22, а прештампан је у поменутој збирци Љуб. Стојановића II (1903) 321 бр. 3779.

Борђе Св. Радојичић

ДОДАТАК РЕДАКЦИЈЕ

Г. Радојичић има потпуно право да се и у нашем црквеном језику наводи каткада у глагола *писати* и значење „сликати“, „моловати“, „живописом украсити“ поред обичних значења „писати“. Али је несумњиво да је то значење познавао у великој мери старословенски језик. Истина, код Миклошича за старословенски језик находимо позивање на *pictura*, али је та реч узета из једног српскословенског рукописа као што поводом тог места сасвим тачно износи Даничић (Рјечник из књижевних старина српских II 305), и као што то тачно наводи и г. Радојичић, и ту значи „писање“ (правопис, начин писања), а не живопис. Али питање је: откуда се у оним случајевима који су несумњиви, а које наводи г. Радојичић, јавља писаније у значењу „живописа“ (или глагол *писати* у значењу „сликати“).

Иако у речнику Миклошићеву нема примера за *писати* у значењу *сликати*, вероватно се та реч са тим значењем често употребљавала у старословенском језику. Ако узмемо речник Срезњевског (Материјали дја словаря древне-русскаго языка II), наћи ћемо изобиље примера за оба значења: и за „писање“ и за „сликање“. Тако из XIII беседа

Григорија Назијанца (споменика XI века, исп. издање Будиловича од 1875 г.) Срезњевски наводи несумњиве примере; али таквих примера у другим споменицама рускословенског језика, за који се зна да се оснива на старословенском језику, има врло много. И у данашњем књижевном и народном руском језику глагол „писати“ има оба та значења: писати и сликати (написати картину — насликати слику, написати портрет — изградити портрет итд.). Ми зато и мислимо да је у наш језик средњег века значење „моловати“ „украсити живописом“ и сл. ушло из црквенословенског језика наше редакције. Истина, у народу се употребљава *писаница* у значењу „ускршњег јајета“, и ако се узме да је *писаница* првобитно значила „шарено јаје“, у томе би се чувало поменуто архаично значење глагола „писати“ које се у другим случајевима изгубило, задржавши се овде у ознаци само једног предмета (исп. губљење придева пѣстрѣ, а чување у пѣстрма; в. ниже).

Откуд глаголу *писати* то значење? У ствари значење сликати, бојити, шарама разнобојним украшавати и сл. и јесте основно значење тога глагола. Одавно је познато да корен *пис-* или *пис-* који се своди на старо **peik-* *pik-* (овде је било оно *k* које је у словенским и неким другим индоевропским језицима давало *s* а у грчком и неким другим језицима *k*, на пр. *δεσμή*, наше *десеѣ* — грчко *δέχα*, лат *deset*, које треба читати „декем“); а тај корен значи *шарен* (исп. *ποικίλος* у грчком са јачим кореном *poik-* које значи шарен; у слов. језицима од њега је стари придев *писѣръ*, исп. у руском *писѣрый* и сл. у другим словенским језицима, опет са значењем шарен; отуда је наша пѣстрма или пѣстрва — риба са шареним пегамма, Forelle). Према свему томе *писати* је морало прво значити „шарати“, у смислу разнобојних шара, и тек је доцније добило значење нашег *писати* које је у току времена и сасвим потисло прво значење. Тако је нестало и придева пѣстрѣ у нашем језику (сем у којој засебној речи као што је пѣстрма — пѣстр-ма). Због свега тога ми и мислимо да се у помињатим горе споменицама глагол *писати* употребљавао под утицајем црквенословенског језика наше редакције у којем се то значење несумњиво још чувало (*писан* у значењу

„шарен“ сачувало се у словеначком, исп. у њему pisati se „Farbe bekomten“, у бугарском, у малоруском и у већини западнословенских језика). У нашем се језику то значење (сем у „писаница“) вероватно већ рано изгубило.

ЈОШ О ИМЕНУ ЂОРЂЕ

Господин П. Ђорђић је у Нашем језику (III 209-212) говорио о разним облицима имена Ђорђе који се сусрећу у нашем народу.

Разлагања г. Ђорђића желим проширити још неколиким облицима, познатим на нашем Југу, као и уопште на нашем језичком подручју.

Од грчког Γεώργιος на Југу је настао најчешће облик *Ђорђија* и скраћени облик *Ђорђи* (погде где се сусрећу и архаични облици Георгија, Горгија, Г'орг'и).

Облик *Ђорђе* (и презиме Ђорђевић) не налази се, колико је мени познато, у нашим говорима на Југу. Овај је облик ушао у народ у најновије време, преко школа, војске, судства, администрације и сл. Исти је случај и са хипокористичким обликом *Ђоко* (презиме *Ђоковић* у Берову) који је настао под утицајем досељеника, махом Црногораца и Санцаклија.

Жена Ђорђијина је *Ђорђијаца*, а празник посвећен свецу је *Ђурђовден* или, ређе, *Ђурђоен*. Женско чељаде има име: *Ђурђа* (у народној песми: „Легнала Ђурђа на равно гувно... Ђурђо, ле...“; и иначе) и много ређе *Ђурђина* (исп. у Rječniku Jugoslavenske akademije III 14).

Врло чест хипокористик је *Ђоре* (Скопље, Башино Село, Велес), ген. једн. *Ђореша*: „Му дадоф на Ђорето“ (в. Rječnik III 10 у Дубровнику).

Други хипокористик је *Ђорго* (поред *Ђорђо* у Поречу и *Горго*, в. Љ. Стојановића Записе, бр. 6558), Врање (Rječnik III 10).

Познатији и раширенији хипокористички облик је *Ђошо* (ретко *Јошо*, у Гостивару): Кавадар, Ватош, Велес, Башино Село, Скопље (дошљаци из Ватоша), Призрен, Гостивар и др.

У Скопљу је врло чест хипокористички облик *Гого* (поред *Ђоре* и *Ђошо*, код досељеника). Скоро сваки Скопљанац, који није скоро досељен (пре 50—60 година), а носи име *Ђорђе*, у Скопљу се зове *Гого*. Врло је вероватно да је од истог облика и презиме многобројне породице *Гогошевић* у Тетову (исп. Rječnik III 242); за *уш*, у овоме презимењу, упоредите и презиме скопске породице *Петрушевић* (Невенка, студент). Облици *Гого(ш)* и *Петру(ш)* врло су чести у аромунским говорима (у Скопљу постоји аромунска породица *Петруш + евић*) као и хипокористик *Лаћуш* (*Лаћа* — *Лаћуш* < *Николаћ*). На основу ових облика интересно би било утврдити порекло ових породица.

Познато је да је име једног од првих наших песника *Џоре* (поред *Ђоре*) *Држић*, што је у ствари хипокористик од *Ђорђе* (већ у XIV столећу постоји један *Žore Srbi*, где $\dot{z} = \dot{z}' = \dot{z}$, Rječnik III 539). У овоме се облику име сусреће и на Југу. Нисам га у живом говору чуо, али има га у документима. Код Љубе Стојановића се овај облик помиње неколико пута: прво као *Џоре* у натписима у манастиру Слечу код Прилепа (Љ. Стојановић, о. с., бр. 10.185, 10.186); затим као *Џорџа* (ib. бр. 9703) и *Џорџо* (ib. бр. 6760 и 7708). У Призрену постоји облик *Ђорџо* (поред ранијег *Џоџо*). Као што је *Ђ* у *Држићеву* имену под романским утицајем прешло у *Џ*, тако је под истим утицајем и *Ђ* на Југу прешло у *Џ* (у аромунским говорима: *Џоџа*, ређе *Ђорђу*).

Поред облика *Џоџа* (и аромунски говори, као и наши говори на Југу, не знају за облик *Ђорђе*), аромунски говори, као и румунски језик, уосталом, знају за хипокористик *Јоргу*. У нашим документима *Горгађије* (Љ. Стојановић, о. с., бр. 10.436); и презиме познатог румунског историчара Николе Јорге је хипокористички облик имена *Ђорђе* (исп. Rječnik IV 658).

*

У нашем је народу опште познат израз „*мајмун Ђоко*“. Само у овоме случају немамо хипокористички облик *Ђоко* од *Ђорђе*, односно Γεώργιος, него је то сасвим друга реч, и нема са именом *Ђорђе-Ђоко* никакве везе.

Израз „*мајмун Ђоко*“, како је код нас познат, донели су нам „мечкари“, како на Југу називају Цигане који воде

мечку или мајмуна и са њима, на једном великом штапу, изводе разне акробације. Ови су „мечкари“, раније били влашки Цигани, из Источне Србије или из Румуније. Лупајући у „даире“, они су певали мајмуну (мечки) на румунском језику. У њиховој се песми најчешће понављао израз „*тајтин гђоасџ*“ (у брзини кад се изговара: *џоко*) — „*играј мајмуне*“. И то румунско „*gђoacђ*“ народу је звучало: *Џоко-Ђоко*, па је отуда настао израз „*мајмун Ђоко*“.

Иначе поред овога израза сталан је и други израз, који је дослован превод румунског израза: „*играј мајмуне!*“ У Прилепу постоји израз: „*Во Прилеј мајмун не игра*“. Настао је од једне подвале коју су мајмуну приредили Прилепчани. Наиме, кад је неки „мечкар“ дошао са мајмуном у Прилеп, Прилепчанац је неки, у празан орах затворио осу и такав је орах дао мајмуну. Оса је ујела мајмуна, а мајмун, бесан, није хтео да игра, отуда: „*Во Прилеп*“.

Х. Поленаковић

AVION - KRILATICA

Naš narod je primajući tokom poslednjih sto godina tehničke pronalaskе od drugih naroda u većini slučajeva zajedno s tim pronalascima primio i tuđe ime za dotičnu stvar. Mi smo u tom pogledu bili dosta (možda i suviše) širokogrudni i te reči smo upotrebijavali i u svakodnevnom govoru i u pismu. Mislili smo da je bolje upotrebljavati i tuđu reč nego stvarati jezičke nakarade, tuđe duhu našeg jezika. Ali za neke sprave i mašine, naročito one s kojima je imao više posla narod sam nego naša inteligencija, narod je stvorio svoj narodni izraz. Pri tom je polazio ili od toga u koju svrhu služi ta sprava, i prema tome joj dao ime, kao n. pr. *krunjača* (mašina za krunjenje kukuruza), ili ju je nazvao po onome što je za njega na spravi bilo najznačajnije, što mu je na prvi pogled palo u oči, kao n. pr. *vatrenka* (najčešće lokomobila, a posle i svaka druga mašina koju tera para, odn. vatra, koja je narodu više pala u oči i bila bliža i vidljivija od pare).

Tako narod ima svoju dobru reč i za *avion*, *aeroplan*, koja, po krivici našoj, nije našla u našim listovima i u službenom jeziku ono

priznanje koje bi joj pripadalo. Narod avion naziva *krilatica* i za ta-
pojam upotrebljava uvek samo tu reč. Po mom mišljenju reč *krilatica*
nije zaslužila takvo omalovažavanje već i zbog toga što je na-
stala sasvim u duhu našeg jezika. Narodu je najviše i najpre-
palo u oči da je neka mašina krilata i da vrši radnju koju vrše
i druge krilate životinje, tj. leti. Na osnovu *krilat* došao je na-
stavak *-ica*, po ugledu na druge imenice koje označuju sprave i
mašine, kao *sejačica* (mašina), *kosačica* (mašina), *vezačica* (ma-
šina), pa i *vodenica*, *preslica* i sl. A moguće je da je i gotovu
reč *krilatica* u značenju *zmaj* preneo na mašinu koja leti kao
zmaj. U svakom slučaju je jedno sigurno, a to je da je reč na-
pravljena u duhu našeg jezika i da bi zaslužila da se uvede i u
službeni jezik i u naše listove. Kad već ne možemo za svaku
stvar i pojam koji dobijemo od civilizovanijih i kulturnijih naroda
naći svoju pogodnu reč, upotrebljavajmo bar one reči koje je
narod sam stvorio, a koje su stvorene i u duhu našeg jezika i
tačno označuju dotični pojam.

Od reči *krilatica* dale bi se izvoditi i druge reči koje su u
vezi s avionima, pa bismo mogli imati i *krilatičar*, *krilatište*, *krila-
tičarstvo* (imamo već jedriličarstvo) i t. sl.

M. M. Jovanović

ДОДАТАК РЕДАКЦИЈЕ

Било би од значаја да је г. Јовановић назначио у којим
се крајевима та реч употребљава као народна реч. Не би
било на одмет да је навео и коју реченицу у којој би у на-
роду та реч била употребљена у значењу аероплана. То само
по себи не би било немогуће, јер кад народ има лађе *једрилице*,
могао би имати и *крилатице*. Али је ипак питање, да ли
аероплан изазива у народној претстави слику крилате лађе.
Иначе се *крилатица* употребљава у том значењу каткада у
књижевном или разговорном књижевном језику. Одатле су је
свакако Ристић и Кангрга и унели у свој речник (исп. под речју
крилатица Flugzeug, Aeroplan). Према томе, ако је има у на-
родном језику, није сасвим поуздано да је баш народна и
да ли није ушла из просвећенијих класа. Можда би народ
пре начинио (лађу) *лётелицу* него крилатицу као што је по-
радњи начинио *сѣјалицу* (Säemachine), *жѣтелицу* (Erntema-

schine), *сѣцалицу* (или *сѣцкалицу*) и др. *Лѣтѣлица* се употребљава и у књижевном језику као начињена реч, одакле је ушла и у помињати речник Ристића и Кангрџе.

Иначе се у књижевном језику речју *крилатица* назива згодна реч изречена у згодно време која добива велику распрострањеност, крила. То ће бити свакако превод *geflügeltes Wort* = крилата реч = крилатица.

Из ранијег је језика познат, нарочито из народних песама, надимак Крилатица (за јунака Рељу: А чауша Рељу Крилатицу, Ал' ето ти Реље Крилатице, исп. Ак. Рјечн. V 540); али се најчешће тај назив у старијем језику употребљава или за *змије*, или за *рибе*, или у каквом пренесеном смислу (али и тада више „змија крилата“ у значењу јунака); дакле се употребљава за оно што обично није крилатица, а најређе за птице, као што је и природно, јер се у њих крила подразумевају. Према томе није сигурно да би народ баш тако назвао аероплан (исп. наведену грађу из Ак. Рјеч. V 540).

ЈОШ О НЕКИМ РЕЧИМА

Поводом речи *корисност* мислим мало друкчије но што су о њој рекли стручњаци на другом месту. Наиме, тамо стоји: „није јасно зашто је употребљена реч корисност место речи корист, јер, у ствари, нема потребе за стварањем речи корисност (оно што је корисно за неког) поред речи корист (оно што неком користи).“ Пре свега, ако је значење ових речи исто, зашто је у загради објашњење друкчије стилизовано за сваку реч? Друго, значење ових речи није баш исто. Корист (Nutzen) и корисност (Nützlichkeit) и удругим језицима не значе исто.

На другом месту нашао сам примедбу: „глагол преиспитати у значењу наново испитати не ваља. У нашем језику преиспитати би могло значити само: и сувише много испитати и сл.“ Мислим да речца пре не значи код нас само сувише, него се употребљава и у смислу наново. Узимам за пример неколико речи, где је то „пре“ стављено пред

глагол да би показало да се глаголска радња баш наново обавља: прерадити, преместити, преобратити, преобући, преоденути, преокренути, преорати, преотети, препевати, преписати, препородити, препродати, пресвући, пресликати, преизабрати, пречистити итд. Значи и реч „преиспитати“ могла би бити употребљена у смислу наново испитати, тим пре што би иначе морала бити употребљена страна реч: ревидирати (рачуне, на пр.).

Анаш. Красовски

ОПЕРА

Реч *ојера* је ретка у нашем народу. Нема је ни у Вукову Рјечнику, па ни у великом речнику Југославенске академије, али је има у сложеницама *недојера* и *суддојера*. У Црној Реци, нарочито у околини Заечара, она је врло позната. Она је управо народни израз за један део на брани или јазу. *Ојера* је технички израз за слабији поплет или надвишење бране до висине воде, које служи као вентил сигурности, да велике воде не однесу брану.

У парници између једног овдашњег сопственика млина и техничких, државних власти, улога опере заузима главно место. Из тога предмета наводим ово место, које је нарочито карактеристично за значење поменуто речи:

„И сам технички извештај тврди, да је брана начињена од побијеног коља, везаног поплетом са испуном речним наносом, трњем и ђубретом и да та брана нема пропуста за пропуштање — отицај сувишне воде. Да би таква брана могла противстати притиску велике воде и да је велика вода не би пореметила или сасвим однела, таква брана израђује се у овом крају (тј. у Заечару) овако: побијено коље не сме да допире до дозвољене висине воде већ остаје нешто ниже (40—60 см., према приликама) и онда се то коље надвишује још слабијим поплетом до дозвољене висине воде. То надвишење зове се *ојера*. Кад наиђе велика вода, тј. преко опере, опера често не издржава тај притисак, вода је целу или делимице однесе, *ојере* (отуда јој и име), али бар брана

остаје цела и без знатних оштећења. Када би побијено коље бране која нема попуста као брана о којој је спор) ишло у у висину до највише дозвољене висине воде, таква брана при великој води не би се могла одржати, а јамачно би проузроковала веће штете поплавом.

И онда је сасвим произвољно тврђење да је оно „надвишење бране“ како га технички извештај и баново решење назива или „опера“ како га цео свет у околини Заечара назива — излишно, и да је противправно, самовласно постављено. Главно је то, да ничим нијеказано да та опера прелази дозволјену висину бране... Дозвољена висина бране иде до висине опере, а не до висине побијеног коља.“

Заечар

Маринко Станојевић

NEKOLIKO PISAMA FRANA KURELCA

Frano Kurelac — naš jezični osobenjak, najdosljedniji ilirac, vanredan stilist, vješt prevodilac i sakupljač narodnog blaga — imao je kao učitelj u riječkim školama i kao nastavnik staroslovenskoga jezika u đakovačkom sjemeništu mnogo učenika, a svojim je književnim radom stekao mnogo prijatelja i sljedbenika. On je tvorac posebne jezične škole, koja se prozvala „riječkom školom“, jer je Kurelac najviše djelovao kao profesor na Rijeci, i u Primorju i u Istri imao najviše učenika i sljedbenika. Njegov uticaj u našim zapadnim stranama, i s ove i s one strane „Vučje Gore“ Učke, bio je vrlo jak, te ga možemo ubrojiti u red prvih buditelja narodne svijesti Hrvatskog Primorja, Kvarnerskih Otoka i Istre.

Sa svojim učenicima iz tih naših krajeva Frano je Kurelac prijateljevaо, dopisivao se i održavaо veze s njima, i kad se s Rijeke na poziv biskupa Štrosmajerova preseli u Đakovo па sve do smrti u Zagrebu god. 1847.

Svojim je učenicima i prijateljima slao svoja književna djela, па su ta djela bila negda po Primorju raširena i priznata. Njegov prevod „Stopa Hristovih“ još se i danas čita na otoku Krku, а јамачно i na drugim otocima te u Istri, koliko je to našima preko Učke danas dopušteno.

Od god. 1848 pa sve do smrti 1874 bijaše — kako rekosmo — Kurelac u vezi sa mnogim Primorcima i Istranima, a u prvom redu sa biskupom Dobrilom, piscem divne knjižice „Oče, budi volja tvoja“; sa riječkim župnikom Ivanom Fiaminom, prevodiocem Fenelonovih „Zgoda i nezgoda Telamaha sina Uliksova“; sa pjesnikom Matkom Baštijanom; sa Ivanom Crnčićem, piscem „Povijesti krčkoj, osorskoj i rapskoj biskupiji“ i izdavačem „Ljetopisa popa Dukljanina“ kao i sa mnogim drugima.

Neka pisma Frana Kurelca i njegovih učenika, sljedbenika i prijatelja štampana su u VIII. sv. Građe Jugoslav. akademije u Zagrebu, ali nisu sva. Bilo bi dobro i korisno da se pronadu, saberu i izdadu i ostala pisma, ako ih još gdje ima. A znade se da ih ima, pa i ja ovdje iznosim dva, jer su vrlo značajna za našeg jezikoslovca, a imaju i svoju historisku vrijednost; sem toga neke misli u njima iznesene i danas su aktuelne.

Ova se pisma nalaze u Vrbniku, na otoku Krku, u knjižnici popa Ivana Oršića, sinovca pok. krčkoga kanonika Matije Oršića, koji bijaše učenik Kurelčev, vrlo obrazovan i učen svećenik.

God. 1869 u januaru javlja Ivan Belan (po svoj prilici Istranin) „pravnik IV. godine“ iz Zagreba Matiji Oršiću, tada bogoslovu u Gorici, da je „četrdesetak koje bogoslovac koje pravnikov predalo diki našoj i zvězdi predhodnici o njegovu godovnu (14. I.) pouzdanicu“. Pismu je priložena pouzdanica i — što je za nas mnogo važnije —, Kurelčev odgovor, iz kojega se vidi da se on nije slagao s tom četicom bogoslovaca i pravnika u isticanju plemenskih osobina te osuđuje raskol i cijepanje...

Evo te Pouzdanice nekolicine zagrebačkih omladinaca: „Hrvatskoj knjizi nastojniče! Jur od nekih dob obrvalo nam tudjinstvo sa svih stran snažnu i lěpu dušu hrvatskog nam sladkog sbora i govora, er nam, brojne susědov do presita, a mi vsi spuzavci postali i smetenci, čto svojom, čto veće krivnjom bezdušnikov.

Tebe, slavni sine korenike hrvatske, uvrže Bog u današnji trulež i mutež, a tobom se raztvorila uza krasne naše pismenice vile čiste Hrvatkinje.

Ti ju, dostojniče njezin, prijeo za ruku još drhtavicu, izveo ju u hrvatske dvore zapuštene, te prionu slavno i prehvalno, gojeć je i nastojeć joj, kô ljubimče srdce materino. U tih ruku

okrèpi se ona, te je bude vse to bujnije i cvètnije, i prihodni te vèk pripozna nje jedinim odkupnikom.

Za sada ti, ugodnièe njezin, od nas mladenac i velika iskrena hvala i jarna te vèrna ljubav! Da te Bog živio!“

Na to Uèitelj ovako odgovara svojim mladim obožavateljima:

„Vaše rèçi, èto mi ih napisaste, te u kadifu zaodèvene na moje godovno — Kurelac se rodio 14. I. 1811. — prèdaste, u znamen kako velite „iskrene hvale i ljubavi vèrne“, ja ih primam s draga srдца i ne gledeè na èustvo, koje vas ponutka, nu vèè s toga radi, èto je gdèkoja baš istinita.

Tako je istina da je tuðinstvo zagušilo dušu jeziku našem. Ipak je do sad koliko toliko disao, ako se i nije u njem pojačila miljatna duša naše starine. Nu znajte, sinci, da ga èeka sudbina još i gorja. Do sad nas je gnjavio prètežniji duh tuðjega nauka: nèmaèkoga, latinskoga i t. d. Nu toga duha u „bratkov prèkodravskih“ ne ima, te ga bude zamènit sila. Narodu, kojemu je sve svetinjom vèèom nego li je svetinja prava, kojemu svèšt tako je lako zaèèpit, kojega visoki duhovnici pravo su ruglo i podsmèh, kojega poruk èaska se ne doèeka da po tuðu lane — takov narod drugomu se èemu ne nadaž ni od koga, kamo li od onoga, koji po sebi surov i silovit, a mi se njemu tako sramotno podvrgli i poddali, i mùkom zamuknuli.

Istina je i to, da nam je današnja pisarija „trulež i mutež“. Nu se nadažte da bude i gorja, da nastane kaša truljaga i muljaga. Ne samo zato, èto nam se bude uèit jeziku povse nekoristnu nit i poèem na svètu preporuèenu, kojemu u nas ni klice ni žilice, te nam vrème ukrasti misli, nego i zato, èto pravednost božja dopustit nemože, da iz ustiu naroda tako lènèiva i nepri-onljiva, tako mlitava i otupèla, tako mrtva i nehajljiva, jezik se ozivlje tako punahan i sladjahan, tako žestok i krèpak, a tako bogat i vrstan, i tako ugodan i božastven; nu božastven, sinci moji, ne po našem trudu i pridèvu, ne po mucì i prigledu našem — er mi smo ga ponizili i potamnili — nego po dobroti, po milosti božjoj. Takov rod, kô je naš, ne ide takov jezik! Mi ga neumèmo ni držati i ohraniti, a kamo li uzvisiti i ukrasiti. Nas, unuku prèdiène Jeropske majke, nas ide po ozijatsku ključat, po magjarski gjarkolat ili po turski eglendisati.

Èim su jezici francuzki, vlaški, španjolski? Podrtinami stare kuće rimske; nu koje se divne zgrade po nastojanju ljudskom iz

njih ponagradile! U njih se ugledaj, nesretni Hrvāćanine, ti vlastniče bogata gradiva za dvorove rajske, a ne da čučiš ter izgledaš nije li tko jači da te krbači! Toliki se spomenici jezika nam staroga i srednjega i novljega prašini oteli i sunce ugledali: nu tvoje ih glivičaste ruke ne premeću, tvoja nelakoma duša za njimi ne hlēpi, tvoje gluho uho za njih ne doznaje, tvoje utrnule oči zlata im ne vide, tvoje srđce obumrlo, te im se žilice tvoje ni raduju nit im odbijaju. Kao da te odsudilo na smrt!

Na tom putu, sinci moji, došao sam i do neistine vaše. Nečto ste velika sa mnom naumēli, nečto mi visoka namnēli i prisudili, ter ničta manjega, nego da „raztvorim uzu“ pismenosti našoj, i da budem nje „odkupnikom“.

Ima tomu godin, čto takva i kolicina varaždinskih učenikov od mene zahtēvala.

Nēmci pripisuju Lutheru, da im jezik stvorio; Vlasi govore to isto o Dantu. Nu ga je stvorilo — bud koliko ta dva pripomogla i jednim i drugim — vrēme i prilika. Bilo ga i nam toga vrēmena, nu mu se ne nadam. Vsakako se hoće za takvu pripomoć, da si velik pisac. Tim ja odista nisam. Nijedno dēlce moje nije takvo, niti je osnovano tako, da može na potomke prēći. Pak je tuj i druga. Čto bi trebelo, da se naša mala plemena na jugu u jedno sbijaju, uz jednu knjigu pristaju, kako se — ima tome trideset godin — i počelo: to se ne samo dvē svrži, slovenska i bugarska, od južnoga jedinstva odčehnule, nu se našlo još i laži — prorokov, koji Srblje i Hrvate razkolit razmišljaju, koji se još pravo ni srasli nisu. Jeste li vi ote čudi, to vam ja ni u čem pomogoh: er ja sam rad jedinstvu čitavoga juga. Ako sam ikoje dobro učinio, u tom ga scēnim, čto k tom jedinstvu napirem, čto mi je pero srednjim putem udarilo ili barem udariti htēlo. Jeste li vi pako ne one cēpkajuće, nu moje udružujuće čudi, to ja mogu zažmati na one pohvale, čto mi ih vaše dobro srđce naklonilo, nu pod uvētom, da pojdete, kud sam nagnuo; da izvedete, čto sam naumio, t. j. da stvorite jezik, za kojim vsako pero uzpisati, vsako srđce pristati htēdne. U srēd ste, lagše vam to izvesti nego okrajnikom. Pritisnuti ste: a proz nesrēću srēća iznosi — veli naš Gundulić. Htēdoste odgovora: evo vam ga; a ja vaš, dok me živa.“

Koncem godine 1868. preveđe Kurelac i izda potporom biskupa Štrosmajera glasovito djelo o nasljedovanju Hrista pod zgodnim naslovom „Stope Hristove“. Taj je prevod vanredan, gđjegdje se prevodilac udaljio od latinskog originala, a ističe se svim osobinama Kurelčeva stila, te nije čudo, što je ta mala opsegom knjižica — iako je dotada već bila desetak puta prevedena na naš jezik — pobudila veliko zanimanje, naročito među svećenstvom. Povodom toga su se jamačno i naši, hrvatski i slovenski, bogoslovi iz Gorice obratili Kurelcu da im pošalje svoje djelce, a možda se i on obratio na njih da mu ga kupe, jer evo što piše iz Zagreba 28 siječnja 1869. Matiji Oršiću, rodnom iz Vrbnika, tada kleriku u Gorici:

„Častni gospodine!

Puno mi je milo, da još koliko toliko u Vašem seminištu živem, prem da sada već ni jednoga učenika u njem ne ima, da je poda mnoom učio. A nije mi toliko za tim, da koju do mene držite, koliko sam pohlepan za tim, da se ih nadje, što u pisanju uza me pristanu.

Da mi na jugu po jednom zakonu uzpišemo, veća nam korist odtud, nego da nam najsilnija vojska i najbolji vojvoda u pomoć stigne. Bez jedinstvenoga jezika mi nikad ništa.

Ne treba nas mnogo, koji po moju uzpišu, nego dobrih. Zato, sinci, učte dan i noć, pak se ljubite, jedan drugomu opraštajte; kad se razstanete, jedan drugomu pište; tako živte, da Vas nikakva napast, ni vino, ni žena, ni karte, od knjige ne odmame, pače da knjiga i poštenje Vaša prava napast uzbude, te tako spremni u svēt da iziđete; ta vidite, koliko je svēt na nas zinuo, kao da nas misli požderat. Na tu toliku silu ne ima oklopa, nad otaj da ste umni, da ste dobri i za rod svoj voljni i živēt i umrēt.

Fran Kurelac“

Tako je slavni Fran Kurelac, starinom — kako sam kaže Ogulinac a rodnom iz Bruvna u Krbavi, učio svoje pitomce i nasljedovače. I tako je taj najdosljedniji „ilirac“ sve do smrti mislio i govorio o našem narodnom jedinstvu i o potrebi jedinstvenog književnog jezika na slovenskom jugu.

U Vrbniku o Božiću 1937.

P. J. Gršković

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

22. *„Није лако штедећи, али су зато и користи од ње велике.“*

Писац је хтео да каже да су од штедње велике користи, али реч „штедња“ није употребио у првој реченици, па није онда ни у другој могао употребити заменички облик *ње*, јер се не зна на што се та заменица односи. Горња би реченица, правилно написана, гласила: Није лако штедети, али су зато и користи од *штедње* велике.

23. *„А poslije da ih zakapa sa ceremonijom.“*

Глагол „закапати“ не ваља. Не ваљају ни други глаголи истог образовања и исте основе с њим: окапати, искапати, прекапати и сл. Сви су они провинцијализми. Ваља их се клонити и место њих употребљавати глаголе: *закопавати*, *окопавати*, *ископавати*, *прекопавати*. Отуда је и горњу реченицу требало рећи овако: А послѣ да их *закопава* са церемонијом.

24. *„Teško klupko za odmatanje...“ I da služi za zamatanje ljekova.“*

Ни глаголи „одматати“ и „заматати“ не иду у књижевни језик, и они су провинцијализми. У књижевном језику употребљавају се само глаголи *одмоштавати* и *замоштавати*. Од њих су глаголске именице *одмоштавање* и *замоштавање*. Те је две именице ваљало употребити у горњим реченицама. Требало је, дакле, рећи: Тешко клупко за *одмоштавање*, И да служи за *замоштавање* љекова.

25. *„Kasnije su ga dva sluge odnijele natrag.“*

Уз именице као *слуга* стоји атрибут у једнини у мушком роду, а у множини у женском. „Два“ је у горњој реченици атрибут: мора, дакле, бити у женском роду, мора имати облик *двије* (две). Према томе горња би реченица правилно гласила: Касније су га *двије* слуге однијеле натраг.

26 „*Da se skita i ispaštava...*“

Глагол „испаштавати“ није нам потребан кад имамо *испашћашћи* као трајни глагол према тренутном *испаосћашћи*. Отуда је и у горњој реченици требало рећи: Да се скита и *испашћа*.

27. „*Kad Božji poslanik preseli u vječni kući, poče i među muslimanima nestajati toga jedinstva...*“

Није добро употребљен глагол „преселити“ у горњој реченици: место њега треба да стоји, као што се види из смисла реченице, *преселишти се*. Реченица, према томе, треба да гласи: Кад се Божји посланик *пресели* (аорист) у вечну кућу...

28. „*Obećaje tuženi kad je osuda bila proglašena...*“
„*Održaje se jedna politička konferencija...*“

Облици „обећаје“ и „одржаје“ у горњим реченицама покрајински су — не иду у књижевни језик; књижевно је *обећава*, *одржава се*. Тако је требало рећи и у горњим реченицама, па би оне гласиле: *Обећава* тужени кад је осуда била проглашена, *Одржава се* једна политичка конференција..

29. „*A zatim je polazio sveučilište u Rimu...*“

Глагол *полазишти* у нашем (књижевном) језику може значити само *besuchen* и *abreisen*; зато га не ваља употребљавати у реченицама као што је горња, и зато је горњу реченицу требало рећи некако друкчије, на пример: А затим *је учио* свеучилиште (или: *ишао је у* свеучилиште) у Риму....

30. „*Razgledava ga pomno...*“

Није нам потребан глагол „разгледавати“. Од *разгледашти* трајни глагол је *разгледашти*, и њега је требало употребити у горњој реченици; требало је, дакле, рећи: „*Разгледа га помно...*“

31. „*Његов рад иде за тим да окупујући чланове...*“

За глагол „окупљивати“, од којег би облик „окупљујући“ био прилог времена садашњег, не зна наш књижевни језик. Према глаголу *окупишти* као тренутном — трајни глагол је *окуљашти*. Од њега прилог времена садашњег гласи

окућљајући. Тај је облик требало употребити и у горњој реченици, па би она гласила: Његов рад иде за тим да *окућљајући* чланове..., и била би језички исправна.

32. *„Da preselenjem osnuju bolja i veća gospodarstva“.*

„Преселење“ није добро. Од „преселити“ трпни придев је *пресељен*, а од њега направљена глаголска именица морала би гласити *пресељење*. Па ни тада не би ваљала: *од шренућиних глагола не граде се именице које значе глаголску радњу*. Зато је горњу реченицу требало рећи овако: Да *преселивши* се оснују боља и већа господарства.

33. *„Расправа у и пред судницом“.*

Такав је био наслов једнога чланка у једном од наших дневних листова. И тај наслов не ваља. Предлози *у* и *пред* не стоје у овом случају с истим падежом: први стоји с локативом, па је уза њ требало употребити облик „судници“. Требало је, дакле, рећи: *Расправа у судници* и *пред судницом*.

34. *„Али то бива код двају светша...“*

Овако се не може рећи, тј. не ваља обрт „код двају света“ — неправиљан је. Место њега треба рећи или *код двају светшова*, с правилним генитивом множине од именице свет, или *код два светша*, без промене броја два и именице која уз њега стоји. Горњу реченицу је, дакле, требало рећи: *Али то бива код двају светшова (код два светша)...*

35. *„Једини начин за сјашавање тог биједног елемента...“*

„Спашавање“ не ваља, треба рећи *сјасаваше*: од глагола *сјасати* трајни је (итерат.) глагол *сјасаваша*, а не „спашавати“. Према томе горња реченица треба да гласи: *Једини начин за сјасаваше тог биједног елемента...*

36. *„Сви смо бјежали од њег и бојали смо се...“*

Обзик „њег“ је провинцијализам, не ваља га употребљавати у књижевном језику; књижевно је само *њега*. Отуда је и у горњој реченици требало рећи: *Сви смо бјежали од њега* и *бојали смо се...*

Власник за Лингвистичко друштво
д-р Александар Белић
Франкопанова бр. 30

Секретар Уређивачког одбора
д-р Радомир Алексић
Универзитет, Српски семинар бр. 3

Штампа „МЛАДА СРБИЈА“ Ускочка 4. Тел. 21-352. — Влад. М. Анђелковића, Грачаничка 21

Поштарина плаћена у готову

ЧЛЕН ЈЕЗИК

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

БОГДАН

ГОДИНА VI СВЕСКА 4

Овај је часопис препоручен **свим школама** одлуком Министарства просвете П.бр. 22 184 од 10 августа 1932 год., а на основу мишљења Главног просветног савета С.бр. 473 од 21 маја 1932 год.

БЕОГРАД

1938

САДРЖАЈ

1. А. Белић: Народни и књижевни језик	97
2. Д. Костић: Нешто о прилагођивању туђих именица нашим . . .	102
3. V. Njegovan: О hemiskoj terminologiji	106
4. Ђ. С. Радојичић: Бранкова жеља да се у Ђачком растанку стави „из њег“ место „изањ“	112
5. S. Kovačević: Prilog geografskoj terminologiji	114
6. Језичке поуке	125

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

Драгутин Костић, Милош Ивковић, Глиша Елезовић, д-р Милош С.
Московљевић, д-р Бранко Милетић, д-р Данило Вушовић, д-р Радомир
Алексић, д-р Петар Ђорђић, д-р Радосав Бошковић и Миодраг Лалевић

Наш језик излази једанпут месечно, а десет бројева чине једну књигу.
Годишња претплата дин. 30. Поједини број дин. 4. — Претплата се шаље
администрацији, Српски семинар, соба бр. 5, чековни рачун бр. 54818,
а рукописи — секретару Уређивачког одбора д-ру Радомиру Алексићу, Српски
семинар, соба бр. 3, Универзитет у Београду.

НАШ ЈЕЗИК

ГОД. VI

СВ. 4

НАРОДНИ И КЊИЖЕВНИ ЈЕЗИК

Ако се мишљу спустимо до оних времена културног живота једног народа када се његова култура тек ствара и када почиње добивати обележје у књижевном језику, јасно је да тај књижевни језик мора бити народни језик. Наравно, то вреди у потпуности, ако се тај народ није налазио под каквом страначком влашћу или под каквим туђинским културним утицајем. Јер исто онако као што се може страначка власт проширити над једним народом, тако се може проширити и туђ језик. Зар нису Гали налазећи се под римском влашћу примили латински језик. Тако исто може културом једног народа завладати књижевни језик каквог блиског племена. Ми смо, исто онако као једно време Чеси и Словаци, затим Руси — сви примили старословенски језик, прво као језик своје цркве, а затим и — своје књижевности! Зар није у употреби једног дела нашег народа тај ипак стран његову језичком осећању црквени језик био до половине XVIII в., да се тада замени још удаљенијим том осећању — црквеноруским језиком тога времена. Наравно, у XIX веку он је замењен чистим народним језиком који и данас влада у нашој књижевности, али је требало педесет година натчовечанске борбе Вука Караџића да се до те победе дође.

Па и када се рече да је у основици књижевног језика једног народа његов народни језик, тиме још није све речено. Сетимо се старих Грка. Некада се мислило да је њихова култура била заснована на три основна народна говора, на јонском, дорском и еолском; данашњи научници утврђују да је било трипут више народних дијалеката на којима су писани њихови стари споменици. Али се и код њих у једно време њихова развитка извршило културно уједињење. То је било не за време слободе, када је живот њихов био подељен на више области, већ за време подјармљености, када су сви Грци чинили једну административну јединицу. И победио је књи-

жевни језик онога краја где се појавио Софокле, Еврипид Демостен, Аристотел, Платон и толики други славни писци, говорници и филозофи. Атички дијалекат око V столећа после Христовог рођења постао је заједничким културним друштвеним језиком у свима крајевима Грчке, и на континенту, и по острвљу и по некадашњим колонијама њеним. Када сам се већ задржао на грчком језику, да пропратимо и даље ово јединство грчког књижевног и говорног језика. Шта се са њим десило у току векова? Исто оно што се врши са свима књижевним језицима на великом простору, без обзира на то како је који од њих постао. Од грчког заједничког језика, од тзв. „коине“, — створили су се по различним крајевима простране грчке народне области наново дијалекти који су се све више удаљавали од књижевног језика који је и даље остајао, у основици својој, стари грчки. И тако је дошло, у главном, до данашњих народних говора грчких и до данашњег архаичног и књишког књижевног језика који сви Грци морају учити, ако хоће њиме да се служе. И овде нам део класичног света — пружа класичну поуку о односу народног и књижевног језика.

Али немају сви књижевни језици исту судбину. Наш књижевни језик је поникао у почетку нашег ослобођења. Вук Караџић, находећи се под утицајем буђења националне свести у свету и романтичарског покрета који је у народним особинама гледао цело откровење, — прекинуо је једним револуционарним актом све везе не само са прошлошћу него и са својим књижевним поколењем. Од Вука се отпочиње у правом или ужем смислу речи развитак нашег савременог књижевног језика. Он је тражио да његов народни језик загосподари нашем културом потпуно и да испуни сваки кутић њен.

За то је било много повољних услова. Пре свега поред свог домаћег, чистог херцеговачког језика, звучног и ритмичког, он је доносио и изванредан језик народних умотовина. То није био језик писане књижевности, али га ми ипак можемо назвати књижевним језиком, јер је то језик једне књижевности на којој је сарађивао цео народ и која се предавала са поколења поколењу. То је знатно помагало развитку нашег новог књижевног језика. Јер су књижевна дела, и прозна и у стиху, имала одмах кристално чист извор одакле

су могла узимати што им треба. Зар није Бранко Радичевић за то најбољи доказ? Па затим и сви они који су за њим дошли. Најповољнија пак околност за даљи развитак нашег књижевног језика била је ипак у томе што је велики део наших народних говора, под утицајем знатних поремећаја у средњем веку, данас врло уједначен. Стална сељења нашег становништва са југа на север, северозапад и запад и у свима другим правцима од почетка XV века до краја XIX учинила су да се наш народ у великом делу Србије, у Војводини, Славонији, Босни и Херцеговини, Далмацији, у великом делу Црне Горе и у Хрватској јужно од Купе толико уједначи у цртама народног језика да се Караџић својим књижевним или народним језиком јавио као његов општи претставник. Одједном је књижевни језик наш добио велику и моћну народну основицу. Није било питање о наметању једног дијалекта осталом делу народа, већ о узимању свога општег народног језика, народне „коине“ за књижевни језик. Нарочито кад се дода да је Караџић допуштао и у књижевном језику тројаки изговор старог „јата“, три књижевна изговора. Иако је и сам Караџић знао да тиме нису исцрпене све разлике, — ипак је и он осећао као и сви други да је у томе главна или највећа разлика међу говорима. Све је остало у књижевном језику целог нашег народа имало да буде једнако, и то онако како је било у Караџићеву властитом језику. Тако је књижевно јединство наше и уједначеност књижевног језика у природи нашег народног језика, а не у реформи Вуковој. Велика заслуга Вукова у томе је што је он то јединство, које је у природи нашег језика, одбранио од оних који су хтели вештачким средствима да га скрију и од себе самих и од осталог света и што је помогао да оно дође до израза. Зато и они који би данас хтели вештачким средствима да одвоје језик Срба од језика Хрвата отпочињу узалудан посао, јер је то јединство извршено у самом народном језику без ичије воље и сарадње, вековним развитаком и узајамним животом Срба и Хрвата. Тајна Вукова успеха и нашег књижевног јединства није ни у Вуковој генијалности, ни у јачини његове воље, него у сазнању код Вука онога јединства на којем су векови радили и које је скривено у највећим дубинама наше народне судбине. Да га Вук није открио и изнео на видело, оно би се морало

и само једног дана пробити и завладати и књижевношћу нашом као што је владало духом највећег дела нашег народа.

Редак је случај да књижевни језик, ако се узме однос његове непосредне просторије на којој се њиме говори као народним језиком према целој земљи којој је намењен, обухвати тако велики део народа у почетку свога развитка као што је било са нашим књижевним језиком. Он је црпао и своје богатство и различне могућности свога развитка са простране територије. Зато је полет који је добио у делима писаца и који се никако не зауставља и врло велики и сасвим природан.

Али не треба заборављати да су тешкоће са којима има да се бори народни језик у књижевности врло велике. Кад би култура једног народа била толико уједначена да међу оном културом којој треба да служи књижевни језик и оном која је у народу од којег је тај књижевни језик потекао, — нема разлике, тешкоћа не би било. Народ би сам створио све што је за ту културу потребно. Али разлика је међу њима велика. Један народ као што је наш ступио је, својим књижевним језиком и културним установама које су стваране, у општу светску културну заједницу која је далеко била измакла од културе нашег народа. Зато се није могло наћи у народном језику који је постао књижевним довољно речи за оне нове појмове које је наша нова култура добила у великим количинама из различних области државног, научног, књижевног и уметничког живота и које је од тог времена стално примала. Није се могло допустити да са новим појмовима улазе и стране речи, јер би за кратко време туђице поплавиле наш књижевни језик. Ваљало је стварати нове речи за нове појмове. То је морао чинити и сам Караџић, а то се чинило нарочито много у свима већим средиштима нашег народног живота: Београду, Загребу, Новом Саду, Дубровнику, Сарајеву и по другим местима. Узимало се из различних словенских језика, нарочито из црквенословенског; преводило се са туђих језика, каткада у духу народног језика, а каткада и против његових правила; стваране су нове речи, каткада добро, а каткада и без довољних обзира на особине нашег језика; задржавале су се и туђице, и онда када то није било потребно; али се ипак ишло унапред. И поред тога што се наш народни језик одликује необичном

гипкошћу и савитљивошћу, над њим су вршена непотребна насиља. Али баш зато што је он заснован на тако широком народном постољу, народне су се црте пробијале и потискивале су, свесно и несвесно, оно што се нагомилавало у нашем књижевном језику од овога рада на пречац, а што му није сасвим одговарало. Али у том правцу има још много да се уради, јер се народна култура, која би била на висини светске културе, не може саградити преко ноћ!

И тако, поље стваралачким духовима у области нашег књижевног језика — широм је отворено и врло је велико. И онако као што се у народном језику, поред већ створене једне речи, често ствара нова на основу стално живих стваралачких језичких моћи у њему, тако се и у књижевном језику, напореда са оним што је већ у употреби, мора стварати оно што је боље од тога и што је више у складу са народном основицом књижевног језика нашег. И никада то стваралаштво пресахнути не може.

Књижевни језик који увек, и према предметима својим и начину њихове обраде, стоји даље од разговорног језика — добија увек архаичније обележје; он постаје духовнији, узвишенији, крући него што је језик улице, или каквог трга или села. И оно друштво које говори само књижевним језиком полако ствара разговорни језик, живљи, узбудљивији, осећајнији и покретнији него што је књижевни језик. Али зато књижевни језик — служи подједнако свима као заједнички посредник. Када се сувише укалупи или када му устреба да се освежи, он позајмљује речи, изразе и обрте од разговорног језика или из народног језика који и даље, и поред тога што на њега утиче књижевни језик, иде својим путем. Тако је бар са нашим језиком. Јер наш књижевни језик који је потекао из чистог народног извора не може никад прекидати ту животворну везу. Истина, он мора имати свој облик и своју правилност којом се он може одликовати од сваког народног говора узетог понаособ; али се његове особине у целокупности народних говора морају садржавати. И само се том потпуном узајамношћу њиховом може он одржавати као жив организам у којем су сви трептаји народног језика.

Овом узајамношћу народног језичног стварања и књижевних стваралачких моћи дат је пут којим развитак нашег

књижевног језика мора ићи; јер то једино одговара начину на који је он постао. Срећа је за будући развитак нашег књижевног језика што у тој узајамности и непосредно учествује тако велики део нашег народа и што је та узајамност заиста и постала главно начело његова постојања. Она му је омогућила и досадашње брзе успехе и она му зајемчава још бољу и сјајнију будућност.

А. Б.

НЕШТО О ПРИЛАГОЂИВАЊУ ТУЂИХ ИМЕНИЦА НАШИМА

II

Како је напоменуто у ранијем чланку, највише отпорности у прилагођивању нашим језичким захтевима показују именице на *-е*, нарочито ако им је ово наглашено. Велики је број тих туђица на *-е* у нашем језику, а опажају се међу њима два слоја, различна и по *времену* када су примане, и по *месџу*, по културној територији туђинској са које су нам доношене.

Први, старији слој чине оне што смо их попримали са Истока с *балканске* културне територије из језика грчкога (византискога) и нарочито из језика турскога, односно преко њега како из грчкога тако и из оних источњачких (персискога и арапскога) који су ушли у састав књижевног и саобраћајног језика турскога, а у време кад се наша култура развијала под утицајем источњачке, балканске грчко-византијске („цинцарске“) и турске, тј. од средњег века тако до половине прошлог столећа. Други слој чине оне што смо их попримали и примамо почев углавном од половине XVIII века са Запада, с *евројске* културне територије, из језика францускога, из њега непосредно или претежно преко немачкога и понешто рускога, тако до половине XIX века, или и из других западноевропских језика, из међународне терминологије, данас пре свега преко францускога.

Код туђица првога слоја прилагођивање нашим језичким захтевима завршено је; оне из другог слоја тек су у току прилагођивања и приказују нам разнолике ступње његове, карактерисане јачом или слабијом отпорношћу у чувању ту-

ђинских особености, а ова, како је већ напоменуто, зависи углавном од уже („више“) или шире („ниже“) примене њима именованих ствари у нашем културном животу „европском“.

Само, од два момента који, видели смо, могу уопште утицати (од стране самих туђица) на начин и меру прилагођивања њихова нашим језичким потребама, тј. 1) од утицаја *завршка* (овде *-е* наглашено), и 2) од утицаја *рода* у језику из кога потичу, могао је код овога старијега слоја туђица вредети само *први* (1), јер је и у турских именица нагласак обично на последњем самогласу (*-е*), а не и други (2), јер се у турском језику не разликује *граматички* род ни у именица које су у њ преношене из других источњачких језика (грчкога, персискога, арапскога), ма они и разликовали тај род. Утолико се пре може очекивати онај утицај „потсвесни“, што потиче из *значења*, претстављенога сродним именицама у нашем језику.

Према завршку *-е* обично с ненепчаним сугласником пред њим, разумљиво је што су ове турске или потурчене именице без граматичкога рода пришле живој, „средњој“ врсти, и то не „другој“, него „петој“, а у њој опет најживљем разделу њеном на *-еи-* (*йиле: йилеиша*). Томе је допринео свакако и основни облик турских именица, оних у којима се уза завршно *-е* јавља и дентални сугласник *-и* (*-д*), колебљиво, више у изговору отменијих кругова турских (с бољим знањем или осећањем арапског и персиског језика), мање у изговору масе турске. Тако је:

а) *дѐме-дѐмеиша* (нарамак) — демѐт; (х)*ѝсе-(х)исеиша* (део) — ар. хисѐ(т); *кубе-кубеиша* — ар. кубѐ(т), од 18 века (у 17 в. у нас и куба!); *мунаре-мунареиша* — тур. менарѐ и према арап. менарѐ(т); *ѝерде-ѝердеиша* пер. — пердѐ(т) (в. ниже!); *ѝаге-ѝагеиша* (хартија) — ѝагѝд; *џубе-џубеиша* — ар. џубѐ(т), по ВРј. и *џуѝеиш* муш. р. у Рисну; *шѝрбе-шѝрбеиша* — ар. шербѐт, поред *шѝрбеиш* м. р. (додато у државном издању ВРј.-а). Иначе, и нагласком понашене турске именице на *-еи-*, као: *кијаѝмеиш*, *зијаѝфеиш*, *селѝмеиш*, *собѝеиш* (сохбѐт разговор), *сеѝеиш* (себѐт), *милеиш* (ар. милѐт народ) и др., према сугласничном завршку прилазе „мушкој“ врсти („првој“).

б) И без помоћи основинога *-и* пришле су разделу на *-еи-* „пете“ врсте ове турске именице: *дере* (долина речна)

у сложеницама као *Булбулдѐре*, али и *Тѝйчидер*; *дугме-дугмеџа* (пџце-пџцета) -- дугме (од 18 в.); *ђубре-ђубреџа* — *ђубре* од грчког *κῆρ(ος)* (и пре 18 в.); *ђуле-ђулеџа* (по ВРј. и *ђунле*) — ар. *ђыллѐ*; *ендѐзе-ендѐзеџа* (аршин, лакат) — ар. *хен-дѐзе*; *(j)ѐге-(j)ѐгеџа* (тестера, пила) — егјѐ; *Једрѐне-Једрѐнеџа* (по ВРј., данас и *Јѐдрене-Јѐдрена*) — Едирнѐ (из: Андрианѝполис); *мѐзе-мѐзеџа*; *пѐрче-пѐрчеџа*; *пѐнџе-пѐнџеџа*; *рѐнде-рѐндеџа*; *сѝрџе-сѝрџеџа*; *шѐне-шѐнеџа*; *шѐкне-шѐкнеџа* (корито); *шѐсџе-шѐсџеџа* (перс. *десте-десет комада, десетина*); *ћѐбе-ћѐбеџа*; *ћѝше-ћѝшеџа*; *чекмѐџе-чекмѐџеџа* (сандуче); *шѝлџе-шѝлџеџа*; *шѝше-шѝшеџа*; *шкѐмбе-шкѐмбеџа* — *шикембѐ* (бураг), као што је и у свима наведеним именицама турским нагласак на последњем самогласу.

в) Именице за предмете симетрично подељене у половине или састављене из више видних делова што дају утисак множине (као наше: ногари, наћве и др.), постале су у језику нашем *pluralia tantum* или средњег рода на *-џа* по „петој“ врсти, или женск. рода у мн. на *-е* по „трећој“: *даѝреџа* или *даѝре* — ар. *да(х)ирѐт*; *ѐгбеџа* или *ѐгбе* (бисаге) — *хегбѐ*; *мѝше*, (ватраљ, с два крака) — *машѝ(ѐ)*, па у мисаоној вези с глаголом (до)машити (дохватити) и даље још: *мѝшиџе*; *мѐнгеле* (кљеште-кљешта) — *менгенѐ*; па и *пѐрде* — *пѐрдѝ* (по ВРј. у Новом Саду); *пѝџе* (пихтије) — пер. *пачѐ* (пар ногу, папака); *ђуфџеџа* (по ВРј. данас и: *ђуфџѐџа*) или *ђуфџе* — пер. *кјѝфтѐ*; *фѝлаке* (окови за ноге, дрвени) — ар. *фалак*; слично и од других основа, као: *шѐрѝџије* (вага на два крака) — *терѝѝ*, и др.

Док се код досадашњих примера осећао углавном утицај завршка, сачуваног и у нашем језику, у даљима се већ може осећати „потсвесни“ утицај *значења* сродних речи наших, које ћемо стављати у заграде. Тако су:

г) многе турске именице на *-ѐ*, чак и са *-џ* за њим у основи, пришле нашим именицама женскога рода по живој „трећој“ врсти и примиле њихов завршак на *-а*. Код неких је тај прилаз и прелаз именицама „женске“ врсте забележен као старији него онај прилаз именицама „средње“ врсте („пете“), као: *(х)ѝсе-(х)ѝсеџа* по АРј. у 17 веку гласило и *хиса* (пола); тако и за *кубе-кубеџа* АРј. из 17 в. даје и *куба* (кула), како се налази још и у Вукову зборнику (књ. III, 68: *Сја јој — цркви — куба...*); уз општије *мѐзе-мѐзеџа* у Црној Гори и

мѐза (у С. М. Сарајлије Пјеванијама: И за *мезу* сваку ђако-нију); поред *пѐрде-пѐрдѝ* као облика за женски род у множини, у сродном значењу (завеса), и у једнини *пѐрда* (у Црној Гори), а са другим значењем (преграда) и *пѐрда* (у Рисну, обоје по ВРј.). Остале су се одржале у једном примљеној „женској“ („трећој“) врсти, као: *дѝзга* (подвеза на чарапи) — дизгѐ; *ка̀фа-ка̀ва* (у јужној Србији средњи род: едно *ка̀фе*) — ар. ка(х)вѐ, која се обично говори у заједници с *ракијом* и *водом*; *кади́фа, кади́ва* (чоха, у песмама обично у вези с *диба*) — кадифѐ(т); *ка̀јгана* (моча, слаткиш од јаја) — кајганѐ; *ка̀нџа* (шака, шапа) — канџѐ; *кѝса-ћѝса* (врећа, торба) — кесѐ; *ку̀ла* (тврђава, кућа камена) — ар. кулѐ; *ла̀ла* (цвет, саса, у Ј. Србији и средњи род: *лале*) — лалѐ; *лу̀ла* — лыллѐ; *маха̀ла, ма̀ла* (улица) — махалѐ; *медрѐса* (школа) и *медрѐзе-еѝа* — ар. медресѐ(т); *Мѐка* (и Медина) — Мекѐ(т); *ме(х)а̀на* (крчма) — пер. мејханѐ; *мешѝма* (судница) — ар. махкемѐ(т); *му(х)асѝра* (опсада) — ар. мухасара; *мунѝра* (само тако у ВРј. уз *кула*) — менарѐ(т), поред средњег рода *мунѝре(минѝре)* које се као и *мѐзе-мѐза* (закуска), *хѝле-хѝла* (превара) и др. може сматрати за облик који се чува у говору „уже“ („више“) примене оних што су под јачим утицајем турске културе и више се служе турским језиком, у говору наших муслимана, отменијих, према више понашеним и понародњеним облицима на -а што се јављају у широј („нижој“) примени; *мушѝма* (увоштено платно, по ВРј. воштаница) — ар. мушема; *ѝа̀нџа* (у ВРј. поред *ѝа̀нџа*, уз *ка̀нџа*) — пенџѐ; *ѝа̀ра* — парѐ и парѝ: *ѝѝѝа* (лепиња) — бидѐ, питѐ (из грчкога?); *са̀ћура* (здела) — сућурѐ; *ѝара̀на* — тарханѐ; *ѝѝзга* (клупа) — тезгѐ; *ѝѝлва, ѝѝлфа* (од *ка̀фе*) — телфѐ; *ѝѝнџера* (здела) — тенџерѐ; *ѝѝскера* (цедуља) — ар. тескирѐ; *ѝѝсѝѝѝра* (пѝла, уза *секира*) — пер. дестерѐ; па су тако и „мушке“ именице на -а као: *Ћо̀са, Ћѝла* и др. (према: *брка, главо̀на* и др.) — ћосѐ, ћелѐ; *улѐва* (плата војничка) — ар. улефѐ; *фа̀јда, ва̀јда* (награда) — ар. фаидѐ(т); *(х)а̀зна* (ризница) — ар. хазинѐ; *чѐшма* — пер. чесмѐ; *џѝзва* (здела) — ар. џезвѐ; *џѝбра* (комина) — џибрѐ; *шеша̀на* (пушка) — пер. шешханѐ; и *џѝда* (копље!) — џидѐ од џидѝл (борба).

д) У многих је турских именица завршак -а био већ и

у турском језику, више говорном, иако се у писаном одржавао и облик на *-е* примљених арапских или персиских речи; ту се мање може рачунати на утицај значења сродних речи. Тако су: *машала* (буктиња), *џорба* (врећа), *софа* (клуба), *софра* (трпеза), *срча* (стакларија), *шава* (здела), *шарана* (као „треница“) и др. Ипак, и тада се понека турска реч на *-а* прилагоди „средњој“ („петој“) врсти као *јајџунце* — јапунџак као део одела, за који је уобичајен средњи род: уз *џубе*, и *ћурче-ћурчеџа* — кырк, па и *либаде-либадеџа*, поред *либада* (*лебада*), од перс. лебад.

Углавном, преглед нам овај показује да су источњачке именице из турског језика на *-е* наглашено, и без обзира на то да ли им је у изворној речи било у основи и *-џ*, прилагођивале се: 1) под јачим утицајем *завршка* свога именицама средњег рода, и то „петој“ врсти и у њој раздели на *-еџа*; 2) а под јачим утицајем *значења* именицама наше „женске“ врсте („треће“) на *-а*, донекле и под утицајем таквога *завршка* у турском језику, ако га не би било у источњачким из којих су примљене у турски језик. Код неких је „женски“ облик на *-а*, иако је у основној турској *-е*, забележен и као старији; код неких опет (*меза*, *ила*) карактерише ширу („нижу“) употребу према ужој („вишој“), ограниченој углавном на муслимански (и ту отменији) део нашега народа.

Д. Косић

О HEMISKOJ TERMINOLOGIJI

Malo je naših književnika, a još je manje novinara, koji bi uzimali na um, da pisati dobro i pravilno svojim jezikom nije sasvim lak posao, da je to u neku ruku umeštvo, koje se ne rađa s čovekom, nego se steče trudom i marljivošću.

T. Maretić

Hemija teži da za svaki elemenat i za svako sjedinjenje ustanovi ne samo hemisku formulu već i određeni hemiski termin iz kojega će se moći razabrati karakteristična svojstva te materije. Za elemente poznate iz običnog života uzeta su i kod nas na-

rodna imena, kao na pr. zlato, srebro, bakar, gvožđe (železo), sumpor itd. Kod većine elemenata zadržana su međunarodna imena koja su i kod drugih naroda manje-više usvojena; na pr. hlor, brom, jod, fluor, kalcijum, stroncijum, barijum itd. Neki elementi imaju kod raznih naroda i razna imena. Tako na pr. Nemci imaju Natrium, Kalium, Aluminium, što su prihvatili i svi Sloveni (osim Čeha, koji kažu sodik, draslik, hlinik), a Romani i Anglosasi imaju sodium i potassium. Romani i Sloveni (osim Čeha, a delimice i kod nas) kažu azot, Anglosasi nitrogen, a Nemci Stickstoff. Reč dušik, koja se kod nas delimice upotrebljava, uzeta je od Čeha, koji su tu reč skovali prema nemačkom uzoru.

Za oxygenium, hydrogenium, carbonium Nemci su skovali reči Sauerstoff, Wasserstoff, Kohlenstoff. Sloveni su takođe ta imena nacionalizovali. Kod nas postoje dubleti kisik-kiseonik, vodik-vodonik, ugljik-ugljenik. Ti izrazi nisu svi srećno skovani u duhu našega jezika. Naši jezički stručnjaci kažu da je ispravno samo ugljenik, a da bi trebalo kazati kiselik (koje je već u 60-tim godinama prošlog veka upotrebljavao Torbar) i vodenik. Da se ne uvode novi termini, zadržani su u zvaničnoj školskoj terminologiji izrazi vodonik i kiseonik.

Kod nas su neki pokušavali (Šulek) da kuju, prema češkom, „narodna“ imena i za sve ostale elemente; na pr. jedik za fluor, solik za hlor, smrdik za brom, svijetlik za fosfor itd. Ta imena nisu međutim nikad bila općenito prihvaćena, nego su zadržana međunarodna imena kao i u drugih naroda.

Pri tome treba spomenuti da su svi naši filolozi saglasni u tom da ne treba latinska imena skraćivati oduzimajući im nastavak -um. Ne valja, dakle, kalij, natrij, aluminij, a ni kalija, natrija, aluminija, već treba kazati kalijum, natrijum, aluminijum (sa-ijum, ne-ium). Ipak zvanična srednjoškolska terminologija dopušta skraćene termine gimnazija, laboratorij, koji su se već odomaćili.

Za oznaku kiselina i soli upotrebljavamo prideve s različnim nastavcima po kojima se mogu razlikovati razna sjedinjenja istovrsnih elemenata. Za obična sjedinjenja upotrebljavamo po mogućnosti nastavak -ni, a samo kod onih elemenata koji se svršavaju na -n pravimo prideve sa-ski; na pr. sumporna kiselina, fosforna kiselina, azotna kiselina, zlatni hlorid, srebrni nitrat, kalijumni hlorid, gvozdeni sulfat, kalajni hlorid, ali: arsenska kiselina, platiniski hlorid.

Kod sjedinjenja kod kojih osnovni elemenat dolazi i sa nižim stepenom valentnosti upotrebljavamo nastavak-ast; na pr. sumporasta kiselina, arsenasta kiselina, gvozdasti sulfat, kalajski hlorid.

Ovde treba spomenuti da bi bilo možda i pravilnije gvozdénast i bakrenast nego gvozdast i bakrast, ali zbog preciznosti zadržani su ipak ovi poslednji izrazi, iako su ispočetka malo neobični isto kao i živast i zlatast. Kad smo se međutim već odavno naučili na izraze sumporast, fosforast, azotast i sl., naučićemo se i na ovo nekoliko izraza.

Nauci je potrebno mnogo novih termina, i njih moramo stvarati, ma i ne bili uvek u skladu sa čistim narodnim govorom ili sa gramatikom. To naročito vredi za terminologiju u organskoj hemiji. Šta bi bilo od organske hemije, da je kod stotine i stotine hiljada svojih specijalnih termina uvek pazila na gramatiku? Uzmimo samo jedan „jednostavniji“ primer: tetra-metil-dipara-diaminodifenil-metan! Tu nema više govora o pridevskoj terminologiji. Ipak treba da pazimo na pravila gramatička i na jezičku čistotu koliko je to god moguće.

U prvi mah izgleda da bi bolje bilo kalijumov, natrijumov, aluminijumov, srebrov, kao što to mnogi i pišu. Ali ne smemo zaboraviti da ti pridevi treba da znače *svojstvo*, a ne *posedovanje*. Ne kaže se zlatov prsten, srebrov sat, već zlatan prsten, srebrn sat, pa prema tom sumporna (ne sumporova) kiselina, bakarni (ne bakrov) sulfat.

U terminologiji soli kod nas je još uobičajena imenička terminologija; na pr. kalijum-sulfat, fero-hlorid i feri-hlorid. Niži se stepen oksidacije označuje nastavkom-o, a viši naštavkom-i. Ta je terminologija primljena od Nemaca, a nemački jezik dopušta stvaranje novih reči slaganjem različitih imenica jedne uz drugu, što se protivi duhu našeg jezika. Kaže se, doduše, lepota-devojka, čuvar-kuća, ali to je prema turskom demir-kapija, kale-megdan i sl. (Belić). I Nemci danas napuštaju razlikovanje stepena oksidacije pomoću -o i -i pa kažu na pr. Eisen (2) chlorid i Eisen (3) chlorid.

U pridevskoj terminologiji kiselina i soli najdosledniji su Francuzi i Englezi. Za viši stepen oksidacije upotrebljavaju oni nastavak -ique, odnosno -ic, a za niži -eux, odnosno -ous, i to kako za kiseline tako i za soli. Tako imamo, na pr., u francuskom

acide sulfurique i acide sulfureux, ili i odure mercurique i odure mercureux, a u engleskom sulfuric acid i sulfurous acid, mercuric iodide i mercurous iodide. U slučajevima gde ne treba razlikovati dva stepena oksidacije upotrebljavaju i Francuzi i Englezi imeničku terminologiju, na pr. franc. chloride de potassium ili engl. potassium chloride.

Nemac nije toliko dosledan. Dok za soli upotrebljava imeničku terminologiju, na pr. Kaliumsulfat, kod kiselina uzima čas imenički čas opet pridevski oblik, na pr. Schwefelsäure, ali schweflige Säure

Kod nekih oksida, sulfida, halogenida i sl. uobičajena je malo drugačija terminologija. Tako se na pr. P_2O_3 i P_2O_5 ne kaže fosforasti oksid već fosforni trioksid i fosforni pentoksid (ne pentaoksid), ili arsenski trihlorid i arsenski pentahlorid. Slično je i u francuskoj, engleskoj i nemačkoj terminologiji.

Imena soli onih kiselina koje ne sadrže kiseonika na pr. HCl, HBr, H_2S prave se nastavkom -id., na pr. hlorid, bromid, sulfid. Inače se prave nastavcima -at za viši stepen i -it za niži stepen oksidacije, na pr. sulfiti-sulfati, nitriti-nitrati. Ako treba činiti i dalja razlikovanja, onda se i pred imena kiselina i pred imena soli stavljaju predmeci hipo- odnosno per-.

Uz grčki izgovor hemija čuje se kod nas često i latinski izgovor kemija. Svi Sloveni izgovaraju hemija (himija), a i kod nas je taj izgovor običniji. Šulek je takođe upotrebljavao tu reč, a skovao je i „narodni“ izraz lučba (prema lučiti), prema nemačkom Scheidekunst, što međutim nije prihvaćeno.

Umesto sjedinjenje govori se kod nas redovno jedinjenje, što gramatički nije ispravno, jer jedinjenje znači radnju koja traje, dok je sjedinjenje gotov čin; reč *spoj* koja se kod nas takođe upotrebljava ne odgovara tačno smislu (Belić). Spoj znači ono pomoću čega se sastavlja nešto što je bilo rastavljeno, na pr. onaj mehanizam što spaja dva vagona. Te reči nema ni kod Vuka ni kod Broz-Ivekovića. Tamo se spominje spona (nem. Schlinge). Spojiti znači nem. zusammenlöten.

Umesto gas čuje se kod nas često plin. Naročito se taj izraz mnogo upotrebljava za tehničke gasove (rasvetni plin, plinara, generatorski plin). To je loša kovanica, jer plinuti znači u našem jeziku razliti se, poplaviti (Vuk i Broz-Iveković). Termin gas stvorio

je u 17 veku van Helmont od grčke reči *haos*, a upotrebljavaju ga inače svi kulturni narodi. Rasplinuti znači u našem jeziku rasuti se, kao što se *rasipa* ulje na površini vode (Vuk i Broz-Iveković). Taj se termin može uzeti i za *nem. zerfliessen*, a odnosi se na higroskopne materije, koje se na *vlažnom* vazduhu razmoče, *rasplinu*. Za *nemački Vergasen* imamo *gasifikacija*, a za *Verflüssigen* *likvefakcija*. Narodnih izraza za te pojmove nemamo.

Umesto materija čuje se kod nas često i reč *tvar* (Šulek), što nije dobro, jer *tvar* znači u našem jeziku stvorenje (*lat. creatura*, *nem. Geschöpf*) (Vuk i Broz-Iveković).

U naučnoj terminologiji često se pogrešno zamenjuju pojmovi *telo* i *materija*. Tako se, na pr., kaže *sumpor* je žuto *telo*, umesto *sumpor* je žuta *materija*. I *Nemac* kaže često *Schwefel* ist *ein gelber Körper*, umesto *Schwefel* ist *ein gelber Stoff*. *Francuz* kaže na pr. *corps radioactives*, ali *matières colorantes*. *Englez* oba pojma strogo razlikaje, pa za *materiju* kaže *substance* (*ređe matter*), a za *telo* *body*.

Mesto *čvrst* kaže se kod nas često i *krut*, pa je skovana i reč *krutnina*. Čvrst znači *nem. fest*, *franc. solide*, *engl. solid*, dok *krut* znači *nem. steif*, *franc. raide, rigide*, *tendu*, *engl. stif, rigid*. Od čvrst je protivnost *tečan*, dok je od *krut* protivnost *podatan* (*mekan*), na pr. *krut* *ovratnik* i *mekan* *ovratnik*.

Tekuć i *tečan* treba da označuju dva različita pojma, na pr. *tekuća voda* (u *potoku*) i *tečna* (*rastopljena*) *voda* (za razliku od čvrste -*leda*). To razlikovanje imaju i drugi narodi, *nem. fliessend* i *flüssig* (*geschmolzen*), *fran. courant* i *liquid* (*fondue*), *engl. runing* i *lipuid* (*melted*). Za *tečan* u smislu *nem. schmackhaft* imamo lepu narodnu reč *ukusan*.

Iako filolozi drže da reč *tečnost* nije pravilno napravljena, ona se danas mnogo upotrebljava, a i *Bugari* je takođe imaju. *Tečnost* označuje *tečno stanje*, a ne *tekuće kretanje*. Za *tečnost* neki predlažu *kapljevina*; to je *mast* koja *iscuri* iz *životinje* koja se *ispeče* na *vatri* (Vuk i Broz-Iveković).

Uz *topiti* (*franc. fondre*, *nem. schmelzen*) čuje se kod nas i *taliti*. To je takođe *ispravan*, ali *zastareo*, izraz koji nije poznat u čitavom narodu. Isto se tako mesto *rastvoriti* (*franc. dissoudre*, *nem. löten*) često govori i *rastopiti*. To dolazi od toga što često narod ne ume tačno razlikovati te dve radnje. Reč *topiti* označuje

ono što biva učinkom toplote. Za nem. Schmelze imamo lepu narodnu reč saljevina.

Uz vazduh dobro je kazati i usduh i zrak (Boranić i Maretić). Zrak (zrake) nam je potreban u fizici za nem. Strahl, franc. raie, engl. ray od čega dolazi zračenje (nem. Strahlung, franc. raionnement, engl. rayonment). Ne valja kazati zračiti (sobu) već promahivati (Boranić). Vazduh je doduše ruska reč, ali je danas već vrlo uobičajena (na pr. vazduhoplovstvo, vazдушna odbrana) a prihvaćena je i u zvaničnoj sredjnoškolskoj terminologiji, pa treba da ostane.

I reči blagovremen, bodar, dejstvo, doslovno, dozvola, dvorac, isleđivati, izraziti, izviniti, koristoljubiv, kosnuti se, ljubopitan, mogila, obodriti, poredak, posetiti pretskazivati, preinačiti, prenebregavati, primedba, prinadležnost, proizvoljan, sledovati, smeniti, srazmeran, suprug, svojstvo, ubitačan, uvažiti i sl. ruske su, pa ih ipak upotrebljavamo, iako imamo sasvim dobre naše reči za o: pravovremen, srčan, delovanje, reč po reč, dopuštenje, dvor, istražiti, izricati, (iskazati), oprostiti, samoziv (sebičan), krmilo, dirnuti, radoznao, grob, ohrabriti, red, pohoditi, prореći, predrugojčiti, zanemariti, napomena, primitak, samovoljan (svojevoljan), slediti, premestiti (otпустiti), razmeran, muž, osobina, štetan, uzeti, (ceniti)¹⁾ — (Maretić).

A koliko ima ruskih reči za koje nemamo prave zamene? Na pr.: činovnik, drevan, drzak, gromada, nevin, odobriti, odraziti, oduševiti, odvažan, opširan, osporiti, oživotvoriti, pobedonosan, podanik, postepen, pravosuđe, predeo, predlagati, predmet, predrasuda, privremen, privržen, proricati, prosveta, prvobitan, raspolagati, razvrat, sastav, sastojati se, savest, udžbenik, ugroziti, usluga, ustav, verojatan itd. (Maretić).

Umesto metal kaže se kod nas često kovina. To je sasvim loša kovanica, jer ima mnogo metala, koji se ne mogu kovati (antimon, bizmut, mangan, hrom, berilium itd.). Kovnost nije dakle bitna oznaka metala. Reč metal upotrebljavaju inače svi kulturni narodi.

Umesto pritisak čuje se kod nas često tlak. Tlačiti znači gaziti, što se ne može primeniti na pritisak gasova (Maretić).

¹⁾ Među našim rečima što ih pisac navodi ima ih koje su zbilja dobra zamena navedenim rusizmima; ali ih ima i koje to nisu. *Uredništvo*

Termin једнаджба налазимо први пут у Šulekovu реčнику, а он га је по свој прилици и сковао. Старији и исправнији је облик једначина.

Prema Vuku i Broz Ivekoviću каже се разредити шуму (да не буде pregusta), али разблажити вино водом. Dakle, разблажена (а не разређена) sumporna kiselina (franc. dilué), али разређени gasovi (franc. gaz raréfiés).

Mesto treptati govori se i piše kod nas i titrati, što nije isto (Maretić). Titrati znači poigravati s nekim. U naučnoj terminologiji najbolje је употребљавати међународни termin oscilovati — oscilacija.

Val је чиста slovenska реč, а наши је Primorci искључиво употребљавају. Talas је грчког porekla (talatta), а дошао је до нас преко Turaka, па је такође врло уобичајен. Talas је zgodnija реč, јер се од нје лако прави глагол talasati се. Slične су prilike код реči osnov и temelj (од грч. temelion). Ipak mislim да је bolje kazati val.

Gnoj је исправније него đubre (turski), iako је ovaj други израз раширен у народу. Trebalo би kazati, на пр., veštački gnojevi или veštačko gnojivo.

Za nem. Bunsenbrenner, franc. bec, engl. burner mislim да је ipak najbolje Bunzenov žižak, јер је njegov plamen doista žižak prema ogromnim pećima које употребљавамо у hemiskoj industriji. Žižak се doduše односи заправо само на plamen у užem smislu, а то и јест главна karakteristika tog aparata.

V. Njegovan

БРАНКОВА ЖЕЉА ДА СЕ У ЂАЧКОМ РАСТАНКУ СТАВИ „ИЗ ЊЕГ“ МЕСТО „ИЗАЊ“

У *Ђачком растанку* Бранка Радичевића, на оном месту на коме се говори о Краљевићу Марку и Филипу Маџарину, налазе се и ови стихови:

„Сева мачу — Филип на две поле —
Мач пролеће, па у камен доле,
Пуца камен, ватра *изањ* сева,
Марко гледа, брк му се осмева...“

Тако је штампано у првој књизи Бранкових песама (1847)⁹⁴, коју је сам Бранко припремио за штампу и која је изишла за његова живота.

Шесто издање Бранкових песама приредио је *Јован Бошковић*, који је тада био „нар(одни) библиотекар у Београду“ (тако стоји на насловном листу). Оно је изишло 1879 год. у Панчеву „накладом књижаре браће Јовановића“. Наведени стихови из Ђачког растанка штампани су на стр. 73, наравно онако како их је сам Бранко објавио.

То своје издање Бранкових песама Бошковић је послао Ђури Даничићу. 1 марта 1879 год. Даничић му пише из Загреба. Писмо је кратко и готово цело односи се на Бранкову жељу да се у Ђачком растанку стави *из њег место изањ*. У писму Даничић ово казује о тој Бранковој жељи: „Примио сам твоје издање Бранкових песама. Велика ти хвала! На стр. 73 у вр. 5 [мисли на стих: „Пуца камен, ватра *изањ* сева“] требало би поправити „изањ“. Покојни је Бранко како су му песме изишле опазио да је то погрешка и говорио да би требало „из њег“. Ја се тога опомињем врло добро, и не само опомињем, него ми се чини као неки дуг да кажем коме, ко (као ти) може доћи у прилику да се стара за ново издање. Дакако би требало споменути да је то била Бранкова жеља“ (изд. *Ђорђе Магарашевић*, Писма Ђуре Даничића Јовану Бошковићу, Летопис М. С. 202 и 203, 1900, 84 — сада се чува у Народној библиотеци у Београду).

Већ идуће године, 1880, Јован Бошковић је заиста могао доћи у прилику о којој Даничић говори. Код истих издавача, у Панчеву, изишло је друго Бошковићево издање (иначе седмо — о издањима види *Св. Вуловић*, Бранко Радичевић, Глас 13, 1889, 98—99 и *Б. Миљковић*, Прилози IV, 1925, 289). Бранкова жеља није испуњена; и у овом издању у Ђачком растанку остало је *изањ* (стр. 73). Можда Бошковић није зато крив. Издавачи су могли без његовог знања да прештампају прво његово издање (изгледа да су тако и учинили).

Даничићево писмо штампано је 1900 год. Како оно није објављено у неком малом и незнатном листу већ у Летопису Матице српске, с правом би се могло очекивати да је оно било одмах запажено и да је Бранкова жеља била позната свима доцнијим приређивачима Бранкових песама. Међутим

тако није било. Српска књижевна задруга 1903 год. издала је прву књигу Бранкових песама. *М. К. Драгутиновић*, који је издање припремио за штампу и који је у предговору писао о Бранку с одушевљењем и с лепим познавањем, превидео је Даничићево писмо, па је због тога задржао *изањ* у Ђачком растанку (стр. 68). И *Тихомир Остојић*, који је Бранка нарочито проучавао, оставио је *изањ* у своме издању Бранкових песама (стр. 51); истина, то је издање изишло после смрти Остојићеве, 1923 год. (види оцену *Б. Миљковића* у Прилозима IV 289—291).

Матица српска и Српска књижевна задруга објавиле су 1924 год. „потпуно издање“ Бранкових песама у редакцији *Б. Миљковића* и *М. Павловића*. У тексту Ђачког растанка налази се *иза њ* (стр. 71), али на крају књиге, у напоменама, помиње се Даничићево писмо и даје се исправка по Бранковој жељи (стр. 501). То се истина чини поводом другог стиха из Ђачког растанка („Певац *иза њ* гусле здеља“), а не поводом оног на који је Даничић мислио, али то је сасвим свеједно. Главно је то да је Бранкова жеља најзад испуњена.

Наравно, било би много боље да је исправка унета и у сам текст. Овако постоји опасност да буде превиђена међу многим напоменама, штампаним ситним словима.

Ђорђе Сп. Радојичић

PRILOG GEOGRAFSKOJ TERMINOLOGIJI

U našem narodnom govoru ima vrlo mnogo geografsko-geoloških naziva koji su još vrlo slabo ili nikako poznati u književnom jeziku. S druge strane, mnogi se geograf.-geol. nazivi smatraju kao sinonimi, što se opaža već u jeziku narodnih pjesama i pripovijedaka, premda im je značenje u mnogim krajevima tačno određeno. Kašto je razlika u značenju pojedinih naziva tako sitna i skrivena, da se nazivi lako zamjenjuju, prenoseći se s jednog geografskog objekta na drugi, i tako se broj sinonimnih riječi sve više povećava.

U ovom prilogu pokušaću da načinim kratak pregled naziva za najobičnije geografske objekte, da bi se vidjelo veliko bogatstvo našega jezika, ali ujedno i teškoća pri razlikovanju pojmova.

I orografski nazivi

a) Brijeg i brdo

Najmanje se uzvišice zovu brežuljak, brdeljak, obrežak, brdašce, hum, humac, čuvik.

Brijeg i brdo ne razlikuju se među sobom po visini, ali je brdo šire, plećatije i duže. Brdo je glomaznije, veće i tješnje vezano s okolnim masivom, a brijeg je manji po prostranstvu i više ili manje osamljen. I Vuk u svom Rječniku kaže da je brijeg omaleno brdo, *der Hügel*, a brdo = *der Berg*. Tako i Crnogorci za svoje „sedmoro brdah“ ne kažu nikad da su bregovi. Brdo nadalje ima grbinu, koja opet može imati više ispupčenja ili vrhova, a brijeg nema grbine, već samo jedan vrh. Vuk je zabilježio i riječ *dijel* (m.) u značenju „*der Berg, mons.*“ (isp. „uz dijel“ = *bergan* = uzbrdo; „Oj na delu na golemu bob se zeleni“). U Ceru se jedno brdo zove Dugi Dijel. Maretić misli da će pravo imati Miklošić, koji kaže da je riječ „*dijel*“ u tom značenju uzeta iz rumunškoga jezika, u kome *dël* doista znači brdo.

U narodnim pjesmama upotrebljava se i „strana“ u značenju brda, brijega, kose, gore („Uz ljeviške podagnaše strane do Javorja, zelene planine“).

b) Dijelovi brda i brijega

U književnom se jeziku uobičajio naziv „podnožje brda“ ili „podina brda“, ali u nar. pjesmama dolazi za taj pojam i riječ *d n o* („Od Babljaka, zelene planine, do dno Lisca, visoke planine“). Gornji dio, gdje se strane brda odnosno brijega sastaju, zove se kod brda *g r b i n a*, a kod brijega *v r h*. Za najvišu tačku brda odnosno brijega ima više naziva. Spomenuću samo neke: „vrh“ „rt“ („A ja idem s družinom ostalom krajem rta kod Debele Glave“, isp. i Rtanj, veliko šiljasto brdo u Crnoj Rijeci u Srbiji) *prěšft*“, gde se prevlađuje preko brda, „*põvfš*“ (isp. posl. „Na krajnoj površi ni u crkvu sam“), „*hõbër*“ (u Crnoj Gori) „*vīs*“.

Dio od vrha ili grbine do podine, ako je položitiji, zove se strana ili padina, a ako je vrletan i strmenit ili ako se okomito spušta: vrlo strana, litica, a ređe i obronak.

Obronak je zapravo strma strana brijega gdje se zemlja roni ili bi se lako mogla roniti (*der Abhang*, isp. „Zaspala devojka bregu na obronku“). Isto značenje ima i pristranak, stīrnac

(Slavonija), strmenica, strmen, f., strmo, n. (Crna Gora, isp. „Kad pogledaš strmu ispod grada“ ili „I poskoči strmom niz planinu“), bok, brina (Dalmacija), ôkomak, kômac (isp. Kom — ime mnogim brdima).

c) Oblik brda i brijega

Kôsa je jedan oblik brda, a razlikuje se od njega po tome što se ona pruža uzduž, a brdo ide u šiljak te strši (isp. „Otišao uz kosu“). Manja se kosa zove „kosanjica“. (Kose se zovu i ogranci koji se s boka odvajaju od planine i kojima visina sve više opada što se većma udaljuju od vijenca).

Glavica je ili zaseban brijeg ili vrh na vijencu. Glavica na vijencu čini se kao oglavak (der Hügel).

Čot nije samostalan brijeg, i obično je okrugao. Često se na njemu sadi vinograd (isp. tal. ciotto).

„Kik“ je takođe ispupčenje na brdu, ali je on šiljastiji od glavice i čota. Ako na brdu ima poljanica ili zaravanak, i ako su mu padine blage i položite, zovu ga pleć.

Čuka je vrlo šiljasta, a osim toga kamenita i goletna za razliku od glavice, čota, kika i pleća, koji su ponajviše obrasli. Ovakvih čuka ima najviše u ist. Srbiji, gdje ih zovu i „glamama“.

d) Karakter tla

Krš je mjesto puno kamenja („Da mi naše izvedemo roblje u planine i krševe ljute“). Valovlje je mjesto gdje su veliki krševi. Isto značenje kao krš ima i kamenjak, lît (Crna Gora), timor (Dalmacija), grđhot (Boka „Ja usadih vitu jelu u kamenu u grohotu“), stjenjak.

Dijelovi ovih kamenitih objekata zovu se stijene, grede (Crna Gora, isp. „Skače bijesno od grede do grede“), kukovi (Dalmacija), hridi i hride (isp. „Odvali se rida od Orida“). Greben je dio stijene koji strši (isp. posl. „Posjeći će mu kupus na grebenijeh“).

Gđlêt je pusti, goli gorski kraj u kojem nema drveća, a vrlet ili grič (Hrvatska) je strmo kamenito mjesto.

Prolisina se zove ravno mjesto na glavici među gorom i kamenjem, i takve se prolisine mogu obrađivati.

Pobrđe se zove kraj koji je po brdu i oko njega (isp. „Đurađ kosi po pobrđu“).

e) Planina i gora

Često se u književnom jeziku upotrebljavaju ova dva pojma kao sinonimi. Međutim, kako se čini, gora je sinonim sa šumom, a ne sa planinom. Milićević i Ljubiša upotrebljavaju riječ „gora“ samo u značenju „šuma“. Vuk takođe upotrebljava tu riječ samo u značenju šume, ali u Rječniku uzima da gora znači i šumu i planinu. U narodnim pjesmama gora znači i šumu i planinu, ali značenje šume ipak je češće. Vuk u Rječniku kaže: „Kako su gore ponajviše obrasle šumama, može gora značiti i goru (planinu) i šumu zajedno, a gdje znači samo planinu, a gdje samo šumu, teško je kašto odrediti.“ Iz primjera iz nar. pjesama, kao što su „Pokrio ga gorom i travicom“, „Gora zelena...“, „Listaj, goro...“, „Vije kolom kako vijor gorom“ itd., jasno se vidi da ovdje gora znači šumu. Cvijić s pravom primjećuje da ime Jelovoj, Mokroj, Gojnoj i Crvenoj Gori dolazi od vrste šume i osobina njenih, dakle, tu je odjeća šumska uzela i značenje podloge. Cvijić misli da i ime „Crna Gora“ dolazi od šume, dakle od vegetacije, a ne od Crnojevića Iva, kako neki misle. „Poznato je“ veli Cvijić „da je Crna Gora do XIV veka bila samo jedan šumoviti kraj srpskih zemalja, zgodan za katune (otuda ime Katunske Nahije) i za lov (Lovćen). Zato baš izgleda da je pravilnije ono mišljenje da taj epitet „crni“ dolazi od gustih šuma, koje su davale fizionomiju zemljištu Gornje Zete i odučarale od okoline svojim crnilom. Nije ni čudnovato ni neobično što se Crna Gora nije prozvala „zelenom“, ako joj epitet vodi poreklo od gustih šuma, jer šuma, gledana u celini iz daljine, izgleda crna, a ne zelena“ („Govori i članci“ str. 78). U tom ga mišljenju utvrđuje i to što se u našem narodu epitet „crni“ vrlo često upotrebljava kao epitet uz zemljišta i visove obrasle gušćom šumom. Mnoge vrhove koji jače padaju u oči, a gušće su šumom obrasli, zove narod crnim. Tako je i kod Crne Gore šuma ili gora jako padala u oči, pa joj je od nje i ime poteklo. Cvijić još primjećuje da gora u nar. pjesmama naznačuje samo omanje masive, a nikad velika uzvišenja, koja se i u nar. pjesmi zovu samo planinama (isp. Miroč, Durmitor, Rilo, Komovi itd.), jer kod njih, naime kod tih većih uzvišenja, vlada veća raznovrsnost, mnogi su njihovi dijelovi, osobito gornji, goli, dakle šuma ili gora pretstavljala je na ovim masivima nešto sporedno, pa prema tome i nije mogla dati izgled i fizionomiju masivu, kao

što je to kod manjih uzvišenja, gdje šuma ili gora pretstavlja nešto najvažnije, što privlači pažnju.

Riječi podgorje (kraj pod gorom), prigorje (kraj pri gori) i zagorje (kraj za gorom) takođe dokazuju da je gora obuhvatala ne samo šumu već i reljef.

Donji se dio planine zove podina ili supodina. Od podine pa naviše nastaju „strane“ ili „bočine“. Onaj dio gdje se strane sastaju zove se vijenac, bilo ili pobilje. Ako je bilo vrlo usko, te na nekim mjestima čini samo „brid“, zove se greben. Kamivao je zapravo presrt na planini, dakle „kamivalom“ (instr. jedn.) znači „vrhom planine“, odakle bi se kamen sam, samo da ga ko potisne, mogao odvaljati na obje strane. Prijelom je mjesto gdje se prelama planina pa na drugu stranu ide naniže. Urvina se zove strmi obronak s kojega se katkad ruši zemlja. Proplanak je mjesto u planini gdje nema šume.

Kad je bilo između dva visa prosječeno, a kroz prosjek teče rijeka, onda su to tjesnaci. Prema svome obliku i veličini tjesnaci se dijele, uglavnom, na klisure, ždrijela i sutjeske.

Klisura je tjesnac vrlo dugačak oko kojega nema polja, već se okomito na nju dižu strme strane. Takvih klisura ima mnogo u Srbiji (Đerdapska Klisura, Ovčarsko-Kablarska, Stalačka itd.

Ždrijelo znači, kako se čini, ulaz u klisuru, i to ulaz iz prostranije ravnice, gdje se naglo stješnjavanje jasnije vidi.

Sutjeska ima oblik klisure, ali je mnogo kraća. Često se u nar. pjesmi spominje sutjeska kao mjesto zgodno za zasjede.

U nar. pjesmama, pored tjesnaca, spominje se i klanac, što je i danas vrlo poznata riječ. Za pojedine vrste tjesnaca dolaze još nazivi bogaz (isp. „Da uhodi klance i bogaze“), grlo, grotlo, vrata i kapija.

f) Šuma i lug

Šuma u značenju „der Wald, silva“ govori se u svim našim krajevima, ali dijalekatski dolaze i drugi nazivi. Spomenuo sam već riječ „gora“ u značenju šume. U Hercegovini govore pored „šuma“ i lijes, u Dubrovniku handrača, u Crnoj Gori omora (isp. „A pred njima bukova omora“), u Dubrovniku omorina. Poznatiji je naziv za šumu dubrava (prema starom „dǫbrъ“). Tako oko Imotskoga zovu šumu za koju se ne zna čija je. Sitnu,

rijetku šumu zovu u Hrvatskoj sitnôgorica, a veliku, gustu šumu zovu Crnogorci mrčava, tj. gdje se sunce ne vidi.

U nar. pjesmama, a i u današnjem našem govoru, spominje se često lug, a u Srijemu berak (prema madž. „berek“ = lug, gaj). Cvijić misli da taj pojam nije vezan za „lužnik“ (jedna vrsta hrasta), kao što su nazivi bukva, cerik, topolik itd. načinjeni prema „bukva, cer, topola“. Čini se, dakle, da je lug geografskog značaja, da obilježava izgled vegetacije i prema tome neku fizionomiju zemljišta. Uspomenu na lugove imamo i u imenima nekih mjesta i rijeka. Tako na pr. Mokri Lug (selo i rječica blizu Beograda), Mali i Veliki Lug (pritoke Milatovice u okolini Smedereva), a to je ime često i u Podravini i Posavini. Sva ova mjesta koja dovode svoje ime od lugova jesu u ravnici ili na manje brdovitom zemljištu, i baš zato što su bila na mjestima pogodnijim za kulturu, s vremenom su pretvorena u zasijana zemljišta, a samo se ime sačuvalo. Prema tome se može zaključiti da lugovi, ukoliko još nisu iskrčeni i pretvoreni u utrine ili njive, nigdje ne zauzimaju visine, već uvijek ravnice i manje brdovito zemljište.

g) Doline

Doline su dugačka i uska udubljenja između raznih uzvisina. Doline koje se nalaze između planinskih kosa zovu se dubodoline. One se pružaju paralelno s pravcem uzvisina koje ih zatvaraju. Doline koje poprijeko presijecaju uzvisinu zovu se drage, a one koje rastavljaju ogranke planina zovu se „prodoli“. Laka je prodol koja nije mnogo ugnuta. Presjeka je dolina koja se pruža preko kakve planinske kose, a preslo se zove dolina među brdima. Uvala je dolina ili ždrijelo između dva brda. Govori se takođe i vala. Za duboku i usku dolinu kaže se još gudura, a dumača je takođe duboka dolina, ali je ona šira od gudure (isp. Dumače — ime jednog potoka niže Šapca prema Mišaru, koji teče ili je tekao kroz takvu dumaču, te je po njoj i sam dobio ime).

h) Ravni ili ravnice prema vegetaciji i položaju

Iako ovo poglavlje ne spada direktno u geografsku terminologiju, ipak je vrijedno spomenuti nekoliko naziva kojima je

narod okrstio one dijelove zemljišta, погодне за обрађивање и културу, из којих crpe велик dio svoga prihoda.

Pitōm f. ili pitōmina je zemlja obrađena ili zgodna za obrađivanje, a pustara ili pustoš zove se zemlja koja je pusta, neorana i na kojoj samo stada pasu. Zemlja gdje je porasla sitna trava zove se u Hrvatskoj tratina, a u drugim krajevima rudina, ūtrina ili potrica. U svim našim krajevima govori se livada, koja se razlikuje od ledine po tome što se pod „ledinom“ podrazumijeva zemlja koja skoro nije orana. Mjesto „ledina“ govori se i cjelica. U Hrvatskoj se pored „livada“ govori i travnik. Livada pokraj vode zove se luka, a kōševina je skoro pokošena livada. U primjeru iz nar. pjesme „Na zelenu baru Zajovića, ondje ćete tabor učiniti“ bāra znači „livada“, a tako se, kako je zabilježeno u Broz-Ivekovićevu Rječniku, zove svaka livada u ravni.

Za neuzoranu njivu kaže se jalovica ili prijelog. Oranica (oraćica, ornica) je njiva koja se ore, a za uzorano mjesto dolazi u nar. pjesmi i naziv oranje. Tako u poznatim stihovima „More Marko, ne ori drumova, More Turci, ne gaz'te oranja!“ „oranje“ znači uzorano mjesto. Malenu njivu, osobito između kamenja, zove narod lāz. Njiva ili livada ili uopće zemlja za obrađivanje koja se nalazi do kuće ili ispred nje zove se potkućnica ili potkutnjica. Katkad se pri oranju dogodi te plug preskoči, dakle ne izore komad zemlje. I za to je narod našao ime, pa takav komad zemlje zove ōplaza ili ōplazina (od korijena koji je u „puzati“).

Mjesto gdje stoka pase zove se „pašnik“, u Hrvatskoj i Slavoniji pašnjak, paša, pasište (Crna Gora), ispasište (Hrv.) i čair. Čair ili, po Daničiću, čajir ne znači samo pašnik već i livadu i polje.

i) Kraske pojave

Kras je, kako je poznato, krševita oblast, građena od svijetlosiva i prokapljiva vapnenca, sa primjesama glinaste zemlje. Za površinu kraskih predjela karakteristična su različna udubljenja, koja su na nekim mjestima vrlo prostrana, pa se i zovu polja. Ljevkasta udubljenja, koja u promjeru mogu imati pet, deset pa i sto metara, zovu u ist. Srbiji „propazinama“, oko Užica ponikvama (otuda i planina Ponikve), a u Podrinju, ispod

Vlašića, vrtačama i zvekarama. Za ova ljevkašta udobljenja najrašireniji je naziv vrtača. Donji dio vrtače, kojim ona stoji u vezi sa podzemnim kanalom, zovu u Podrinju stromor. Ako je vrtača prostranija, zove se doljača. Vrtache su ili bezvodne ili su samo vlažne od podzemne vode, a ima ih u kojima i preko ljeta ima snijega i leda. To su t. zv. ledenice. U istarskom i kranjskom krasu, gdje se najbolje mogu vidjeti sve kraske pojave, vrtače zovu dolinama, jer doista mnoge od njih imaju oblik dolina.

Od mnogih kraskih pojava spomenuću još pećine ili špilje (spile), koje mogu biti vrlo velike i duboko u kamenu, a mnoge od njih skrivaju u sebi ponore ili vrela mnogih rijeka i rječica.

U brdovitim krajevima ima mnogo mjesta na kojima se zemlja provalila. Ova je pojava česta osobito u krševitim krajevima. Za njem. naziv „die Kluft“ imamo mi riječ provalija ili rasjelina, tj. gdje se zemlja rasjela. Nije dobro upotrebljavati riječ „ponor“ u značenju „der Abgrund“, jer ponor je mjesto gdje rijeka ili potok ponire u zemlju. Za njem. riječ „der Abgrund“ imamo mi mnoge sinonime, na pr. propast, ambis (Crna Gora), bezdana, bezdan (Crna Gora), džombos (Risan), haluga (Crna Gora), jaz (isp. „Pred njim jazovi, a za njim vukovi“). Jaruga je zapravo put između dva brda kojim teče voda kad udari kiša, a otprilike isto značenje ima i turska riječ surduk.

j) Mjesta prema položaju sunca

Osoje je obično sjeverni obronak ili strana na pr. kakvog brda, tj. mjesto gdje sunce ne grije (Schattenseite). Isto značenje ima i západ f. (isp. „Ovaj vinograd leži u zapadi“). U Boci se govori i táložina. Južni obronak ili strana (Sonnenseite), dakle mjesto prema suncu, zove se prisoje, pa otuda i naziv „prisojkinja“ (prisojnica) za zmlju ili guju koja živi u prisoju. Isto značenje ima i čelòpek, kako se naziva strana brda ili planine prema suncu. U Crnoj Gori u m i n o m zovu kraj prema suncu gdje gotovo nikad nema snijega, pa ako i padne, odmah okopni. Takvo je naše Primorje. Još se govori u južnim krajevima i žúpa, župan kraj (isp. „Otišao k moru u župu“, „Boka je zemlja vrlo župna“).

k) Put

Za veliki, glavni put kaže se u zapadnim krajevima cesta, ali se čuje i drum. Ako je put utrven, zove se utrènik, utrvenik ili trvenik, a ako je napravljen od kamena, onda se zove „kaldrma“ ili kamènica (Sarajevo). Često paralelnosa cestom vodi mali put kojim ljudi pješice idu. To je t.zv. staza, putanja, nogostup ili tražina. Klinčànik ili čavlènik zove se put kojim idu potkovani konji. Kolòvoz je put kùda kola idu (isp. Kolòvoz — put između Spuža i Podgorice). Put koji vodi nizbrdo zove se nizbrdica ili nizdolica, a onaj koji vodi uzbrdo uzbrdica ili uzgorica. Često se put krči kroz planinu ili kakav kamenjak, pa se onda zove krčenik (krčanik) ili prosjek. Put po snijegu zove se saonik, pft f. ili prtina. Ako put zavija, zove se ohođa, a mjesto gdje se put savija ili krivi zove se okuka, okuč, zakuka ili naklja. Bèspuće ili besputica je mjesto gdje nema puta (isp. Šćepan Mali, 62: „Pričaj, pašo, je li i Bog dao! Al' se čuvaj dobro besputice...“). Stràmputica (der Seitenweg) je put koji ide na stranu od pravoga puta. Isto značenje ima i raspuće, rasput i rasputica. Mjesto gdje se putovi ukrštaju zove se „raskršće“, ràskrsnica ili križòpuće.

II HIDROGRAFSKI NAZIVI

Vrela su ona mjesta gdje se podzemne vode javljaju na površini. Pored „vrela“ govori se još vrutak, izvir, izvor izdan (gdje voda istječe kao iz dna). Za izvor gdje voda tiho izvire kaže se oko (množ. oka). U Vukovu prijevodu Novoga zavjeta nalazimo ovakav primjer: „Eda li može izvor iz jedne glave točiti slatko i gorko“? (Jak. 3, 11), dakle može se kazati i glava kakve vode. Mali izvor pod obalom pokraj veće vode (rijeke, jezera itd.) zove se podvorak (od osnove koja je u izvor). U Boci se za izvor kaže i hladenac, ali „hladenac“ je zapravo sinonim sa „kladenac“ i „studenac“, tj. bunar gdje se voda zahvata ili vuče (isp. „Uze glavu svetoga Lazara, zavi u skut kolaste azdijske, pa je nosi do vode kladenca“).

Mjesto gdje voda tekućica utječe u drugu rijeku ili u more zove se ušće ili utok. Mjesto gdje ponire rijeka ili potok

zove se ponor ili poron (Crna Gora). U nar. pjesmama i pripovijetkama često „voda“ znači rijeku ili potok. Rijeka se kaže za vodu tekućicu, veliku i malu. Potok u nekim krajevima (na pr. u Slavoniji) ne znači samo manju tekućicu (der Bach) nego i tijesnu prodol između dva brda kojom protječe voda kad udari kiša (isp. kuća u potoku, selo u potoku). Kad za velikih kiša potok nabuja, onda se kaže bujica, pòplav. Za vodu koja se u rijeci ili u većem potoku vrti naokolo kažemo kolo-vrat, vir, vrtlog, a u Srijemu vrtača. Kad voda u nekoj rijeci ustane na bregove (obale), onda manje vode, koje u nju utječu, udare natrag, pa se kaže da je udario „uspor“ (isp. „Kolubara je kod Paleža slabo što veća od Timoka kod Bregova, no zbog savskoga uspora slabo se kad gaziti može...“ (Danica).

Za padanje ili rušenje vode u nas se udomaćio naziv v o - d o p a d, što je zapravo prijevod njemačke riječi „Vasserfall“. Bolji je zato naziv slap, koji Klajić ovako definiše: „Katkada se korito gdje koje rijeke, osobito u gornjem toku, ostrmljuje, te voda ne može više teći običnim tokom, već se brzo ruši sa visoke stijene duboko i silno u niže strane. Takve pojave zovemo slapovi“. („Prirodni zemljopis Hrvatske“ str. 264). Slap, dakle, bez većih prepreka pada na dno. Ali često rijeka na nekim mjestima izdube korito, tako da ostaju mnogi nagibi, a ne samo jedan kao kod slapa, niz koji se ruši i razbija o stene. Ti su nagibi kao stepenice, pa voda pada sa stepenice na stepenicu, i takav slap narod zove sk ó k o v a c ili sk á k a v a c, r ì p ā l j k a u ist. Srbiji, jer voda kao da skače s visine („r ì p a“). Manje skokovce, na pr. u potoku, zove narod br s k u t i m a, b r z a c i m a ili b r z i c a m a. Poznati su još nazivi o p a d, v o d o p a d a i b u k. D. Franić (Nast. vjesnik IV, str. 283) kaže da „buk“ ne znači baš slap, nego mjesto gdje voda pada bučeći. I doista, narod ne kaže na pr. „slap Krkin“, nego „Skradinski buk“, i to zbog buke koju voda proizvodi rušeći se niza stijene.

Pritoka je voda koja pritječe većoj vodi. Otoka ili otok zove se manja voda koja se odvaja od veće, a Vuk u Rječniku kaže da se u Boci govori za otoku i g r á n a (isp. „Tu se hladna voda ustavila, pušti grane na četiri strane“). Poznat je još naziv r u k a v. Milićević kaže da se mjesto gdje se voda cijepa zove r a s t o k a.

Udubljena je voda koja su stalno napunjena vodom, a ne stoje u neposrednoj vezi s morem, zovu se jezera. Ova je riječ u

u upotrebi u svim našim krajevima, ali već je Vuk zabilježio da u Crnoj Gori govore za jezero blato. U kraskim krajevima zovu se zercima i lokvama vrtače u kojima ima vode do ljeta. U zapadnim krajevima „lokva“ je isto što i mala bara.

Za njem. riječ „die Lache“, „der Sumpf“ najobičniji su u nas nazivi bara, bareš, batun (Boka), brljaga (Crna Gora), pljošta (Bačka) ili plošta, močvara i močvar, f. Za manje bare u kojima je puno blata i u kojima se svinje kalju žaju kaže narod kalilo (Srijem), kaljuga ili kaljuža, kalja, klačkaonica, brljug itd. Mjesto gdje voda pišti iz zemlje zove se pištalina, močalina, mlaka, slatina, Otuda će, po svoj prilici, i biti ime Slatina, kako se zovu mnoga mjesta u našoj državi, i to osobito mjesta blizu kakve vode ili u močvarnim krajevima. Ime Slatina moglo bi se izvoditi i od naziva „slatina“ za mjesta gdje izvire ili pišti slana ili nakisela voda (isp. slanača, slanac).

Toplica je mjesto gdje izvire topla voda, te se u njoj ljudi kupaju. Isto značenje ima i turska riječ „ilidža“.

Udubljenje kojim rijeka teče zove se korito, a strane koje je s jednog i drugog kraja korita uspravno ili koso dižu zovu se obale. Pored „obala“ govori se još brijeg, baer ili bair, kraj (isp. posl. „Najljepša je šetnja blizu mora, a brodidba blizu kraja“), bānda (tal. „la banda“). Plitko mjesto u vodi gdje se preko nje prelazi zove se skakalo (Crna Gora), brod (isp. Čestobrodica — rijeka u Porečkim planinama), gaz (kaže se na pr. „Tara voda stala na gazove“, tj. opala je te se može gaziti). Poloj je plitko mjesto u vodi i ono koje voda plavi. Rīt (množ. rītovi) zove se obala, ako je obrasla trstikom. Dio obale koji se pruža u vodu te se i vidi kad je voda plitka, zove se prūd ili rt, a u Vukovaru brk.

More u našem jeziku nema sinonima. Za lat. naziv „insula“ imamo mi nazive ostrvo, otok i ada (posljednja je riječ iz turskog jezika). Školj (tal. schoglio) jest maleno ostrvce blizu obale. Po Vuku između morske otoke, zaliva i kanala nema razlike (isp. u Posl. XV: „Od Dubrovnika idući pored mora k jugu na kraju dubrovačke države odvaja se od mora u suhu zemlju otoka, koja se onuda zove kanal i konao“, prema Kovčeviću: „Gdje se na južnoj strani svršuje dubrovačka država, ondje se od mora odvaja u suhu zemlju zaliv, koji se onuda zove kanal

i konao". Zaliv je po veličini veći od zatona, i zatoni su obično uz obalu. Pješčana morska obala, zapravo pijesak, u jugo-zapadnim krajevima zove se pržina (isp. u nar. pjesmi „Prošetaše do dva kaluđera po pržini pokraj mora slana“). Za morsk obalu imamo još nazive „žal“, igalo, kraj, jaliya (isp. nar. pj. „Mrtva Marka na svog konja vrže, pa ga snese moru na jaliyu“).

(Upotrebljena literatura: Vuk Stef. Karadžić: Srpski rječnik, IV izd., Broz-Iveković: Rječnik hrvatskoga jezika, dr. Milan Šenoa: Prilog za hrv. geograf. terminologiju (Nast. vjesnik IV), D. Franić: Dva priloga za geo graf. terminologiju (Nast. vjesnik IV), Jovan Cvijić: Srpskohrv. terminologiju i nomenklatura (Govori i članci III).

Slobodan Kovačević

Ј Е З И Ч К Е П О У К Е

37. „Онај храсџови шочак...“

Придиви на ов, били они по значењу присвојни или градивни, немају одређеног придевског облика. Не може га онда имати ни придив *храсџов*. Зато је у горњој реченици требало рећи: Онај *храсџов* точак...

38. „Изазива у његовој души жалење...“

„Жалење“ не ваља, правилно је *жаљење*. Глаголске именице на *ње* од глагола као што је *жалиџи* имају измењен основински сугласник из инфинитива. Мора га имати и *жаљење* (а не „жалење“). Стога је у горњој реченици требало рећи: Изазива у његовој души *жаљење*...

39. „Коме се нишџа није милело...“

Облик „милело“ био би добар кад би био глаголски придев прошли од глагола „мџлети“ (kriechen), по источном изговору. А од глагола *милиџи* (се) гласи придев прошли *милиџо* — *милила* — *милило* (се), подједнако за оба наша књижевна изговора. Према томе у горњој је реченици требало рећи: Кома се ништа није *милило*...

40. „Везива своју судбину са његовом...”

Од глагола *везиваши* гласи садашње време *везујем* — *везујеш* — *везује* итд. Облици везивам — везиваш — везива итд. неправилни су. Зато је у горњој реченици требало рећи: *Везује своју судбину са његовом.*

41. „Ко има мало *пошреба* и *доста средстава*, има све *услове* да буде *поштен*.”

Генитив множине од именице *средство* гласи *средства*, јер се *шв* у томе падежу раздваја непостојаним *а*. Стога је у горњој реченици требало рећи: Ко има мало потреба и доста *средства*...

42. „У *погледу* *кривичних дела* *примењује се* *блажији закон*.”

Придеви што им се основа свршава на задњенепчане сугласнике *г* и *х* не праве компаратив помоћу наставка *ији* него помоћу наставка *и*: *мих-миши*, *строг-строжи*; према томе ни од *благ* компаратив не гласи „блажији” него *блажи*. Стога је у горњој реченици уместо „блажији закон” требало рећи *блажи закон*.

43. „*Опазивши* *пред собом* на *кошви* *огромну расшовачу*...”

„Расшовачу” не ваља, правилно је *храсшовачу*: у овој се речи у књижевном језику *х* и изговара и пише.

44. „*По кој* *рејски* *крик*...”

У овоме „По кој” две су грешке, једна правописна и једна језичка. *Покоји* се пише заједно, а не одвојено. Друго, заменица *који* не може гласити „кој”. Тај облик, који се чује у београдском разговорном језику и који се, ево, може и прочитати, — постао је контаминацијом (укрштањем) заменице *ко* и заменице *који*. У књижевни језик не иде. Према томе и у горњој је реченици уместо „по кој” требало рећи *покоји*.

45. „*А мозак* *пуста* да *закржљаје*...”

Од глагола *закржљаваши* гласи садашње време *закржљавам* — *закржљаваш* — *закржљава* итд.; облици *закр-*

жљајем — закржљајеш — закржљаје итд. који се говоре у неким нашим дијалектима не иду у књижевни језик. Зато је и у горњој реченици уместо „закржљаје“ требало рећи *закржљава*.

46. *„Без ошћора мушка и јуначна.“*

Овде не ваља ни „мушка“ ни „јуначна.“ „Мушка“ не ваља зато што придеви на *ки (ски)* немају неодређенога вида; стога генитив од *мушки* може гласити само *мушкога*. А место „јуначна“ ваљало је рећи *јуначкога*, јер се јуначан-храбар каже само за човека, а јуначки је онај „што припада јунацима и јунаку којему год“, дакле и отпор. Према томе горњу је реченицу (или горњи израз) требало рећи овако: Без отпора *мушкога и јуначкога*.

47. *„Па му је срце врело од најада несавладљивог огња.“*

Глагол *врети* гласи само тако у инфинитиву. Од њега глаголски придев прошли може бити (у екавском изговору) само *вreo — врела — врело*. Стога је у горњој реченици уместо „Па му је срце врело“... требало рећи „Па му је срце *врело*“...

48. *„Њени романи... били су врло похвално запажени литерарном критиком.“*

Место „похвално запажени“ требало је рећи похвално *оцењени*; а место „литерарном критиком“ — од *литерарне критике*, јер овде инструментал, стојећи уз пасивну конструкцију, значи извор глаголске радње, а тога значења инструментал у нашем језику нема. Горњу је реченицу, дакле, требало рећи овако: Њени романи... били су похвално *оцењени од литерарне критике*.

49. *„Који очекива од ње нешто посебно...“*

Од глагола *очекивати* гласи садашње време *очекујем — очекујеш — очекује* итд. Облици *очекивам — очекиваш — очекива* итд. не иду у књижевни језик. Стога је и у горњој реченици уместо „очекива“ требало рећи *очекује*.

50. „Да у виду несхваћљивих бројева...”

Не сме се пропуштати *x*, ни у изговору ни у писму, у речи *несхваћљив*. Отуда је и горњу реченицу требало написати овако: Да у виду *несхваћљивих* бројева...

51. „Њена пољитичка разматрања крећају се...”

Од глагола *крећаш* се гласи садашње време *крећем се* — *крећеш се* — *креће се* итд. Облици кретам се — креташи се — крета се итд., који су направљени према инфинитиву, неправилни су и не иду у књижевни језик. Стога је и у горњој реченици уместо „кретају се” требало рећи *крећу се*.

52. „Upoznavaју se sa nastavnim planom...”

Ни ово није добро речено. Од глагола *уџознавати се* садашње време гласи *уџознајем се* — *уџознајеш се* — *уџознаје се* итд. а не *уознавам се* — *уознаваш се* — *уознава се* итд. Ово последње је погрешно, и не иде у књижевни језик. Отуда је горњу реченицу требало рећи овако: *Upoznaju se sa nastavnim planom...*

53. „Rusija je potpunovma svijesna tih zasluga Puškinovih.”

Прилог „потпуновма” не иде у књижевни језик; књижевно је *пошћуно, сасвим*. Један од ова два последња прилога требало је употребити и у горњој реченици, па би она гласила: *Rusija je, potpuno svijesna tih zasluga Puškinovih.*

54. „Iz toga nastade niz romantičnih događaja...”

„Догођај” је покрајински облик именице *догађај*. Говори се у многим нашим дијалектима, али у књижевни језик не иде: књижевно је само *догађај*. Тај је облик, т. ј. *догађај*, ваљало употребити у горњој реченици, па би она гласила: *Iz toga nastade niz romantičnih događaja...*

Власник за Лингвистичко друштво
д-р **Александар Белић**
Франкопанова бр. 30

Секретар Уређивачког одбора
д-р **Радомир Алексић**
Универзитет, Српски семинар бр. 3

Штампа „МЛАДА СРБИЈА” Ускочка 4. Тел. 21-352. — Влад. М. Анђелковића, Грачаничка 21

Поштарина плаћена у готову

НАШ ЈЕЗИК

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

ДИКО

ГОДИНА VI СВЕСКА 5-6

Овај је часопис препоручен **свим школама** одлуком Министарства просвете П.бр. 22 184 од 10 августа 1932 год., а на основу мишљења Главног просветног савета С.бр. 473 од 21 маја 1932 год.

БЕОГРАД

1938

САДРЖАЈ

1. А. Белић: Позоришни језик	129
2. И. Секулић: Белешка о једном глаголском времену	137
3. М. Стевановић: Употреба и значење предлога <i>због</i> и <i>ради</i>	139
4. Ђорђе Сп. Радојичић: Шта значи <i>умрак</i> у запису патријарха Пајсија (из 1624/25 год.)?	151
5. Мате Нрaste: О употреби <i>zapete</i> и <i>naporednim rečenicama</i> u <i>srednjoškolskim udžbenicima</i>	156
6. М. С. Московљевић: Нов бранич нашег књижевног језика	162
7. М. С. Московљевић: Једна чешка књига о нашем књижевном језику	163
8. Dr. Mirko Perko vić: Jedno pismo d-ra Tomislava Maretića	165
9. Д. Костић: Тумачење стихова народне песме	167
10. Наша пошта	169
11. Језичке поуке	171

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

Драгутин Костић, Милош Ивковић, Глиша Елезовић, д-р Милош С. Московљевић, д-р Бранко Милетић, д-р Данило Вушовић, д-р Радомир Алексић, д-р Петар Ђорђић, д-р Радосав Бошковић и Миодраг Лалевић

Наш језик излази једанпут месечно, а десет бројева чине једну књигу. Годишња претплата дин. 30. Поједини број дин. 4. — Претплата се шаље администрацији, Српски семинар, соба бр. 5, чековни рачун бр. 54818, а рукописи — секретару Уређивачког одбора д-ру Радомиру Алексићу, Српски семинар, соба бр. 3, Универзитет у Београду.

НАШ ЈЕЗИК

ГОД. VI

СВ. 5-6

ПОЗОРИШНИ ЈЕЗИК

Враћамо се овом питању поново, пошто сматрамо да о њему треба дотле говорити докле не видимо да су бар главне тешкоће у овом правцу отклоњене. Кад говоримо о позоришном језику, ми имамо на уму пре свега позоришни изговор који треба да претходи свему осталом у позоришној уметности. Говорни књижевни језик, акценат и све остало што уз то иде (ритам прозе и стиха, количина гласа итд.) морају бити код свих претставника позоришта — савршени, као што сваки уметник мора пре свега владати материјом своје уметности, мора умети цртати, посматрати, имати осећање боје, перспективе, ако је сликар и сл.; тек после тога долази висока уметност. Тако и код позоришних уметника. Владање гласом и језиком мора бити основица у уметничкој вештини глумаца; друго је способност уживљавања у типове које претстављају и преживљавања њихових унутрашњих стања. То зависи од талента, од образовања, спреме, дакле, даљег рада и усавршавања; али оно је прво основно, елементарно знање.

Не треба никад заборављати да је позориште — школа. Она има као ученике многобројне слушаоце који по неколико сати пробаве у тој чудној слушаоници у којој се живот приказује. Колико је пута глумац у положају само једног вечера да међу слушаоце баци пламену или тиху реч, правилно или неправилно изговорену, са различним темпераментом, која остаје у сећању слушалаца целе недеље и месеце, и ту се можда и на свагда задржи. А када се то понавља из дана у дан, онда је јасно да је позориште расадник говорног књижевног језика који је од великог значаја за културу једног народа; јер стварање говорног књижевног језика — иде међу основне задатке њене.

Што се тиче самог језика позоришних дела, то се, наравно, непосредно не тиче самих глумаца; али и то се тиче

оних који воде позориште и који су дужни да се брину о томе да естетичко уживање и језичка поука коју позориште пружа морају бити на највишој висини.

Морам приметити да и ту код наших писаца, а још више код преводилаца, није увек све у реду. Има преводилаца који су нашем позоришту дали читав низ превода, а који ипак немају стилског осећања. Можда они знају језик са којег преводе, али га обично не знају довољно или нису у стању да га савладају докраја. Да би се каква комедија или трагедија превела, потребно је да преводилац дубоко осећа стил њихов и у свом преводу то да пресади, колико се год више и боље може, јер колико је делâ, толико је и стилских прелива. А њих мора преводилац осећати. И у том би правцу, и према домаћим делима и према преводним, позориште морало имати објективно и строго мерило. Колико смо пута били принуђени да какав дословни превод на наш језик који смо на каквој претстави чули преведемо натраг на туђ језик, да бисмо разумели како се нешто тако могло рећи у даној ситуацији!

Али, као што рекох, то се не тиче вршилаца позоришне радње и оживљача позоришног текста. Њихово је да остваре замисао пишчеву дату у његову саставу, а не да сам састав они поправљају.

И тако, — први захтев који се мора ставити сваком позоришту, то је да сви његови чланови морају имати не само исправан већ и *изразити* начин говора. То значи да морају имати правилну самогласничку и сугласничку систему и правилан акценат у правилно ритмички изговореној реченици или реченичном склопу.

Сваки језик има више својих дијалеката и увек се књижевни изговор појединих крајева налази под утицајем тих дијалеката; али и поред тога сваки језик има и своју природну гласовну систему која је обавезна за књижевни језик уопште и којој треба сви културни, просвећени и образовани људи те земље да теже. Али њу пре свих морају имати у себи претставници позоришта. Да се овде не тражи нешто недостижно, видеће се одмах.

Самогласничка система нашег књижевног језика — врло је проста и врло уједначена; она претставља нормалну сред-

њоевропску вокалску систему. То значи да вокали нису ни сувише отворени ни сувише затворени; да нису ни сувише напрегнути ни сувише лабави. Чим се може дати овако проста дефиниција свих вокала, то значи да они по изговору и према начину употребе говорних органа — чине систему. На своје велико запрепашћење ми смо слушали, и то каткада од оних који су позвани да глумцима служе за углед, како изговарају место *e* — *ea* или *ae*, што одмах показује да је њихова цела вокалска система померена. Код њих је и *o* — *oa*, и — *ue* итд. Јер кад се један од вокала изговара са помереном артикулацијом, то обично вреди и за целу вокалску систему.

Наша је сугласничка система такође релативно проста. Имамо четири мека сугласника (*ћ*, *ђ*, *љ* и *њ*); остали су тврди (*ш*, *ж*, *з*, *с*, *ч*, *ц*). Сугласник *л* — нити је оно нешто меко *л* које се чује код наших помораца и које нам напомиње немачко *l*, нити је онако тврдо како се чује код неких Црногораца или Косоваца испред тврдих самогласника (*а*, *у*, *о*), а како се може чути каткада и код наших Војвођана (*у* различном положају). Али са сцене допиру често врло чудновате сугласничке особине које никако не иду у књижевни језик. Пре свега *ћ* и *ђ* се не изговарају правилно у неких чланова позоришта, што никако не би смело бити. Није то код њих случај само код сугласника *ћ* и *ђ*, већ каткада и код *ч* и *џ*. Сви ти гласови дају у њихову изговору неке средње гласове — умекшано *ч* (*č*) и умекшано *џ* (*ž*). Како нису ретке речи у којима је покоји од тих гласова, онда можемо замислити како ти погрешни изговори који се сваког тренутка понављају морају непријатно деловати. Каткада се, што је обичај у неким месним дијалектима нашим, *ж* и *ш* изговарају умекшано (као *ž* и *š*), па се и то може чути са престоничке сцене...

Наши гласови *љ* и *њ* изговарају се потпуно онако како се изговарају слични талијански гласови, тј. то су потпуно умекшани гласови које прожима умекшаност од почетка до краја. Ако их испоредимо на пр. са руским изговором, он би се могао обележити као *л^о* (*у* почетку *л*, а при крају *љ*); међутим код нас је *љ* врло меко за време целог трајања тог гласа, тако исто и *њ*; а дешава се да са сцене чујемо каткада

чак и *лј* и *њ* (*лјубав*, *њјега* и сл.)! Колико то рђаво утиче на слушаоце, о томе не треба ни говорити.

Ко хоће са сцене друге да учи правилноме говору, мора сам правилно говорити. Ако је немогуће друкчије исправити изговор тих људи, они би морали проћи кроз нарочита вежбања која би им надокнадила оно што им није дало ни досадашње искуство ни досадашње учење, исто онако као што и певачи и свирачи морају имати у ушима правилне скале и не смеју грешити у тону. Каква би изгледала песма или свирка када би се у сваком трећем или четвртом такту учинила каква груба грешка (рецимо за један тон или полутон!). То не би било ни певање ни свирање, већ мучење. Ето такав је изговор код оних глумаца који не владају гласовном системом нашег језика. Осетљив се слушалац врло неугодно у том случају осећа, и најбоља глума, и најбоља дикција то немогу поправити. Глумац је уметник, и то велики уметник, у којем се морају сузитизати различни таленти. Он мора имати глас којим може слободно владати и којем може дати толику гипкост да иде до мењања своје боје. Како је тешко слушаоцима када виде како се човек на сцени бори са својим гласом и како ипак глас управља њиме, а не он гласом! Како је неугодно када од прве речи познате глумца, и он вам се у сећању јави у последњој улози позоришног комада који је овоме претходио, где је био са иста три-четири тона у целом свом сиромашном гласном регистру. А када после тога дође и још каква погрешна или колебаљива гласовна система, самогласничка, сугласничка или акценатска...

Треба ствари добро разликовати. Музички таленат у смислу репродуковања вокалне или инструменталне музике и смисао за изговор звукова и акцената, то нису исте ствари. Има људи са одличним музичким рецептивним смислом, али без икаквог смисла за изговор речи. Свако ће у своме познанству врло лако наћи потврде за то.

Обично се такође потцењује или нетачно схвата значај изразита говора. Изразитим говором ја називам онакав изговор и гласова, и акцената и говорног ритма који је типичан за извесан крај или извесно место. Нису сви људи типични за свој крај; тако је и у језику. Ако хоћемо да познамо језик неког краја, не можемо узети ма кога од претставника његових, макар он

и не говорио ниједним другим говором осим свог матерњег и макар никад нигде не био где се друкчије говори; већ морамо пронаћи типичног претставника његова, у којем се дотични говор заиста огледа. Исто је то и са књижевницима. Не може сваки књижевник претстављати све особине свога народа у синтези дате. Зато се тражи нарочита обдареност.

Често је код људи изговор и гласова и акцената непрецизан. Њихова цела језичка система тада је непоуздана. То су људи који, или потичу из дијалекатски смешаних крајева, где је та непоузданост изговора гласова главна одлика целе гласовне системе, или су однеговани у породицама са помереном језичком системом или су странствовањем или сељачањем дошли до језичког осећања које све допушта. Непоуздана гласовна система, непрецизна, неизразита, колебљива и није никаква система; јер је у њој све могућно. Она је гора и од померене гласовне системе, јер је и померену гласовну систему лечити могућно, зато што је система, те кад се погрешно замени правилним, оно ће као лек пуштен у организам прострујати целом системом. Код колебљиве системе то је много теже, ако није и немогуће.

Све што вреди за гласовну систему, вреди и за акценатску; само су ту прилике знатно сложеније. Непосвећени људи у те ствари хватају се за појединости, за неки паралелни облик који је граматички оправдан, а који се распростро у једним крајевима, а у другим — није. Али ствар није у томе, или боље да речемо, главна ствар није у томе. Треба пре свега владати добро књижевном акценатском системом, која је код нас састављена од *четири* врло изразита акцента (два силазна, кратког " и дугог ^, два узлазна, кратког ` и дугог ') и не мешати је са другим акценатским системама које допиру, било у одломцима својим, било и потпунијом употребом, и — до Београда.

Акценатска система образованих Београђана претставља у главним цртама Вукову акценатску систему или систему сремачку којој је слична и акцентуација северозападне Србије (Ваљева, Тамнаве, Поцерине, Мачве, Јадра). Акценте те системе треба типично изговарати, а нарочито кратки силазни и кратки узлазни, јер се друга два дуга акцента обично добро изговарају. Ја се овде нећу на томе

дуже задржавати, али морам поменути да су код тих акцената и музичка страна (повишавање или понижавање тона) и динамичка (јачање и слабљење гласа) — сасвим различне; међутим они се често прилично неизразито изговарају, сливајући се у неке неодређене акценте. Врло неугодно делује на слушаоца када се ти акценти узајамно замењују, и када се место *држава* изговори *држава* или сл.

То је први захтев који се мора изнети пред сваког ко се на сцени појави: да типично и изразито изговара књижевне акценте. Јер исто онако као и код гласова, и код акцената има непоуздана или колебљива изговора, само што је непоуздана акценатска система у употреби много чешћа и обичнија него непоуздана гласовна система.

Али, као што сам рекао, до наше сцене допиру и остаци од других акценатских система и нарушавају јединство акценатске системе у устима оних код којих отступања у корист друге акценатске системе не би смело бити.

У општим цртама од Косова, преко Жупе, Левча, Темнића и Ресаве, заузимајући и целу североисточну Србију, пружа се акценатска система косовско-ресавског говора или ресавског. Та је акценатска система старија од Вукове и београдске. Косовско-ресавским начином изговара се: *држѧва*, *седѧм*, у *пошѧку*, *јунѧк*, *лоѧѧша*, а у 2 ом пад. множине *лѧѧѧша* (место *лѧѧѧѧ*, тј. дужина иза акцената скраћује се). У Београду има доста досељеника из тих крајева, и школа и општење са другим људима нису могли потиснути тај изговор у њих. Отуда се чује и *девѧјка*, *шешѧр*, *удовѧца* и сл. место *дѧвѧјка* *шѧшѧр*, *удѧѧѧца* и сл. Како многим изгледа да је то енергичнији изговор, они га мешају са правилним књижевним, утолико пре што се тај начин говора употребљава каткада у војничком језику где енергичне заповести играју велику улогу. Тако ми се дешавало да чујем и на сцени *осѧѧѧѧ* место *ѧсѧѧѧѧ* и сл. Како се та акцентуација одомаћује такође код извесних кругова полуинтелигенције, то и глумци инстинктивно, и у овом случају правилно, када играју личности из тих кругова наврћу своју акцентуацију на њихову; али се ни у ком случају не може допустити да они који треба да говоре исправном књижевном акцентуацијом уплећу и акценте из те системе. То они чинѧ често у узбуђењу. Али

узбуђење не сме унаказити речи онако како их не унакажује у говору изван сцене. Морам још додати да се у позоришту развијају и традиционални начини изговора и акцената које је у њ унео какав истакнути уметник; али нема разлога задржавати те начине, ако ни су оправдани.

Сем ресавске акценатске системе има и тимочка (шопска или торлачка) која такође допире до Београда. И она је архаична, али иде у својој архаичности још даље неголи ресавска. У њој се скраћују сви дуги акценти и све дужине, дакле, *седѝм си, девѝђка, јунѝк* и сл. Некада је део Палилуле говорио том акценатском системом, али то се изгубило; задржала се још по која реч или по који израз који су били типични за извесне класе становништва (раднике, занатлије и сл.). Најзад, и Београд улази у Шумадију. И шумадски акценат има неких својих особина. Тако се место *сѣло* изговара ту *сѣло*, место *дукаѝ*—*дукаѝ* и сл. Људе који су тако говорили „на Врачару 1804 године прозвали су, вели Вук... (Биограђани и други бећари којекакви)... кановцима и потсмијевали су им се којешта и толико пута мало се нијесу из пушака тукли за то“ (Вуков речник III изд. 272). Али и поред тога што су се Београђани ругали кановачком акценатском изговору, понека реч и отуда продире и понеки људи покашто и на сцени толико неприродно дуље своје кратке узлазне акценте да чине утисак кановачког изговора.

Као што се одавде види, акценат претставља још веће тешкоће неголи гласови, јер код акцената има још више различних система и још више појединачних отступања неголи код гласова. А архаичнијих система акценатских има готово у свима крајевима наше земље: не само у Македонији, Старој Србији, источној и средњој Србији, већ и у источној половини Црне Горе, у Боци Которској, у западном делу Босне, у великом делу Славоније, на јадранском острвљу, северно од Купе итд. Па ипак књижевна система Вукова захвата још већи део наше земље. Само и та система није свугде иста; али и поред тога можемо бити задовољни што књижевна акцентуација од четири акцента обухвата тако велики део нашег народа да јој он зајемчава правилно одржавање у будућности. Отуда и у нашем Народном позоришту има доста чланова који одлично владају и типичном

гласовном системом нашег језика и добром, и каткада изразитом акценатском системом. Зато у њему и има услова да се у овом правцу изврши уједначавање изговора појединаца до те мере да њихова акценатска система пружи потребно јединство. Само треба и у том правцу озбиљно радити, као што се ради и на глуми и дикцији, јер је ово један од најважнијих елемената оне уметничке целине која треба на сцени да се покаже.

Како и београдски књижевни језик и београдски изговор образованих слојева има ону систему која је у Вука Караџића, — треба сваки члан глумачке труппе који жели да ради не само на своме личном усавршавању него и на подизању угледа и културног значаја нашег позоришта да пође од себе и од свога акцента. Поредети, уз припомоћ оних који владају и добром гласовном системом и добром акценатском системом, своје гласове и свој акценат са њиховим, они ће брзо доћи до резултата, до своје „личне једначине“, до разлика између свога изговора и нормалног или Вукова. Према томе, убрзо ће се и јасно ће се утврдити у ком правцу и колико има ко на себи да ради. Код многих ће се несвесно познавање нашег језика претворити том приликом убрзо у свесно. Тада ће се видети: које гласове и у којој мери ко добро изговара, а изговору којих се мора научити. То исто вреди за акценат.

Биће свакако потребно да се многе дужине иза акцентата врате на право место и да се пази да се оне заиста издржавају како треба. Ту је Вук Караџић у обради Даничићевој (Српски акценти, Ђуро Даничић, С. К. Академија 1925 г.) сигуран вођа. Највише ће се понегде на два могућа начина, на дублете који су у различним месним дијалектима могли подобијати и различну вредност (тј. због употребе код различних друштвених класа различно су обојени). Али не треба прецењивати значај тих ситних размимоилажења и због њих занемаривати оно што је основно у помињатим системима. Време и рад и њих ће уједначити, јер двојакних акценатских облика има у сваком говору, па и оном који је заснован на Вуковој основици. Ту Вуков језик мора бити концентрациона тачка која води јединству. А када се наше позориште буде тако развијало, и када се утврди шта је од могућних облика најчешће у народу, онда ће се лако све то

још и знатно упростити. Јер не треба никад заборавити да је сам законодавац у језику нашем, Вук Караџић, говорио да само оно у књижевном језику мора победити или што се најчешће у народу говори или оно што највећи део књижевника прими као заједничко. Караџић је и свој књижевни језик, изговор и акценат и изнео као заједнички, верујући да тако или слично говори највећи део нашег народа.

И, најзад, ритам изговорених реченица мора одговарати природном ритму народног говора, без гутања слогова и скраћивања њихова трајања, без тако званих редукција (скраћивања) самогласника, без претерано убрзаног темпа итд. По себи се разуме да и у ритму може бити различних прелива; али се и ту потпуна измена ритма може одобрити само онда када се њиме оцртава извесна друштвена средина у којој се такав ритам говора одомаћио.

О овоме је већ било говора у нашем часопису. Ја сам се на та питања још једном вратио, само зато што високо ценим њихов значај и њихово правилно разумевање. Глумачка уметност једна је од најсложенијих. Она стално износи пред нас нове творевине писаца, али у осветљењу оних који нам их пред очима оживљују. То осветљење, код пролазности и променљивости предмета, остаје једино стално и стално зрачи. Као благотворни зраци што крепе живе организме, тако и права жива реч са сцене оживљава књижевни језик једног народа и све га више-оспособљава да постане правом живом духовном везом међу свима претставницима његовим.

А. Б.

БЕЛЕШКА О ЈЕДНОМ ГЛАГОЛСКОМ ВРЕМЕНУ

Чим се пође по језику, доживљаји су ту. Као при пешачењу кроз неки предео ствари се намећу у очима и ушима. Деси се често и забавна околност путовања: да одједаред сретнете познаника и не можете да се начудите откуда је ту искрснуо, кад му је место живота другде. Глагол *клиснути* рекао би човек да је србијански и чак београдски производ, и то производ новијег доба, доба стилизованијих шегрта и

продаваца новина. Одједаред, пролазите кроз роман Хрвата Августа Шеное, текст који је угледао света седамдесетих година прошлога века, и сретнете глагол *клиснући* у реченици чисто данашњег обрта, и још са оним мангупским треперком у речи који данас осећамо. — Други пример. Добили сте писмо од пријатеља из Загреба и читате: „Мислим да ћете већ бити сазнали за моју намјеру“... Још једаред пређете оком преко зна се већ којих речи. Само мало касније, нашли сте у предговору Андре Николића уз његов превод једног енглеског романа: „Колико је *Воденица на флоси* истинита слика правога, стварнога живота, ја мислим да ће бити увидео сваки њен читалац“.

У овој белешници занима нас други случај. А. Николић је истакао мишљење да је вероватно, или мање више неизбежно сваки читалац познатог романа запазио његов снажни реалистички карактер. Послужио се А. Николић једним од тако званих главних глаголских времена, другим футуром, или егзактним футуром, или временом прошло будућим, или, како у *Грамашичкој терминологији* стоји, будућим пређашњим временом. Али у ситуацији која је у овом случају изражена једним главним и прецизним временом, у тој ситуацији има погодбености. Прошло будуће време — већ му је и име вргуљасто — можда баш и није много главно и прецизно време. Будућа времена, као таква, можда увек крију елементе погодбености. Занимљиво је дакле видети изближе потенцијалност глаголског времена у реченици А. Николића.

Прво. Према духу нашег народног језика избегава се футур при ситуацијама погодбеним у реченици везаној за речу *ако*, и употребљује се: садашње време уз глагол свршен, и неко сложено прошло време уз глагол трајан. Место *ако ћеш написати*, кажемо *ако напишеш*. Место *ако ћеш писати*, кажемо *ако будеш писао*. — Друго. Према духу нашег народног језика ми будуће пређашње време избегавамо, безмало одбацујемо. У случају А. Николића већина писаца би његов други футур разложила у ову комбинацију: прошло време, и пред њим неки адвербијални или потенцијални облик. Дакле: *биће да је сваки читалац увидео; треба да је сваки читалац увидео; мора да је сваки читалац увидео*. Између тога трога прва је конструкција најближа Николићевој. Шта је разлика? Код

А. Николића реч *биће* (бити ће) значи футур за треће лице јединине. Код нас реч *биће* није футур, нема ни рода ни броја, него је један транспонован говорни облик који садржи читаву реченицу (ја се надам, ја верујем, ја очекујем); или је облик који замењује неки адвербијални додатак (ваљда, вероватно, сигурно).

Остаје још поглед у психолошки процес. Чим није сигурно да је читалац оног романа увидео што је требало да увиди, ситуација је осложена погодбеностима разних степена, и онда се намеће конструкција са потенцијалом. Осећајући погодбеност, А. Николић место да условност стави у реченицу која изражава вероватно стање непознатог читаоца, (*биће да је увидео*), ставља условност у главну реченицу која изражава стање његово у односу према евентуалном стању читаоца (*мислим*). При том се вероватно десио овај процес: „мислим, али ипак не знам, него биће да је читалац увидео“. Па је онда оно потенцијално *биће* склизнуло у футур, и глаголска конструкција узела познати и наведени облик.

Или је раније коло књижевника који су познавали стране језике желело да наше стилске могућности и глаголске финесе мало узнемири? Раније смо показали случај Љубомира Недића са прошлим инфинитивом, сада смо видели једну пробу са другим футуром.

Исидора Секулић

УПОТРЕБА И ЗНАЧЕЊЕ ПРЕДЛОГА ЗБОГ И РАДИ

Ова два предлога у значењима својим, која су у основи супротна, имају додирних тачака. Њихова значења услед тога се погледак подударaju, а у језичком осећању појединаца и у неким дијалектима нестаје сваке разлике међу њима. Не само у говору простог народа појединих крајева већ и у језику извесних наших писаца, изгледа, сасвим недостаје осећања правих значења њихових. Тако је једино могло доћи до узајамног мешања значења при употреби ових двају предлога. Управо док је употреба предлога *због* са значењем онога другог доста безначајна, везана за поједине покра-

јинске говоре, употреба предлога *ради* место *због* узела је доста широке размере и у књижевном језику, иако би додирна значења ових предлога, како се мени чини, пре упућивала на обрнуту појаву.

Уз генитив имена које је узрок глаголске радње у говорима југозападних и централних крајева често стоји предлог *ради* у значењу које има предлог *због*. Колико је ова особина данас распрострањена у дијалектима нашим то се засад, без поузданог материјала, не може знати. Познато је само да се с њом, наслеђеном из прошлости, још и сада срећемо у многим крајевима, нарочито у говору варошког становништва. Код писаца, где се може пратити, најчешће је опет у западним и централним крајевима, а понеки од писаца из тих крајева предлог *због* готово и не употребљавају, већ скоро редовно *ради* и у узрочном значењу. Да наведемо засад само неколика карактеристична примера: „Тужнога смо мученија жртва, *рад* погубног тога преступљења“ (очевидно: писац је хтео рећи да је преступ првога човека, о којему је реч, био узрок наших мука, што их на земљи преживљујемо) — Његош, *Луча I* стих 54, — Завади се Војкан Вујић са Илијиним братом Петром *ради* штете у пољу¹). — Па је у народу остало предање да се народ побунио *ради* укидања манастира²). У сва ова три случаја оваква употреба може се сматрати дијалекатском, али је налазимо и код писаца који је нису морали унети у књижевност из свог дијалекта. Примери: Писао је и једну српску граматику и имао полемику *ради* ње. — Његове словенске пјесме су одбијале од себе крањске књижевнике *йоради* језика. — *Ради* те књиге Грбавац је у заточењу изгубио живот — узети су из савремених књижевних историчара.

Иако је таква употреба предлога *ради* узела доста широке размере, ипак се не може рећи да је он добио и узрочно значење; оно се с овим само помешало. Његово право значење — је значење циља. Док узрок покреће радњу, циљ треба да буде још и њен резултат, последица радње, као год што је радња последица каквог узрока. Зато се, мислим,

¹) Иво Ћипико, Пауци II издање, Београд 1922 (стр. 76, ред 10).

²) Милан Карановић, Политика бр. 10140, 1936 (стр. 14 стуб. 4, ред 10).

с доста оправдања може тврдити да су главна значења ових предлога супротна. Али, с друге стране, узрок и циљ се свODE на једно; они су и један и други покретачи радње, иако узрок условљава радњу, а циљ је само оправдава. Жеља за остварењем циља је у ствари узрок, јер она покреће радњу, а ту жељу опет изазива и ствара циљ; циљ је, дакле, морални покретач и узрок радње. Тако узрок и циљ, ма да су њихова места на супротним странама, један с једне а други с друге стране радњу коју покрећу, налазе додира на једној кружној линији. С обзиром на то једино могло је доћи до употребе предлога *ради* са значењем узрочним.

Примери такве употребе ушли су из неких народних говора, а свакако и другим, вештачким путем, у језик извесног броја наших књижевника. А према тим примерима, нарочито оним из народних умотворина, и познати лингвисти наши озаконили су ову употребу граматичким правилима. Тако Даничић¹⁾ уз нешто гломазну, али углавном тачну дефиницију значења предлога *ради*: „Съ овимъ предлогомъ речъ у другом падежу показује да се што ради марећи за оно што сама значи; ... кадъ се за што мари, може се гледати да му се угоди или да му што пристане; за што се мари може се гледати да се добие или само да буде“ — додаје о овоме предлогу: „по томе се“, мисли њим, „овако казуе и узрокъ“ и наводи примере: — Далеко је двор од поља *рад* пространа слана мора (из народн. песме), — Ђе се вараш Марку *рад* јунаштва (опет из нар. песме), — Тако распра постаде у народу *ради* њега (Јов. VII., 43), — Благо прогнанима правде *ради* (Мат. V, 10) — Тога *ради* узрока замолих вас да се видимо и да се разговоримо (Дела апост. 28, 20), — Како је Бог од њега искао одговор за 80.000 душа које су њега *ради* изгинуле (Вук, Дан. 276) и неколико сличних примера са *запад* и *ѿпад*. По Маретићу²⁾: „За izricanje uzroka služe prijedlozi *od*, *pored* (*rijetko*), *radi* (*poradi*, *zaradi*), *s*, *zbog*“ — међу осталима, дакле, и предлог *ради*, иако код њега наведени примери: — Благо прогнаним правде *ради*, — Подајте, обрадујте *ѿпад* Бога јединога, — Да пошаље неколико

¹⁾ Ђ. Даничић, Србска синтакса, I део, у Београду 1858.

²⁾ Prof. dr. Toma Maretić, Gramatika i stilistika, II izdanje, Zagreb 1931 (§ 536).

човјека у Цариград *ѿради* мира — ово не потврђују. А врло је зачудо што је Маретић превидео право значење овога предлога. То значење Стојан Новаковић осећа, јер за исте предлоге (изузимајући *ѿрад*), који су набројени код Маретића, каже да „значе узрок или марење“, али је у његовој дефиницији незгодно то што се њом не истиче који од набројених предлога имају ово, а који оно значење, иако то очито показују код Новаковића наведени примери. Из тих примера јасно се види да је значење у свима осталим узрочно, а само у примерима с предлогом *ради* (*рад*, *зарад*): — Многи *заради* свете вере крв пролити не хајаше, — Народ који и онако воде *ради* долази, -- Јер се многа лијепа пушка носи само дике *ради* — показује се оно Новаковићево марење за нешто, у ствари циљ ради којег се радња врши. Одвајајући од њих пример из Његоша (Гор. Виј. стих 874): „*Рад* ноћи се зубље увијају“, уз напомену да ћу ниже дати објашњење значења које предлог у њему може имати, напомињем да ни Новаковић изгледа није био начисто у свакој прилици где завршава узрок и одакле почиње марење. Једнако и Миклошичева дефиниција: Der gen. mit praeposition *radi*, *radъta* bezeichnet dasjenige, wegen dessen etwas geschieht“, зато што се немачко *wegen* преводи и предлогом *због* и предлогом *ради*, могла је да направи забуну, ма да томе предлогу (мислим немачком) од свих примера из нашег језика код Миклошича узрочно значење даје једино: „*Заради* којег узрока“. У свима осталим: — Мисли да је шале *ради*, — Хоћу моју изгубити главу *ради* крста и Богородице, — Избранијех *ради* скратиће се дани, — Да и данас ондје иде храна *зарад* чуда и *зарад* лијека, — Подарујте, обрадујте *ѿрад* Бога јединога и *рад* часа умрлога — очевидно је, радња се врши с циљем да се постигне оно што стоји у генитиву с предлогом *ради*, тј. за оно што у том облику стоји.

И најзад, Броз и Ивековић у Рјечнику имајући на уму своје примере: — Сви ће мрзити на вас имена мојега *ради* (Мат. 10, 22), — Парбу тјера *рад* орлове сјене (Дан. Посл. 93), — Ирод ухвати Јована и баца га у тамницу Иродијаде *ради*, жене Филипа брата својега, — Сви бисте помиловани њихо-

¹⁾ Стојан Новаковић, Српска граматика, II издање, у Београду 1902, § 670.

²⁾ Franz Miklosich, Vergleichende Syntax, Wien 1883, стр. 565.

вога *ради* супроћења (Рим посл. 11, 30), — Опростићу цијелом мјесту њих *ради* (Мојс. I, 18, 26), Нећу их погубити *ради* оних десет (Мојс. I, 18, 32), — *Ради* прорџка пуца срце у мени (Јер. 23, 9), — Дође царица *ради* тога што се догоди цару (Дан. 5, 10), — и мислећи на њих оправдано кажу да предлог *ради* „казује i uzrok“. Иначе, у првом делу њихове дефиниције која гласи: „S ovijem prijedlogom riječ u drugom padežu pokazuje, da se što radi mareći za ono što sama znači, gledajući da mu se ugodi ili gledajući da se ono dobije ili samo da bude“ — тачно је одређено право значење предлога о коме је реч, а то потврђују и њихови примери: — Сењани се у лов подигнули среће *ради* на Божић ујутру (ово је једини пример с тим предлогом у Вукову речнику), — Отишао му кастиле, не узгред или другога чега *ради*, — Хоћу моју изгубити главу *ради* крста и богородице (Нар. пј. 2, 610), — Оно мало џебане што је сваки Србин имао код куће, које лова *ради* које *ради* одбране од рђавије људи (Вук, Дан. 3, 174), — Приправа за историју свега свијета *ради* дјече (Вуков превод с немачког, Беч, 1864), — Има ушкопљеника који су сами себе ушкопили царства *ради* небеснога (Мат. 19, 12), — Која (крв) ће се пролити за многе *ради* отпуштања гријеха (Мат. 26, 28), — Молим вас, дакле, браћо, милости Божије *ради* (Рим. посл. 12, 1), — Пиј помало вина желуца *ради* својега и честијех својих болести (Тим. посл. I, 5, 23), — Тога *ради* ваља нам већма пазити на ријечи (Јевр. посл. 2, 1), — Умножићу сјеме твоје Аврама *ради* слуге својега (Мојс. I, 26, 24), — И Саул уђе у њу *рад* себе (Сам. I, 24, 4), — И као човјек којега је освојило вино Господа *ради* (Јер. 23, 9), — Ја ћу пазити на њ зла *ради* не добра *ради* (Јер. 44, 27), — Неће вас *ради* учинити него *ради* светог а имена својега (Језек. 36, 22), — Није малога чега *ради* ни то црква уредила (Д. П. 74).

И само зато што су ова своја, још увек најзначајнија дела о нашем језику, радили на основу матреријала узиманог углавном из народних умотворина и из Вукова и Даничићева превода Св. писма, познати наши граматичари су и могли допуштати употребу предлога *ради* са узрочним значењем. За свакојег од њих у језику је било право јеванђеље све што се налазило у Вуковим издањима народних умотворина

и у преводу Библије. Иако се ни данас не може спорити да то у истини нису праве ризнице нашега језичкога блага, зна се да и у народним умотворинама и у преводу Св. писма има нарочито у области синтаксе, и ствари које се не могу примити за наш данашњи књижевни језик. Језик народне књижевности садржи у себи више дијалекатских особина, а једна од ових је несумњиво и употреба предлога *ради* са узрочним значењем. У преводу Библије, кад је реч о специјално овој особини можемо рећи да су и Вук и Даничић могли овде пасти под утицај језика с којег су преводили, утолико лакше што су већ за ову криву употребу предлога *ради* налазили угледи и у на родним умотворинама. Ако пажљивије прегледамо наведене примере са оваквим случајем, уверићемо се да међу њима нема ниједан из Вукове прозе. У примеру: „Како је Бог од њега искао одговор за 80.000 душа које су њега *ради* погинуле“ (Вук, Даница за 1827, стр. 77), који је Даничић у својој *Синтакси* навео међу осталима с узрочним значењем, предлог *ради*, по моме мишљењу, је добро употребљен, у своме правом значењу. У том примеру је реч о српском патријарху Арсенију IV који прича како је овај одговор Бог од њега тражио у сну. Може се схватити да су 80.000 душа, о којима је реч, погинуле због њега, патријарха, али још пре мисао је могла бити: Срби (80000 душа) су погинули за патријарха, тј. за његову идеју, погинули су да би остварили ту идеју, да би постигли оно што је патријарх хтео, погинули су ради патријархове идеје, тј. ради патријарха. Вук је, неоспорно, својој мисли хтео дати такав смисао, а Даничић је ову његову мисао рђаво разумео. Према томе овај пример отпада. Из истог разлога мора се издвојити и Даничићев пример: „Благо прогнанима правде *ради*“. Очевидно правда није могла бити узроком прогонству, већ је тај узрок била тежња прогнаних, можда и борба њихова за правду; правда је била у тежњи прогнаних, њихов циљ и у том примеру *ради* није употребљено у узрочном, већ у своме правом значењу. Уз овај, и оба с њим наведена примера код Маретића, како је већ речено, тога су значења. Такви су и Новаковићев примери, поред осталих и онај који сам горе издвојио с напоменом да о њему касније кажем коју реч. То је пример: „*Рад* ноћи се зубље увијају“, који Даничић (*Синтакса*, стр. 292) наводи међу осталима с

главним значењем овога предлога и који, несумњиво, то значење има. Њим Његош није хтео рећи да се зубље увијају због ноћи, него да се „увијају“ за ноћни мрак, да би у њему светлеле; дакле, „увијају“ се за ноћ или *ради* ноћи. Миклошичево: „*Зарад* којег узрока“ није означено одакле је узето и није, према томе, богзна колико поуздано. У свима осталим примерима код Миклошича *ради* је употребљено са значењем циља.

Од савремених писаца из којих смо навели примере са узрочним значењем овога предлога једни су ту особину носили као дијалекатску у своме од мајке наученом језику; други су, угледајући се на ове прве а ослањајући се на граматичка правила, ту особину прихватили као посве језички оправдану. Но макар колико број ових писаца био значајан, па и поред тога што употреба предлога *ради* с узрочним значењем још увек има доста широке размере, само у извесним случајевима није могуће одредити, да ли да се употреби предлог *због* или предлог *ради*. То су они случајеви где се не зна да ли се радња врши марећи за оно што стоји у генитиву или се врши с тога као с неког узрока. У познатој народној пословици: *Због сиротиња сунце греје* — чини нам се да место *због* сасвим тачно би могло доћи *ради*, али се не може тврдити ни да *због* у њој није на своме месту. Ми данас не знамо да ли је творац ове пословице хтео рећи да сунце греје *зашто* *што* *постоје* *сиротиње* или да греје *зашто* *да би сиротињама донело неку благодет*. Ако му је на уму била прва мисао, онда јој је дао сасвим тачан облик, а ако је међутим хтео да каже другу, онда је требало да место *због* употреби *ради*. Само зато што његову мисао не знамо ми можемо допустити употребу предлога *због*, као што би могли допустити и употребу оног другог. Овако двосмислен може бити Ћипиков пример: „Илија преријечивши се *ради* краве с братом Петром поврати се кући“. Управо с овим предлогом, уз претпоставку да је тај предлог употребљен у правом значењу, пишчева мисао се мора схватити: Илија се преријечио с Петром *за* *што* *да би краву* (рецимо) *сачувао* *или добио*. Али, ако се ради о каквом губитку краве који је претходио Илијиној и Петровој препирци, онда је у овој реченици ваљало употребити предлог *због*. Ово ипак ниуко-

лико не значи да је допуштено узајамно мешање у употреби ових двају предлога.

И поред тога што се узрок и циљ међусобно додирују несумњиво у свести при исказивању мисли, било усменом или писменом, између њих постоји граница. Ова граница мора бити обележена и обликом реченице којом се извесна мисао казује.

Разлику у значењима о којима је реч није тешко осетити; она живи у језичком осећању великога дела простог народа, нарочито код сеоског становништва, чији је језик много и чистији и правилнији него по градовима. Тако исто осећање разлике између ова два значења нашло је потпуно доследну примену у језику знатно већег броја наших савремених књижевника. Да би смо се у то уверили ја сам, специјално ради тога, прегледао понеко дело писаца од којих сваки и појединачно језиком својим може служити као посве поуздан и изврстан образац.

Од великог је значаја било утврдити шта имамо код Вука Караџића у његовим оригиналним списима. У преводу Новог завета Вук је употребљавао *ради* како у правом тако и у узрочном значењу. У старијим словенским преводима, скојих је Вук преводио, будући да је *због* било непознато, *ради* се употребљавало и са узрочним значењем и он је редовно тај предлог преносио дословно у свој превод и не размишљајући које значење у даном случају има. А рекли смо већ обична таква употреба и у народним умотворинама завела је Вука, те се није ослањао на своје сигурно осећање језика и у тој чињеници лежи несумњив главни разлог граматичким правилима озакоњеној употреби предлога *ради* у узрочном значењу па и њеном распрострањењу у савременом књижевном језику. Највише примера за овакву употребу наши граматичари узели су из Св. писма (а што вреди за Нови то вреди и за Стари завет, јер је и Даничић поступио исто као Вук) и створили су једно правило за књижевни језик према елементима туђим и непоузданим. Да је Вук ишао за својим сопственим осећањем језика имали бисмо сасвим друго стање. У његовим оригиналним списима не налазимо ни једног примера који би сведочио о узрочном значењу предлога *ради*. На неколике десетине примера, колико сам их нашао у *Пра-*

вишељствујушчем совјету и у *Географическо-статистическом описанију Србије*, с предлогом *због*, између којих су: — Може бити да је ово Крапађорђе рекао и *због* нечега другог (Совј. стр. 101, ред 1)¹⁾. Али се она задоцни *због* јаке зиме и великога снијега (Совј. 103, 18), — Јер су се Турци послије *због* различити буна између себе били врло промијенили (Дан. II, 26, 1)²⁾ — *Због* Савскога успора слабо кад се газити може (Дан. II, 39, 26), — Али се *због* глибавога дна не може газити (Дан. II, 40, 15), — У Србији су стари српски градови *због* различити ратова сви погубили њову негдашњу љепоту (Дан. II, 41, 5), — Но *због* брда око њега слабо се може држати (Дан. II, 46, 6), — Но такви су кнезови *због* различити ратова и пребјегавања у Њемачку, мало по мало права своја погубили (Дан. II, 97, 5), — Једно *због* шума што ји је ласно запазити и држати (Дан. II, 104, 27), — нема ни једног у које би му се исто значење казивало предлогом *ради*. Да је Вук тачно осећао право значење како једног тако и другог предлога, сведоче с једне стране горе наведени, а с друге стране и ови примери: — Кромпири су од скоро познати, и врло се мало сију више као ријеткост него потребе *ради* (Дан. II, 103, 15), — 80.000 душа које су њега *ради* изгинуле (Дан. II, 77, 12), — Оно мало ђебане што је сваки имао код куће које лова *ради*, које *ради* обране (Дан. III, 174, 6), — Да пошаље неколико човјека у Цариград *заради* мира (Вук, Грађа, стр. 8).

Неће се, разумљиво је, нићи на међусобну замену значења предлога *због* и *ради* ни у језику писаца источнога културног средишта, на пр. г. Богдана Поповића. Ово ћемо потврдити са по неколико примера узетих из два његова књижевна огледа³⁾: Ја не знам *због* чега би то било неправедно (40, 3)⁴⁾, — Морам рећи да су промашени не *због* недовољне песничке моћи, но... (58, 14), — Морам рећи да су

¹⁾ Вукова књига I, издање Срп. књ. задруге, Београд 1932.

²⁾ Римска цифра означава годину излажења забавника Данице, први арапски број страну, а други ред у коме се пример налази.

³⁾ Та два огледа су: *Шта је велики песник* и *Јован Скерлић као књижевни кришћар*.

⁴⁾ Бројеви у заградама означавају страницу и ред књиге „Чланци и предавања“. Издање Срп. књ. задруге, Београд 1932.

промашени преводи *због* недовољно проникљивог и углађеног књижевног укуса Змајевог (58, 15), — Довољно је да се покаже *због* чега се мени чини да Змаја не можемо убројити у велике песнике (58, 25), — Ако *због* оскудице у вишој култури и тањем укусу није дао меру (59, 20), — Ово не треба допустити не *ради* Скерлића но *ради* истине (62, 16), — Ово не треба допустити *ради* мање вичних читалаца (62, 17), — Он је одбијао од себе рафинирана осећања слична онима, примера *ради*, која су описана у... (71, 14), — Зелембаћ кога је приповедач *ради* поетске правде осудио да туца камен (80, 38), — Најзад, потпуности и помена *ради*, додаћу (81, 9), — Узмите, примера *ради*, његову оцену Стјепана Митрова Љубише (82, 20). У првих пет примера *због* са именом у генитиву показује шта је узрок: у првом — неправедности, у другом — промашености, у трећем — опет промашености, у четвртном — немогућности да се Змај уброји у велике песнике, у петом — Змајевој оскудици мере. Везом *ради* + *генитив*, у шест других примера, писац хоће да истакне у ком циљу нешто тврди или побија. Иако је тај циљ у сваком засебном случају покретач извесне пишчеве мисли, он га никад не меша са чињеницама на основу којих се као већ готових мисли стварају и чија имена, према томе, захтевају уза се предлог *због*, какав случај имамо у свим његовим примерима са овим предлогом.

Поред Вука, место којег смо могли узети и ма кога другог истакнутијег књижевника београдског средишта, сматрао сам за потребно навести по неколико примера из писаца нешто западнијих крајева, на пр. из приповедака Лазе К. Лазаревића и Ива Андрића.

Као год Лазаревићеви: — Нико се није убио ни *због* једне ни *због* друге несреће (стр. 41 ред 8)¹⁾, — А што? (ти увек тако доцне вечераш) *Због* посла (153, 20), — Ја сам *због* ових оскудних времена продао све што сам имао (252, 22), — Зар кад би неко *због* мене изгубио мали прст, па ја... (256, 24), — *Због* тога (мисли се на нешто што је пре говорено) да погдешто поведем разговор (269, 25), и — Она се

¹⁾ Лаза К. Лазаревић, Целокупна дела, Издање „Народне просвете“, Београд.

одрече имена, народности, језика! И то све само мене *ради* (59, 2), — Тврдо сам се одлучио да раскрстим с њом. То морам учинити *ради* себе, *ради* ње, *ради* тебе, *ради* куће (64, 2), — Али већина *ради* апетита оде пешице (249, 9), — Ми чинимо само оно што је у нас реч утехе *ради* (275, 18), — а то су сви које сам нашао у његовим приповеткама без оних што их је сам назвао одломцима. — Тако исто и примери Ива Андрића упућују на то да се свакако мора водити рачуна: или је оно што покреће радњу нека свршена чињеница што радњи претходи и условљава је, или пак циљ којему вршилац радње тежи. У првом случају и Андрић доследно употребљава уз генитив предлог *због*: Прочуо се далеко *због* своје учености и светости (35, 5)¹⁾, — *Због* те фра Петрове особине дешавало се често да је фра Стјепан остајао (56, 3), — Истукао је и њу и њега. *Због* тога је тај момак напустио (59, 18), — Иако су бела жита *због* велике висине већ прилично танка (68, 7), — У кошуљицама које су спреда краће *због* огромног трбушчића (72, 6), — *Због* те нездраве радозналости карали су га често код куће (98, 7), — Али како је био брижан *због* јагњета није се зауставио (107, 30), — Како је почео да лови псе омчом од жице на дугачком штапу и како је *због* тога скочило против њега и старо и младо (111, 11), — *Због* стрица писари и служитељи су га лепо примили (112, 2), — Значило је бити *због* нечега бескрајно и узвишено тужан и горд (120, 13), — И уместо да сахрањују тог мрског Прелца *због* кога је тетка Мила плакала (121, 6), — а у другом предлог *ради*: — То се дешавало не *ради* њега (управо не за њега или у његову корист) (53, 6), — Хтео (је) да донесе малко воска и ракије, *ради* лека (83, 18).

Биће од интереса задржати се још на само поједном примеру из оба ова врсна наша приповедача које сам (примере наиме) уз наведене код њих нашао. У ова два примера: — И вечерашње његово нападање на свакога беше само очајнички покушај да разagna чаму. *Због* тога он опет јуриши на капетана (Лаз. 254, 22), — Да би убедио друге како је хитно оно *због* чега се креће (Андр. 56, 2) — рекло

¹⁾ Иво Андрић, Приповетке II, издање Срп. књ. задруге, Београд 1936.

би се да је *због* употребљено у значењу предлога *ради*. У почетку чланка истакнуто је како би, услед тога што се циљ може схватити као узрок радње, било још разумљиво да се, кад наступе те околности, уз генитив циља употреби предлог *због* место *ради*. Ипак држим да ни један од ова два приповедача није ни овде помешао значења предлога о којима говоримо. Сваки од њих у своме случају ће бити имао на уму нешто што је као свршена чињеница претходило радњи, па зато и употребљавају узрочни предлог. Само неколико редака пре, за личност која „јуриши на капетана“, Лазаревић каже: „Сада је он само у грозничавом стању од нестрпљења“; писац је у свести несумњиво имао то психолошко стање, а не циљ подмета, а ово не само оправдава него и захтева предлог који је употребљен. Тако и Андрић, говорећи о неком фра Петру (види пасус из кога је узет наведени пример) вели да је овај измишљао извесне разлоге, исто што и узроке, како би и себе и друге убедио у неопходну потребу да хитно креће, па је свакако (писац) мислио на те узроке, а не на какав циљ који би фра Петра хитно водио на пут.

Из свих прегледаних примера закључује се да је узрок једно а циљ друго; разлика између њих, и поред истакнуте сродности, велика је. Њу, не може се сумњати, осећа у језику огромна већина народа, а значајан број писаца наших правилно схвата и реченичним обликом доследно обележава ову разлику. У стилу је од особитог значаја истаћи шта извесну радњу или мисао условљава. Именским обликом генитива, пошто је он у даном случају и за узрок и за циљ исти, то није могуће постићи. Ова врло важна и логичка, и психолошка и естетска потреба стила постићи ће се само добром употребом предлога. И, с обзиром на то, уз генитив имена правога узрока ваља употребљавати предлог *због* и друге предлоге с узрочним значењем, а никако предлог *ради*, који треба да задржи своје право значење — значење циља, марења за оно што се казује именом у генитиву.

М. СШевановић

ШТА ЗНАЧИ УМРАК У ЗАПISУ ПАТРИЈАРХА ПАЈСИЈА

(из 1624/25 год.)?

Из Отчета Императорске публичне библиотеке у Петрограду (1868) 99 *Љуб. Стојановић* је у својој збирци Старих српских записа и натписа I (1902) 312 бр. 1169 прештампao један „запис патријарха Пајсија од год. 7133“. Тај запис гласи: „Ѣѡа мѣстѣницѡ(а) ѡ мѡ(а)настира Богословѡ(а) умра(к)(?)“. Стојановић је још додао да је запис на једном од рукописа Императорске публичне библиотеке.

У азбучном регистру за прве три књиге своје збирке, који се налази на крају књиге III (1905), *Љуб. Стојановић* код речи Цркве, манастири, ћелије, скитови упућује на Умрак (стр. 452). Код речи Умрак (стр. 444) стоји да је то манастир, да је храм посвећен Јовану Богослову и да се у запису каже да књига у којој се он налази припада томе манастиру. Поред речи Умрак у загради стављен је знак питања.

Код речи Богослов Јован (стр. 294-295) у регистру се прво упућује на запис бр. 2647 објављен у књизи II (1903) 100. Тај је запис узет из Описа словенских рукописа Софијске библиотеке од *Свеш. Вуловића* (Споменик 37, 1900, 7 бр. 33). Налази се на јеванђељу XV века српске рецензије (упор. *Б. Цоневъ*, Описъ на рѣкописитѣ и старопечатнитѣ книги на Народната библиотека въ София I, 1910, 60 бр. 70). У запису се каже, да је јеванђеље купио Крсто Божанкин „да сѣлжи оу свѣти Нѣколаѣ“, па се затим прича како „ѡно падѣ те га даде Дмѣтрѣ Поповѣ сът Град’шнѣцѣ оу свѣти Иѡанѣ Богословѣ да сѣлжи въсѣмѣ сп’ше“. Запис је из 7243 (=1734/35) год. Помен Градашнице помаже да се утврди, на кога се Св. Јована Богослова (манастир или цркву) у запису мисли. Градашница је село у некадашњем пиротском округу (*М. Ђ. Милићевић*, Краљевина Србија, 1884, 172, 238). На северу је од Пирота (в. секцију Пирот Војног географског института). Митрополит *Михаило*, Православна Српска Црква у Краљевини Србији (1895) 160 бележи, да је црква у Градашници посвећена св. Параскеви и да је озидана 1886 год. од тврдог материјала. Градашница је поменута и у другом једном запису (из 1688/89

год.), који се налази на номоканону XV-XVII века српске рецензије из манастира Св. Јована Богослова код Поганова (код Љуб. Стојановића у књ. IV, 1923, 210 бр. 7166; испор. моју расправу о манастиру Поганову, Богословље II, 1927, 305). Поганово је на југозападу од Цариброда. Помен села Градашнице, као што се види, упућује на манастир Поганово. По свој прилици јеванђеље је из тога манастира; то ће бити онај Св. Јован Богослов који се у запису помиње. Манастир или црква Св. Николе из тога записа можда је Планинички манастир Св. Николе, који је такође у царибродском срезу (*K. Jireček*, *Cesty po Bulharsku*, 1888, 359 и *Das Fürstenthum Bulgarien*, 1891, 460; испор. и *J. Хаџи-Васиљевић*, Цариброд и Босилиград, Браство XVIII, 1924, 42). На Планинички манастир Св. Николе без сумње се односи оно што *М. Ђ. Милићевић* пише о црквици Св. Николе „поврх села *Држине*“ (у путопису С Дунава над Пчињу, објављеном у Годишњици IV, 1882, 257). Село Горња Држина налази се у близини тога манастира. Манастир је између тога села и Планинице (и то ближе овом другом селу), а испод Сукова и Суковског манастира (в. секцију Пирот). То је сигурно онај манастир Св. Николе код Сукова о коме говори *Ђ. Бошковић* у Годишњаку С. К. Академије 39 (1930) 225 и у *Старинару* — 3 серија — VI (1931) 186—188.

После упућивања на тај запис из погановског јеванђеља у регистру се каже, да се можда још три записа односе на исти манастир. Први од та три записа је онај у коме се помиње *умрак*. Други је из рукописа манастира Св. Пантелејмона у селу Нерези код Скопља. Код Љуб. Стојановића (у књ. I, 412 бр. 1694) тај други запис прештампан је из Гласника 57 (1884) 45. Објавио га је *И. Јастребов*. У запису стоји, да 15 априла 1673 год. „приде ермонах Гослов (?) у манастирь свети Панѣтимонъ“. Јастребов није мислио да оно *Гослов* значи Богослов, као што је узимао Љуб. Стојановић. По Јастребову, то је „ваљада *Гошље* или *Кожље* — село на 4 сата југоисточно од Скопља“. Трећи запис на који Стојановић упућује штампан је у II књ. његове збирке, на стр. 433 под бр. 4362. Тај запис налази се на четворојеванђељу XV-XVI века српске рецензије, које је сада у Народној библиотеци у Београду (бр. 333). У запису се говори да се то

„Јеванђеље Јована Богослова... беше велики порушило и распало“. Кратак опис тог јеванђеља дао је Љуб. Стојановић, Каталог Народне библиотеке IV (1903) 23 бр. 67.¹⁾ Стојановић је забележио да је јеванђеље „набављено из ослобођених крајева“. То је Стојановић свакако сазнао из Инвентара рукописа Народне библиотеке. Међутим, на самом том јеванђељу, одмах испод записа (на предњим корицама, на унутрашњој страни), налази се забелешка која даје ближа обавештења. По тој забелешци, која је из времена када је оно донето у Библиотеку, јеванђеље је „из ман. Јована Богослова у Доброшеву у ок. Трна“. Доброшево је данашње село Поганово. М. Ракић у своме путопису Из нове Србије (Отаџбина VI, 1881, 425) пише за Доброшћо: „овако се звало у старо време, па га Турци прозвали *Поганово*, а откако се ослободило, опет се зове старим именом *Доброшево*“. У својој књижици Наши манастири и калуђерство (1881) 54 М. С. Милојевић назива Погановски манастир *Добрешевским*. Као и увек, М. С. Милојевић претерује у својој родољубивој ревности, па пише за Поганово да је „задужбина краља Уроша великог“. Испор. још и Ј. Пойовић, Св. Јован Богослов — Погановски (Преглед Цркве епархије нишке XIV, 1933, 25). М. Ракић, на н.м. 428 прича да је у манастиру Поганову нашао „једно *Јеванђеље*, писано на пергамену, незнано кад, али, по свој прилици, судећи по правопису, у XIV веку“. То јеванђеље, са још два рукописа и са две старе штампане књиге, Ракић је узео из манастира и предао, „по наредби г. ђенерала К. С. Протића, Библијотеци народној“. Нема сумње, Ракић говори о оном истом јеванђељу на коме се налази поменути запис. Код Ракића погрешно стоји да је јеванђеље на пергаменту; оно је писано на хартији. Једно јеванђеље из манастира Св. Јована Богослова у Доброшеву помиње се у акту Врховне команде ОН^о 2364 од 24 јуна 1878 год. Тај је акт

¹⁾ Стојановић истиче да „испред сваког јеванђеља имају слике јеванђелиста, а испред Јованова има не само Јован..., већ поред њега седи млад дечко с пером у руци и отвара књигу, а код главе му пише *Прохор* (Пшвињски?)“. То није Прохор Пчињски, већ св. апостол Прохор. Он је „на острву Патмосу забележио... откровења, која је чуо са уста св. Јована“ (Епископ *Николај*, Охридски пролог, 1928, 581 под 28 јулом). Према томе, слика у јеванђељу претставља Прохора како се спрема да пише Откровење Јованово. На ово ми је љубазно скренуо пажњу г. М. Јевтић.

мишљао да реч *умрак* „можда у опште не означава место, него је употребљена као прилог и значи *увече* = *умрак*, како се тај израз и сада употребљава код нас, напр. у Херцеговини“.

Манастир Поганово није се звао *Умрак*. *Умрак* није прилог и не значи *увече*. То уопште није једна реч, већ две: у *Мраки*. *Мрака* се помиње у Данилову зборнику, и то у Животу Стефана Дечанског, тамо где се описује рат са Бугарима и битка на Велбужду (изд. Ђ. Даничић 1866, 193; превод Л. Мирковића, 1935, 145). То је „Радомирски крај (његов округ)“. М. Ракић, који је забележио тај назив (Мракѝ), каже да је он познат „све до Пирота“ (на н.м. 116). Од назива *Мрака* долази придев *мрачки*, о коме у Рјечнику Југославенске Академије пише да му је „нејасно і постанје і значење“ (VII, 1911—1917, 35). У Рјечнику се наводи само један пример, који се односи на цркву Св. Николе. То је црква манастира Св. Николе Мрачког или Ореховског (по Орехову, данашњем Орешковцу, близу села Пештере у Мраки — в. Ђ. Ивановѝ, Български старини из Македония, 1931^а, 591, 631). Повеле тога манастира привукле су пажњу многих наших и бугарских научника. Још није кончано решено питање које су од њих фалсификати (в. о томе код С. С. С. Шанојевића, Студије из српске дипломатике, Глас 169, 1936, 34—40). У Мраки се налази и село Белово, сада жељезничка станица Земен (Ђ. Ивановѝ, на н.м. 613 даје попис свих села која улазе у Мраку). Код тога села је манастир Св. Јована Богослова, на који се односи запис патријарха Пајсија.

О беловском или земенском манастиру Св. Јована Богослова писао је Јордан Иванов у својој расправи Старински църкви въ юго-западна България (Извѣстия на Българското археологическо дружество III, 1912, 58—72). Не зна се када је манастир подигнут. Ктитор манастира био је деспот Дејан, који је, по Јордану Иванову и већини других писаца, исто лице са српским властелином тога имена, оцем деспота Јована Драгаша и господина Константина (испор. Влад. Р. Пешиковић, Народна енциклопедија II, 158 — преглед цркава и манастира посвећених Св. Јовану, 2 б). Међу „другостепеним“ ктиторима налази се и Витомир, који је, по моме мишљењу, такође био Србин. То је онај Витомир, властеличић цара

Уроша, који се помиње у повељи из 1356 год., датој мелничком митрополиту Кирилу (у целини је издао А. Соловјев, Повеље цара Уроша у Хиландарском архиву, Богословље II, 1927, 287).

Иванов истиче да се не зна ни када је манастир запустео. Запис патријарха Пајсија казује нам да је то било пре 1624/25 год., јер Пајсије у њему завештава да се књиге врате манастиру „ако Бог да да се [он] обнови“.

Ђорђе Св. Радојичић

О UPOTREBI ZAPETE U NAPOREDNIM REČENICAMA U SREDNJOŠKOLSKIM UDŽBENICIMA

Meseca juna 1929 godine izdalo je Ministarstvo prosvete Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole u Kraljevini. Ministarstvo je osetilo opravdanu potrebu to da učini, jer se u svim krajevima naše otadžbine nije pisalo jednako, iako se do tada, barem u teoriji, upotrebljavao jedan pravopis zasnovan na jezičkoj i pravopisnoj reformi Vuka Stefanovića Karadžića.

Pravila o načinu pisanja iznesena u Pravopisnom uputstvu morala su se primeniti u svim novim i prerađenim izdanjima školskih knjiga i nije se odobravao za školsku knjigu nijedan udžbenik, ako nije bio izrađen prema novim uputstvima.

Odmah 1930 godine izišla su dela univerzitetskih profesora d-ra A. Belića¹⁾ i d-ra D. Boranića²⁾, u kojima su bila razrađena pravopisna pravila ukratko iznesena u Pravopisnom uputstvu Min. prosvete.

Iako se držalo da je ovim pitanje našega, barem zvaničnog, pravopisa skinuto sa dnevnog reda, i da će ga u celosti primenjivati svi nastavnici osnovnih, srednjih i stručnih škola u po-

¹⁾ Правопис српскохрватског књижевног језика према прописима Мин. просвете. Саставио А. Белић, проф. Универзитета у Београду. Друго прерађено издање. Београд 1930. 168. 80.

²⁾ Правопис хрватскога ил српскога језика. Написао D-r D. Boranić prof. Univerziteta u Zagrebu. Peto izdanje prerađeno prema propisima Min. prosvjete. Zagreb 1930. 243. 80.

dručju Min. prosvete i Min. trgovine i industrije, a osobito pisci školskih udžbenika, vidimo da to ne biva uvek. Stariji nastavnici, osobito oni kojima nije struka srphrv. jezik, ne mogu da se odreknu svoga starog načina pisanja, kad bi i znali kako treba pisati prema zvaničnim propisima Min. prosvete. Mlađi nastavnici nastoje da se prilagode zvaničnom pravopisu, ali im to ne polazi uvek za rukom. Ne postupaju jednako u primeni zvaničnog pravopisa nastavnici koji su svršili zagrebački i beogradski filozofski fakultet.¹⁾ Tomu se ne treba čuditi, jer se u nekim pitanjima ne slažu ni pisci naših udžbenika, a ovom prilikom mislim posebno na gramatike srphrv. jezika. Upotreba zapete (zareza) još je uvek najosetljivije pitanje u primeni zvaničnog pravopisa koliko za učenike i nastavnike osnovnih i srednjih škola, toliko za književnike, novinare i ostale koji hoće da se služe zvaničnim pravopisom.

Nedavno sam imao prilike da obradim u prvom razredu gimnazije metodu jedinicu o naporednim rečenicama. Ovu sam jedinicu u svojoj praksi mnogo puta obrađivao i proširivao u nižim razredima gimnazije, ali mi je uvek dosada bilo lakše obraditi ovu jedinicu, jer sam se držao jedne knjige, pa sampr i tumačenju naprosto usvajao mišljenje pisca udžbenika (Stj. Musulin, Gramatika hrvsrp. jezika za I, II, III i IV razred, Zagreb 1934). Ovoga puta sam uzeo u ruke i druge knjige da vidim što o tome govore drugi pisci udžbenika (A. Белић, Граматика српхрв. језика за I и III разред, Београд 1932 и 1933 године; Илија Лалевић, Синтакса српхрв. језика за средње школе, Београд 1932 године). Pročitavši pažljivo što o naporednim rečenicama govore sva tri pisca, našao sam da se oni među sobom ne slažu u upotrebi zapete pred naporednim svezicama. Našao sam slučaj da su sva ta tri pisca upotrebila baš istu rečenicu, ali nisu jednako upotrebili zapetu. To vidimo u rečenici: Ili grmi, il' se zemlja trese (Musulin, Gram. za III raz. str. 69); Или грми ил' се земља тресе (Лалевић, Синтакса, стр. 15); Или грми, ил' се земља тресе ил' удара море у брегове (Белић, Грам. за I раз. стр. 24).²⁾

¹⁾ Ne mislim ovde da govorim o terminologiji ili o izlaganju gramatičkih zakona, premda bi se i o tom moglo i trebalo dosta govoriti, iako je Min. prosvete izdalo terminologiju za srphrv. jezik i književnost.

²⁾ Doduše ovaj primer g. Bilića ne bi spadao ovamo. Ja sam ga spomenuo na ovom mestu, jer je uzet iz iste pesme kao i dva prva. O njemu će biti govora u daljem izlaganju.

Zagrebački pisac g. Musulin pošao je svojim putem, a beogradski gg. Belić i Lalević drugim, premda se i oni samo delimično slažu. Reč je o upotrebi zapete u naporednim sastavnim i rastavnim rečenicama. G. Musulin u svojoj gramatici za I razred na str. 109 kaže: „Ispred svezica i, pa, te, ni, niti, ili obično se piše zarez kad one vezuju rečenice koje imaju različite subjekte“. On navodi i primere: Dođi k meni, pa ćemo zajedno učiti. Muka ne izlazi iz praha, niti nevolja iz zemlje niče. Kiša pada, i sunce sija. Razbolio se, te neću da ga uznemirujem. Iznese jelo, te stanu ručati. U gramatici za III raz. na str. 65 i 66 isti pisac kaže „Svezicama i, pa, te, ni, niti sastavljaju se rečenice naporedo. Te se svezice zovu sastavne ili kopulativne. Naporedne rečenice, koje su vezane sastavnom svezicom, odvajaju se zarezom“. Primeri: Kiša pada, i sunce sija. Ni u lakomca mjere, ni u psa vjere. Niti je on što govorio, niti smo ga mi pitali. On otide u galiju, te je brže bolje krenu. Daće Bog, pa će dobro biti. Zatim pisac nastavlja: „U sažetim rečenicama ne meće se zarez ispred sastavne svezice, jer ona tu vezuje pojedine riječi. Kad god sastavne svezice vezuju samo pojedine riječi u neposrednu vezu, ne stavljamo ispred njih zarez“. Primeri: Dodoše divlji pa istjeraše pitome. Otpasa mu svijetlo oružje pa oružje grli u naručje. Iz pitanja koja je pisac postavio za uvežbavanje gradiva iza gornjih primera u gramatici, jasno se vidi da je pisac mišljenja da se zapeta ne stavlja ispred sastavnih svezica, ako je isti subjekat u glavnoj i naprednoj rečenici, a to se jasno vidi i iz upotrebljenih primera.

U odeljku o rastavnim rečenicama g. Musulin u svojoj gramatici za III razred na str. 69 kaže ovo: „Svezica *ili* rastavlja naporedne rečenice, pa se zato ta svezica zove rastavna ili disjunktivna. Pred svezicu *ili*, kad vezuje rečenice, stavlja se zarez“. Primeri: Poslušaj, ili će te nevolja prisiliti. Ili grmi, il' se zemlja trese.

G. Musulin je ovako primenio upotrebu zapete prema Boranićevu pravopisu u kome na str. 65 stoji: „Usporedne rečenice odvajaju se zarezom kad se združuju veznicima kojima se izriče: 1) *spajanje*: Dođite sutra, i mi ćemo doći. Srce se moje veseli, pa još i tijelo moje počivaće u nađu. Car načini dva teleta od zlata, te se narod oko njih stao sakupljati. To nije moj rad, niti će ga iko mojim smatrati.

Ako je među spojenim rečenicama tješnja veza, one se ne odvajaju zarezom: Evo treću godinu dolazim i tražim roda na ovoj smokvi. Starac ga dočeka pa ga povede u dvore te mu pokaže blago. Niti je ona vila niti će za vilu poći.

2) *rastavljanje*: Ova će četa u boju pobijediti, ili će je neprijatelj zarobiti.

Ako je među rastavnim rečenicama tješnja veza, one se ne odvajaju zarezom: Po gorama se vuku guste magle ili padaju česte kiše.

G. Belić u svojim gramatikama zastupa drugo mišljenje u ovom pitanju i ne slaže se sa mišljenjem gg. Boranića i Musulina. Na str. 113, tač. 167 (Gramatika za III razred) piše g. Belić ovo: „Начело је употребе реченичких знакова међу оваквим реченицама: да се оно што је напoredно или што се одваја по смислу — одваја правописним знацима. Према томе само *саставне* сvezице, и то када се две реченице или речи састављају, или *раставне* које значе да се једна реченица или реч замењује другом — не одвајају се запетом или тачком и запетом; све се остале одвајају“. Примери: Слуга узме новчић и захвали господару. Сео му чело главе па плаче. Он се зачуди овим даровима пак упита. Оне долазе свако подне овде на језеро те га купају.

Само капе није имао или је није имао откуда купити. Одмах да му се суди: било да се прогна. Ви девојку дајете или је не дајете. Воља ти доћи воља ти не доћи.

G. Belić navodi, doduše, samo primere sa istim subjektom u glavnoj i u naporednoj rečenici, ali iz izloženog pravila vidimo da on ne pravi razlike u upotrebi zapete pred sastavnim i rastavnim svezicama, vezivale one rečenice sa istim subjektom ili sa različitim subjektima. Prema njegovu utvrđenom pravilu zaključujemo da se zapeta stavlja ispred svih ostalih naporednih svezica osim ispred sastavnih i rastavnih, vezivale one dve rečenice ili dve reči.

Ovo mišljenje usvaja u celosti i g. Lalević i primenjuje ga u svojoj Sintaksi na str. 14, 15 i 90. G. Lalević navodi primere: Дан освану и сунце ограну. Он га изведе пред кућу па му рече. Долазе свако јутро на језеро те се купају. Не иди с њима нити кунџи тога народа. Ја им рекох и они ме послушаше. Он устаде па рече. Дотрчаше те га спречише. То ја

не тврдим нити ће ико потврдити. Ви треба да победите или ће непријатељ освојити нашу земљу. Доћи ћу сам или ћу вам јавити по коме. Продужиће се одмор или ће се отпочети рад.

Uz ove primere daje g. Lalević ovo pravilo: „Од приређених реченица неке се одвајају запетом од главних, а неке не одвајају. а) Супротне, изузетне и закључне реченице одвајају се запетом. б) Код саставних и раставних реченица запета се употребљава исто онако као код везивања речи саставним (и, ни, па, те) и раставним свезама (или било-било). Кад, дакле, саставне и раставне свезе везују само две реченице, између тих реченица се не пише запета.

Испред свезе *иа* запета се радо меће и после прве реченице: Он прво нападе остале, па се после окрену мени. Турски га тобџија сагледа, па потегне из топа.

U ovom zadnjem odeljku dopušta g. Lalević ipak jedan izuzetak od postavljenog pravila. Ovaj izuzetak nije u skladu sa pravilom koje je dao g. Belić, a isto tako ni sa pravilom koje su dali gg. Boranić i Musulin. G. Belić nigde ne spominje da bi se mogla u gornjim primerima staviti zapeta, a gg. Boranić i Musulin dopuštaju metanje zapete ispred svezice *te*, ako su u glavnoj rečenici i u naporednoj sastavnoj različiti subjekti, a kod g. Lalevića su navedeni primeri baš sa istim subjektima u glavnoj i naporednoj rečenici.

Posle ovoga g. Lalević daje ovo pravilo: „Ако се иза таквих реченица надовезују тим свезама још и друге реченице, између њих ће се писати запета; на пр.: Он ће сам доћи или ће по ком јавити, или ће послати писмо. Турски га тобџија сагледа па потегне из топа, те га удари кроз сред плећа, и тако га прекине“.

U ovim i sličnim primerima ne slaže se g. Lalević sa mišljenjem g. Belića. G. Belić u svojoj gramatici za III razred na str. 114 za ovakve slučajeve veli: „Али иако се саставне и раставне реченице или речи не одвајају запетом када су *две*, чим их је *више*, сматра се да су у набрајању. Зато се све саставне или раставне реченице или засебне речи са таквим свезицама кад их је више одвајају запетом или тачком и запетом; само се последња реченица или реч њихова не одваја од претпоследње, јер се сматра да све што напред чини целину према последњој реченици или речи.“

Primeri: Ил' је сунце, ил' је јасан месец ил' су оно два камена драга. Или грми, ил' се земља тресе ил' удара море у брегове (стр. 24 грам. за I разред).

Kako iz datih pravila i primera vidimo ni u ovom se pitanju ne slažu gg. Belić i Lalević, jer prvi zastupa mišljenje baš protivno mišljenju drugoga. G. Belić misli da se poslednja rečenica ne odvaја zapetom od preposlednje, a g. Lalević baš to traži.

Gramatike i pravopisi svih spomenutih pisaca pregledani su i preporučeni od Glavnog prosvetnog saveta i odobreni kao udžbenici u srednjim školama od Min. prosvete, a ipak nema u tim delima jedinstvenog pogleda u ovom važnom pitanju i после Pravopisnog uputstva Ministarstva prosvete. Ovo je vrlo važno pitanje, već i zato što se učenje našega jezika još u osnovnoj školi mora početi od rečenice. Tako traže našа Metodска uputstva i moderna radna škola. Čitavo gramatičko poznavanje jezika treba utvrđivati na rečenici, a nismo sigurni kako i kada ćemo upotrebljavati pravopisne znake u najčešćim rečenicama sa kojima se svakoga дана susrećemo.

Kad čovek pažljivo pročita spomenuta mesta u navedenim udžbenicima, ne zna što je pravilno i tačno, a što nije. U ovom pitanju nailaze na teškoće i nastavnici stručnjaci u predavanju i u ispravljanju školskih i domaćih задатака, a nije teško uvideti kako je nastavnicima nestručnjacima, učenicima, književnicima i novinarima i svima ostalim koji hoće da budu verni sledbenici Vukove reforme jezika i pravopisa.

Dopuшtam da se različita mišljenja u ovom i u svim drugim pravopisnim i jezičkim pitanjima mogu i moraju јавljati u naučnim radovima kojima je задатак traženje istine u naučnim pitanjima, ali u srednjoškolskim udžbenicima nikako, jer dovode do велике забуне nastavnike i ученике. Sve ono što se predaje učenicima barem u nižim razredima mora biti tačno i određeno izraženo u svim udžbenicima za sve naše krajeve. Naročito to вреди za наш језик kome moramo svi, a naročito Glavni prosvetni savet i pisci udžbenika posvećivati najveću pažnju, kako to čine i други kulturni narodi kad je u pitanju njihov književni језик i pravopis.

Slisak

Mate Hraste

НОВ БРАНИЧ НАШЕГ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА

„Наш језик“ није више сам. Потреба која га је пре пет година изазвали и све веће интересовање и ширих народних кругова за језичка питања изазвала су и појаву његова суборца у Загребу „Хрватског језика“. Име нек никога не буну, јер циљ им је исти: чување језичке чистоте и правилности, развијање љубави према нашем заједничком књижевном језику и интересовање за сва питања која су у вези са његовим усавршавањем.

Ове идеје ушле су у правила Друштва „Хрватски језик“, што је пре годину дана основано у Загребу, које ће тога ради: „а) настојати да буди што веће занимање за рођени језик и његове љепоте, б) потицати живом и писаном ријечју (издавањем часописа, књига итд.) свакога на језичку правилност, в) држати састанке, предавања и друге различне приредбе за постизање постављене сврхе; д) давати одговоре на језичка питања“.

Остварујући свој задатак, Друштво је почетком ове године покренуло свој часопис „Хрватски језик“, од којег је досад изашао само један број, под уредништвом професора Загребачког универзитета г. д-ра Стјепана Ившића, који је највише и написао у овом броју. Кад буде изашао још који број, те кад лист добије своју физиономију, ми ћемо дати опширнији приказ његов, а овде ћемо само изнети његову садржину.

Уводни и главни чланак, који даје боју целом листу, дао је проф. Ившић под насловом „Етимологија и фонетика у нашем правопису“. Чланак је написан поводом растављања неких Хрвата о враћању на етимолошки правопис. Проф. Ившић износи разлоге који су навођени или се наводе за етимологију у правопису и помиње ко је све код Хрвата за последњих 40—50 година писао о томе.

На крају даје у име Друштва своје мишљење, за које се не може рећи да је отсудно одређено; чак се добија утисак као да писац помало и сам жали за етимолошким правописом, јер у напомени под текстом вели: „Кад бих хтио још штогод казати као психолог, онда бих морао признати, да наш фонетски правопис *слаби донекле аналитички смисао*“.

У другом чланчићу проф. Ившића „Из нашег изговора“ говори се о позоришном изговору спојених речи и двојних сугласника. Проф. Т. Матић у чланку „Хрватска народна имена мјесеци“ залаже се за замену латинских назива месеци народним (сјечањ, вељача, ожујак и др.). Др. М. Стојковић разлаже кад се употребљава замен. *што*, а кад *шта* (поводом чланка Н. Рончевића у Н. језику V, 135—151), кад *куда*, а кад *камо*. А. Мајер објашњава речи Млечић и Млечанин, а А. Шимчик у краткој белешци наводи примере како се *нај* раставља од придева. („Нај би боље било...“). Затим су *Пишана* и *одговори*, па *Огледи нашега језика*, с текстом узетим из штампе, поред којег је исправљен текст, а испод тога дата објашњења. На крају су Правила Друштва „Хрватски језик“.

„Хрватски језик“ излази у десет бројева годишње, на 32 стране у осмини. Претплатна му је цена 40 дин. годишње, за ђаке 30 дин.; на број 5 дин. Чланови Друштва примају лист бесплатно. *Управа* листа је у Јурјевској ул. 57. Број чек-рачуна 31-152. Филиј. Пошт. штед. у Загребу.

М. С. Московљевић

ЈЕДНА ЧЕШКА КЊИГА О НАШЕМ КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ

Julius Heidenreich, *Spisovné jazyky v Jugoslavii. Přehled soudobého vývoje*. Zvláštní otisk z knihy *Slovanské spisovné jazyky v době přítomně*, již vydala společnost pro slovanský jazykozpyt za redakce univ. prof. dr. Miloše Weingarta. V Praze 1937. Стр. 70, вел. 8°.

Ма да је наш књижевни језик још доста млад, ипак је потребна његова историја, потребно је имати преглед његова развитка, свих промена кроз које је прошао, свих напора на његову чишћењу, усавршавању и објашњавању. А ми такве историје немамо. Наше историје књижевности једино говоре о Вуковој и Гајевој борби на увођењу новог књижевног језика, а ништа не помињу о оном шта је после рађено у духу њихова рада. Јер победом Вукове реформе посао није био завршен, нарочито код Хрвата. Језик живи и стално се развија, па се

непрестано појављују нова спорна питања, нарочито у вези с правописом. Наш савремени књижевни језик могли бисмо упоредити са младим, здравим сељачетом које је Вук Караџић увео у школу и предао га у аманет учитељима да од њега начине образована човека. *Прошавши кроз школу* и под утицајем нове средине, *дошао је* од тога сељачета снажан и леп господин, европских манира. Али то није постигнуто без труда, колебања и грешења. На његову образовању радили су многи васпитачи, неки више неки мање познати. Брига о правилности, чистоти и лепоти књижевног језика била је велика и код Срба и код Хрвата за последњих четрдесет година, а нарочито после рата. Све је то познато, све је записано у књигама, али још није систематски и критички сабрано и изложено; једном речју, немамо још историског прегледа нашег књижевног језика за последње пола века. Ту су оскудицу осетили пре нас Чеси који се интересују нашим културним развитаком, па им је г. Хајденрајх горњом књигом потпуно подмирио ту потребу. Али не само Чесима већ и нама, јер нам је, с хроничарском тачношћу и с научном критичношћу, дао у малој књизи, врло прегледно, слику савременог развитака српскохрватског и словеначког језика. Др. Хајденрајх је пре неколико година живео код нас и „на лицу места“ проучавао нашу књижевност и књижевни језик. Богат материјал који је тада прикупио он је доцније потпунио, узевши у обзир све потребне публикације, све до 1936 год. закључно, не пропустивши најмањег чланка који има значаја за тему коју је узео да обрађује. Тако је дао дело које је не само знак великог интересовања његова за наш народ већ и велика научна тековина за славистику.

Део о словеначком књижевном језику износи 23 стране, а подељен је на шест глава, које се зову: 1. Југословенска стварност, 2. Стабилизовање књижевне норме, 3. Устаљење правописа. 4. Из нове лексикологије. 5. Чишћење књижевног језика. 6. Жива реч. На крају је дата, хронолошки распоређена, за сваку главу посебно библиографија свих важнијих радова о словеначком књижевном језику.

Двапут је већи део о српскохрватском књижевном језику, а распоређен је на ове главе: На путу ка уједињењу. Источно или јужно наречје? Ћирилица или латиница? Брига о књи-

жевном језику у новој држави. Савремена норма књижевног језика (А. Граматике. Б. Речници. Б. Правопис). О чистоти и правилности књижевног језика. Данашњи задаци књижевног језика. Говорни језик у теорији и пракси. На крају је дата библиографија важнијих дела о питањима чија се природа види из назива појединих глава. Поред овога, многобројни радови ту поменути у самом тексту, јер је свако питање исцрпно проучено и осветљено.

Ово дело д-ра Хајденрајха заслужује сваку пажњу, и ми га топло препоручујемо својим читаоцима.

М. С. Московљевић

JEDNO PISMO d-ra TOMISLAVA MARETIĆA

Kada pok. T. Maretić bijaše navršio osamdesetu godinu života napisao sam u zagrebačkom časopisu „*Književni horizonti*“ 1—2, str. 11—14, 1935 god.) prigodni članak u kojemu iznesoh glavne zasluge Maretićeve kao gramatičara, leksikografa i prevodioca klasičnih djela. Tu sam uopće pohvalio veliki i solidni znalački rad njegov, ali — u isto vrijeme — požalio ono što je on, valjda ne prispjevši, propustio, dok njegov „nacrt stilistike“, u velikoj mu gramatici, ustvrdih onda „veoma zaostaje za njegovim drugim, odličnim radovima“. Suvišno je da sada ponavljam ono što tada napisah o njegovoj stilistici, a držim da je vrijedno da u „*Našem jeziku*“*) iznesem njegovo pismo koje mi posla nekoliko dana kasnije, jer se u njemu najbolje očituje njegova skromnost, a ujedno je i odgovor na neke moje prigovore.

Zagreb 28. XII. 1934

Poštovani Gospodine,

„U povodu moje 80-godišnjice Vi ste mi poslali brzozjavnu čestitku, ali ne na moje ime, nego na adresu Jugoslav. akademije; ja sam je u Akademiji pročitao, ali na telegramu Vaše pre-

*) u kojemu je izišao članak d-ra A. Belića (u br. 3, god. VI, 1938) o T. Maretiću.

zime bijaše potpisano „Perović“, i tako sam ja svoju zahvalu poslao g. *Peroviću* mjesto *Perkoviću*. Možda Vam to nije bilo po volji, ali sad razumijete, kako je do toga došlo.

Hvala Vam na Vašem članku o meni u „Književnim horizontima“. Možda ne bi škodilo, da je ton u njemu manje pane-giričan, ali ja Vašu veliku blagonaklonost prema mome radu odbijam na činjenicu, što smo nas dvojica istomišljenici „in grammaticalibus“, a istomišljenik rado hvali istomišljenika, osobito kad misli, da je ono, što posuđuje, dostojno priznanja hvala le.

Vi žalite, što ja nijesam putovao po svim srpskohrvatskim zemljama i proučavao jezik na izvoru. To i ja želim, ali treba da znate, što dosada valjda nijeste znali, a to je, da moje prigruće i narav nijesu skloni putovanju, osobito podaljemu; takav sam bio od mladosti; pa sve evo do kasne starosti, i tako se dogodilo, da ja nijesam nikada bio u Dalmaciji, u Hercegovini, u Crnoj Gori, a u Bosni sam prošao samo onaj komadić, koji leži među jednom i drugom Kostajnicom! U Srbiji sam bio samo nekoliko kilometara dalje od Biograda provezavši se automobilom. A od Vojvodine vidio sam samo Novi Sad (boraveći u njemu 3 sata). Vi ćete se tome po svoj prilici čuditi, — ali što ćemo? Dobro kaže ruska poslovice: *изъ кожи своей не выпрыгнешь*. Sje tite se Kanta, koji je također živio 80 godina, a čitavoga svoga vijeka vrlo se malo odaljivao iz Königsberga, gdje se rodio i umro. A i prvi slavist svoga vremena Miklošič vrlo je malo putovao, pa tako nikad nije vidio ni Zagreba ni Biograda.

Ne mogu se složiti s Vama u onome, što kažete o mojoj stilistici, ali o tom bi trebalo dugo i mnogo govoriti. Za to mi nedostaje vremena, a Bog zna, bih li Vas razuvjerio.

Dodete li kada u Zagreb, biće mi drago, ako me posjetite.

Ostajem s osobitim štovanjem

Vama odani
Tomo Maretić

— Nije mi se — na žalost — desila prigoda da se lično upoznam i razgovaram sa velikim našim gramatičarom i Vukovim najdosljednijim pristašom, iako mi je još prije rata bio pisao da bi se rado sa mnom razgovarao. Uzrok tome njegovu pismu,

koje mi se izgubilo, bijaše jedan moj članak u zadarskom pedagoškom časopisu „Narodni učitelj“, kojemu sam bio urednik, a u tom članku pisah o njegovim prijevodima Ilijade i Odiseje, o njegovoj „Narodnoj epici“ i o nekim drugim radnjama njegovim.

U Kninu, aprila 1938

Dr Mirko Perković

ТУМАЧЕЊЕ СТИХОВА НАРОДНЕ ПЕСМЕ

У првој варијанти познате прве песме („Сведи благо дијеле“) у Другој књизи Вукових „Српских народних пјесама“ налазе се ови познати стихови (40/49):

Молићемо Бога истинога:
Нек нам ладе кључе од небеса,
Да *зашворим* седмера небеса,
Да ударим печат на облаке,
Да не падне дажда из облака,
Плаха *дажда* нити *роса* тиха...
Да не падне за *шри* годинице:
Да не роди *вино* ни *ишеница*
Ни за цркву часна летурђија.

Тим речима св. Илија, по чијој је молби Бог тако казнио већ једном Јудеју за време цара Ахава (Прва књ. Царства, гл. XVII-XVIII), теши сестру, Блажену Марију, кад му се жалила на тешко безакоње у проклетој земљи Инђији (стих. 20/21).

На ту причу о св. Илији увек сам прво и помишљао при читању наведених стихова, а толико пре што су и везани за овога старозаветнога пророка. У „Тумачењима Друге књиге Вукових Српских нар. пјесама“ нисам чак сматрао ни за потребно указивати на њу, као на несумњив и сваком познат углед. Међутим, наишавши сада на друго једно слагање ових стихова с текстом једног средњовековног књижевног споменика, и то на слагање у већем броју детаља, прегледао сам понова, тачно, и ту причу о св. Илији, и уверио се да она од заједничких детаља истиче *росу* и *дажд* и рок казни од *шри* године. Тако, каже се у стиху 1) главе XVII: „ТАДА рече Ахаву Илија Тесвићанин: Тако да је жив Господ Бог Израилев, пред којим стојим, овијех година неће бити *росе* ни *дажда* докле ја не речем“. Затим, у стиху 1) главе XVIII: „Послије много времена, *шреће* године, дође

ријеч Господња Илији: Иди, покажи се Ахаву, и пустићу дажд на земљу“.

Више пак слагања у детаљима има у апокрифној Апокалипси Јована Богослова, коју је у бугарскословенском препису XIII века објавио В. Јагић у Старицама V (стр. 74 и д.), а која у српскословенској преради и по данашњем правопису носи наслов: Сказаније Јоана Богословца о пришаствији Господњи како хоштет прити на земљу“.

Ту Јован Богословац саопштава одговоре Спаситељеве на питања која му је он постављао о Страшном суду, управо о „последњем времену“ које ће му претходити. Ево неких одговора који нас интересују с обзиром на наведене стихове наше народне песме „Свечи благо дијеле“. Тако, на стр. 75: „Слиши, праведни Јоане, хоштет бити ва времена та обилије пшеници и вина, јеже њест било на земљи: тада пустит клас кабал пшенице а лоза сатворит 100 гроздов а грозд пустит меру вина. *А ва последњеје леџо на лице васе земље не обрешџеџ се ни кабал пшенице ни мера вина* Тагда сатвору небо медено да ни роса падет на земљу и сакрију облаке ва преисподњих земље, да не росе по земљи“. На даље питање: „За колико лета будет време тога иже сатвориши на лицу васеј земљи?“ добио је Јован одговор: „Слиши, праведни Јоане: *џри леџа будуџ време того*, а сатвору три лета јако три месеце, и три месеце јако три недеље, а три недеље јако три дни, а три дни јако три часи, а три часи јако три чрте, јакоже рече пророк Давид“. (Ту, додајемо узгред, оне *чрте* свакојако означавају делове једнога часа (четврти?), обележаване на сунчаном часовнику између дужих чрта, којима су обележавани часови).

Мера којом је у овој апокрифној Апокалипси Јовановојказана несташница вина и пшенице („кабал“ жита и „мера“ вина) замењена је у песми нашој у последњем наведеном стиху *Ни за цркву часна леџурџија*, тј. ни толико вина колико би требало за причест, ни толико пшенице колико би требало за „летурџију“ (нафору) на служби Божјој. А то би нас и само собом упућивало да творца овој песми народној тражимо међу људима јаче везаним за цркву, међу свештеницима (калуђерима) и „цркварима“ уопште.

Д. Косић

НАША ПОШТА

Један пријатељ и „нашега и Нашега језика“ моли нас, између осталог, за објашњење: „да ли је облик *свагдан*, који сам запазио и у других писаца из западног дела нашега народа а забележио недавно читајући „Ђердан“ Шимуновића Динка, бољи и исправнији од *свагда*, како ми овде говоримо и пишемо? Ево вам пример Шимуновићев (стр. 117): ...свађе, какве се *свагдан* по другим крчмама и чују и виде.“ Накнадно нам је доставио још и овај пример из Шимуновићевих „Посмртних новела“ са стр. 119: *Свагдано* му Цетина давала и риба.

Даље у писму свом наш пријатељ пита још да ли би група *свагда*: *свагдан* могла одговарати групи *вазда*: *ваздан*, те приказивати „исти случај скраћивања сложенице: *свак(и)-дан* односно *вас дан* (данас: *сав дан*, *цео дан*, или појачано и наглашено, *цели дан*) губљењем крајњег сугласника (*н*) по угледу на друге временске прилоге: *ка-да*, *са-да*, *ша-да* и др. где тога завршног сугласника није никад било?“

Домишљање његово тачно је пак само с обзиром на групу *вазда*: *ваздан*. Ту заиста имамо првобитно склоп *вас дан* (од: *вѣсь дѣнь* — и данас још: *васцели дан* — са заменом полугласа пуним вокалом *а* у затвореним слоговима), у коме се, при развоју у сложеницу, извршило једначење по звучности предњег сугласника (*с*) према задњем (*д*), те се развио облик *ваздан*, који се, и такав, данас осећа само као прилог. И, заиста, по угледу на друге праве, првобитне, временске прилоге са данашњим редовним завршетком — *да*: *када*, *сада*, *шада*, још и *овда*, *онда* уз већи број сложених: *некада* па и *негда*, *никада* и *нигда*, *икада* и *игда*, *ошкада*, *ошада*, *ошсада*, *одонда* и др., а тако исто под утицајем покретне речце *и* (исп. *ѡебикан* и *ѡебика* и сл.) — изгубио је и прилог *ваздан* крајњи сугласник (*н*) и постао *вазда*.

Међутим код групе *свагда*: *свагдан* немамо „исти случај скраћивања сложенице“ него баш напротив случај проширења крајњег основног облика *свагда* (исто што и: *свакада*) дотањем сугласника *н* те и стварање новог облика *свагдан*. Томе је за углед свакако послужило првобитно *ваздан*, према

чијем се, и данас осећаном основном склопу (*вас дан*), замишљао и могућан сличан „првобитан“ склоп (као: *свак дан*). Такво замишљање могли су имати писци из западног дела нашег народа, који се и нарочито труде око васпостављања „основног“, па и Динко Шимуновић. Али за њега, познатог доброг znalца народног језика и љубитеља народних речи које тако радо уноси у књижевни, може се већ помишљати да он облик *свагдан* није примио од кога другог писца или сам удесио, него да га је могао чути и у народном говору, у свом родном крају, у далматинском Загорју. То би значило да се такво накнадно тумачно „васпостављање основног облика“ извршило у правом народном језику. Оно би у том случају давало само згодан пример савремене нам „простонародне етимологије“ под утицајем случаја *ваздан*: *вазда*. Другог научног оправдања не би имало.

Јер у групи *свагда*: *свагдан* основни је облик први, а постао је на исти начин као и *негда* (*некада*), *нигда* (*никада*) и *игда* (*икада*) од заједничког простог основног облика *кџда* (данас: *када*, *кад*). Као што од основног простог облика *ко* посташе: *неко* (неодређено), *нико* (одречно) и сл., тако и за временски прилог од основног простог облика *кџда* (*када*) посташе: *некџда*, *никџда*, *икџда* па и *свакџда* (од: *вѣськџда*). Ту се понајпре, у говору народном који је послужио за основу данашњем књижевном, од *некџда*, *никџда*, *икџда* па и *свакџда* и развио двојаки облик који је и данас у употреби: а) дужи, замењивањем полугласа (џ) пуним самогласом (а): *некад(а)*, *никад(а)*, *икад(а)* па и *свакад*; б) краћи, губљењем полугласа те и једначењем по звучности два сугласника -кд- према задњем: *негда*, *нигда*, *игда* па и *свагда*.

Ако би се *свагдан* од првобитног *свагда* заиста развило и гдегод у народном говору (у Загорју далматинском, у Лици?) а не тек у књижевном, онда му је, поред споменутог угледа *ваздан*: *вазда*, могла послужити за углед и у Црној Гори уобичајена реч за „прек(о)сутра“: *ондан*, схваћена као склоп: *он дан*. У њој је -н потпуно оправдано као проста речца, врло обична код прилога за место: *овден*, *шуден*, *одашлен* и др., ма да -н није тако уобичајено код прилога за време. Код њих се јавља -ј, -к (оба и код месних

прилога), или *-р*: *ондај, ондак, ондар, шадај, шадар* па и *свагдар* (не: *свакдан!*). У Црној Гори се, поред *ондан* за „прек(о)сутра“, налази и *ондар* за само *онда*. Вуков Рјечник (из њега су и сви примери наведени овде) има само *шаден*, с потврдним примером код речи „упловити“.

Д. К.

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

55. „*Кад га угледа, смрже јој се реч у грлу.*“

Облик „смрже се“ неправиан је. У аористу се пред наставком *е* мењају само задњонепчани сугласници — *к, г, х* (у *ч, ж, ш*), а *з* није такав сугласник, па се и не мења испред *е*. Правиан је аорист од глагола *смрзнути се* или *смрзох се* — *смрзе се* — *смрзе се* — *смрзосмо се* — *смрзосиће се* — *смрзоше се* или *смрзнух се* — *смрзну се* — *смрзну се* итд. Отуда је горњу реченицу требало рећи: *Кад га угледа, смрзе јој се реч у грлу.*

56. „*Šta više, do samog trenutka uapšenja, on nije...*“

Прилог *шћавише* пише се заједно — то је прва грешка у горњој реченици. Ни *уайшење* не ваља; једно стога што је написано без *х*, а друго — и то је важно — што се од поменутих глагола не граде именице које значе глаголску радњу, а „ухапшење“ би требало то да значи. Горњу је реченицу ваљало рећи некако друкчије, на пр. овако: *Štaviše, sve dok ga nisu uhapsili, on nije...*

57. „*Došaptuje mu međutim nestrpljivost i gnjev najnevještije i najnevjerovatnije razjašnjenje.*“

Не каже се „дошаптивати“, него *дошайшћавати*; отуда не ваља дошаптујем — дошаптујеш — дошаптује итд., него *дошайшћавам* — *дошайшћаваш* — *дошайшћава* итд. Стога је и у горњој реченици уместо „došaptuje“ требало рећи *došaptava*.

58. „*Сад... већ нема зубију за ње добре сћвари.*“

Облик *зубију* не иде у књижевни језик; од именице *зуб* једино је правиан ген. мн. *зуба*. Отуда је требало рећи: *Сад... већ нема зуба за ње добре сћвари.*

59. „...i novac od gostova prima...”

Овде је обрнут случај. Пошто је у већини наших говора у промени ове именице победио ген. мн. са двојинским наставком *ију*, књижевни језик само тај облик допушта. Према томе у наведеној реченици уместо *gostova* требало је рећи *gostiju*.

60. „...него је *шражио* да г. Хенлајн са својим осам *пунктација*...”

Присвојна заменица *свој* односи се овде на именицу *пунктација*, па је потребно да се са њом слаже, тј. да не стоји у инструменталу него у ген. мн. као и именица *пунктација*. Није потребно ни поменути да је ген. мн. дошао због броја *осам*. Дакле, *...са својих осам пунктација*... — Реч *пунктација* је лат. *punctatio* и није нам потребна код наших речи: *шачка* (тачке), *одредба* и сл.

61. „...a meni se i onako uzdignuta kosa još većma *накострушила*”.

У нашем књижевном језику не постоји глагол *накострушити* (*се*), већ *накострешити се*. Стога је и у наведеној реченици уместо *накострушила* требало рећи *накострешила*.

62. „Јеврејско *пштање* није само евројско, оно *пштаје* један међународни *проблем*.”

Један је овде употребљено у значењу неодређеног члана (нем. *ein, eine, ein* или фр. *un, une* и др.), што не одговара духу нашег језика. У нашем би се језику просто рекло: *Јеврејско пштање није само евројско; оно пштаје међународни проблем*.

63. „Немачка *ноша* односи се на чланак у коме се од *стране Немачке* видела *увреда* за немачку војску.”

Рђава је пасивна *конструкција* са лицем од којег радиња потиче, *...у коме се од стране Немачке видела увреда*..., јер је у њој облик са повратном заменицом у перфекту употребљен као прави пасив са лицем од којег радиња потиче, што наш језик не допушта. Још би се могло рећи без лица

од којег радња потиче: у коме се видела увреда за Немачку, али се не може рећи: у коме се од *сйране* Немачке видела увреда за немачку војску, исто тако као што се не може рећи: *йрасе се йече од домаћице* или сл. Горња реченица требало би да гласи: *Немачка ношја односи се на чланак у којем је Немачка видела увреду за своју војску (своју м. немачку).*

64. „...пошао је у народ као мелограф *йойсйрекнуш*... брашом... коме захваљујемо *чишав* низ најфинијих *ойсервација* о нашем народу...”

Није у духу нашег језика да се уз глаголе у пасивној конструкцији употребљава инструментал лица од којег потиче радња. Према томе уместо *йойсйрекнуш брашом* треба рећи: *йойсйрекнуш од брашја*. Осим тога, глагол *захваљиваши* не може имати уза се објекат у акузативу. Не ваља *захваљујемо чишав низ најфинијих ойсервација...*, јер се не може *захваљиваши нешшо*; може се само *захваљиваши на нечему* или *за нешшо*. Исправно би било *...коме захваљујемо за чишав низ...* или *коме дугујемо захвалност за чишав низ*, наравно, *ојажјања* итд.

65. „*Po cjeli dan ostajao je u svojoj sobici*”.

Према јужном књижевном изговору одређени облик од придева *цео* правилно гласи *цијели*; облик *цјели* је неправилан. Стога је и у горњој реченици уместо *cjeli* требало рећи *cijeli*.

66. „*Sada je htjeo da pobjegne*...”

Од глагола *хшјейи*, према јужном књижевном изговору, глаголски придев радни правилно гласи: *хшшо*, ж. р. *хшјела*; *хшјео* је покрајински облик. Отуда је и у горњој реченици уместо *htjeo* требало рећи *htio*.

67. „*A velebne parkove sportske nadoknadiće prekrasna priroda*...”

Реч *велебан* је из чешког језика (*velebný*) и непотребна је код наше речи *величанствен*. Стога је и у наведеној реченици уместо „*velebne*” требало рећи „*veličanstvene*”.

68. „Он је много вишли од тебе.“

Од придева *висок* компаратив је *виши*; облик *вишли* је неправиан, јер је покрајински и улички. Отуда је у наведеној реченици уместо *вишли* требало рећи *виши*.

69. „U vrijeme našega predšasnika...“

„Предшасник“ је према руском *предшественникъ*. Боље је место те речи употребљавати *прећходник*.

70. „Učinito li to tako, postićemo dve stvari.“

„Postićemo“ је футур од глагола *посћићи*; од глагола *посћићи* футур правилно гласи: *посћићи ћу* (или: *ја ћу посћићи* итд.), *посћићи ћеш...* *посћићи ћемо* итд. Отуда је и у горњој реченици уместо „postićemo“ требало рећи *postićи ćemo*.

71. „Ipak pridržajeto pravo da...“

Од глагола *придржаћи* учестали глагол је *придржавати* а презент *придржавам* итд.; облик *придржајемо* је покрајински. Стога је и у горњој реченици уместо *pridrřajeto* требало рећи *pridrřavato*.

72. „Ja sam bio iznenađen i osupnut.“

„Осупнути“ је покрајинска реч; место ње треба употребљавати у књижевном језику *зачудићи се*, *запањити се*. Отуда је и у горњој реченици уместо *osupnut* требало рећи *zачиђен* или *zapaњен*.

73. „...iza nas je bataljonski trubljač zaturbio juriš“.

„Трубљач“ је покрајинска реч, правилно је *ћрубач*. Стога је и у неведеној реченици уместо *trubljač* требало рећи *trubač*.

74. „...a jednako je zdvojno stanje bilo u Motovunu.“

„Здвојан“ је покрајинска реч и непотребно ју је уносити у књижевни језик кад имамо: *очајан*. Отуда је и у наведеној реченици уместо *zdvojno* требало рећи *очајно*.

75. „Изненади се рањеник кад *примјети* у Машовим рукама *ојанке*.“

Према јужном књижевном изговору правилно је *примијети*, а не *примјети*. Отуда је и у горњој реченици уместо *примјети* требало рећи *примијети*.

76. „...И никако није могао *утрети* сузе.“

„Утрети“ је покрајинско, књижевно је *утрџи*. Стога је и у горњој реченици уместо *утрети* требало рећи *утрџи*.

77. „Na podnožju bregova nizaju se maleni gradići.“

Не ваља *nizaju* (се), треба *нижу* (се), јер презент од глагола *низати* правилно гласи: *нижем, нижеш* итд. Према томе и у наведеној реченици уместо *nizaju se* требало је рећи *нижу се*.

78. „Svak je zbrinjen,...“

Од глагола *збринути* глаголски трпни придев правилно гласи *збринут*, ж. р. *збринута* итд.; облик *збрињен* је неправилан. Стога је и у горњој реченици уместо *zbrinjen* требало рећи *zbrinut*.

79. „...koje se ovde konzumiraju...“

„Конзумирати“ је недопуштена туђица (лат. *consumere*), кад имамо своју реч *трошити*. Отуда је у горњој реченици уместо *konzumiraju* требало рећи *troše*.

80. „Kroz tih sedam godina vakancije lako da su prilike u svetolucijskoj opatiji postale nesnošljive.“

И реч „ваканција“ је недопуштена туђица (лат. *vacantia*), јер имамо своје речи: *упражњеност, неопуњеност, распуш* и др. према смислу реченице.

81. „Његово *шрпљење* испуњавало је зrelu *тишину* јесењег дана...“

Може се рећи „мртва тишина“, „потпуна тишина“, али „зрела тишина“ — нејасно је.

82. „Ненаклона равнодушност ђаса начинила му је горким чак и ноћ“.

Пре свега, наш књижевни језик не зна за придев „ненаклон“; друго, *равнодушност* је — и без позитивних и негативних осећаја; како може бити она „ненаклона“?!

83. „*Tu bi valjda i Goja ponirajući svojim tragičnim vizionarstvom i mračni evropsku kaljužu rekao:...*“

Облик *ponirajući* неправиан је; место њега треба рећи *понирући*, јер презент од глагола *понирати* правилно гласи: понирем, -еш, итд., 3 л. мн. пониру, а глаголски прилог садашњи — *понирући*.

84. „*Мада сви ми мање више знамо зашто треба да се радујемо, треба ипак...*“

По нашем правопису правилно је *ма да*, а не *ваља мада*.

85. „— и *ојет* се враћали, *дашћући*, *гризећи* се и *режећи*“.

„*Гризећи*“ је неправилно, треба *гризући*, јер није 3 лице множ. *гризе*, већ *гризу*, а глаголски прилог прошли се гради када се 3 лицу множ. презента дода *ћи*, дакле — *гризући*, а не *гризећи*.

86. „*Бишћао се и гризао својски и полако, као да је чешао...*“

Глагола „биштати“, који је несумњиво начињен према *бишћем*, нема у нашем књижевном језику; има глагол *бискаћи* и од тога глаголски радни придев *бискао*. Према томе и у наведеној реченици место *бишћао* требало је рећи *бискао*.

87. „*Стражња нога била је ујерена према небу, а предњима је шек канџама дохваћао (Лорд-ђас) земљани под.*“

Овде је уместо „канџама“ требало рећи „шапама“, јер *канџе* имају птице, а пси — *шаје*. В. Наш језик I, стр. 114.

Власник за Лингвистичко друштво
д-р **Александар Белић**
Франкопанова бр. 30

Секретар Уређивачког одбора
д-р **Радомир Алексић**
Универзитет, Српски семинар бр. 3

Штампа „МЛАДА СРБИЈА“ Ускочка 4. Тел. 21-352. — Влад. М. Анђелковића, Грачаничка 12

Поштарина плаћена у готову

НАШ ЈЕЗИК

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

БОДИСЛАВ ПЕТРОВИЋ

ГОДИНА VI СЕКА 7-8

Овај је часопис препоручен свим школама одлуком Министарства просвете П.бр. 22 184 од 10 августа 1932 год., а на основу мишљења Главног просветног савета С.бр. 473 од 21 маја 1932 год.

БЕОГРАД

1938

САДРЖАЈ

1. А. Белић: Из живота речи	177
2. М. Стефановић: Напоредна употреба заменице <i>који</i> и односних свезица: <i>да, где, како, ше и шшо...</i>	202
3. С. Георгијевић: О енклитици „је“ у њеном намештању	210
4. Ђ. С. Радојичић: Месец черешвар	217
5. М. Иванчевић: Два случаја скраћивања реченица	223
6. М. Иванчевић: Прилог постанку прилога	224
7. М. Perkowski: Sitan prilog našem folkoru	225
8. Б. М.: Један пример насиља над језиком	227
9. Д. К.: Потаја	229
10. Х. Поленаковић: Доситеј или Доситије Обрадовић	232
11. Д. К.: Тролетница, тролетна грозница	234
12. Одговори на питања упућена редакцији	234
13. Језичке поуке	237

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

Драгутин Костић, Милош Ивковић, Глиша Елезовић, д-р Милош С.
Московљевић, д-р Бранко Милетић, д-р Данило Вушовић, д-р Радомир
Алексић, д-р Петар Ђорђић, д-р Радосав Бошковић и Миодраг Лалевић

Наш јевик излази једанпут месечно, а десет бројева чине једну књигу.
Годишња претплата дин. 30. Поједини број дин. 4. — Претплата се шаље
администрацији, Српски семинар, соба бр. 5, чековни рачун бр. 54818,
а рукописи — секретару Уређивачког одбора д-ру Радомиру Алексићу, Српски
семинар, соба бр. 3, Универзитет у Београду.

НАШ ЈЕЗИК

ГОД. VI

СВ. 7-8

ИЗ ЖИВОТА РЕЧИ

Узећемо овог пута речи које се граде наставком *џк*, на пр. *џежџџк*, *јунџк*, *доњџк* (воденични камен, у картама онај што има карту испод друге карте), *шљивџк* (шљивов воћњак, дукат млетачки), *седмак* (новац, коњ, ћилим) и сл. Као обично у оваквим приликама, узећемо речи ове врсте из Вукова речника. Прво, зато што их у њему има у довољном броју, тако да се на основу њих може добити тачна претстава о особинама таквих речи, а, друго, што су сви ти примери пропуштени кроз једно језичко осећање које им је морало дати у истим приликама иста значења и исте преливе значења. То је у овим случајевима нарочито важно.

Ја сам горе навео само неколико примера, па ипак и они показују врло различна значења: *џежџџк* значи „обрађивача земље“, *јунџк* — „хероја“, *доњџк* — „воденични камен“, „карта испод друге карте“, *шљивџк* — „шљивов воћњак“, *седмак* — „коња“, „новац“, „ћилим“. Наравно, и ово несумњиво нису сва значења ни код на водених речи (*седмак* значи и „во“ и „ученик седмог разреда“ и сл.); али тек колико још сасвим других значења налазимо код великог броја речи саграђених овим наставком! Та разноликост и слобода у везивању значења са речима саграђеним наставком *џк* показује да сâм тај наставак мора имати врло опште значење, а целокупна реч њиме изведена да мора обележавати лице или предмет који се као каквим придевом (некипут је то заиста придев!) ближе одређује оним делом што претходи наставку *џк* и који се, као што је познато, зове основом. То би нам потврдила и најпростија анализа горњих примера: *џежџџк* значи „онај што земљу обрађује“ или, управо, „онај што тежи“ (глагол *тџити* у значењу „обрађивати земљу“ данас се већ мало употребљава); *доњџк* значи „онај доњџ“ [воденични камен]; *јунџк* значи „онај храбри“ (истина, ваљало би рећи „онај јунџ“, али се придев *јунџ* изгубио у нашем језику: он је некада значио „млад“, као што

и данас значи у многим словенским језицима; из гога значења развило се значење, вероватно, „снажан“, а из тог значења — „храбар“); *шљивак* је морало значити првобитно „онај шљивов“ [разуме се, „врт“], а *седмѝк* може значити „онај од седам [година]“, тј. „коњ“ или „во“, „онај седмог [разреда]“, тј. „ученик“, „онај од седам [новчића]“, тј. новац, „онај од седам [аршина]“, тј. ћилим.

Као што се из ове сасвим елементарне анализе види, у овим речима имају две ствари: прво, упућивање на лице или предмет ма које врсте које врши наставак *ѝк*, а затим одмах и значи оно лице или предмет на које упућује или који се под њим разумеју, и друго, обележавање, ближе одређивање тога предмета или лица, на које наставак упућује или који се под њим подразумевају, оним што се налази у основи која том наставку претходи. Откуда ми знамо да је тако? Друкчије не бисмо могли разумети сву разноликост значења која се јавља у изведених именица, ако не замислимо тако општу функцију, а са њом и тако опште значење наставака.

Било би погрешно помислити да је наставак *ѝк* каква показна заменица, како би се могло извести из значења која сам навео; али је за нас несумњиво да је тај део речи морао добити службу упућивачку на какав предмет (живо биће или ствар), па претстављао он некада самостални или несамостални део каквог израза који је доцније прионуо уз именицу. Како се обично научно вели, његова је служба постала *анафорска* (разлика је између демонстративне службе и анафорске у томе, што се у првом случају какав предмет одређује ближе, а у другом се на њега само упућује), без обзира на то како је до тога дошло и да ли је првобитно тај наставак уопште имао какво значење (о томе ћемо говорити на другом месту). Оно на што се данас њиме упућује постаје саставни део значења дане речи, улази у њен појам. Обе ове службе имају показне заменице: исп. „*ѝо* немој чинити“ са заменицом *ѝо* у анафорској служби; и „*ѝога* човека веома ценим“ са *ѝога* у демонстративној служби.

Способност неког наставака да упућује на какво лице, живо биће или предмет, да управо, упућујући на њих, и значи оно на што упућује — назива се способношћу *ѝоименичавања*, супстантивизирања речи.

Нису сви наставакци у нашем језику такви. Има их који имају у себи одређеније значење, не ово општеупућивачко.

У ово неколико примера још нису дата сва значења ових образовања; њих има, као што ћемо видети, још знатно више. Па и у Вукову речнику нису баш сва пописана; њих у народу има, као што рекох, и друкчијих.

*

Из ове кратке карактеристике овог наставка, којим се упућује на познати предмет који се само ближе одређује или назначује оним делом који томе наставку претходи, види се да поље његове употребе може бити врло пространо, готово неограничено. И да је заиста тако, уверићемо се из тога што за понеко од његових значења има код Вука само по један или по два примера који тиме означају увек нове наговештаје: у којем ће се правцу тај наставак даље развијати или како се још може развијати.

У таквим и сличним процесима и лежи и лакоћа и разнolikост стварања нових речи у нашем језику и у другим словенским језицима. Тој гipкocти и слободи нашег језика можемо се с правом дивити; али се морамо запитати: да ли тако лако стварање речи не иде на уштрб јасноћи њиховој. На пр. кад „сѣдмак“ значи „коња“ или „вола“ од седам година, а у нашем гимназиском језику и „ученика седмог разреда гимназије“ (без икаквог понижавања његова достојанства), а видели смо да може значити и „новац“ од седам монетарних јединица, исто онако као што може значити и ћилим од седам јединица мере итд. — да ли то не значи збрку или, боље да речемо, неодређеност језика и његових изражајних моћи?

Да на ово одговорим одмах. Велики је број наших речи такав. Једна реч има често више значења која се ипак добро распознају по употреби. Друкчија је реченица у којој се говори о седмацима као новцу, друкчија о седмацима воловима или коњима, а опет друкчија када се говори о седмацима ћилимима (исп. Пошто је то? — По седмак. — Немам запреге за плуг, па ћу купити једног седмака. — Застрћу собу лепим пиротским седмаком итд.). Али ако сама реченица не би била довољна да се јасно обележи дотично значење које већ у нашем сазнању постоји, додаје се каква атрибуцка апозиција (*сѣдмак-во, коњ, ћилим* или сл.).

*

Као што се већ може видети из досада изложеног, две су ствари које треба нарочито имати на уму код оваквих творевина: прво, на што се упућује наставком *а̋к* и, друго, шта значи она одредба која се пред наставком *а̋к* налази. Другим речима: на који се начин долази да се једном под речју *седам* у *седма̋к* подразумева *седам година*, други пут — *седам новчића*, трећи пут опет нешто друго итд.; с друге стране, како се долази до тога да се наставком *а̋к* упућује једном на лице (тежа̋к, јуна̋к), други пут на животињу (седма̋к вџ), трећи пут на ствар (доња̋к — воденични камен), а опет неки пут истом речју и на једно, и друго, и треће и четврто (седма̋к „ђак седмог разреда“, вџ или коњ од седам година, новац извесне вредности, ћилим).

И једно и друго питање упућује нас на уско друштво у којем су поменута значења морала постати. У крају где се подижу волови и коњи, где се њима тргује, где су они сталан предмет разговора, јасно је да се зна на шта се *седам* у *седма̋к*, тј. „онај од седам“ односи, па било да се у нарочитом случају дода *седма̋к-вџ* за разлику од *седма̋ка-коња* или не дода. У том друштву је и поникла реч *седма̋к* за коња или вола. И када претставници таквог друштва даље терају своје коње и волове и другима их продају, они им и невољно са предметом предају и реч; исто тако они што су вола од седам година купили или видели, или се погађали да га купе или чули да га је неко од њихових знанаца купио добијају ту реч са готовим значењем. Тако се нове речи ове врсте са новим значењима шире. За једног воденичара, у чијем језичком осећању постоје речи са слободним наставком *а̋к* којим се упућује на лица или предмете који се одређују оним што им у основи претходи, доња̋к је доњи воденични камен, а горња̋к — горњи камен, а за човека који не познаје уређење воденично доња̋к може значити само неки доњи предмет, горња̋к — горњи предмет, и ништа више. Али воденичари или они који граде воденично камење у свом су језику ограничили значење *доња̋ка* и *горња̋ка* на воденични камен, и ти се предмети са том језичком „етикетом“ од њих даље шире. Тако је доња̋к у значењу „доње карте“ могло постати само у карташком друштву и отуда се распростраити даље.

Одавде се види велики значај друштва, малих, мањих и сасвим ситних заједница људских за постанак код оваквих речи нових значења.

Када такве речи у поменутим ситним заједницама друштвеним поникну, оне се после из својих средишта шире даље. Неке успевају, захватајући већи део земље или народа, да постану општенародне; а неке остају као покрајинске или усамљене речи у своме месту. Али ако се њима добро обележава појам каквог предмета у употреби, био он материјалне или нематеријалне природе, — онда се таква творевина одржава у језику и каткада ипак шири. Али бива да се каква творевина те врсте и не одржи: да буде потиснута од какве друге речи за исти појам или да не наиђе, ма из каквог разлога, на добар пријем код осталих суграђана.

Изгледало би према овоме да образовања ове врсте, на пр. са наставком *ѡк*, треба да поплаве наш језик. Јер кад је речено да њихова основа може потицати од глагола (*ѡѣжѡк*: *ѡѣжити*), именице (*ѡѡѡѡк*: *ѡѡѡѡ*), придева (*јѡѡк*: *јѡн*, *лѡѡк*: *лѡд* и сл.), броја (*сѣѡѡк*: *сѣѡѡ*), а њихов наставак може упућивати на лице или предмет ма које врсте који се подразумева, онда заиста његовој творачкој снази — нема граница.

Али у језику никад не бива сасвим тако. Великој пространљивости таквих грађења стварају се ограничавања са двеју страна: полако из обичаја и употребе излазе неке речи од којих се гради њихова основа. Ми ћемо видети да на прсте једне руке можемо избројати глаголе од којих се граде изведене речи на *ѡк* (поред *ѡѣжити* још једино глагол *лѣжити*, и то само у уској употреби). То значе да се већ из круга значења овог наставка губи значење радника, а може се рећи, можда, да се већ и од најстаријих времена овај начин грађења речи уопште није употребљавао за обележавање радника у правом смислу речи (исп. ниже т. 1); а то већ знатно сужава границе употребе његове.

Затим неке речи могу постати неспособне да служе као углед за грађење нових речи, што тако исто смањује грађење нових речи овим начином. Тако на пр. од наведених горе неколико примера две су речи несумњиво неплодне у овом

правцу: реч *шѣжѣк*, иако се још понегде употребљава глагол *шѣжиши* у значењу „обрађивати земљу“, постала је усамљена или лексичка реч, јер се у свести нашој не сазнаје више веза основе или детерминативне речи са наставком. Чим та веза није јасна, реч не може бити више творачка. Исто је тако лексичка реч *јунѣк*, јер се придев који је у њеној основи изгубио у нашем језику (он се сачувао у изведеним засебним речима као *јуне*, *јунац*, *јуница* и сл., наравно, у новом значењу, али као придев се изгубио). Та реч значи данас у нашем језику оно што се обележава страном речју „херој“ и врло је обична реч. Језичко осећање наше не улази више у унутрашњи механизам њен и та реч, као и *шѣжѣк*, постаје усамљена, лексичка. Истина, код других речи веза придева и ових образовања јасна је (исп. *луд*: *лудѣк*), али када би се намножило речи типа *јунѣк* на штету оних код којих је унутрашњи механизам провидан, онда би овај начин грађења речи потпуно замро за ту врсту.

Не мора се придев који је у основи изведене речи потпуно изгубити као што је у *јунѣк*; може се само *по значењу* изгубити веза између речи у основи и изведене речи, па опет да изведена реч изгуби своје творачке особине. На пр. данас у нашем језику *новѣк* не значи више оно што бисмо очекивали: „новајлија“ Neuling или слично; она значи име човека (*Новак*), или значи месец у извесној фази (нов месец) или значи „регута“ понегде; то све показује да се језичко осећање за ту реч као творачку губи, јер „новѣк“ добија све више усамљено значење. Од значења која сам навео једино је општија употреба тога назива као име; остале две употребе постају све више лексичке и знатно су уже по своме географском кругу од прве. То долази отуда што се придев *нов* већ недовољно у њима осећа као слободан и једини детерминатив.

Одавде се види да свако поименичавање које даје значење конкретних предмета, са више особина, а не само са оном једном која је у основи речи, значи слабљење творачке способности дане речи. Иако је *Новак* значило првобитно „ново лице“ и сасвим лепо пристајало као име новорођенчету, доцније, када је то „ново лице“ постало старије, поодрасло

и сматрало се као равноправни члан заједнице и сл., смисао се те речи изгубио и *Новак* је морало значити само име. *Новак* у значењу нов месец има и друге особине, а не само оне које би се одређивале основом „нов“; он има и свој облик, и своје време и свој сјај итд., дакле он садржи више атрибута него што их је могло дати значење придева *нов*; зато веза претставе речи „*новак*“ у значењу „нови месец“ са придевом „нов“ слаби. То исто вреди и за значење „регрут“. Као што се одавде види, код новообразованих речи које значе засебне предмете са већим бројем особина, творачка способност постепено слаби.

Нису ни то једини моменти који утичу на ограничавање творачких способности грађења речи једним начином. Видећемо да и наставак *ак* може постати врло плодан у грађењу речи једног значења (на пр. *вдѣнѣак* и сл. речи, исп. ниже). Може се тада десити да се за сам наставак *ак* или који други који је од њега изведен (на пр. *-њѣк*, *-ѣк* и сл.) веже извесно значење које је добивено у самој речи у даној вези наставка и основе. Тако се може десити да неки наставак, на пр. *ак* или сличан, изгуби своје опште значење упућивања на какав предмет или лице уопште и добије уже значење које почне преовлађивати над општим. Тада се полако почиње занемаривати његово опште значење и употребљавати само посебно, а тиме се већ знатно ограничава и његова творачка моћ (примере за то исп. ниже).

Из овога се види да су они крајеви једног народа или земље способнији за образовање извесне врсте речи у којима се сачувало више наставака са слободним упућивањем на предмет или лица. Јер кад се неки наставак искључиво ограничи на једно значење, онда се и нове речи могу градити само у кругу тога значења.

Грађење у кругу онога што је у једној заједници добијено као обавезан начин образовања речи у даној категорији и назива се — грађењем речи у духу извесног језика или извесне епохе његова развитка.

Одатле потиче особина која се лепо огледа и у материјалу који ће ниже бити саопштен: да се у неким крајевима истим наставком граде само по једна-две речи различних врста у великом броју, док је грађење даним наставком огра-

ничено у другим крајевима само на извесна значења. То значи да се у једном крају сачувало општије значење наставка и са њим потпуна способност грађења њиме нових речи, а у другом крају да се употреба даног наставка сузила само на извесна значења. Како се сваки народ разбија на велики број ужих и ширих заједница, то се и ови различни а могући начини грађења речи истим наставком — одомаћују неједнако у њима. Зато је природно да језик ствара цео народ, у свима својими ширим и ужим заједницама, јер се никад не може унапред знати из којег ће краја понићи нека нова реч која, по свима особинама својим, треба да постане својина целог народа. То зависи, као што се одавде види, само од начина развјетка дотичног начина образовања речи у том крају.

Има још један начин — који је у словенским језицима врло обичан — да један наставак у својој употреби буде потиснут. То је грађење помоћу тог наставка нових наставака: када се на пр. наставак *ѡк* дода различним основама, он се може спојити са делом те осове и са њим заједно добити извесну самосталност (на пр. наст. *-јѡк*, *-њѡк*, *-шѡк* од наставка *ѡк* и сл.). Може се десити да се такви нови наставци, који се по значењу развијају истоветно или у духу наставка од којег су постали, прошире на рачун тих основних наставака. Тако на пр. у овом случају наставак *њѡк* потискује наставак *ѡк*. Од имен. *риба* гради се *рибњѡк*, а не *рибак*, иако је несумњиво да је *њѡк* постало од наставка *ѡк* (исп. *шљѡк*). Тако нови наставци, саграђени од старих чисто механичким путем (о томе види ниже), могу да потисну старе.

Одавде се види да је по суштини самог језика и живота самих речи обим појединих наставака, ма како они по основним својим особинама били општег карактера, на различне начине ограничен. Некипут под утицајем различних прилика он бива тако скучен да се најзад животна способност неког наставка и сасвим угаси. Он остаје тада само у засебним, лексичким речима. Наш је језик препун таквих наставака; они су у њему најчешћи. Њиховом анализом ми ћемо се позабавити други пут.

✱

Још о неким особинама грађења речи наставком *ак* —
изнећу неколико напомена, да би нам та грађења била јасна

и према употреби различних основа и њихову гласовном облику.

Рекао сам да код тих речи треба разликовати два дела, основу и наставак, и да има у тим речима творачке способности само дотле док наше језичко осећање везује значење изведене речи са оним које се садржи у речи од које је његова основа постала, на пр. *шљивѣк*: *шљива*. У првом делу изведених речи наставком *ѣк* може бити глагол, придев, број и именица. Може се с правом запитати, откуда то да тако различне по пореклу и по својој функцији речи могу вршити исту службу основе у изведеним речима наставком *ѣк* (исп. *шѣжѣк*: *шѣжиши*, *шљивѣк*: *шљива*, *лудѣк*: *луд*, *сѣдмѣк*: *сѣдам*). На то питање није тешко одговорити. Као што је горе показано, основа ових изведених речи има увек значење ближе одредбе, детерминатива: *шѣжѣк* = „онај [човек] који тѣжѣ“, *шљивѣк* = „онај [воћњак] засађен шљивама“, *лудѣк* = „онај [човек] луди“, *сѣдмѣк* = „онај [новац] од седам“ новчића или сл. Одавде није тешко извести закључак да свака реч у језику која има значење детерминатива којим се ближе одређује каква самостална реч, па макар се на ту самосталну реч засебним делом речи и само упућивало, — има службу или функцију придева. Дакле, све поменуте речи у изведеним речима са наставком *ѣк* имају значење и службу детерминатива, па се преко те службе и тога значења, дакле, придевског у овом случају, и гради нова реч, која је именица и која означава лице или предмет који се ближе одређују основом као детерминативом.

То не значи да свака основа речи има такво значење, али такво значење мора имати основа употребљена као ближа одредба. Та употреба спаја у целину све поменуте речи (и глагол, и придев, и именицу и број) и даје им заједнички карактер (исп. именицу *брада* и придев „голобрѣд“ — „са голом брадом“, или „лепѣрек“ од глаг. *рѣћи* — „који лепо говори“ итд.; овде се из атрибушке службе именице и глагола развио и придевски облик). Према овоме, нико не треба да се чуди што у првом делу изведене речи на *ѣк*, у њеној основи, имамо најразличније врсте речи: детерминативска служба њихова, коју имају као основе оваких образовања, даје им у пуној мери ту могућност.

Морамо још скренути пажњу читалаца на то како треба разумевати грађење нових наставака. Узмимо један пример.

Од именице *Ћскрс* придев је *Ћскршњџ*, а од тог придева гради се именица *Ћскршњџк* са значењем „ускршње јаје“. Та именица може се довести у везу и непосредно са именицом *Ћскрс*, јер и та именица кад би се употребила у изведеној речи као основа, имала би придевско значење. На тај начин наше језичко осећање може схватити *ускршњџак* као *ускрс-* и *њџк* и дати могућности да се и друге сличне речи граде тим наставком. Тако се на пр. наставак *њџк* у *рџбњџк* употребљава од основе *рџб-* са придевском функцијом место наставка *џк*.

Може наставак *џк* добити и друге особине отуда што се додаје на различне основе, а после се у узајамну везу доведу речи различног порекла. На пр. у нашем језику када се наст. *џк* додаје основама које се завршавају сугласником *к*, *г*, *х* или *л* и *н*, ти се сугласници јављају обично или чак и искључиво у умекшаном облику; место *к*, *г*, *х* — *ч*, *ж*, *ш*; место *л* и *н* — *љ* и *њ*. На пр. од *весео*: *весела* — *весџџак*, од *село*: *сџџак* и сл.; од *горски*: **горшџџк* које прелази у штокавском дијалекту у *гџршџџак* (у њему свако старо *шч* прелази у *шџ*: **шчџџа* = *шџџџа* и сл.). Ако наставак *џк* није имао већ у индоевропском прајезику напоредни наставак *јџк*, што само по себи није ни најмање искључено, ми бисмо за ширење умекшаног сугласника морали потражити посредни ступањ у речима које би морале имати умекшан сугласник. Тако од *село* морали бисмо имати *сџџа* или *сџџо* (исп. такође *сџџанин*), и тек од њихове основе *сџџ-џк*, од *Бџсна* — *Бџшња* или *Бџшњо* (исп. такође и *Бџшњанин*), и тек преко њих — *Бџшњџк* и сл. Када се *сџџо*: *сџџџак*, *Бџсна*: *Бџшњџак* почело осећати као једно од другог изведено, онда су и друге речи са тим сугласницима (*л* или *н*) у основи у изведеним речима почеле добијати *љ* или *њ*.

Зато се може пружити паралела из прасловенског језика која ће нам објаснити случајеве са *к*, *г* и *х* у основи који се мењају у *ч*, *ж* и *ш*. И у нашем, као и у другим словенским језицима, када се основа завршава сугласницима *к*, *г*, *х*, они се мењају у изведеним речима у умекшане сугласнике и пред тврдим наставцима (*а*, *о*, *у* и сл.) зато што су се мењали пред меким (*е*, *и* и сл.). Тако је са изведеном именицом уопште,

а не само са изведеном именицом која је добијала наставке који су се почињали меким самогласником, везало наше језичко осећање доследну промену основе на *г, к, х* у основе са меким *ч, ж* и *ш*. Отуда на пр. од *глава* имамо правилно *главурда* са тврдим *в*, али од *нога* имамо *ножурда* са меким *ж*, зато што смо од *нога* наставком *ица* имали правилно *ножица*, а у *главица* не налазимо велике промене гласа *в*. Ето отуда и пред наставком *ѿк* имамо од *горски* — **горшчак* (наравно, прво **горсчак*), што даје даље *горшѿак*.

*

После ових напомена, којима се ни приближно не може исцрпсти све што би се могло рећи о речима изведеним наставком *ѿк*, — пређимо на саму грађу.

1.

Од глаголских основа има, као што је горе поменуто, врло мало образовања на *ѿк*. Најтипичнији је пример *ѿѣжѿк* (Ackersmann, Feldbauer, agricola) који се налази у вези са глаголом који се у нашем народу већ губи: *ѿѣжиѿи*. Миклошић у свом речнику (Lexicon palaeoslov.) наводи *ѿѣжатиѿ* са двојаким значењима: и тежака и радника уопште (agricola и operarius), исто онако као *ѿѣжарѿ* поред такође познатог *ѿѣжакѿ* и сл. Поред *ѿѣжати* (радити) има и глагол *ѿѣжити* (вући). Именица *ѿѣгѿ* значи рад (labor) и резултат рада плод (frumentum) *ѿѣжа* има виша значења (iudicium, rixa, pugna, onus, pondus, oreга и сл.). Биће да овај глагол првобитно значи вршити тежак, мучан посао. Дакле, и у *ѿѣжѿк*, вероватно, квалификативна страна била је од значаја, а не само означавање радње. Затим се употребљава *лѣжѿк* у значењу 1) der Faulenzer и 2) грах који се притиче; опет, у оба случаја, са квалификативним значењем. То је све. Реч *блѣзнѿк* (у Ц. Г.) у значењу 1) = близанац, 2) (у песми место синѿирлије): У њ сам врга два брата близнака — не стоји у вези са глаголом *блѣзниѿи се*, већ са придевом **блѣзнѿ* који се мора претпоставити (он је и у именици *блѣзнѿнац*, *блѣзне* der Zwilling, преко којег је и постао глагол *блѣзниѿи се*). Најзад за *дѣшлѿк* (Ankömmling) је јасно да је и у њега главно квалификативна страна („онај што је дошао“), а не радња (тј. овде је упо-

требљена радња у претериту да се лице ближе одреди, као што је у *лѣжѣк* „онај што [вечито] лежи“).

Из овога се може видети да и у оно мало примера извођења именица на *ѣк* од глагола, глаголи су првобитно употребљени да се њима оцртају са извесне стране лица, а не да се обележе као вршиоци радње.

2.

Већ нас ово што изнесосмо о *ѣжѣк* упућује на то да ће обична образовања на *ѣк* која значе у нашем језику лица, или какав жив створ, обележавати носиоца какве особине. Тако и јесте. Зато се оваква образовања граде од придева који су им у основи.

Вѣштѣк der Geschickte, peritus: *вѣштѣ* — *глѣхѣк* der Taube, surdus: *глѣх* — *дѣвлѣк* н.п. човјек или вепар: *дѣвлѣ* — *лѣвлѣк* der Linkler, h. laeva utens pro dextera: *лѣвлѣ* — *лѣдѣк* der Thor, stultus: *лѣд* — *пѣшѣк* Fussgänger, pedes: *пѣше* (прил.) — *пѣдѣк* ein einfältiger, gemeiner M. ohne Bildung, homo de plebe: *пѣдѣ* — *шѣпѣк* der Dummkopf, stultus: *шѣпѣ*.

Све ове речи, као што се види, имају исту врсту значења и чак исту интонацију (тј. исте акценатске односе у унутрашњости речи); само *свѣдѣк*: *свѣдѣ* (у Ц. Г.) Schwager има другу интонацију; али зато и донекле друго значење.

У три случаја придев од којег су именице саграђене изгубљен је: *јунѣк* 1) der Held; 2) (у Ст. Влаху) муж, војно; 3) (у Пољицима) der Diener: **јун* у значењу „млад“ сачувано је у другим словенским језицима) — *сѣрѣк* (у Ц. Г.) који нема никога свога, ein Verweister: **сѣр* (исп. на пр. у руск. прид. сирый) — *шѣвлѣк* der Linkler: **шѣвѣ* (исп. ст. слов. шоун sinister).

Једном је употребљена и именица као детерминатив: *ѣмѣлѣк* темелјан човек, kernfester Mensch: *ѣмѣлѣ*.

Овамо иду и образовања од придевских основа на *н* или *њ* која имају наст. *њѣк* (са *њ* које може припадати и основи, дакле (*њѣк*): *црквѣњѣк* према „црквен“, *вѣштрѣњѣк* Windbeutel, vanus, gloriosus: „ветрен“, *бѣзѣкоњѣк*: „бѣзѣкоње“, *свѣшѣњѣк* (Ц. Г.) der Heilige: „свѣтиња“, *дѣнѣк*, *гѣрнѣк*: дѣнѣ, гѣрнѣ, *ѣскршѣњѣк* (у Ц. Г.) Osterēi итд. Видели смо такође да се у неким од ових речи почео осећати *њѣк* као засебни на-

ставак и преносити и на друге речи. Тако на пр. у *скоровечерњак* (у Ц. Г.) „који је скоро стекао вечеру и најевавши се понео се“, *ископњак* (у Ц. Г.) „који кога ископа“, *Vertilger*, *преходњак* (у Рисну) н. п. ован и сл., *лудњак* = *лудак*, *судудњак* *Thor*, *stultus*, *анаџемњак* „der des Anatems würdig ist“, *вршњак* = *врсник* *aequalis* и сл. — имамо већ наставак *њак*. Али у другим случајевима још се јасно види да је наставак *ак* додат основи са измењеним *н* у *њ* дакле, (*њ*)*ак*: *обешенјак* *Hundsfott*, *покршћенјак* der sich hat taufen lassen, *смешенјак* 1) ein verwirrter Kopf, 2) (у Рисну) бабурски талир, 3) (у Београду, auch *смешенјак*) Art Teppich, *пошурченјак* *Renegat* и сл.

Из ово неколико примера види се да наставак *њак* и кад се осећа као засебни наставак и кад се може протумачити као наставак *ак* додат основи на *н*, тј. (*њ*)*ак*, — има она значења која има и наставак *ак*, дакле, наставак *ак* у њему продужује — тако рећи — да живи. Зато ја нећу даље наводити засебно примере, са *њак* и са (*њ*)*ак*, утолико пре што их је каткада и немогуће разликовати. Тако ћемо чинити и у другим категоријама примера.

Безочњак der Schamlose, *impudens* — *бездбожњак* (у Ц. Г.) der Gottlose, *atheus* — *неверњак* 1) der Treulose, *perfidus* 2) der Unglaubige, *infidelis* — *кршњак* 1) (у Ц. Г. и у Лици) свечар, 2) (у Хрв.) крсно име (тј. светац којег ко слави) — *мјесечњак* der Mondsüchtige, *lunaticus* — *најашњак* (у Грбљу) који кога напаствује — *парњаци* једних су година — *идшребњак* (у Далм.) сиромаш — *слободњак* н. п. банов *Freisaß*, *libertus* — *срамотњак* (у Ц. Г.) der Schändliche — *проклетњак* (у Ц. Г.) der Verfluchte — *годишњак* н. п. данас иду годишњаци у цркву (н. п. други дан Ускрса) *Jahresgast* — *бадњак* у песми као неки човек или Бог (в. и стр. 201) — *сошдњак* ein rechter Satan (scherzhaft) — *вилдвњак* „бесан човек као да су виле у њему“ — *именјак* *Namensbruder* — *презименјак* der den nämlichen Zunamen hat — *безаконјак* = безаконик — *зорњак* „зора ли је, зорњак ли је: нешто напело реп, па трчи око куће.“ — *шемелњак* = *шемелјак*.

Као што се из овог прегледа види, и ове се именице — исто онако као и оне са наст. *ак* без претходног *њ* — граде или од придевске или именичке основе (на *н* или *њ*); од глагола

се не граде, а када се и граде од глагола, онда се за њих узима основа глаголског *придева* (*приоклѣтъѣ*) или придев саграђен од глаголске основе (као *напашѣ*, *прѣходѣ*, *искоѣ* и сл.).

3.

Узећемо засебно изведене речи наставком *ѣ* од придева на *скѣ*, јер оне граде засебну категорију оваквих речи и по облику наставка и по значењу. То су речи типа *никољшѣ* „човек који слави св. Николу“. Да наведемо прво примере: *арѣнђеловшѣ* „човек који слави аранђелов дан“ — *ђурђевшѣ* „der den h. Georg feiert, cliens S. Georgii“ — *илијншѣ* 1) који слави Илијн дан; 2) (у Рисну) месец Илијнски, Monat Juli — тако још: *јовањшѣ*, *лучиншѣ*, *михољшѣ*, *митровшѣ*, *мрашиншѣ*, *никољшѣ*.

Јасно је како су ове именице, које показују свугде наставка *шѣ*, постале. Несумњиво је у основици њих био израз: ми слави́мо Аранђелов-, Ђурђев-, Илијн-, Јовањ-, Лучин-, Михољ-, Митров-, Мрашин-, Никољ дан, тј. ми смо „аранђеловски“, „ђурђевски“, „илијнски“, „јовањски“, „лучински“, „михољски“, „митровски“, „мрашински“, „никољски“ — свечари, слављеници. Када се *никољски* слављеник, човек који слави Никољдан хтело да обележи једном речју, додат је наст. *ѣ* за поименичавање. Већ по једној особини прасловенскога језика, о којој смо напред говорили, када су се наставци са почетним *а* додавали основама на *к*, *г*, *х*, — ти су се сугласници мењали (по аналогiji или према проширењу једног процеса узетог од везе са палаталним вокалима) у *ч*, *ж*, *ш* (ја о томе говорим у Arch. für slav. Philologie XXIII 159). Тако је и овде *никољск[и]* ѣ дало **никољшчѣ*, а **никољшчѣ* по законима нашег језик у највећем делу штокавског дијалекта прешло је у *никољшѣ*. Исп. са овим *горшѣ* (у Ц. Г.) Gebirgsbewohner од *горски*, тј. **горшчѣ* > *горштѣ*, *коњшѣ* 1) изнутра: spina ventosa; 2) споља: taphus од *коњски*: **коњшчѣ* > **коњштѣ*; *гребѣшѣ*, тј. *мач* (исп. гребешко гвожђе) и сл.

Када не бисмо знали како је *никољшѣ* постало, а када се зна да та реч обележава онога „ко слави св. Николу“, могло би се мислити да је у *шѣ* каква скраћена реч или какав скраћен израз који би дао потребну допуну тој речи;

међутим је несумњиво да је то само даљи („екскурзиони“) покрет у истом правцу, како се то обично у науци вели, наставка *џк*. С друге стране, зато што је однос *њиколџдан*: *њиколџшџак* потпуно провидан, исто онако као што је јасан и код осталих образовања ове врсте, ова је категорија продуктивна и жива у своме крају; истина, са уским значењем, али зато у целом низу примера.

Како ми немамо још израђене лексичке географије, тешко је рећи колики простор наше земље оваква образовања обухватају.¹⁾

4.

Од придева као детерминатива или од бројева граде се именице код којих ти придеви или бројеви обележавају карактеристичне особине живог бића или предмета, а одатле су се развиле четири групе засебних значења: 1) животиња извесног узраста; 2) новац; 3) ћилим; 4) каква мера.

Девџџак ein Thier (Pferd, Ochs) von neun Jahren — *де-сеџџак* 1) der Zehner, numus; 2) н.п. коњ, zehnjähriger, decennis — *џсмак* 1) Art Maß, 2) ein Thier (Pferd) von acht Jahren, 3) буре од осам акова — *џолуџџак* (у Срему) зец млад (око маја) Märzhase (наводимо овде, иако је *џолуџ* из именичких образовања, исп. *полуџина*, *полуџица*, *полуџан*, *полуџкиња* „мера“, *полуџак* у Далм. житна мера од девет ока и сл.) — *сеџмак* (исп. горе значења) — *џреџџак* н.п. коњ, dreijährig — *чеџ-врџџак* коњ, vierjähriges Pferd — *шеџџак* 1) Sechser, senarius, (z. B. Pferd, Münze); 2) (у Београду) Art Teppich — исп. и *жуџџак* 2) Dukaten, aureus.

Да не бисмо одвајали ове речи са наставком *џк* од оних које исто значе, а друкчијег су образовања (од других придева, од именица, тј. њихових основа или сл.), навешћу их овде такође: *крџџак* ein Siebzehnerstück, numus — *џредџџак* 1) н. п. во у плугу, der Vordere (Ochs) am Pfluge; 2) не даду предџаци (кад човек што једе пре ручка па не може да руча) — *камеџџак* (у Боци) der Wolf („као да би му се уста окаменила да не закоље што“) — *џкамеџџак* у Грбљу се рече место миш, Euphemismus für die Maus — *џашџџак* (у Хрв.) в. брвнаш

¹⁾ „Наш језик“ би био захвалан читаоцима кад би нам хтели саопштити да ли се и у њихову крају та образовања употребљавају.

(коњ) — *дешњак* марјаш или петак, на којем Богородица држи Христа на десној руци, *numus* — *двизак* zweijähriger Widder, исп. *двизе* (у Ц. Г.) ein zweijähriges Schaf (ohne Unterschied des Geschlechtes), *ovis bima*, *двизак*, *двизица*, *двизорка*, *двјска* са сличним значењима — *омџак* ein junges, einjähriges Pferd, исп. *омџкиња* eine junge einjährige Stute, *equa annicula* (и *омица* и сл.) — *шшџак* 1) das erwachsene Füllen (dem man die Mähne stutzt), исп. *шшше*, *шшџкиња* и гл. *шшшати*. Овамо иде *џулџак* (у Барањи) мало магаре; исп. *џуле* (по пореклу страна реч).

Одавде се најбоље види како се постепено стварају одређене категорије значења у вези са наставком *џк*; о њима је говорено у уводном делу.

5.

Доста велику групу оваквих образовања чине мушка имена. Видели смо како је постало име *Нџвџак*; то исто вреди и за имена *Мџлџак*, *Рџдџак*, (исп. и *рџџак*, *рџо* Einer, der eine aufgeschlitzte Lippe hat). Како се од ових имена граде хипокористика *Мџло* или *Мџле*, *Нџво* или *Нџва*, *Нџве*, *Рџдо*, *Рџда*, *Рџде* и сл., то су се од хипокористика *Вџја*, *Рџја* и сл. почела градити и имена: *Вџдџак*, *Вџџак*, *Грџџак*, *Дџџак*, *Пџџак*, *Пџџак*, *Рџџак*, *Сџџџак*, *Хџџак* (исп. ни куди Херака, ни хвали Петака: оба су брата једнака).

Овамо иду и имена *Мџдџак*, *Сџлџак*.

Вероватно су таквог порекла и *Шџџак* (од *Шџјо), тј. онај ко „заошијава“ у говору, исп. код Вука: „Херцеговци зову Шијацима све Србље који не говоре као они (н. п. *лијејо* . . . итд.); а Сремци и Бачвани зову Шијацима Херцеговце, Далматинце и Хрвате.“ Тако исто и *Мџџак* може бити од Мџјо, а оно је могло постати заиста како народна етимологија од „онај ко говори „мије“. Вероватно су тако постали и *џџак* материн брат, der Oheim: *џџа*, *шџџак*, *шџџа* der Frau Bruder, Schwager као што то несумњиво показује *џрџџак*: *џрџјо*, *џрџја* од *џрџџашељ*. Тако би се морало објаснити *Бџшџак* и *сџлџак*, да немамо напоредно *сџљанин* и *Бџшљанин* који су могли дати такође *сџљ-* и *Бошљ-*, ма да и овде имамо *сџљо* и *Бџшљо* као и у горњим речима (исп. горе). У *зџмљак* и *џџљак* имамо правилна образовања од именичке основе (исп. *Сџрџџак* Einer von Спреча) у придевском значењу (*кџо* и *Скџџљак*).

6.

Именице на *ѿк* граде се од извесне врсте именичких или придевских основа и значе збир предмета на једном месту означених основом; када се јавља какво друго значење, оно је у вези са основним које поменуемо. Јасно је откуда је такво значење добивано: од способности основе да има придевску или детерминативну службу (*сирѣчѿк* = „смреѣји [шумарак]“).

Смрѣчѿк (у Херц.) Wachholderwald — *шљивѿк* 1) der Flaumengarten; 2) дукат млетачки (рушпа) — *свињѿк* (у Срему) der Schweinstall — *кочѿк* Verschlag (für Hühner, Hunde, Schweine), исп. *кочѿц* 1) ein kleiner Stall z. B. für Lämmer, Zieglein u dgl. 2) (у Срему) у барама заграда у коју се риба хвата — *лѣшѿк* ein Haselbusch од *лѣска* (Haselstande) — *гушчѿк* (у Срему) der Gänsestall — *шршчѿк* Rohrgebüsch.¹⁾

Несумњиво амо иду и оне именице на *ѿк* којима је у основици збирна именица или које су саграђене према таквим именицама. Именице такве врсте морале су првобитно значити део земље или крај засађен дрвећем које значи збирна именица. Тако код Вука *врбљѿк* (*врбље) die Weidegegend, das Weidengebüsch. Иако би значење „врбов џбун“, „врбова шумица“ могло непосредно постати од збирне именице *врбље и наст. *ѿк* којим би се упућивало на џбун, ја ипак мислим, на основу материјала који нам језик пружа да је то значење постало од првог, тј. „крај обрастао врбом (можда и *врбљи крај).“ Из значења „крај обрастао врбом“, тј. „врбов крај“, добили смо значење и „врбов џбун“, „шумарак“, јер се у претстави „врбов џбун“, „шумарак“ подразумева и земљиште на коме су. Тако *кѣноуѿѿк* значи „место где конопља расте“, тако да међу тим значењем и значењем *кѣноуѿѿише* Ort, wo Hanf gestanden, аger in quo cannabis fuit sata — има велике разлике (о којој ја овде нећу даље говорити). Вук обележава горња значења са

¹⁾ Из ово неколико речи виде се — по гласовном облику — двојака по времену образовања: старија и млађа. Старијим образовањима припада *лѣшѿк* (*ѿска* > *лѣсчѿк* > *лѣштѿк*), а млађим *гушчѿк*, *шршчѿк*. *Гушчѿк* и сл. не представљају продужење старих, јер би старо **гушчѿк*, **шршчѿк* морало дати *гушѿѿк*, *шршѿѿк*, већ је *гушчѿк* — ново, када је већ престао да влада закон о прелазу *шч* у *шѿ* (исп. речи као *гѣршѿѿк* у т. 3). Ја о таквим појавама го-чорим у *Prace lingwistyczne* посв. Ј. Бодуену де Куртене (1921), 146 и даље.

Wald: *грмља̋к* Eichenwald, *ивља̋к* Bachweidenwald, *јовља̋к* = *јошља̋к* Erlenwald, *шйбља̋к* Ruthengesträuch, *шрња̋к* Dorngebüsch. Али у основици ових творевина не мора бити баш збирна именица, јер и сама основа именица што значе дрво или збир каквих предмета може подједнако добро-за ово послужити: *шойдоља̋к* Rappelwald, populetum (од *шойдола*). Овамо иде и: *сєња̋к* (у Срему) више сена свучено на једно место где се обично стока зими храни (од *сєно* или* *сєње*), *дрєња̋к* (од *дрєн*) der Wald von Kornelkirchen, *камєња̋к* (*ка̋мєн* или *ка̋мєње*) 1) ein Ort, wo viel Felsen liegen; 2) (у Барањи) Art Topf (исп. ниже т. 9), *сїєња̋к* Felswand, saxa, series saxorum (*сїєна* или *сїєње*).

Исто тако, ако саградимо именицу од *звєри̋ње* — *звєри̋ња̋к*, она ће значити место на којем се звери̋ње налази (Thiergarten, vivarium), као што *мр̋ави̋ња̋к* значи Ameisenhaufe, acervus formicinus, иако код Вука *мр̋ави̋ње* у збирном значењу нема (иако ретко, код старијих писаца може се наћи и овај облик, исп. Akad. Rj. VII s.v.), али има придев *мр̋ави̋њ* који је тако исто могао послужити као основа за то образовање (испор. и *звєри̋њ*: *звєри̋ња̋к*). Од таквих придева су несумњиво постала ова образовања: *коко̋ши̋ња̋к* 1) Hühnerstall; 2) Hühnermist; 3) болест на прсту у руке, Art Geschwür — *й̋а̋чи̋ња̋к* „кавез у којем се патке затварају“ — *чєли̋ња̋к* (у Слав. и Хрв.) место где су челе и кошнице, исп. и *й̋ей̋дєли̋ња̋к* место где се пепео просипа — *голуби̋ња̋к* Taubenschlag, columbarium.

Преко придева на *и* или *њ*, као што се види из примера које смо навели, граде се именице које значе, као у примерима са нас. *й̋к*, место где се што находи, расте, оставља и сл. У њима има наставак *ња̋к* каткада и приличну самосталност.

Брдо̋и̋ња̋к (брдо̋и̋) 1) der Hügel worauf Färberroth gesetzt wird 2) Garten dazu — *вдо̋и̋ња̋к* (вдо̋и̋ња̋к) 1) der Obstgarten, 2) село у Рађевини, 3) зидине од манастира (у селу Вотњаку, на левом брегу реке Штире) — *ја̋годи̋ња̋к* место где јагоде расту — *ко̋шӳи̋ња̋к* место (заграђено) где кошуте и јелени стоје — *кӳй̋ӳи̋ња̋к* купусна градина, Kohlgarten — *л̋уч̋и̋ња̋к* Knoblauchgarten — *й̋ави̋и̋ња̋к* Gebüsch von Waldreben — *й̋а̋и̋и̋ња̋к* (у Хрв. и Слав.) Weideplatz — *й̋лєв̋и̋ња̋к* место где се плева држи — *рй̋б̋и̋ња̋к* Fischteich — *р̋уж̋и̋и̋ња̋к* Rosengarten — *кр̋и̋и̋и̋ња̋к* Maulwurfshaufen — *ж̋аб̋и̋и̋ња̋к* жабља јаја што се у пролеће налазе по води око камена.

7.

За именицу *рѡђѧк* вероватно је да има старо *ђ*, тј. прасловенско *dj*, тако да би могла бити у основици именица **рођа* или сл., исп. данашње *рѡђо* и сл. (у старом језику се *Рођа* употребљава и као име, али његова етимологија није сигурна). Међутим *дѣѡѧк* упућује на збирну именицу *дѣѡѧца* = *дѣца* означујући мушкарца („мушкарац у дечијем узрасту“); али тиме значи и јединку према збирној именици. Уколико би се *рѡђѧк* могло према нашим дијалектима свести на **родѣѧк*, тај би облик био добивен према **неѡѧѣѧк*, **шурѣѧк*, **божѣѧк*, **ѡросѣѧк* и сл. речима.

Hēñāk претставља проширење наставка *āk* основе **netj-* (исп. ст. слов. *нѣтъи*) која се огледала у промени: *nel(ь)ja* итд.; тако смо добили облик **netfjak*. Тешко је рећи да ли смо према *шурђја* (исп. у руском језику множину од *шуринъ*: *шурђя*), добили *шурђјак*; *шурāk* би тада постало према *шуро*, *шūra* и сл. облицима као што је поменуто (исп. у руском језику *шуринъ* у једнини, у ст. слов. *шоуръ*, *шоуринъ* и *шоура* и сл.). *Мужјāk* у знач. 1) Männchen, mas avium; 2) Heft, fibula могло је постати као и *шурђјак*, исп. у руск. језику множ. *мужья*, дакле, према некадашњој збирној именици (исп. *браћъя* = браћа) која је могла значити множину. Значила би обележаваће јединке — (*деца*: *дечак*) а *бѡжјāk Bettler*, према којему је вероватно саграђен и *ѵрѡсјāk*, морало је постати од придева *божъји* — наставком *āk*. *Србљāk* = Србстоји у вези вероватно са *Србљи* које се употребљава у више крајева (исп. и *Србаљ*, *Србљанин*, *Србљин* и сл.). За *Србљāk* исп. у Вука: Оваки је адет у Србљака. У Србљака добрије јунака). *Србљи* се може налазити у вези са старим наставком *ье* (исп. *љуђе* у ист. Србији и *љуђи* у Ц. Г.).

Занимљив је и назив *здрѣвљаѿк* Epitheton des Neumondes који се назива још *новљаѿк* или *младјѿк* (у Хрв.). Вероватно је *здрѣвљаѿк* образовано од **здравље* — „месец који носи здравље“, па је са тога облика наставак *јѿк* пренесен и на *нов* и *млад*, што даје *новљаѿк* (по новом јотовању) или *младјѿк* (без извршеног јотовања). Исп. оно што Карацић говори о здрављаку: „(као да би нам био на здравље): Здрав, *здрављаче!* нов *новљаче!* (реку гдјекоји младу мјесецу кад га први пут угледају. Гдјекоји уз то још поскаче према мјесецу, а

гдјекоји и новчану кесу ако у њој доста новаца имају, тресну према њему)“.

Тако исто и у осталим речима са тим наставком, уколико нису страног порекла, посредовао је вероватно какав придевски облик на *ји*: *гљџја̋к* Weißdornwald, *кукурја̋к* (у Хрватској, Оточка регим.) некаква трава, *па̋зја̋к* (у Земуну) питомо зеље што има лишће као у блитве, *џурја̋к* (у Славо-нији) некаква трава која се „пурама“ даје у мекињама.

У сваком случају у облику *ја̋к* наставак *ја̋к* у нашем језику није добио широку примену.

8.

Ово су била образовања на *ја̋к* са широм употребом, полуограниченом и ограниченом; али има још читав низ речи у којима овај наставак у вези са придевском, именичком или глаголско-придевском основном има и цео низ других значења.

а) Он се може применити:

α) За називе географске (планина, извора, предела и сл.): *Жабља̋к* град у Зети више утока Мораче у Скадарско Блато — *Вучја̋к* брдо у Велебиту — *Кџја̋к* планина у Далмацији — *Дебља̋к* зидине од старог градића близу Задра — *Бучја̋к* вода у Грбљу — *Видра̋к* извор на планини између Паштровића и Црмнице — *Пошја̋к* 1) каменито брдо у Хрватској близу Тромеђе; 2) планина у Хрватској — *Вџуја̋к* планина у Херцеговини.

Ја нећу улазити дубље у етимологију ових назива, јер би ме то далеко одвело, али и по оним називима који су провидни, јасно се види да се њима обележава карактеристична страна предмета или нешто што је са њим у вези, а после и сам тај предмет.

β) За називе поврћа, биља, жбуња: *крџља̋к* (у Дубр.) Eberwurz, chamaeleon — *љушја̋к* (у Приморју) љути шипак wilder Granatapfel — *кисџља̋к* киселица — *брџја̋к* „пасуљ или грашак који рано доспева“; „(у Славон.) некакав кукуруз који се сеје око Видова дне (пошто Сава опадне плоштине се присуше), па будући да брзо расте, опет приспе на време.“

Са наст. (њ)ја̋к или њја̋к забележио сам ове примере:

срчџња̋к (срчџњача) [1. Wiesenknöterich, polygonum bistorta h.] 2) Ruhrwurz; potentilla tormentilla L.] — *џџџџња̋к* трава, fette Henne — *мџишња̋к* melissa officinalis Linn. — *кџишња̋к*

1) *europäische Haselwurz*, 2) (у Прим.) *Art Seemuschel* — *го-лубња̋к* грах (у Далм.) *Art Erbsen* — *илућња̋к* (у Дубр.) некаква трава — *разводња̋к* (у Србији) *Bittersüß, solanum dulcamara* — *ждрѣлиња̋к* *Art Pflanze* — *здравѣња̋к* „некаква трава која расте по пољу“ — *ледѣња̋к* „некаква трава која има жут цвет и округао лист, а корен као зрно кукуруза“ — *вишња̋к* (у Срему) грах вишњица, који се онамо зове и шећерац — исп. још *пасѣрња̋к* *Pastinake* које је туђег порекла, па је ушло у ову групу по наставку.

γ) За називе животиња:

зџја̋к (у Ц. Г.) говноваљ (исп. *зунза̋к* у Подг. исто) — *бумба̋к* = *бумбар* *die Hummel, apis terrestris* — *жућја̋к* *Dantes, lamina lusaria* — *лиња̋к* *die Schleiche, cyprinus tinca*.

Са наставком *(њ)ја̋к* или *ња̋к*:

кукуружња̋к „крмак који је ухрањен кукурузима (за разлику од жировњака)“ — *жирѣвња̋к* „крмак ухрањен жиром“ — *гѣдишња̋к* н. п. назимац, *Jährling, ein Jahr alt (vom Vieh)* — *мишња̋к* (у Срему) „коњ или во који се добро држи (као да се миши)“ — *пѣшкѣња̋к* „тј. во, von den 6 bis 8 Pflugochsen die zwei hintersten (под колима)“ — *рудња̋к* „код кола где се четири коња хватају, два се стражња зову *рудњаци*, die Deichselferde“ — *сѣрѣжња̋к* „во који остраг вуче“, исп. још *биња̋к* *Reisroß* туђег порекла, али је такође ушло у ову категорију.

Бравѣња̋к *Krammetsvogel* — *дѣждевња̋к* *Salamander (Feuer Salamander)* — *бѣрња̋к* = дуждевња̋к — *пѣлѣвња̋к* = „полута̋к“, „зец млад.“

б) За називе ђубрета:

мѣчја̋к *Katzendreck, Koth* — *мишја̋к* *Mäusekoth* — *пѣсја̋к* *Hundsreck*.

в) За називе зуба:

жѣребѣња̋к, тј. зуб *Füllenzahn* — *пѣсја̋к* *Augenzahn*; са наст. *(њ)ја̋к*: *кушња̋к* (кутња̋к) *Stockzahn* — *ѣчња̋к* тј. зуб *Augenzahn*.

Мислим да за ова образовања нарочита тумачења нису потребна.

б) Овај се наставак даље употребљава појединачно за најразличније предмете, али без већег ширења. За лица — ређе, и тада у пејоративном или сличном значењу (*дѣѣја̋к* у

Војв. по варошима ein dummer Kerl, Dummkopf, *ђавоља̋к* „ђаче *ђавоља̋че*“, исп. *сошдо̋ња̋к* ein rechter Satan — scherzhaft; можда у овим образовањима имамо проширени наставак *а̋к* из *деч̋а̋к*, о којем је говорено у т. 7.). Дакле, за лица извесне врсте имамо готове категорије у којима је наст. *а̋к* каткада продуктиван, али за ствари, сем онога што је изнесено напред, има доста примера и са сасвим усамљеним значењем. То значи да општи процес грађења од основа именичних и придевских (глаголских у ретким, појединачним случајевима) предмета најразличнијег значења (опште поименичавање) још живи.

Трђ̋ја̋к „(у Срему) у лончарској трговини лонац у који иду три лонца мања, кад се они помећу један у други“ — *кр̋ж̋ја̋к* Art gemeinen Rauchtabaks (исп. са тим наше *кр̋ца* у истом значењу) — *кисџ̋ља̋к* (у Босни) кисела вода — *к̋и̋ја̋к* der Knüttel, fustis — *ѡ̋ра̋ња̋к* (у Слав.) пратљача — *ѡ̋др̋ба̋к* (у Хрв.) вунена шарена торба коју људи носе о врату — *ӳљен̋а̋к* „пита која се у Кастелима од зеља прави на Бадњи дан вечер и уљем помаже“ — *кр̋ме̋ћа̋ци* (scherzhaft) опавци крмеће коже — *ков̋р̋ља̋к* „(у Петрову Пољу) као гужва од црвена и црна што жене носе на глави, а преко тога округу (јашмак-бошчу)“ — *ѡ̋еч̋а̋к* (у Ц. Г.) печеница — *ог̋р̋ља̋к* Halsband (des Hundes, Kalbes) — *бр̋з̋а̋к* (у Ресави) брзица: „Раскречио се као рак на брзаку“ — *ѡ̋елџ̋ња̋к* der Ranzen (ваљада од телеће коже првобитно).

Са наставком (њ)а̋к:

абџ̋ња̋к капа од абе — *сџ̋ме̋ња̋к* das Stück zum Samen (von weiblichen Pflanzen), semen — *ма̋ѡ̋и̋чи̋ња̋к* die Zelle der Bienenkönigin — *ко̋ѡ̋и̋ѡ̋и̋ња̋к* (у Прим.) Art Seemuschel — *ведр̋е̋ња̋к* (у Ц. Г.) „чист лед на коме одозго нема снега или чега другог“ — *ро̋ж̋ња̋к* прст (највише мали) „што се њим рожи, тј. удара у последњу рупицу на карабљама гадљарским“ — *ӳскр̋ш̋ња̋к* (у Ц. Г.) „јаје (обојено или шарено) које се о *Ускрсу* коме даје“ — *цр̋ве̋ња̋к* rother Wein — *ѡ̋учџ̋е̋ња̋к* „(у Хрв.) сир који се туче у качици и оставља се за зиму“ — *ма̋ѡ̋ор̋ња̋к* „стара вода од које се одведе јаз“.

Навешћу овде и једну реч у којој наставак *ња̋к* замењује који други наставак који је у њој сасвим обичан по другим крајевима: *ви̋ѡ̋и̋ња̋к* (у Боци) = витао = *на̋ви̋ѡ̋и̋ња̋к*

β) затим целе групе предмета са значењем извесног оруђа или направе, макар служили и као украс:

ушњаџи (у Срему) = обоци — *наочњаџи* (на оглаву) Augenblende — *медѣњаџ* прстен — *наџришњаџ* (у Лици) напрстак.

бѣчњаџ (у Ц. Г.) Flaschenfutter, thesa ampularum — *ѣжичњаџ* (у Црмн.) где стоје ожице, Löffelblech

ѣѣњаџ (у Хрв.) Ofenkachel, testa fornacalis

рѣњаџ eine Art Getreidemass, modii genus — *руѣњаџ* (у Бачкој) „житна мера које две иду у мерицу, а мерице три у пештански меров; рупњаком се вади жито из рупе“ — *ѣолѣвњаџ* житна мера (исп. у т. 4 речи за обележавање мере).

свѣѣњаџ [свѣѣњаџ код Бука] Leuchter

ѣѣторњаџ, тј. обруч „der Reif an den уторе“

ѣјѣвњаџ 1) (у Боци), чунак, 2) (у Хрв. у кршѣ.) летњаџ (чекрк) — *лѣѣњаџ* (у Хрв.) Haspel, rhombus

ѣѣличњаџ „сврдао што се на јармовима врте рупе за палице“ — *јѣрмењаџ* тј. сврдао, Jochbohrer — *ѣѣвињаџ* „сврдао што се врте рупе за чивије (код кола волујских)“ — *лѣѣѣѣвичњаџ* „сврдао којим се врти кад се граде ластавице на главчини“

ѣѣѣѣѣњаџ Indigtopf, olla coquendo indico — *руѣвњаџ* (у Хрв.) сепет — *гвоздѣвњаџ* котао од гвожђа — *мѣѣчњаџ* Mehlkasten in der Mühle — *ѣѣруѣжњаџ* „кабао у који се овце на струзи музу“ — *крѣшњаџ* „велики лонац у коме се кува јело о крсноме имену“ — *маслѣвњаџ* „тј. лонац или ђуп, der Schmalztopf“

гвоздѣвњаџ гвозден буздован — *ѣѣбрењаџ* Zoberstange, pertica portando labro — *ледѣвњаџ* „као гвоздена гужва што се носи на нози да се по леду не клиза, Art Eisschuh“

мѣѣѣѣшњаџ = ковртач „онај колутити (од гвожђа или пиринча) што се њиме листови секу, österr. Krapfenradl“

ѣѣмњаџ (-љаџ) Rauchfang

кѣреѣвњаџ нешто око воденице

ѣѣѣѣшњаџ (у Срему) „онај заглавак у плуга што се њим цртало одозго заглављује“

сѣѣвњаџ (у Даљу) „некаква мрежа на дрвету“

смѣѣшњаџ (у Србији) „каже се у шали за чун (јер је човек у њему на великој води близу смрти)“

ѣѣѣшњаџ (у Хрв.) „дрво од кога се лучка *ѣѣѣѣ*“ —

Нема никакве сумње да би овај наставак многобројношћу својих образовања и прелаза значења, могао пружити корисну грађу нашој технолошкој терминологији.

✱

Ја се нисам хтео задржавати на објашњавању појединачних примера које наводим, јер се бојим да се ово излагање и овако није и сувише одужило; али се надам да ће читаоци објашњења помињата на различним местима, а нарочито у уводном делу, умети и сами применити где треба.

А. Б.

НАПОРЕДНА УПОТРЕБА ЗАМЕНИЦЕ КОЈИ И ОДНОСНИХ СВЕЗИЦА: ДА, ГДЕ, КАКО, ТЕ И ШТО

Познато је да различни облици извесних речи, а тако и више појединих речи, често врше исту службу у језику. Али као да није још довољно јасно — није бар у свим тим случајевима — како је дошло до тога да, рецимо, две или више посве различних речи могу имати једну службу у реченици. Тако се обично каже да један облик или једна реч замењују други облик или другу реч, или да овај облик и ова реч стоје место неког другог облика или друге речи. Да би се тачно утврдило да ли ту имамо међусобну замену речи и облика, употребу једних речи и облика место других или нешто треће — мора се сваки од таквих случајева одвојено посматрати, у вези са осталим облицима речи и реченица које се са овима заједно употребљавају. И само тако неће бити тешко доказати да је овде најчешће по среди већи број начина којима се изражавају исте језичке функције, а не неко међусобно замењивање већег броја речи и облика. Међу најинтересантније овакве случајеве спада несумњиво и већи број начина везивања односних реченица за реченицу од које зависе.

Односне реченице везују се за своју главну најобичније односним заменицама. А могу се сем тога, као и све остале споредне реченице, везивати и неколиким свезицама, које зато и ваља звати односним (релативним) свезицама, ма и не био овај назив тако уобичајен у нашој граматичкој терминологији. Речи своје називе обично добивају према значењу које имају, а значење опет речима даје њихова служба у језику. Отуда је термин *односне*, за ове свезице кад везују односне реченице, и потребан и оправдан, колико и за заменице у тој служби. А прихватањем овога термина прихвата се и чињеница да неке свезице које, разуме се у друкчијој употреби, имају и друга значења служе још и за везивање односних реченица и да те свезице овде не врше службу ове или оне променљиве речи, већ службу свезица. И права је заблуда мислитити да је у реченицама као што су: *Жлеб, дрво ископано*

као кориџо те њим вода иде, — Видиџе ли оне несрећнице ђе оџрова својега ђевера, — Нисам видео ниједног како седи и чиџа, — Никога нема у родбини џвојој да му је џако име, — Лоџаџа што се њоме жиџо веје и сличним — све-зице џе, где (ђе), како, да, џџо замењују релативну заменицу који, зато што се у тим и таквим примерима зависне рече-нице за главну могу везивати и овом заменицом. (Испор: Жљеб, дрво ископано као корито којим вода иде, — Ви-дите ли оне несрећнице која отрова својега девера, — Нисам видео ни једног који седи и чита, — Нема никога у родбини твојој коме је тако име, — Лопата којом се жито веје). Томо Маретић (а према њему ваљда и остали писци практичних граматика) погрешно је дефинисао ову употребу наведених свезица кад је рекао *mjesto koji, koja, koje govore se i riječce gdje, da, te* (Gramatika i stilistika § 372 f, II Zagreb 1931). Овакву тврдњу не оправдавају ни Маретићеве примери које он одмах иза ње наводи. То ћемо већ лако доказати баш на истим његовим примерима.

У примеру: *Видиџе ли оне несрећнице ђе оџрова својега ђевера*, у зависној реченици субјекат је изостављен, а тај субјекат је *она, несрећница; где (ђе)* никако ту не може бити субјекат. Међутим, ако би ова иста зависна реченица за главну била везана заменицом *која*, субјекат би у њој био то *која*. И у свим осталим Маретићевим и њима сличним примерима уз односне свезице мора се подразумевати лична заменица 3-ћег лица, јер свезица сама за себе само везује зависну реченицу с главном, а ни једну другу функцију заменице оне не могу вршити. Ово је још лакше схватати кад служба у реченици изискује употребу неког зависног падежа релативне заменице *који*. Ако у овом случају споредне реченице везујемо не заменицом већ било којом односном свезицом, уз ту све-зицу мора стојати одговарајући падеж личне заменице 3-ћег лица. У примерима: *Никога нема у родбини џвојој да му (коме) је џако име, — Дрво ископано као кориџо те њим (којим) вода иде, — Осџан гвозден шиљак те се њим (којим се) волови гоне, — Порада од коноџаних конаца као врша те се у њу (у којој се)¹⁾ риба ваџа* и сл. Не свезице саме,

¹⁾ У заграде стављене облике заменице *који* унео сам у примере да се види у ком облику би била кад би зависна реченица с главном реченицом била везана том заменицом, а не свезицом.

већ заједно с личној заменицом 3-ћег лица врше службу односне заменице. Сем тога, поред казивања односа свезице у овим реченицама појачавају и посебна значења која те реченице у себи садрже. Односна заменица *који*, међутим, та значења не може имати, што ће рећи да се значења реченица везаних односним свезицама и односној заменицом увек не подударају потпуно. Уистини, значења оваквих зависних реченица, како ћемо ниже видети, могу бити у свему једнака, кад су за главну реченицу везана свезицама и кад се везују заменицом. Па ни у тим случајевима се не може рећи да свезице стоје место заменица или да их замењују, већ ту, онако како је то уочио и тачно формулисао проф. Белић у својој средњошколској граматици (књ. II, 2-го издање тач. 231, Београд 1934) имамо „различне начине исказивања истог (релативног) односа“.

А како је дошло до ове напоредне употребе релативне заменице и релативних свезица неће, мислим, бити тешко да се докаже. И друге врсте реченице, различне по значењу, чешће се везују за главну реченицу једном истом свезицом. Свакако зато што се значења садрже у самим реченицама, а свезица је само конкретан знак за појачавање везе, која опет и без ње постоји, јер из самог значења реченица проистиче. А уз ово, различна значења појединих реченица, такође је познато, међу собом се често додирују, као што се у осталом додирују и значења појединих реченичних делова који по нечему објашњавају оно што се реченицом казује. Иза глагола осећања, рецимо, долазе изричне реченице, али како се ти глаголи говоре каткад с извесним циљем или у себи садрже неку жељу, реченице иза њих нису само изричне, већ у исто време и намерне, односно жељне. У реченицама: *Зајрешио им је да не излазе из куће* и *Ми желимо да они усьеју у живошу*, — глаголи *зајрешии* (прва реченица) и *желеи* (друга) наговештавају да ће се нешто изрећи, а истовремено садрже у себи и циљ и жељу. Зависне реченице иза тих глагола су изричне, а уз то је прва још и намерна, а друга жељна (оптативна). У сложеној реченици: *Ми смо вас позвали и ви сте дошли*, обе просте реченице су с једне стране напоредне — стоје једна према другој у независном односу, а с друге стране оно што се казује тим реченицама стоји као узрок

према последици — друга је, дакле, последична, иако се обично држи да свезица *и* везује само саставне реченице. У примеру: *Послали смо ње су нам донели* додирују се неколика значења. Најпре, реченице у њему су независног односа, затим је прва реченица главна, а друга према њој зависно-последична и најзад, прва главна, а друга зависно-намерна. Карактеристичан је за ово и пример: *Пошто је прешла киша ми смо пошли на пош*, у којему је прва реченица и временска и узрочна. И кад хоће њом да се каже време не искључује се оно што је омогућило радњу главне реченице, што је било бар једним од узрока да се тој радњи приступи, па, дакако, и да се она изврши. Тако исто, ако се при изношењу горње мисли хтео казати изузетно узрок радње, ипак се при том не може сасвим искључити временски карактер зависне реченице. А јамачно је временска свезица *пошто* и постала узрочном зато што означава време које претходи времену радње главне реченице, јер свака узрочна радња опет претходи ономе што је њена последица. И да би одредили да ли је у овој сложеној споредна реченица претежно узрочна или временска — ми се овде никако не можемо помоћи свезицом *пошто*, већ једино смислом реченице и, при изговору, реченичним акцентом. Одавде је сасвим јасно да је свезица знак формалне природе. Оваква функција формалних веза на једној и додиривање значења на другој страни и доводи до напоредне употребе већег броја начина, на које се везују поједине врсте реченица, па је такав случај и са односним реченицама.

У сложеној реченици: *Има народа у којима нема човека да не зна читати и писати*, последња зависна реченица и последична је и односна. Ако се мисли нема човека *шаквог* (ова реч ту није изречена и не мора бити изречена, али се свакако подразумева) који није учен да би после тога знао читати и писати, па је и с формалне стране разумљиво што је реченица у којој је реч, као и највећи број последњих реченица, за претходну везана свезицом *да*. Тако исто, знање читања и писања је својство човека (управо свих људи једног народа) о коме се говори у горњој реченици. То својство припада речи човек и износи се једном односном реченицом, па би та реченица, као и друге односне атрибушке реченице,

за реч на коју се односи сасвим лепо могла бити везана заменицом *који*, уколико употребу свезице да није помогла, специјално у овом случају, једна формална околност (да се на врло блиском отстојању избегне понављање заменице *који*, јер се њом почиње претходна реченица). А ако није везана заменицом, не значи да више није односна, као што опет са *који* као везом не би посве изгубила карактер последичне реченице, само се мора признати, такав какрактер иза *који* много би теже било уочити. За *оштан* Вук Караџић каже да је то *гвоздени шиљак те се њим волови боду*. Ово објашњење је казао једном сложеном реченицом у којој је споредна и односна и намерна. Та споредна реченица казује својство једног оштрог шиљка које му даје његова употреба; споредна реченица се односи на *шиљак* — она је, дакле, односна. Али се та реченица не односи само на *шиљак* него и на *оштар*, и она поред својства оштрог шиљка објашњава и циљ ради којег је тај шиљак оштар; она је, према томе, намерна и свезица *ше* је овде сасвим разумљива.

На једном месту у Љубишиној приповеци *Крађа и пре-крађа звона* стоји ово: „Гледају пред собом пространо Лешкопоље гдје су га ошاپила села, торови и колибе; чују псе гдје око торина лају; — чују чељад гдје по гумнима жито вршу и веју, гдје једно друго дозивље и разговоре воде“. Све реченице које овде почињу свезицом *где* (гдје) казују својства онога што је именовано речима на које се те реченице односе; оне су односне, и сасвим лепо би се могле везати односном заменицом *који*, што не значи да је *где* овако како стоји ту употребљено место те заменице. Писац је хтео да каже како они о којима је реч гледају Љешкопоље *онде* где су га ошاپила села и торови, како чују, тј. како лавез паса и говор чељади долази *оданде* где пси лају и где чељад говоре. Показне прилоге *онде* и *оданде*, које овде ради објашњења уносимо, писац није употребио у главним реченицама. Али се ти прилози могу и морају тамо замислити; они су у пищевој свести свакако постојали и свезица *где* се на њих односи. Да је место *где* писац употребио заменицу *који*, смисао реченица не би био друкчији; и у том случају зависне реченице би остале истог типа, — овако су односне, а и са *који* би такве биле. Разлика је само у томе што је са *где* својство

које казује односна реченица само формално везано за место; са заменицом *који* својство садржано у зависној реченици односи се без икаквих ограничења на појам којему припада.

Узмимо још из једне критике проф. Б. Поповића реченицу: *Али је занимљиво чући писце и уметнике да чине за њај недосћајак прекоре критици*. Зависна реченица у сложеној ту је изрична; она казује шта је занимљиво чути и видети. Тога ради јој је и писац дао овај облик. Но, не може се казати да ова споредна реченица није и односна, јер зар она не садржи једно својство писца и уметника које се састоји у томе што чине прекоре критици. Зависна реченица казује ово својство и она се као таква односи на писце и уметнике, па би ту реченицу као односну било могуће везати за главну заменицом *који*. Испор.: *Али је занимљиво чући писце и уметнике који за њај недосћајак чине прекоре критици*. Тако исто се могло казати: *Занимљиво је чући писце и уметнике како чине (где чине, или кад чине) за њај недосћајак прекоре критици*, а да се главно значење споредне реченице не измени. Са свезом *како* и са свезом *где* реченица је и изрична и односна у исто време, јер изрични карактер њен зависи од глагола главне реченице; релативни од онога што она сама садржи, а садржи квалификацију речи на које се односи.

За главно значење и његово одређивање формална веза (а то су све наведене свезице) нема никаквог значаја. Зато се у практичном проучавању језика различне свезице и сматрају само као већи број начина за казивање истог односа међу реченицама. У детаљном испитивању и свестраном објашњењу синтаксичких појава утврђујемо у значењима нијансе које обележавају поједини од ових начина везивања. Тако за случај кад би у последњем примеру зависна реченица за главну била везана прилогом *како*, општија значења те речи била би односно и изрично, а посебно — начинско. Односни везник *где* уноси месну, а *кад* (ако би реченица њим била везана) временску нијансу. (Испор.: *Занимљиво је чути писце и уметнике онда кад чине прекоре критици*).

Има свакако у нашем језику примера у којима се ова посебна значења врло тешко осећају, или се ниуколико и не осећају. Ако се у реченици: *Гледај, браће, онога јунака те*

је на нас загон учинио и може осетити последична нијанса односне зависне реченице, у примеру: *Диже онај заклоп од златића те нацари бјеше* (и овај пример и претходни су из народних умотворина, а оба се налазе код Т. Маретића) поред релативног карактера споредне реченице, јамачно није могуће осетити ни најнезнатнију нијансу икаквог другог значења. Али, овакви примери су према онима другим доста малобројни и начин њихова везивања (појединим свезицама а не заменицом *који*) за речи на које се односе несумњиво се развио по угледу на случајеве у којима употребу свезица захтева неко посебно значење реченице. Томе су још, у песмама на пр., ишли на руку и метрички захтеви (у првом примеру од два последња употребом заменице *који* пореметио би се стални број слогова у стиху наших гусларских песама). А свакако је врло добро познато да у великом броју случајева односне реченице није могуће везивати ни једном од свезица о којима је досад било речи, иако су свезице само формални знаци за појачавање везе међу реченицама. Ово најречитије поткрепљује наше схватање да везивање релативних реченица појединим свезицама почива углавном на другим, посебним значењима која дотичне реченице, поред тога што су односне, у себи садрже.

Од свих досад наведених свезица у оваквој употреби издваја се *што*. Прво по томе што је ова реч и својим особинама и својом службом у језику много сроднија заменици *који*, што је управо ово још увек заменица, само, држим, није у служби о каквој се говори у овоме чланку. Затим, њена се напоредна употреба са заменицом *који* не може објаснити на исти начин на који смо објашњавали употребу осталих свезица у релативним реченицама. И да би разјаснили употребу речи *што* у оваквим случајевима, а то смо овде и хтели — опет морамо поћи од њеног основног значења.

Заменица *што*, као упитна, не тиче се само једине и средњег рода, како би се то по њеном облику закључило, већ било чега само што је непознато, па отуда и немогућно, ни по роду ни по броју. Јасно је, дакле, да се и у односној служби може тичати ма којег појма без разлике броја и рода, наравно ако тај појам није довољно познат. Кад знамо да се односне реченице и употребљавају зато да ближе одреде нешто што још није потпуно познато, што је, према томе,

бар унеколико непознато, — онда ће нам бити разумљиво да *што* може поред заменице *који* (*која, које*) бити употребљено у односној служби, свеједно којег ће рода или броја бити реч на коју се односи. С друге стране, самим тим што се ова реч у непромењеном свом облику односи на облике сва три рода и једнине и множине она престаје бити променљива реч, није више заменица; губи њену службу, а задржава само службу свезице. Као и у реченицама с другим свезицама, број и род речи на коју се зависна реченица односи означава углавном предикат, цео им онај део његов који разликује род, како се то лепо види из примера: *Човек што је био код мене, — Подај оним људима што штоје на пољу, — Ваља проучиши песме, живош и обичаје нашега народа што се с правом могу смашраши као јавни израз народног духа, — да ли си улазио у ону кућу што је на крају села? — Удари испред дућана она була што му је погачу дала, — Доведише оно момче млади што је нама босшан погазило* итд. (Већ се разуме да у свим овим и оваквим примерима однос између главне и споредне реченице може врло лепо бити казан заменицом *који* у облику одговарајућег рода и броја).

Ако служба речи које се релативно *што* тиче у споредној реченици захтева неки зависни падеж, слободан или с предлогом, и уз *што* се као уз остале свезице мора употребити тај облик од личне заменице 3-ћег лица. Ово нам потврђују примери: *Човек што су му коња украли, — То није онај језик што сад њим у цркви појемо, — Давно су оишлили другови што смо с њима доиштовали, — Ошсекли су му руку што је у њу био рањен, — Није то више оно село што си ти у њему младоси провео* и сл. У овом случају тек јасно се види да *што*, колико ни друге релативне свезице, не може имати својства променљивих речи па ни вршити службу њихову. Ту службу преузима лична заменица 3-ћег лица, а *што*, како је већ напред речено, има службу свезице.

Маретић истина у већ навођеном § 472, тач. с) своје велике граматике наводи примере у којима „*iza što* може се akuzativ i instrumental zamenice trećega lica izostaviti“. Поводом овога ваља рећи да су примери без облика акузатива личне заменице у језику и доста чести и врло обични, док су при-

мери без облика инструментала знатно ређи, а и кад се употребе, помањкање инструментала у њима се јаче осећа. Уосталом, и сам Маретић говори о *изостављању* облика личне заменице, а таквог изостављања јамачно може бити и уз друге свезице (Испор.: *Јеси ли прочишћао ону књигу те сам ти кућио?* — *Лопаша те се жишћо веје*). И у овом погледу нема никакве разлике између *шћо* и осталих односних свезица. А разлика је међу њима једино у томе што друге свезице најчешће обележавају и нијансу неких посебних значења: намере, последице, места и сличног, док *шћо* означава искључиво релативност. Тако исто, рекли смо да се другим релативним свезицама не могу везивати све зависне релативне реченице, а свезица *шћо*, сама или заједно с обликом личне заменице 3-ћег лица, може се свагда употребљавати у служби објашњавања везе између односних и њихових главних реченица, — свуда где се у тој служби употребљава односна заменица *који*.

М. Стевановић

О ЕНКЛИТИЦИ „ЈЕ“ И ЊЕНОМ НАМЕШТАЊУ

Говорећи о енклитикама, Бернекер је (E. Berneker, Die Wortfolge in den slav. Sprachen, Berlin 1900) примио као основно правило Делбрикову тврдњу да „енклитичке речи иду што је могуће више према почетку реченице“. (Delbrück, Synt. Forschungen 3, 47) и наставља: „разлог овој појави је јасан. Енклитика је привучена као од магнета од највише наглашене речи, а то је прва у реченици“ (Е. Бернекер, н. д. 60). То је тачно. Врло често је енклитика одвојена од дела реченице уз који је синтаксички везана и помакнута према почетку реченице. Искуство које смо добили посматрајући развој енклитика учи нас да су скраћени облици глагола „бити“ и „хтети“ постајали енклитике када су изгубили свој самосталан положај и били помакнути пред друге енклитике. Али то није све. О том како се постављају енклитике међу другим речима у реченици и какав је ред енклитика када се нађу више њих једна уз другу — за то правила нема, или, ако га има, не може да обухвати све енклитике. Енкли-

тике унутар реченице могу да мењају, место и тиме не нарушавају правилан поређај речи; однос енклитика према речма је слободан. Тако није са редом енклитика. Међусобни поређај енклитика изграђивао се током развитка језика. Положај њихов је последица њиховог развитка.

По Бернекеру глаголска енклитика „је“ стоји после заменичке, насупрот другим глаг. енклитикама. Бернекер то налази у бугарском, српском и словеначком (в. н. д. 93). Треба овде рећи, да један део граматичара сматра да 3 л. презента глагола „бити“ није енклитика, јер сматрају да је „је“ напоредан облик уз „јест“ и „јесте.“ Сам Бернекер о овом зна доста да каже. Поставивши питање, зашто се у јужно-словенским језицима ставља „је“ после заменичке енклитике, одговара: „Ово изгледа да се догодило пошто је „је“ постало касније енклитичко него остали енклитички облици и себи сачувало извесну самосталност која није учинила да буде потребно наслањање. И, колико видим, може се примити да се покраћивање „јесмь“ у „сам“ раније догодило, него од „јесть“ у „је“ (с. 93). Таквих појава има у словенским језицима повише. С таквим мишљењем слаже се Вондрак који енкл. „је“ назива „млађим слојем енклитике“ (W. Vondrák, Vergleichende Slav. Grammatik 1924, 571.)

Овде желимо да у кратком прегледу изнесемо како је било раније стање у постављању енклитика када су се нашле једна поред друге две или више енклитика. Нарочиту ћемо пажњу обратити на глаг. облик „је“ и, на крају, изнећемо данашње стање писања „је“ према заменичкој енклитици „се“.

Материјал који нам пружају српскохрватски споменици допушта нам да слободније и јасније гледамо на односе који су владали код намештања енклитика као и њихово настајање. Из примера које наводимо види се да се замен. енклитика „се“ поставља испред скраћеног презета „бити;“ (примере за прво лице нисмо нашли): „...захваљамо господину богу и величеству ти коі се си нами своимь слугами попечалил“... (Пуцић, Споменици срѣпски Б., 1858, 35 из год. 1401); „И на тих ричах се је обљубила вса опћина которска, гришка и белградска (Šurmin, Hrvat. listine 79 из год. 1323); (за прво лице множ. нема примера)“ а ви се сте обекали и рекъли“... (F. Miklošić, Monumenta Serbica, Беч 1858 из год.

1238); „како ти се сѣ ти болнаре послѣ наши клели“ (Monumenta Serb. 23, из год. 1231—1240). Такав однос међу енклитикама влада стално до друге половине XVI века када сретамо час поменути намештања, час данашње. Чак у истој реченици:... и ко(и) се је дѣбровчанинъ забаштиниѣ 8 Новом Брѣдѣ... и не сѣ се забаштинили (Monumenta Serb. 206 из год. 1387). Ипак се ово стање не мења брзо. Пуцићеви Споменици из год. 1345—1423 показују да се чешће употребљује „су се“ уместо „се су“. Све више имамо употребу само „сте се“ уместо „се сте“, и тако је нарочито у XV в. Тада налазимо само „смо се“: „и да смо се одрекли бога“ (Monumenta Serb. 287, из год. 1419). Ипак видимо да се још добро чува скраћени облик 3 л. једине и множине глагола *бити* иза заменице. У XVI веку наставља се процес намештања глаголских енклитика испред заменичких. У најстаријем књижевном споменику ћирилском, Либру од мнозијех разлога (М. Решетар, Либро од мнозијех разлога, СКА, Б. 1926) имамо: „када си се ти намерио на ме“ (с. 54) (тако увек); „како си се подаржао“ (с. 101); „да су се све учиниле“ (с. 176). Чак имамо намештање „јест“ испред „се“: сиа божи звиезда западѣ јест се ѣказала (с. 93) „и сарце 8 тиелѣ јест се просиело (с. 142), али и обратно: „ѣнес ѣдіелило се јест за несриѣѣ...“ (с. 142). Примери са „се је“ су редовни.

У чакавским споменицима стоји „се је“, ако није нарочито наглашена потврдност: „и на тих ричах нарочито се је обљубила вса опћина которска, гриша и белградска (Šurmin, Hrv. listin 79 из год. 1323) итд.

Као што се види из споменика, до XVI в. однос између заменичке енклитике „се“ и скраћеног презент глагола „бити“ кретао се у смеру пребацивања глагол. енклитика пред заменичку. Од свега дотадањег намештања остало је само у 3 л. ј. „се је“. Тако је у штокавским, тако је и у чакавским споменицима од друге половине XVI века.

Настаје питање због чега је створен овакав однос. — Док је стављање заменичких енклитика испред презент скраћеног глагола „бити“ показивало однос који је владао од почетка наших писаних споменика (а ваљда и у XII веку), дотле од XV века имамо глаголску енклиту испред „се“, осем 3 л. једине. „Јест“ и „је“ у првом свом облику пока-

зују се као наглашени облици. Најбољу потврду за то пружају чакавски споменици. Врло су чести случајеви где „је“ долази на почетку реченице: „Је се облигала“... (Šurmin, Hrv. listine, Башка, 1414, 1426, 1426, 1432, с. 112, 115, 123); „И је се облигал поп Матиј, више речени, за се и за своих осталих брашћину свете Марије“ (Šurmin, н. д. 322) итд. Када се пом. глагол. истиче у средини реченице, онда ће се узети пунији облик: „А те змутње, ке ви јесте облековала (сплеткарила), покле се јесте вашег правег гдна одвргли и њега на постеље заклали...“ (Šurmin н. д. Истра, 108 из год. 1275). Поред тога, у множини примера имамо у почетку „јест“ поред „је“. Оба ова облика мењају се према томе да ли следи „се“ или не следи. „Је“ се неће употребити, ако не следи „се“: „Јест змирил судац Шимко мерним сежњем тије...“ (Šurmin, н. д., Крк, 257, из год. 1480). — Може се узети као потпуно поуздано, да је показана употреба довољан доказ да се „је“ није осећало као енклитика у наведеним чакавским споменицама и да се оно измеђује са „јест“ и „јесте“ према важности положаја у реченици и из тежње да се истакне потврдност. Што се у почетку испред „се“ употребљује „је“ биће узроком гласовни разлози (јест се > јес се > је се). Као коначан резултат тога стања могло се доbitи да је до најновијег времена задржало „је“ према енклитици „се“ свој положај зато што има можда неенклитичко значење. Она је само изгубила место на почетку реченице.

Остале заменичке енклитике имају до XVI века сличан положај према глагол. енклитикама, јер увек имамо: „...“ и да м8 је с8првница мати божиа“... (Monumenta Serb. 195, из год. 1380); „тако ни га је почтено принеслѣ“ (Monumenta Serb. 483, из год. 1444—60); „ни ми сте казали“ (Mon. Serb. 175, из год. 1356—67); „како ми га сте 8дали попу Ратк8“ (Mon. Serbica, 483, из год. 1444—60); „што ми с8 их властелѣ обетовали“ (Mon. Serbica, 41, 1253); „с чимѣ га с8 имали ини вси с8д прѣжде“ (Mon. Serbica 156 из год. 1357); „да им се плакна како имѣ с8 и прѣво плакнали почтено“... (Пуцић, н. д. 35, из г. 1401); овамо послали ме су за поклисара“... (М. Решетар, Либро 97); „да те с8 учили стариесином“ (Решетар, Либро 176); „како ю с8му бискоупа давали“ (Mon. Serbica 98, из год. 1330). — Од

ових односа до данас се само „је“ задржало на месту које је и раније имало, потврђујући тиме своје посебне особине међу скраћеним облицима презента глагола „бити.“

Можемо поменути — иако то не стоји у тесној вези с нашим излагањем — да је у футуру глагола глаг. енклитика од „хтети“ првобитно стајала иза заменичке енклитике: „бит-се-ће толико твардо“ (Решетар, Либро 9); „без и једнога реканиа чинит их-ће“ (с. 71). „То је било онда када су после стварања енклитике глаг. „хтети“ скраћени облици још задржали своје место: „све птице скупит — се хоће“ (Решетар, Либро 73) — било је непосредно пре тога. Уз негацију се најпре тај однос нарушавао: „не хоће се“ (Решетар, Либро, 90) па је онда даље ишао: „вратити ли-ћеш се ти г бог8“ (Решетар, Либро 91).

Питање о том да ли је „је“ енклитика или није, није решено тиме што смо као несумњиво утврдили да оно није у прошлости била енклитика. Данас „је“ не стоји ни у чакавском, ни у кајкавском, нити у словенском језику на почетку реченице; на почетку реченице не стоји ни у штокавском дијалекту (осем у једном остатку, у упитном: „Је ли...“). — Када је Маретић у својој граматичи (F. Maretič, Gramatika i stilistika itd., Z. 1899, 435). рекао да не ваља рећи: „дужник не могавши платити је постао роб“ — онда је могао видети да не би било добро узети нити облик са „јесте“ (ако се нарочито не истиче оно *послао*). Данас можемо само да констатујемо да су се изгубила сва својства „је“ као пуног облика и да је као доказ његовог одвојеног живота од других глагол. енклитика остао особито *положај* који је заузео, тј. да стоји иза свих енклитика. Можда у данашњем осећању није потпуно утрнула неенклитична улога „је“. Ми се можемо да осведочимо да се овај облик глаг. „бити“ може да употреби у почетку једне овакве реченице. Док се не може рећи: „људи, који раде око напретка народа свога, су достојни похвале“, може се рећи када се особито истиче реч иза „је“: „човек који ради..., је достојан похвале.“ Такве конструкције често срећамо у говору. Ништа нас не треба да буну то што „је“ није наглашено. Зар реченица почиње увек са наглашеном речи? — Ипак не можемо ово узети као довољно те да кажемо да „је“ по својим својствима није

енклитика. — Мислимо да „је“ *јесте* енклитика. По својој функцији „је“ јесте енклитика, само се њен положај разликује од осталих положаја скраћеног презента глаг. „бити“ тиме што „је“ стоји махом иза свих других енклитика.

Прегледајући данашње писање повратне заменице код повратних глаг. у 3 л. ј. перфекта желели смо да добијемо што потпунију слику писања „је“ према „се“ код наших писаца. Зато је пажња обраћена на све наше крајеве и већину наших писаца који добро познају језик. Писци из Србије, особито из Шумадије, понешто из Војводине имају скоро увек „је се“. Тако Глишић, Лазаревић, Домановић, Ранковић, Ј. Скерлић, Атанацковић, Црњански, Кашанин. Ј. Веселиновић ће једном (судећи по првој књизи Целокупних дела) рећи „се је“, иначе и он има „је се“, одн. „се“. М. Шапчанин нема „је се“ сигурно због тога што није био по васпитању у сфери где се говорило „је се“, тј. у Шумадији и Мачви. И Вој. Илић пева у свом Дон Хуану: „Све се је живо изменило редом“. — Сви остали писци имају „се је“. Њима припада и Вук (као и филолози Решетар и Маретић који заступа „се је“ не износећи разлога, али, колико знамо, суди према чињеници да је овај облик најраспрострањенији. Писци из Босне и Херцеговине имају „се је“ као А. Шантић и С. Ћоровић, Ј. Дучић има једном „се је“: „Међутим, баш у ово последње време изградио се је један нарочити тип енглеског човека...“ (Сабр. дела V, 89). Тако пишу сви из Далмације, Црне Горе, Хрватске, Славоније старији (в. Maretić, Jezik slavonskih pisaca) и новији: Водопић, Ћипико, Матавуљ, Миљанов, Љубиша; Вебер, Кумичић, Ковачић, Томић, Шеноа, Боговић, Прерадовић, Вукелић, и др. Једини М. Павлиновић, чији се језик често истиче као ретко добар међу хрватским писцима, има само „се“. Углавном, сви јекавци имају „се је“ док „је се“ и само „се“ имају екавци. — Извесни писци из источних крајева имају често по неки пример са „се је“. Особито у својим почетним радовима док у осталом делу рада имају само „се.“ Тако Ранковић има свега једном „се је“ у почетку једне приповетке: „Верује да се је помолио Богу“ (Целок. дела III, 3). Веселиновић има у почетку једне приповетке: „Знам сваког када се је родио“ (Кумовска клетва). Тако и Лазаревић у Швабици (из г. 1874—5) има једнаки број примера са „је се“

и са „се“. У приповеткама које падају у средину његовог стварања, као у Школској Икони, У добри час..., На бунару и неким другим имамо само „се“. Кочић има свега једном, опет на почетку једне приповетке, „се је“: „Јесен се је подавно одомаћила“ (Целок. дела I, 81). — Лично моје посматрање говора, једног у западним крајевима и једног у североисточној Србији, уверава ме да постоји само два начина: „је се“ и „се“. Материјал који смо овде изнели даје нам право да ово констатујемо. Што некад у почетним радовима налазимо случајеве са „се је“, то није без узрока. У почетку рада једног писца и на почетку једног састава борба је за изразом разумљива. Стил је несигуран и у изграђивању. За то писци хоће *ревно* да пишу. Слично овоме ђаци у саставима пишу увек „се је“ или „је се“.

Пре него што бацимо коначан поглед на писање „је“, да видимо који је најоправданији облик. — У правописном речнику Д. Костића „Није-него“ (Београд 1922) стоји да „није ,он је се смејао‘-него: ,он се (је) смејао‘. Н. З. Најбоље: ,он се смејао‘ (с. 33).“ Истина је да се пишу сва три начина, али је питање које је најоправданије. Видели смо да највећи део књижевника и филолога пише „се је“ па би, према томе, по познатом Вуковом правилу, требао да буде правилан овај облик. У нар. песми најчешће срећамо „се је“, а врло ретко „је се“ (в. Maretić, Gramatika 436—71). — Да ли г. Костић има право? — Кад г. Костић одређује „он се смејао“ као најбоље, он тиме само констатује смер писања за којим иде један део писаца. Он можда сам осећа да није стварни *изговор* „се је.“ Треба поред тога истаћи да је врло тешко осетити разлику која настаје у говору између изговореног „се је“ и „се.“ Оно се у говору обично испушта. Јер „се је“ више је манир писања него стварни изговор. Испитивачи говора могу се у том уверити (упор. у раду А. Белића, Дијалекти и источне и јужне Србије, Б. 1905 с. 630, 635), јер у великом броју случајева видећемо да се говори само „се“.

Постављање „се је“ које се врши у западним крајевима није остало без деловања на друга намештања облика „је“. — Код неких писаца из западних крајева место: „прођи је се“ — пишу: „прођи се је“ (в. Maretić, Gramatika 436). Код неких писаца, такођер из тих крајева, као код Кочића, Љу-

бише, а биће и код других, налазимо да се глаг. део предиката („спона“) наместио на сличан начин. Тако Кочић има: „Како се угодно и пријатно одмарати иза голицавог и сладосног умора на милој, мушкој руци...“ (Целок. дела, I, 141/2), Љубиша: „У крви сте... па вам се је лакше чувати и учувати (Целок. дела, I, 262). „По попа ми се је исповедати и ове муке проћи“ (I, 138). Као што се види, овде иду „се“ и „је“ уз разне реченичне функције па држимо да се тако не би казало у говору, нити је уопште правилно. Ту је очито преметање које ствара малу забуну, јер је природно да „се“ дође ближе своме глаголу, а „је“ уз именски део.

Из свега видимо да је писање „се је“ етимолошко, али оно се данас изгубило у говору. Данас се изгубила свака оправданост писања „се је“. Насупрот томе, писање „је се“ означава изједначење 3 л. през. глаг. „бити“ са осталим скраћеним облицима презента. Та се појава извршила у новије време и није без разлога што се јавила у овом делу штокавског дијалекта који обилује новим цртама. Узети: „он се смејао“ значи ићи путем којим је ишло развијање перфекта у чешком: наступило би губљење помоћног глагола „бити“. Узимањем „он је се смејао“ погодили би смер којим иде сам језик и тиме скинули с врата да вештачки стварамо и уређујемо односе у језику. Поред тога, „он је се смејао“ и „он се смејао“ јасно би одређивали два синтаксичка начина, јер би се један употребљавао у индикативу, а други у релативу.¹⁾

Свештозар Георгијевић,
супл. гимн.

МЕСЕЦ ЧЕРЕШНАР

I

„Кањжилер“ Нинец носио је у Дубровник писмо свога господара Ђурђа Кастриоте Скендербега. У писму је Ђурађ извештавао Дубровчане, да је добио вест да турски цар иде на њега. Нинец ће им казати његове усмене поруке, а они нека му потпуно верују.

¹⁾ У синтаксичком релативу, тј. када се употребљава неправи перфекат, можемо имати заиста *се* без *је*; али у индикативу место *се је* имамо *се* које показује да је у њему сажето *се је*.

Уредништво.

На писму је био печат с двоглавим орлом и с латинским натписом (*А. Ивић*, Стари српски печати и грбови, 1910, 36 и отисак бр. 57 на табл. IX; упор. *A. Solovjev*, Les emblèmes héraldiques de Byzance et les Slaves, Seminarium Kondakovianum VII, 1935, 153—154).

Нинец је још трипут био у Дубровнику. Ђурађ га је слао да узима новац из његове оставе (в. писма од 13 јуна 1458 и од 2 априла и 13 јуна 1459 год. — *Љуб. Стојановић*, Старе српске повеље и писма 1, 2, 1934, 215—216 бр. 795 — 797). Тим поводом се помиње и Нинчево презиме: Вукосалић. Није му више титула „кањжилер“ већ дијак (упор. *Сћ. Сћанојевић*, Студије о српској дипломатици, Глас 106, 1923, 95). Дубровчани га називају „canzellier Ninaz“ (на полеђини писма од 2 априла и 13 јуна 1459 год. — *Fr. Miklosich*, Monumenta Serbica, 1858, 482, 482—483 бр. 385 и 386; *Љуб. Стојановић* не доноси те забелешке). Он сам пише своје име *Нинец*. То није штампарска погрешка код Љуб. Стојановића, јер се јавља двапут: први пут у писму од 13 јуна 1458 год. које је објављено само код Љуб. Стојановића, а други пут у писму од 13 јуна 1459 год. које је штампао и Миклошич. И код Миклошича стоји *Нинец* (стр. 482 бр. 386). У писму од 2 априла 1458 год., које Стојановић не доноси у целини, пише: Нинец (Miklosich, op. cit. 482 бр. 385).

II

Писмо које је „кањжилер“ Нинец однео у Дубровник писано је у Љешу „месеца черешњара 3. [=7] дњњ“. Година није назначена.

Први пут је објављено у Српским споменицима I (1840) 281 бр. 149, првој великој збирци наших повеља и писама, која носи име *Павла Карано-Тврђковића* (о њој в. *Сћ. Сћанојевић*, Историја српског народа у средњем веку I, 1937, 313—323). Ту се не казује који је то месец черешнар нити се уопшта одређује хронологија писма.

Миклошич је унео ово писмо у своја Monumenta Serbica (1858) 442 бр. 356. Он га овако датира: „circa 1450. 7. mensis segasorum“. Као што се види, име месеца само је преведено на латински, али није објашњено.

Ђ. Даничић у Рјечнику из књижевних старина српских III (1864) 462 наводи за черешнар један једини пример, и то из овога писма. И он само даје латински превод тога назива. У Рјечнику Југославенске академије I (1880 — 1882) 943—944 Даничић се такође позива на Скендербегово писмо. Сем латинског превода, он сада доноси и ово објашњење: „*mjesec u koji prispijevaju trešnje*“. Затим тумачи постанак речи: „*ro-stanjem od trešna, kojoj ostalo č pred r nepromijenjeno, te među oba glasa umetnuto e*“.

К. Хојф у своме познатом делу *Geschichte Griechenlands vom Beginn des Mittelalters bis auf unsere Zeit* ставља писмо у лето 1444 год. Ни он не одређује који је то месец черешнар, већ га само преводи на немачки језик (мени је при руци то његово дело у посебном издању из Енциклопедије Ерша и Грубера: *Griechenland VII*, 1870, 123 и нап. 42).

Н. Вулић у књизи о Ђурђу Кастриотићу Скендербегу (1893) 165 узима да је черешнар месец *мај*. У напомени испод текста Вулић пише ово: „У Даничићеву речнику из књижевних старина има ова реч „черешњар“ и то баш из овога документа, али јој Даничић без сумње неје знао значење. Ми смо нашли у једном македонском календару, да се у Македонији још и данас *мај* тако зове. Голуб за 91“. По Вулићу, писмо је из 1450 год.

Календар Голуб који Вулић помиње излазио је у Цариграду. Још од прве године свога излажења (од 1890) Голуб је доносио народна имена појединих месеца, и то у календарском делу, поред њихових латинских имена (наравно у оном облику који они имају у нашем језику). За месец *мај* је заиста наведено да се зове черешнар.

Народни називи месеца из Голуба унети су и у календар *Вардар* за 1907 год. (то је друга година његовог излажења). Учињене су ове измене: октобар се у Голубу звао *Мишров*, а новембар *листопад*; у Вардару се октобар зове *листопад*, а новембар *студен*. Те су измене затим извршене и у самом Голубу (за 1908 год.). Вардар је стално доносио та народна имена месеца. 1923 год. она су замењена именима месеца која се употребљавају у западном делу нашег народа. Међутим већ идуће године, 1924, поново су узета имена из Голуба. Она су задржана све до 1935 год. Те се године дају имена

која су уобичајена на западу наше земље. Тако је остало све до данас.

Из чланка *М. В. Веселиновића* Народни називи месеца у Срба (Годишњица 26, 1907, 229—238) сазнајемо, откуд Голубу и Вардару назив черешнар за месец мај, као и сви остали називи за месеце. И у један и у други календар те је називе унео сам Веселиновић. Ево шта он о томе пише: „Не знам да ли су и где ови називи забележени раније, а ја сам их први пут прибележио у цариградском календару „Голубу“ за 1890 годину, и сада, када ове редове пишем унео сам их у београдски календар „Вардар“ за 1907 годину, ради сећања на старину очувану у народу, а не ради употребе“. Веселиновић објашњава и то зашто је за октобар ставио *листопад* место *мишров*, а за новембар *сшуден* место *листопад*: „...народ зове оно време *листопад* када лисје почне нагло да опада, а то је време октобар, а у новембру већ је хладно, те га народ и зове *сшуден*. Речи су *мишров* и *аранђел* млађе, јер су оне с новом Христовом вером ушле у обичај“. Назив *аранђел* за новембар Веселиновић даје у попису народних назива месеца, али га није уносио ни у Голуб ни у Вардар. У том попису каже за *мај* да се зове черешнар или прешнар. За све уопште називе Веселиновић бележи да су се „сачували... највише око Мораве, Вардара и Шара“, па додаје да се те „речи не чују све у једном месту, него неке у једном крају, а неке у другом“.

За месец черешнар из Скендербеговог писма *А. Ивић* (ор. cit. табл. IX) мисли да је *јуни*. Само писмо Ивић ставља у 1450 год.

К. Јиречек истиче да се „само у једној, српски писаној, повељи Скендер-бега назива... месец јуни народним именом *черешњар*“. „Али, ипак, — наставља Јиречек — у црквеним рукописима бележе се, кадшто, поред календарских, и народни називи за месеце, а они су још и данас прилично познати у народу“. У напомени испод текста Јиречек се за повељу позива на Миклошичева *Monumenta Serbica*; ту даје и Миклошичеву хронологију повеље (*Staat und Gesellschaft* III, 1914, 50 и нап. 6 = Историја Срба IV, 1923, 43 и нап. 3).

Миклошичеву хронологију усваја и *Сш. Сшанојевић* у

Студијама о српској дипломатици (Глас 106, 1923, 95). Станојевић за писмо не казује из кога је месеца.

На основу Скендербеговог писма *Драгиша Лайчевић* је закључивао, да је у Арбанији месец *јуни*, у коме трешње зру, називан черешнар. А кад је један месец добио назив по трешњама, онда се може доћи до закључка да су „у Арбанији биле у старини засађене многе трешње“ и да су оне биле „изврских одлика“ (у књизи: Воћке, воће и воћарство, 1921, 128—129; упор. и његову књигу: Наша стара пољска привреда, 1922, 94).

Скендербегово писмо је по трећи пут издао *Љуб. Стојановић* у својој збирци Старе српске повеље и писма I, 2 (1934) 214 бр. 794. И Стојановић задржава Миклошичеву хронологију. За черешнар мисли да је *мај*, али није сигуран (у загради стоји знак питања). Место 7 ставља 5 мај, (то је, уосталом, очевидна штампарска погрешка).

III

О именима месеца код Словена *Миклошич* је написао засебну расправу (Die slavischen Monatsnamen, посебни отисак из Denkschriften der Wiener Akademie, phil.-hist. Classe, XVII, 1867). Ту Миклошич бележи да се назив черешнар из Скендербегове повеље односи на месец *јуни* (стр. 3). Миклошичева расправа свакако је учинила да се *Јиречек* определи за јуни (он у своме делу наводи и Миклошича и Веселиновића). И *А. Ивић* се без сумње држао Миклошича.

Миклошич пише да се месец *јуни* у румунском језику назива *čireșerii*. Он се за то позива на један румунски календар из 1856 год. Тај се назив за *јуни* (*cireșar*) налази и у малом румунско-немачком речнику који је саставио *Gh. Pop* (Langenscheidts Taschenwörterbücher) I⁸, 101 s. v. *cireașa*. Унео га је и *J. T. Френциу* у свој Румунско-српски речник (1938) 104 s. v. *cireșar*.

Аромуни (Цинцари) месец *јуни* називају *čerasharlu*. Тако пише *M. G. Bojadschi*, Romanische, oder Macedonowlachische Sprachlehre (1813) 136, на кога се Миклошић и позива.

Миклошић бележи да у талијанском језику постоји реч *ciliegiaio*. Он зато ништа не наводи. Ту реч имају *N. Tommaseo* — *B. Bellini*, Dizionario della lingua italiana I, 2 (1865) 1429.

Они су је узели из збирке пословица коју је саставио *Giuseppe Giusti* (*Racolta di proverbi toscani*, 1853, 185). Ту се за *мај* каже да је *ciliegiaio*.

Fr. Diez, *Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen*, 1853, 669 (= II³, 1870, 354) упућује на неку неапољску хронику у стиховима, коју је објавио *L. A. Muratori*, *Antiquitates italicæ medii ævi* VI, 711. У тој се хроници *јуни* назива *jon cerasiario*. То је код Миклошича такође поменуто.

На другом месту у тој својој расправи (стр. 21) Миклошич исписује из *Хана* (*J. G. Hahn*), да се *јуни* месец код Арбанаса назива *korriku* (*Albanesische Studien* III, 48 s. v. *коррѣхов* — од *корр* жањем; упор. *ibid.* II, 111). За *мај* код Хана стоји да се каже *мајџи* (*ibid.* III, 66; упор. *ibid.* II, 111).

Арбанском називу *korriku* одговара српски назив *жетвар*, који је забележио *Веселиновић* у поменутом чланку у *Годишњици* 24, 231. *Веселиновић* је тај назив унео и у календаре *Голуб* и *Вардар*. По њему, жетвар је *јули* месец. *Јордан Иванов* пише да је на острву *Ахилу* у *Преспанском језеру* чуо назив *жетвар* за месец *јули* (*Български старини из Македонија*, 1931², 239).

G. Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanischen Sprache* (1891) 225 s. v. *keršî* бележи да је *tšeršûr* назив за месец *трешања* (*Kirschmonat*), а то значи *јуни* — *јули*. Тај његов податак потиче из речника који је саставио *Fr. Rossi*, *Vocabolario della lingua epirotica-italiana* (1875) 156 s. v. *ciersciur*, 178 s. v. *cišrciŕ* (од речи *ciersci*, *cersci* = *трешња*). *Rossi* и на једном и на другом месту изрично каже да је то месец *јуни*. О томе речнику видети шта пише *G. Meyer* у предговору VII—VIII.

По *Т. Смиљанићу*, код *Мијака* је *черешнар* месец *мај* (у раду: *Мијаци*, *Горна Река* и *Мавровско Поље*, *Насеља* 20, 1925, 61 нап. 2, 661). *Смиљанићево* мишљење наводи *А. Белић* у расправи о *Галичком дијалекту* (*Српски дијалектолошки зборник* VII, 1935, 113). Међутим, *Тух. Р. Ђорђевић* у чланку о *Народним именима месеца* (*Караџић* I, 1899, 77) бележи да „*Мијаци у Галичнику зову јуни месец черешњар* (трешњар)“. Ја сам се ових дана о месецу *черешнару* распитивао код неких печалбара из *Галичника*. Они су ми прво казали да је то месец *мај*, па су се после међу собом разговарали и сло-

жили да није мај већ *јуни*. Рекли су ми још да се јануар зове *коложег*, фебруар *сечко*, јули *жешвар*, а октобар *ли-сшојад*. За остале месеце тврде да немају имена.

На острву Ахилу у Преспанском језеру *Јордан Иванов* (ор. cit. 239) није чуо народни назив за месец мај. За *јуни* бележи да се зове *црвеник*. Тако стоји и код *Веселиновића*, Годишњица 24, 231. Веселиновић је тај назив унео и у календаре Голуб и Вардар. У једном рукописном јеванђељу манастира Боговађе *М. Ђ. Милићевић* је нашао да је *црвен* назив за месец *јули* (Путничка писма, 1868², 302).

IV

Трешања има и у мају и у јуну. Због тога се и један и другу месец може назвати черешнарем, месецом трешања.

Ми данас не знамо шта је под черешнарем разумевао Нинец Вукосалић кад је писао Скендербегово писмо Дубровнику. На основу свега што је изложено изгледа вероватније да је Нинец мислио на месец јуни. Али не мора да буде тако. Можда је мислио на месец мај. То ће се питања најпре решити архивским истраживањем у Дубровнику. Долазак „кањилера“ Нинца са Скендербеговим усменим порукама мора да је оставио трага у Дубровачком архиву.

У овом чланку то се питање није ни хтело да решава. Намера је била да се на једном примеру јасно покаже, какву невољу може да начини неодређеност коју собом доноси употреба народних имена месеца.

Ђорђе Св. Радојичић

ДВА СЛУЧАЈА СКРАЋИВАЊА РЕЧЕНИЦА

Навешћемо овде два случаја скраћивања реченице који су дали понешто чудне резултате, и по могућности дати објашњење.

I

Има један случај кад се може рећи, и говори се у народу (на пр. у Лици, а можда и другде) *ошац* у 5 пад. место *оче*, али само онда кад им. *ошац* не значи *прави ошац*, већ

се употребљава фигуративно: Немој ићи, *оџац* мој. — Немој ићи, *оџац* њ мајко. — И у народној слепачкој песми такође у истом значењу:

Одбери се, која мајко,
која мајко, који *оџац*...

Ја мислим да ово првобитно није прави 5 пад., већ један остатак, торзо од реченице која је схваћена као 5 пад. кад је реченица скраћена. Реченица је гласила: *Немој ићи, да си (ђо Богу, ђобогу) оџац мој.* — *Не иди, њи си ми као оџац.* — Овде је, дакле, 5 пад. пореклом од 1 пад., и ја мислим да се ово може само овако објаснити.

II

Такође у Лици чуо сам овакве изразе *Чуј (или чујде) ђо овце.* — *Чујде ђорени овце.* — Први пример изгледа скоро немогућ, а ипак постоји, Реченица је првобитно морала гласити: *Чуј, иди ђо овце.* — А онда је, вероватно због честе употребе, наступило сажимање двају глагола у значењу, тако да је глагол *чуџи* примио на себе значење обадва глагола: *чуџи* и *ићи*. Други пример *чујде ђорени овце* значи: *чуј и хајде ђорени овце.* — Исто имамо и у другим примерима: *чуј донеси воде (чуј и хајде донеси воде)* и сл. У другом примеру после *чуј, чујде* намерно нисмо ставили запету, пошто у изговору нема никаква застоја.

Желео бих да скренем пажњу стручњака на ово.

Милош Иванчевић
суплент

ПРИЛОГ ПОСТАНКУ ПРИЛОГА

Овде нас интересују два случаја. И у једном и у другом два облика дала су један облик, „скамењени“, прилошки облик. У првом случају имамо *ђредлог* и *именицу*, у другом глагол и повратну личну заменицу *се*.

1) Именица турског порекла *увар* или *ухвар* у реченичној вези, на пр. *за увар, за ухвар* (за корист) прилошки се изговара *заувар, заухвар*. Да се овде именичко значење изгубило

види се по томе што други падежи у неким крајевима не постоје и што се изговара и *зүвѣр*, дакле, прилошки.

2) Кад треба овце да се разлуче (уп. у Кочића *разлучиши овце*), онда се у народу говори *бере, бере*. И ово треба схватити прилошки. Овај је прилог пореклом од *бери се*, што је дало, у убрзаном изговору, *бери с', бер' с', бере*. У овом значењу више се овај глагол не употребљава, тј. не постоји *браиши се* у значењу *разлучиваиши се, раздвајаиши се*. У старијем језику имамо овај глагол у употреби сложен са префиксом *од* и у истом значењу. Пример је из једне народне песме:

Одбери се који братац,
Који братац, која сека,
Од народа хришћанскога,
Од сабора Божијег!

Одбери се значи овде *одлучи се, раздвој се* од народа, па онда приђи и даруј и сл.

Милош Иванчевић
суплент

SITAN PRILOG NAŠEM FOLKLORU

Da u našem narodu nije još dotinjala latentna dispozicija stvaranja pjesama raznih sadržaja, a čisto prostonarodne invencije u bogatoj pučkoj dikciji, neka posluži i ova pjesmica *Molitva od uroka*. Tu je pjesmu čuo moj pokojni brat, Franjevac i književnik O. Petar Perković, i zapisao je god. 1921, a kazao mu je seljak nepismen iz sela Kotlenica¹⁾ (opština Klis, srez Split). U tom se selu govori štokavsko-ikavskim izgovorom kao i u cijeloj opštini Klis, pa je i zabilježena pjesma donekle primjer toga govora. Pjesmu mi je poklonio pok. brat god. 1923.

Molitva od uroka:

Isus liči

Majka mu se Gospa diči
Kako dragi Isus liči

¹⁾ Kòtlenice, Kòtlenicā; samo u množini.

Od bolesti od uroka.
 Urok uriče od očica odriče.
 Ugasilo se, ne povratilo se,
 Razletilo se, raspalo se,
 Otišle u morske dubine
 I u visine nebeske.
 Koliko je oko mora piska
 I na gori lista:
 Kad se sve sakupilo,
 Onda se ova bolest i povratila.
 Otišla u pustošna mesta,
 Di pivci ne pivaju,
 Di se Bog ne moli,
 Ne poznaje mlađi starijega,
 A stariji Boga velikoga,
 Kâ se zgađa i na više mesta.

„Posli nego se (pošto) izgovori ova molitva, devet se puta prikrsti, uspe se tri puta svete soli u čašu vode i onda je tri puta prikrsti i namaže bolesni dio tila“. Ovaj je „obredni“ postupak kazao isti seljak u pero mojemu bratu.

Na žalost — moj brat nije upitao seljaka, pa nije znao ni meni da rekne: protiv kakve se bolesti govori (pjeva ili šapće?) ta pjesma-molitva i, što je važnije, da li je tu pjesmu „*sklonio*“ (kako seljaci u nas kažu o pjesmi) on sâm ili ju je od koga starijega naučio. Suviše, brat mi je nadodao, da nije smio ni upitati seljaka da mu kaže svoje ime i prezime, jer bi se onda seljak nećkao da mu uopće pjesmu i postupak obredni u pero kaže. Doživio sam i ja sâm slično kada upitah za ime ili prezime.

Nadodaću samo dvije riječi toj pjesmi. Od svojeg se djetinjstva sjećam ovoga: seljaci, a osobito seljakinje, u mojem rodnom mjestu Klisu i cijeloj opštini Kliškoj, razlikuju značenje riječi *urok* i *čaranje*; čaranje uvijek potječe od čeljadeta (o kojemu puk misli da je u dogovoru sa „nečastivim“ ili da je „s vražje strane“), dok *urok* znači više neku tajnu silu, nepoznatu od koje nas samo Bog (dragi Isus) ili Isusova molitva može da izliječi.

U našim rječnicima ima glagol *ureći*, a nema trajnoga *uricati*, dok ga naša pjesma lijepo upotrebljuje. Što se tiče stiha

(sa leoninskim sricanjem): Urok uriče od *očica* odriče, mislim da *očice* ovde znače — oči dragoga ili drage, kao pars pro toto, kada urok rastavi „milo od dragoga“, odriče se jedno od drugoga.

Ona dva stika pri svršetku: Ne poznaje mlađi starijega..... poznata su dobro iz Vukove zbirke narod. pjesama.

D-r Mirko Perковић

ЈЕДАН ПРИМЕР НАСИЉА НАД ЈЕЗИКОМ

Под насловом „Obchod potravinami?“ (Трговина намирницама) објављена је недавно у „Лидовим новинама“ белешка која, због начина како писац решава стављено питање, заслужује да се на њу осврне Наш језик. Садржина белешке је укратко ово.

Данас се свуда по Чешкој могу видети натписи „obchod potravinami“, „papírem“, „látkami“ и сл. (=трговина намирницама, хартијом, штофовима); они су много обичнији него obchod s potravinami, s papírem, s látkami..., иако је по пишчеву мишљењу ван сваке сумње да је само последњи облик правилан. Ова, данас стварна веза, настала је, као и многе друге, првобитно у личном подручју, на што јасно указује именица chod (=ход) у сложеници obchod, сродни глагол choditi (=ићи) и именица obchodník (=трговац). Чешки се каже choditi s někým (=ићи с неким), тј. у нечијем друштву, па према томе и obchodní cestující chodí s látkami, cestuje s látkami, s mýdlem (=агент обилази, путује са штофовима, са сапуном...). Веза choditi s někým служила је међутим несумњиво као образац и за везе obchod s čím, obchodovati s čím (трговина чиме, трговати чиме) и сл. А према obchod s čím треба говорити и obchodní dům или dům s hedvábím (трговачка кућа или радња са свилом), јер именице obchodní dům и dům у овом случају претстављају само семантичке модификације речи obchod.

Цела ова породица речи, продужује даље писац, може да послужи као очигледни пример, како изражајна средства неког језика настају подражавањем извесних образаца, чије је значење потпуно јасно и захтева одређену природну везу

(у овом случају *с* са инструменталом). Што се пак тиче самог творачког процеса у језику, он је последица познате чињенице да се наше претставе не гомилају у души, у мисли, у сећању насумце, него према унутрашњој сродности, да се окупљају око одређених основних претстава као око језгре. Ту језгру претставља у нашем случају глагол *choditi s kým*, а оно што све ове речи и изразе везује у целину основно је значење друштва у широком и пренесеном смислу. Важан фактор претставља при том и двострука, тачно ограничена употреба инструментала у чешком књижевном језику. Инструментал без предлога значи оруђе или средство (писати *пером*, јести *виљушком*, брисати се *ћешкиром*, путовати *возом*, *аутомобилом*...), док инструментал с предлогом *с* значи друштво, заједницу, додир у најширем смислу (тзв. социјатив: ићи, возити се *с неким*..., говорити, погађати, забављати се *с неким*..., борити, тући се *с неким*...). Кад ми, дакле, знамо да *obchod potravinami* не значи трговину чије оруђе или средство су намирнице, него трговину која има за предмет намирнице, место где се намирнице продају, где трговац и муштерија долазе у додир с намирницама, јасно је да природна веза захтева *с* са инструменталом. Употреба падежа без предлога могла се развити само услед нетачно схваћене чињенице, да говорни језик у поређењу са књижевним има *с* и за инструментал у ужем смислу (писати *с пером*, путовати *с возом*...) и да је, дакле, *obchod s. potravinami* исто тако некњижевно као на пр. писати *с пером*. Извор овој нетачној претпоставци треба тражити у недовољном познавању књижевног језика и језичког развитка уопште.

Толико писац белешке. Иако су чињенице које он износи потпуно тачне, ми се ипак не можемо сложити с његовим излагањем. Већ сам факат да је употреба инструментала без *с* — и поред познате конзервативности чешког књижевног језика — у овом случају спонтано продрла и у језик најбољих чешких писаца указује јасно да се употреба *с* у овом случају не слаже с добрим језичким осећањем, осећањем које у другим случајевима јасно разликује инструментал од социјатива. Видели смо да и сâм писац белешке сматра да о употреби инструментала и социјатива у савременом чешком језику одлучује искључиво језичко осећање. Осећа ли међутим неко од Чеха у *obchodovati*

везу са *choditi*, па према томе и природну везу са *c*? Сумњамо. Тај глагол изменио је потпуно значење: он је почео да значи просто *шрговати*, чиме је ушао у групу глагола као *куйовати*, *продавати*, *плаћати* и сл., уз које у свим словенским језицима стоји тзв. instr. pretii (исп. Vondrák, Vgl. slav. Gramm. II, 279—80).

Употреба предлога *с* могла би се евентуално правдати у случају да се је уз глагол *obchodovati* и сл. до данас сачувало по традицији *с* (тј. из оног времена када се у *obchodovati* осећало јаче значење *ходиши*), па да га савременици под утицајем измењеног значења хоће да уклоне (исп. у нашем језику сличан случај са тзв. просекутивом за место: идем *пољем*, који се до данашњег дана сачувао без *с*, док је просекутив за време, првобитно такође без *с*, под утицајем новог социјатива почео да добива *с*: устаје *са зором*). Вештачки обнављати првобитно стање, иако се оно противи савременом језичком осећању, само за то да би се сачувала историска веза између две речи, која за савремено језичко осећање више не постоји, нема права нико.

Б. М.

ПОТАЈА

Шта значи све реч *пошаја*?

У Рјечнику Вукову налазимо само ово: *пошаја*, f. die Verborgenheit, occultum: Маче Марко ноже из потаје. У RJA. има већ много више. Тако: *пошаја*, f. arcanum, latibulum. Са овим разликама у значењу, и многим примерима: а. *истио што шајно*: А ти се не хаја ни мало за мене! Тој ли је потаја од службе љувене? (Ш. Менч.); Тко скровно не држи потаје (Ш. Менч.); Тко ли ће изрећи те чудне потаје? (М. Ветран.); и тд.; — б. *шајносћ*, само у примеру: Да буде твоја задужбина у потаји, — твој отац, који види тебе у потаји, одвратит ће ти отворено; — с. *шајно, скровишо месћо*. У рјечнику Вукову (в. горе). Даљи примери, које наводимо све: Мене... заведе у скровне *пошаје* (Ветран.); Седлај, синко, коња најбољега, којино ти стоји у *пошаји*. (Качић Разг.); Далила... држећи Филишћане у потаји завика: Самсоне, устани!

(Кор.); Ој у Марка Краљевића сина Добар коњиц у *пошаји* има. (Рељк. Сатир); Ајдуци зими на јатаку дању леже у *пошаји* (Вук. Нар. пј., 1824 предговор); Не служи га што он блага нема, већ за добра из *пошаје* Шарца (Вук. Н. пј. II); Љуба Драгијина отворила деветора врата... из *пошаје* коња изводи (В. Н. пј. II); Па узима своје одијело... па изведе из *пошаје* Ђога (В. Н. пј. III); Дочека га Војине трговче из потаје једном пушком малом те погоди црна Арапина (В. Н. пј. III); Хоћу сутра рано уранити, оседлаћу хата из *пошаје* (исто); Припашите свијетло оружје, из *пошаје* коње изведите (В. Н. пј. II); Срби... хватили се зелене горице, ту запали згодно у потају (Бр. Радичевић); Имао три кћери и једнако их држао у потаји, да нијесу никад напоље излазиле (В. Н. прип.); Сигураше добре коње своје, који с' били до девет године, у *пошаји*, у топлом подруму (Марј. Н. пј.); Они су... као лавић који сједи у потаји (Дан. Псал.); Ја оголузних Исава, открих потаје његове, да се не може сакрити (Дан. Јерем.); Сиће јунак доли у *пошаје*, у *пошајам* три стотин хајдука (Шурмин, у славон. н. песми). — *d.* именица „*пошаја*“ стојећи у инструм. без приједлога или у другом којем падежу здружену с приједлогом значи исто што адв. тајно, потајно, тајом, крадом, кришом. — *a)* инструм. потајом. Између рјечника само у Поповићеву (*heimlich*) и само у примјерима: Тада гре чловик... чињења сва чинећ потајом скровено (Д. Рањ.); који... по башчах потајом залазе (Ј. С. Рељк.); — *b)* из потаје: исп. из потаја код 2 потај под *b, a*. Хитро лети (т.ј. голуб) не мари јастреба, који њега из потаје вреба (Ј. С. Рељк.); Маче Марко ноже из потаје (В. Н. пј. II); Ону исту исту ноћ украде оцу из потаје један чудотворни нож (В. Н. прип.); Проклет да је, који би убио ближњега својега из потаје. (Дан. Мојс); Из потаје ножа извадио (В. Н. пј. херц.); Идем тамо гдје ћу барем јуначки гинути, а не да ме овђе из потаје трују (Љубиша Прип.) — *c)* с потаје: само у примјеру: Њега с потаје обтјече бијесан вук (Ветран.) — *d)* у потаји: исп. у потају код 2 потај под *b, c*. Код којих смо рујно вино пили, рујно вино пили у *пошаји* (В. Н. пј. III); Тужна Цвета у двор похитала, у потаји сузе лити стала (Бр. Рад.); Да хајдуке у *пошаји* хране (Март. Осветн.); Дебеља... у потаји препише лист (Љуб. Прип.); До сад су у потаји на-

говарали кметиће, да... (исти); Мирнији Турци помагали у потаји Србом (Павлин. Разг.); *е*. Нејасно је значење у примјерима: Саламандра... с нјеке потаје жераве ни плама ништар се не хаје (Ветран.) Оста ми у потаји једна јуница (писац као да је хтио рећи: нестане ми). (М. Држић); Даруј мене кључе од *пошаје* (Вук. Нар. пј. херц.).

За све примере, у којима је, овде, *пошаја* обележена овако курсивом, доћи ћемо до тачнијега значења ако реч ту заменимо њеним синонимом *подрумом*. Последњи наведени пример, па и сви они у којима се говори о хајдуцима (код ја-така) и о коњима, могли би нам и сами то донекле потврдити. Најјасније ће нам то потврдити овај одломак народне песме „Смрт Стевана Јакшића“ у збирци Григорија А. Николића („Срп. нар. песме... у Срему“, Н. Сад, 1888) на стр. 183/4:

...(50) Ал' беседи Јакшићу Стеване:

„Сејо моја, крчмарице млада,
Дај ти мени један пехар вина,
Један вина, један воде ладне;
Мени вина, дори воде ладне.“

(55) Ал' беседи крчмарица млада:

„Да мој брате, незнани делија,
Слази с коња, хајде у *подруме*,
Па се напи вина без новаца,
Наљуби се крчмарице младе; .

(60) Слуга ће ти дору напојити.“

Младо лудо, јоште нежењено,
Младо лудо па се преварило.
Сиђе јунак у *пошаје* доле.
Кад је сишо у *пошаје* доле,

(65) У *пошаји* тридесет хајдука.

Од њих тридест тројица диване:
Један вели: „жалосна му мајка!“
Други вели: „да чудна јунака!“
Трећи вели: „како с' преварио?“

(70) Ту му смртву чашу наслужише,

С покој душе њему наздравише,
С покој душе Јакшића Стевана.
А четврти ништа не говори,
Већ он ћипи на ноге лагане,

(75) Трже сабљу, одсече му главу.
 Бацише му главу у постељу
 А тело му на ардове горе.

Кад знамо да су „ардови“ (стих 77) бачве за пиће, вино, онда би, и без непотребног навођења *подрума* у стиху (57), знали да су ти хајдуци у *пошаји* (ст. 63, 64, 65) били стварно у подруму.

Д. К.

ДОСИТЕЈ ИЛИ ДОСИТИЈЕ ОБРАДОВИЋ

За коју ћемо годину прослављати двестагодишњицу од рођења „српског Сократа“, како Доситеја назва његов најомиљенији ученик Павле Соларић, а још није дефинитивно утврђена година његова рођења, као што није, уосталом, утврђен ни тачан датум његове смрти.

Међутим како се из наслова овога прилога види, није код нас несигурност само у томе, које је године Доситеј рођен, него има колебаљивости и у писању његова имена: *Досиџеј* или *Досиџије*.

Многи наши научни радници пишу његово име као Доситиј или као Доситије. Понеки га пишу у једном раду на један начин, а у другој студији употребљавају други облик Обрадовићева имена. Дакле, има пуно колебања. Нећу наводити примере, јер су то несвесне погрешке; довољно је погледати само библиографију о Доситеју код Скерлића (Српска књижевност у XVIII веку, 312—315)

Само док је одговор на питање, које се године Доситеј Обрадовић родио, мало теже дати, питање Доситејева имена не задаје велике тешкоће.

Доситејево је име, као што је познато, калуђерско, односно оно је календарско и узето је из грчког језика. Грци ово име пишу на два начина: *Δοσίτιος* и *Δωσίθεος*. Сам Обрадовић потписивао се само овако: *Досѣей* претворено у модерну графику: *Доситеј*. Треба, дакле, име нашег Обрадовића

Димитрија, нареченог у калуђерству Доситеа писати онако како је он то име писао, а никако Доситије.

Прва издања Доситејевих дела, која је сам Доситеј издао, или пак његови ученици, имају правилно написано његово име: Живот и прикљученија Димитрија Обрадовића, нареченога у калуђерству Досиѐеа... у Лаипсику 1783, Мезимац Г. Досиѐеа Обрадовића, Будим 1818; Христоиѐиа... Досиѐеам, В. Будинђ 1826; Целокупна дела Доситеа... Земун 1850: Дела Доситеја Обрадовића, итд. Српска књижевна задруга издала је у првом и другом колу: Живот и ...Доситеја... (Бгд. 1895, бр. 22), али у шестом колу (Бгд. 1899, бр. 51) издала је Домаћа писма Доситија..., у редакцији и са предговором М. К. Драгутиновића, написаним „Новембра 1889, Београд, Доситејева улица“! Исти господин, „новембра 1904“, приредио је, опет у издању СКЗадруге (Бгд. 1904, бр. 86) Избор поучних састава Доситија Обрадовића. Седам година касније, јубиларне 1911 год. СКЗадруга је издала Стоменицу *Досиђеја* Обрадовића! Књижевна је задруга, као што смо видели, у међувремену од 1895—1911 год. три пута мењала Доситејево име.

У писању Доситејева имена Вук је био за други облик: Доситије, држећи се народног облика (исп. Белић, Правопис, 1934, 102), што су му његови непријатељи жестоко замерили (исп. Љуб. Стојановић, Живот и рад Вука Стеф. Караџића, Бгд. 1924, 218). Можда по угледу на Вука и имамо у јакој употреби облик Доситије поред облика Доситеј, али у овоме случају и Вук и сви који име Доситеја Обрадовића пишу као Доситије — нису у праву. Они који га тако пишу могу имати право само кад то име пишу не мислећи на нашег Доситеја Обрадовића, него уопште; ако се то име употребљава за Обрадовића, онда га погрешно употребљавају, јер га у облику Доситије није употребљавао ни сам Доситеј, а он је, допустимо, најбоље знао како треба своје име да пише¹⁾.

Х. Поленаковић

¹⁾ Вук је употребљавао облик Доситије зато што је уопште речима узетим из словенског давао народни облик.

Уредништво

ТРОЛЕТНИЦА, ТРОЛЕТНА ГРОЗНИЦА

Безброј је примера из народног песништва у којима се спомиње „тешка тролетница“ или „тролетна грозница.“ Из њих се већином види само да то није обична грозница која прати и друге болести, него нарочита, своја врста која не пушта лако болесника, тресе га и цеди и јаче и трајније („три лета“).

Вук у Рјечнику даје само: *трољетница* f. [јуж] т. ј. тролетна грозница: Мучи, мајко, замукла се, Од грознице тролетнице. Из примера, који наводимо по Босанској вили за год. 1904 (стр. 11):

Што ми кажеш Гавран Капетана
Од Габеле, мјеста *грозничав*,
Њега хвата *трољетна грозница*
У години по дванаест пута...

види се лепо да се мислило на — *маларију*.

К.

ОДГОВОРИ НА ПИТАЊА УПУЋЕНА РЕДАКЦИЈИ

1) Од имена села *Лџмљани* у Црмници употребљава народ придеве *лџмскѝ* и *лџнскѝ*; у новије време заводи се у званичном језику облик *лџмљански*. Молим Наш језик да објасни: који је од ова три облика правилан.

Ј. В. Лимљани

Наведени случај необичног придева од имена места није једини у нашем језику. Слично гради народ од *Скопље*, *Ошочац* придеве *скопски*, *ошочки* (оток-ьскѝ), дакле, тако да придевско -ски додаје основи на први поглед скраћеној за наставак -ље, односно -ац (скоп-, оток-). Исто је тако и *лимски* саграђено од основе без наставка -јани (Лимљани < Лим-јане). Од облика *лџмскѝ* развило се даље *лџнскѝ* тзв. једначењем по месту грађења: уснено *м* постало је испред зубног *с* и само зубно, тј. прешло је у *н*.

Како се међутим придев од некога места обично гради тако што се *савременој* основи назива тога места додаје придевски

наставак *-ски* (исп. Београд-београдски, Беране-берански), до-
бивен је и дужи облик *скопљански* (*скопљански*), *ошочачки*,
лимљански и сл., јер су овакви облици етимолошки јаснији.

Према томе, иако би назив *лимљански* био сам по себи
исправан, има други разлог који говори против њега: при-
деви од имена места морају у књижевном језику гласити онако
како гласе у устима оних који живе у дотичном месту. Зато
је једино исправно употребљавати: *лимски*.

Има много места у нашем народу чији придеви не гласе
онако како би требало према данашњем називу његову. То
доказује само да се назив изменио у новије време, а придев
задржао свој облик према старом називу. Тако на пр. од
Мишровица гласи придев *мишровачки*, а не *мишровички*; то
значи да је њен назив раније био *Мишровци* или *Мишровац*,
па је од њих направљени придев остао до данас. Тако нас
и *лимски* упућује на то да је некада назив места гласио *друк-*
чије, а не као данас *Лимљани*.

2) Молим редакцију Нашег језика за одговор, да ли у
реченици „Драги пријатељу, јавите ми што пре, како је сада
код вас“ треба *вас* писати малим или великим почетним
словом.

Љ. Ј. Бајина Башта

Према званичном правопису пишу се речи из почасте
употребљене у непосредном обраћању, тј. заменица за друго
лице (*Ви, Ваш*) и титуле (*Господин Министар, Његово Ве-*
личанство), у писмима великим словом. У наведеној реченици
не претставља међутим „вас“ непосредно обраћање. Исто
значење имао би израз „код вас“ и у реченици „Драги при-
јатељу, јави ми што пре, како ти је тамо код вас“, у којој
је потпуно јасно да израз „код вас“ није ословљавање (јер
се уопште не слаже са лицем које је ословљено), него просто
ознака места за коју је употребљена заменица другог лица.
Према томе не треба је писати великим словом. Слично
је и у изразима „у вашем дивном крају“, „у вашој славној
земљи“ итд.

3) Како треба писати „У Бајиној Башти 16 новембра 1938“
или „Бајина Башта, 16 новембра 1938“?

Љ. Ј. Бајина Башта

Најобичнији начин за обележавање датума у писмима је локатив имена места са предлогом *у* (*у Бајиној Башти*) за ознаку места и ген. дана, месеца и године (*шеснаестог новембра* хиљаду девет сто тридесет и *осме*) за ознаку времена. Између обе ознаке не мора се стављати запета, јер то нису напоредни чланови реченице (исп. паралелне случајеве као „У Бајиној Башти о Божићу“, У Београду о Ускрсу“, у којима се између ознаке места и времена такође не ставља запета).

Често се у датум испред ознаке времена ставља ген. именице „дан“ (*дне*, које се употребљава у западним крајевима наше земље, претставља скамењени облик ген. именице „дан“ и осећа се данас као архаизам).

Поред овога шири се у новије време и писање датума са ознаком места у ном. (Бајина Башта, 16 новембра), јер је практичнији. Са језичког гледишта је и он оправдан, јер се ознака места може изразити и номинативом, али у том случају су оба члана напоредна, због чега се међу њима ставља запета.

4) Како треба читати $6-4=2$ „шест мање четири је два“ или „шест мање четири су два“?

А. Р. Сарајево.

При рачунању питамо се обично „Колико је шест мање четири?“ и сл. па се према томе израз „два“ може сматрати за прилошку ознаку мере (исп. Колико је сати? Управо је три сата), тако да читање „шест мање четири је два“ најбоље одговара нашем језичком осећању. Могло би се међутим ово „два“ схватити и као допуна; у том случају морао би се глагол управљати према допуни и сгајати у множини (исп. ево су *прошле* две године), али то је већ необичније. Бројеви од *пет* навише су у нашем језику бројни прилози, те се, природно, слажу са једином и средњим родом (исп. дошло *их је* пет“ као и „дошло *их је* мало“). Због тога $11-6=5$ треба увек читати $11-6$ *је* 5. Слично је и код сабирања.

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

88. ...*pa sam radoznalo razgledavao oko sebe...*

Глагол *разгледаваџи* неправиан је и непотребан, јер по-
ред свршеног глагола *разгледаџи*, *разгледаџм*, постоји у нашем
језику трајни глагол *разгледаџи*, *разгледаџм*. Отуа би се у
горњој реченици правилно рекло: ... *џа сам радознало разгледао*
око себе.

89. „Објављен је декрет којим се реквизирају париске
подземне железнице и аутобуси, који циркулишу париским
улицама.“

Глаголи „реквирати“ и „циркулисати“ употребљени су
овде у значењу које они у нашем језику немају.

Реквираџи значи у нашем језику „узети нешто за
државне потребе“, на пр. реквизирати храну, стоку и сл.
Реквиравати подземне железнице и аутобусе значило би, дакле,
одузети их од предузећа и употребити их искључиво за
превоз војске, полиције и сл., на пр. за време мобилизације.
Како се међутим у овом случају не ради о одузимању же-
лезница и аутобуса за државне потребе, него просто о њи-
ховом поседу да би се спречио штрајк, јасно је да је у
овој реченици глагол реквизирати нетачно употребљен.

Циркулисаџи значи у нашем језику „оптицати“ (исп.
циркулација крви, новца и сл.), а нема и значење францускога
circuler „кретати се“, „саобраћати“.

Ова би реченица требало према томе да гласи:

Објављен је декрет којим се поседују париске подземне
железнице и аутобуси који саобраћају париским улицама.“

90. „*Друга Богданова knjiga opsežan je publicistički rad.*“

Присвојни придев *Богданов* значило би да нешто при-
пада Богдану, односно да се ради о књизи неког Богдана,
а не Богданова (проф. Васе Богданова) као што је случај
овде. Требало је рећи: *Друга Богдановљева књига* ... или још
боље са присвојним генитивом: *Друга књига Васе Богданова*...

91. *„Bliza po dinamici još je slika „Pro Deo“.*

Придев *близ*, -а, -о претставља архаичан облик који је у данашњем књижевном језику замењен обликом *близак*.

Горња реченица требало је да гласи: *Bliska po dinamici još je slika „Pro Deo“.*

92. *Наполеон је шада узео свој шешир и сишао у го-милу у којој је ујознао једног од својих сџарих војника,...“*

Глагол *ујознаџи* употребљен је погрешно; *ујознаџи* се може само ново лице. Овде је требало рећи *јознао*

93. *„...koja ljude smeta kod svake kretnje.“*

Уз глагол *сметџаџи* не иде објекат у акузативу. Не каже се *сметџаџи некога*, него *сметџаџи некоме*. Уместо *koja ljude smeta kod svake kretnje* правилно је: *koja ljudima smeta kod svake kretnje*.

Овде је писац помешао глагол *сметџаџи* са глаголом *ометџаџи*.

94. *„...са неколико сџоџина авиона џиџа релџивно мо-дерна које су џилоџирали одлични авиџџичари...“*

Није у духу нашег језика рећи: *...које (авионе) су џило-џирали одлични авиџџичари*, јер ни глагол *џилоџираџи*, ако се уопште допусти, не може уз себе имати објекат у акузативу. Требало је ту употребити инструментал — *којима су џилоџирали* или боље *којима су уџрављали*.

95. *Vojsku sam inače čuo pjevati na manevrima.“*

У овој реченици имамо погрешну употребу инфинитива *пјеваџи* уместо изричне реченице *гдје пјева, како пјева*. Међутим познато је да инфинитив може да врши службу овакве или сличне реченице само онда када су у њој и главној реченици субјекти исти.

96. *„Nigde se stoga nijesu agresivna nastojanja svjetske buržoazije pokazala u jasnijem obliku kao na Dalekom Istoku.“*

После компаратива у нашем језику стоји *него* а не *као*. Стога је требало да горња реченица гласи: „*Nigdje se stoga nijesu agresivna nastojanja svjetske buržoazije pokazala u ja-snijem obliku nego na Dalekom Istoku.*“

97. „...*kroz jedno... neizvjesno vrijeme ne mogu nastupiti svoje dužnosti.*“

Израз *нашћуишћи своју дужност* не одговара духу нашег језика; он је свакако створен према немачком изразу *ein Amt antreten*. Исто је тако германизам *једно* у значењу неодређеног члана. У горњој реченици би се правилно рекло: „...*kroz... neizvjesno vrijeme ne mogu stupiti na svoje dužnosti.*“

98. „*U toj periodi bogatoj ratovima prije kao i poslije osvojenja rimskog carstva po Germanima, seljačko malo gospodarstvo nije moglo postojati bez zaštite velike feudalne gospode...*“

Није добро речено ...*poslije osvajanja rimskog carstva po Germanima...* јер у нашем књижевном језику вршилац радње исказане пасивним глаголским обликом стоји у генитиву са предлогом *од*. Дакле, правилно је:

poslije osvojenja rimskog carstva od Germana.

99. „*Radilo se o skorom otvorenju letnje sezone u parku...*“

Глаголске именице које значе радњу граде се само од несвршених глагола. Према томе не може се рећи ...*отворење летње сезоне...* него ...*отварање летње сезоне* (в. НЈ I 262—268). Тако исто место „*радило се*“ требало је рећи „*тицало се*“.

100. ...*млеко од којег је, с раскуваним на покрштини крумпирима, била начињена гадна каша.*“

Облик *крумпир* је провинцијализам; у књижевном језику може се употребити само облик *кромпир*.

101. „*Па је већ код првог нашћуја у Народној скупштини изрекао такав говор.*“

Већ је много пута истицано да *нашћуј* не треба употребљавати и да значи да је неко имао *нашћуј*, да му је

позлило. Има много начина да се ово избегне: па је већ при првој прилици у Народној скупштини изрекао такав говор или сл.

Не мора се у сваком језику изрећи оно што се изриче у другом на исти начин.

102. *„Ти, који си у младости савладавао и најтеже ђрејреке“.*

Иако не би било неправилно само по себи од *савладаши савладаваши*, наш народни језик развио је учестале глаголе ове врсте друкчије. Од надвладати — *надвлађиваши*, па тако и *савлађиваши* и сл.

Тако је ваљало и рећи: *савлађивао* и најтеже препреке:

103. *„Сједио је уваљен у наслоњач и гледао ме равно у очи...“*

Ваљало је рећи: у *наслоњачу*, јер се тако говори, а и столица је женског рода, а наслон у њој није нешто засебно; затим *равно* значи нешто друго, а *ђраво* оно што је овде писац хтео рећи.

104. *„Помисао на то следила ми је жар којим сам намјеравао да настујим, па сам се наједном ђрекинуо и зловољно окренуо главу“.*

О наступити било је горе говора (овде би се могло рећи да отпочнем говорити, да се појавим итд.); жар којим сам намјеравао да наступим — ваљало је рећи: жар са којим сам намјеравао итд.; и, најзад, глаг. *ђрекинути се* сувише је јак за оно што је писац хтео рећи. Он се употребљава када се тежак посао ради, па одједном радник буде телесно онеспособљен (einen Bruch (Leibschaden) bekommen), претргнути се. Ово писац овде свакако није хтео рећи, већ претрнути, престравити се или сл.

Власник за Лингвистичко друштво
д-р **Александар Белић**
Франкопанова бр. 30

Секретар Уређивачког одбора
д-р **Радомир Алексић**
Универзитет, Српски семинар бр. 3

Штампа „МЛАДА СРБИЈА“ Ускочка 4. Тел. 21-352. — Влад. М. Анђелковића, Грачаничка 12

Поштарина плаћена у готову

НАШ ЈЕЗИК

ИЗДАЊЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

ОДКОР

Година VI Свеска 9-10

Овај је часопис препоручен свим школама одлуком Министарства просвете П.бр. 22 184 од 10 августа 1932 год., а на основу мишљења Главног просветног савета С.бр. 473 од 21 маја 1932 год.

БЕОГРАД

1938

САДРЖАЈ

1. А. Белић: Август Мусић	241
2. С. Ковачевић: Замјенице „ко“ и „који“ и њихови облици . . .	243
3. М. Станојевић: Појаве новијих дублетних облика код неких именица	245
4. Драгољуб Илић: Из школе	247
5. М. Иванчевић: Паде дите у зелену траву	250
6. Б. Милетић: Преглед часописа	250
7. М. Нгасте: О imenima mesta u Dalmaciji	266
8. М. М. Милетић: Наш административни језик	268
9. Наша пошта	270
10. Језичке поуке	271
11. Регистар VI год. „Нашег језика“	273

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

Драгутин Костић, Милош Ивковић, Глиша Елезовић, д-р Милош С. Московљевић, д-р Бранко Милетић, д-р Данило Вушовић, д-р Радомир Алексић, д-р Петар Ђорђић, д-р Радосав Бошковић и Миодраг Лалевић

Наш језик излази једанпут месечно, а десет бројева чине једну књигу. Годишња претплата дин. 30. Поједини број дин. 4. — Претплата се шаље администрацији, Српски семинар, соба бр. 5, чековни рачун бр. 54818, а рукописи — секретару Уређивачког одбора д-ру Радомиру Алексићу, Српски семинар, соба бр. 3, Универзитет у Београду.

НАШ ЈЕЗИК

ГОД. VI

СВ. 9-10

АВГУСТ МУСИЋ

1856—1938

У 82 год., после обилног рада на проучавању српско-хрватске и грчке синтаксе, умро је 28 јула прошле године један од најбољих зналаца класичких језика у нашем народу. Родио се 3 августа 1856 г. на Крци у Словеначкој. Гимназију је учио у Новом Месту и Загребу. Универзитетске студије свршио је у Загребу, а пробавио је неко време, својих студија ради, у Лајпцигу, по Грчкој и Италији. Од 1880 г. до 1894 био је професор гимназије у Загребу, а од 1894 до 1924 г. професор старокласичне филологије у Загребачком универзитету.

Цео је његов живот посвећен научним и школским пословима, тако да готово до последњих дана живота није напуштао научни рад. Поред уџбеника за класичне језике, превода са грчког и оригиналне Повијести грчке књижевности (у 2 свеске), објавио је читав низ расправа из грчке и српскохрватске синтаксе. Своје расправе штампао је (у највећем броју) у „Раду“ Југославенске академије, „Гласу“ С. К. Академије, Јужносл. филологу и по другим часописима на нашем језику и на немачком. Да наведем његове главније радове: Перфективни и имперфективни глаголи у грчком и хрватском језику (Извјешће загреб. гимн. 1884); Имперфекат и аорист с партикулама *кен* и *ан* код Хомера и хрватски кондиционал (Извјешће загреб. гимн. 1884); Гномички аорист у грчком и хрв. језику (Rad 112, 1892); Кондиционал у хрв. јез. (Rad 127, 1896); Реченице с конјункцијама *ако*, *нека*, *ли* у хрв. јез. (Rad 134, 1898); Релативне реченице у хрв. јез. (Rad 138, 1899); Реченице с партиципом прет. акт. п. у хрв. јез. (Rad 140, 1899); Реченице са конјункцијом *да* у хрв. јез. (Rad 142, 1900); О употреби презента свршених глагола у словенским језицима (Јагићев Архив 24, 1902); нђ-кѣто (Јагићев Зборник 1908); Питања у хрв. или срп. јез. (Rad 172,

184, 1909—1910; додатак Rad 203, 1914); Значење перфективног презента у негативним питањима у хрв. или срп. јез. (Јужн. филол. I 1913); О употреби одречног конјунктива за одречни императив у грчком (Glotta 6, 1915); Компарација и негација (Rad 222, 1920); Словенско *nobeden* (Rad 224, 1921); Моћи *i* *morati* у словенском језику (Rad 227, 1923); *Прије* и *послије* (Јужносл. фил. IV 1924); Словенско *le* (Rad 221, 1925); Аорист имперф. глагола у срп. хрв. јез. (Јужн. фил. V 1925); Негација *ni* (Razprave III 1—33, 1926); Прилози науци о употреби времена у српскохрватском језику (Глас CXXI 1926; CXXIII 1927; CXXVI 1927); Нетопир и лептир (Јужн. фил. VI 1926—7); Унутрашња аподоза (Rad 133, 1928); Consecutio modorum у грчком језику (Rad 235, 1928); Латински конјунктив (Rad 285, 1928); *Ан* у грчком, готском и латинском језику (Rad 237, 1929); Razvoj značenja partikuli *i* u srpskohrvatskom jeziku (Slavia VIII, 1929, 226—244); Прилог негацији у грчком и латинском језику (Rad 242, 1931); Будући да (Јужносл. фил. XI 1931); Претерит футура у индоевропским језицима (Rad 242, 1932); Реченице бојазни у грчком, латинском и српскохрватском језику (Rad 247, 248, 1933); Грчки итеративни претерит с *ан* и словенски итеративни кондиционал (Rad 245, 1933); Значење и употреба партиципа у српскохрватском језику (Rad 250, 1935); Словенски ефективни презенат (Rad 253, 1935).

Овај дугачки списак расправа Мусићевих показује како је био многостран његов научни интерес. Њега је занимала највише реченица, њени типови и употреба различних времена у различним реченицама. Нико до њега није у овако широким размерама проучавао реченицу у нашем језику. Код Мусића ће се наћи увек оштроумних опажања, врло тачно ухваћених особина и врло прегледно изнесених, са таквим обиљем критички сабране грађе да ће она са великом коришћу послужити и новим испитивачима. У многим случајевима Мусићу је пошло за руком да открије тајну често врло заплетених синтаксичких појава, тако да ће он у реду истраживача нашег језика заузети угледно место. Он се трудио да унесе и нове, савремене погледе у своја испитивања, водећи рачуна о томе шта су и други у том правцу урадили. Али не треба заборавити да је А. Мусић био пре свега филолог, и то класички филолог; било је немогуће да се осло-

боди, и радећи у области наше језичке науке, словеначке и српскохрватске, од онога што се и како се радило у науци о грчком и латинском језику. Али и поред тога, он је учи- нио знатних услуга нашој науци. У малој групи крчилаца нових путева у нашој науци о језику он ће заузимати увек часно место дубоко одана својој науци, културна, спремна и честита испитивача особина нашег језика, а нарочито његове синтаксе.

Нека му је светао помен међу нама!

А. Б.

ЗАМЈЕНИЦЕ „КО“ И „КОЈИ“ И ЊИХОВИ ОБЛИЦИ

Из примјера као што су: „Ко је дошао?“ (отац), „Који је (син) дошао?“ (старији) јасно се види разлика у значењу упитних замјеница „ко“ и „који“. Замјеница „ко“ је именичка, а „који“ придјевска. Првом замјеницом питамо за непознато лице, а другом за одређенију особину бића или предмета. Међу тим замјеницама исти је однос и кад су оне односне и неодређене замјенице. Испореди ове примјере из народних приповиједака (III држ. изд.): „Ко мање иште, више му се даје“ (стр. 67), „Ко је год од просилаца дошао у двор“ (стр. 52; ту се мисли на лице, а не на одређенију особину!), „Који донесе најлепшу мараму, онога ћу женити“ (стр. 51; тј. најстарији, средњи или најмлађи син).

Кад су замјенице „ко“ и „који“ односне, нађу се оне често и замијењене. Мјесто „Бој се онога *ко* је викџ...“ може се казати и „Бој се онога *који* је викџ...“, гдје се замјеница „који“ односи на неизречену ријеч „човјек“. Такав је и Вуков примјер: „Само молим свакога *ко* би их писао...“ (Предговор Срп. нар. прип., стр. XXIV). Рјеђе се замјењују те двије замјенице кад су упитне. На стр. 81 Срп. нар. прип. има овакав примјер: „Који си ти? — Путник из далеке земље“. Ту је „који“ употребљено уз полупознато или до- некле познато лице (зна се да је мушког рода, али се не зна тачно откуда је или сл.).

Врло се често односно-упитне замјенице „ко“ и „који“ замјењују кад стоје у којем зависном падежу. Управо оне се

не замјењују при правилном изговору, али се замјењују у писму. Ево и за то примјера: „Кòгā ћемо за краља?“ (Нар. прип., стр. 93), „Кòме Бог, томе и сви свети“ (Нар. прип., стр. 37), „Кòме Србину српски језик не ваља...“ (Вук: Предговор Срп. нар. прип., стр. XIX), „Па је запита откуда је, кòга је рода“ (Нар. прип., стр. 25). У чему је разлика? У прва два примјера имамо у падежу замјеницу „ко“, а у друга два примјера замјеницу „који“. Генитив замјенице „ко“ гласи „кòг(а)“, а од „који“ гласи „којег(а)“ или „кòг(а)“ (постало сажимањем).

Замјеница „који“ има у зависним падежима једине двојачке облике, дуге и кратке, а замјеница „ко“ има само кратке облике. Према томе, у реченици „Кòгā ћемо за краља?“ не можемо „кога“ замијенити са „којега“, ако не желимо да добијемо друго значење; али обрнуто је могуће, тј. да се „ко“ употреби у истом релативном значењу као и *кòји*. Зато у реченици „Кòга је рода?“ мјесто „кòга“ можемо рећи и „којега“ и кòгā а да притом значење остане непромијењено; тако и између зависних падежа замјенице „ко“ и кратких облика за исте падеже замјенице „који“ нема разлике у овој употреби.

Ипак има примјера кад се дужи облик „којега“ обично не замјењује краћим обликом „кòга“. То су они случајеви у којима „којега“ може стајати мјесто замјенице „чији, чија, чије“, а ту замјену, како је познато, можемо увијек извршити. У реченици „Ето дјечака *чију* смо мајку упознали“ можемо мјесто „чију“ казати и „којега“. У тринаест примјера у Броз-Ивековићеву Рјечнику гдје мјесто „чији“ стоји генитив замјенице „који“ само је у једном примјеру „кòга“ („Кога им се уговори о миру учине бољи, онога да приме“), а у осталима је „којега. У примјерима уз замјеницу „чији“ гдје је Вук употребио генитив замјенице „који“ мјесто различитих падежа замјенице „чији“, а таквих примјера има једанаест, у свима је „којега“, а не „кòга“.

Према томе, могло би се узети као обичније или правилније да се у случајевима кад се мјесто „чији, чија, чије“ узима генитив замјенице „који“, употребљава дужи облик „којега“, на пр. „Бјеше неки царев човјек *којега* син боловаше“ (Јов. 4, 46), „Војвода, на *којега* се руку цар наслањаше, одговори“ (Цар II, 7,2).

У осталим случајевима употребљавају се и дуги и кратки облици замјенице „који“. Иако нема никаквих правила за употребу једних и других облика, ипак једни писци употребљавају више кратке, а други више дуге облике. Прегледао сам поједина дјела неких наших писаца, старијих и новијих, па сам нашао да на пр. Вук употребљава отприлике подједнако и кратке и дуге облике. Веселиновић, Лазаревић, Кочић и Андрић употребљавају готово увијек кратке облике, а А. Шеноа, Козарац, Шимуновић, С. Колар и Н. Симић служе се чешће дугим облицима него кратким. У народним приповијеткама, као и у Вука, налазимо и једне и друге облике. Поред примјера „Баба му да коња да бира *којега* хоће“ читамо у истој приповијечи „Даћу ти коња *кога* год хоћеш“ (Нар. прип., стр. 20). Писци који више употребљавају дуге облике, а то вриједи и за народне приповијетке, обично иза приједлога узимају дужи облик (на пр. „из *којега*, на којем, у којем, преко *којега*, за *којега*, код *којега*, с *којег* итд.), а кад је замјеница „који“ у самосталној служби, онда употребљавају и кратке и дуге облике. Који се облици данас више употребљавају у народном говору, није лако утврдити, али, судећи према многим знацима, чини се да на истоку преовлађују кратки облици, а на западу дуги.

Слободан Ковачевић

ПОЈАВА НОВИЈИХ ДУБЛЕТНИХ ОБЛИКА КОД НЕКИХ ИМЕНИЦА

Док се многим дублетним или двојним облицима код именица налази постанак у историји нашега језика, дотле је извесним дублетима новијега доба тешко наћи оправдање у историји језика или у гласовним његовим законима. Да наведем пример са именицама на *-ар*, у коме је *р* био некада непчани сугласник, па кад је, доцније, отврдноу и примио новије облике према основама на непчаник, он је задржао и облике своје старије промене, те данас имамо дублетне облике: на *-ем* (у инстр. једн.) и на *-ом*, на *-ов-и* и на *ев-и*. (у ном. множ.). Према овим основама поводе се и неке друге основе, на пр.

основе на *-ир*; пастир-*ем* и пастир-*ом*, везир-*ов* и везир-*ев*; чир-*ем* и чир-*ом*; сир-*ем* и сир-*ом* итд. То су аналошки облици, тако добро познати у језику.

Али има именица код којих се дублетни облици са натежањем морају објашњавати аналогijом. Такав је случај, на пр., са именицом *Њојас*. Кад је д-р Т. Маретић нашао у литератури акузатив множине *Њојасеве*, закључио је да то није никаква штампарска погрешка, већ да се тако и говори. „Ја знам“, вели он, „да се овако доиста и говори, и зато не мислим да је иза *с* у том примјеру штампарска погрешка мјесто *о* (*Gramatika*, стр. 141). — Несумњиво је овде облик *Њојасеве* новија творевина, према основама на непчани сугласник, јер *-с* није непчаник, нити је то, у овом случају икада био. У тимочком дијалекту *Њојас* гласи *Њовъс*, множ. *Њовъси*, никад *Њовъсови* или *Њовъсеви*.

Поред ове именице има их још чија се основа свршава на *-с*, и имају облике као и основе на непчане сугласнике. Таква је, на пр., именица *нос*. У најбољим нашим часописима и дневницима, у написима наших признатих научних радника, песника и приповедача наћи ће се за ово велики број примера. Неки од њих употребљавају облике према основама на мек сугласник, док их други мешају са основама на тврд сугласник. Примери које ћу навести потврдиће тачност реченога.

„Поред мене се појави неки чудан човечуљак, мален и ружан преко сваке мере, сасвим мркожут и с *носем*, који није био мањи но што је остало тело.“ — „Место на самом Косову које ми је пред *носем*.“ — „Сад би хтеле нове *носе*ве, ...имате гардеробу с *носе*вима; ...ви измишљате нове издатке и на *носе*ве; ...пришивате нове *носе*ве“, али исти писац, у *истом* напису пише и: „са новим грчким *носом*“ — „Висок, сув као хрт, нешто повијених плећа, са ситним жмиркавим очима, са малом главом и повеликим и дужим обореним *носем*“. — „Дивна је, прекрасна девојка, с узаним *носем*, с црвеним уснама и дугим ногама.“ — „У суседном одсеку наишли смо на своје људе којима су таквим бајонетима одрезали *носе*ве и изболи очи.“ — Имају лица од којих постајеш замишљен, добра сељачка лица, широка чела, ши-

роке *носе*ве, широке усне, вунасту косу.“ — „Држи чисту, џепну мараму пред *носе*м и устима.“

— „И док *носе*м јастук бode,

„Дотле цело ђупче оде

„С оним коме сласти годе.“ Итд. итд.

Исто тако у страној речи *курс*, особито у свакидањим берзанским извештајима по новинама, множина скоро стално се бележи *курсеви*, а инструментал јединине и *курсе*м и *курсом*. Један писац математичар (у Гласнику Југословенског професорског друштва) пише од плус (plus) множину *џлусеви*.

Оваквих примера могло би се још набројати, али су и ови довољни да нам укажу на ову појаву нових дублетних облика код именица. Они се, мислим, не чују у народном говору, док их извештај део наше интелигенције и пише и говори. То су, дакле, књижевне творевине, непотребне творевине. Има писаца који су бар доследни у употреби њиховој, док их има који мешају једне облике с другима: час према основама на мек, час према основама на тврд сугласник. А то је свјазано најгоре.

И именица *млаз*, поред правилних облика (према основама на тврд сугласник) има и новије, по основама на непчаник: „Пламени *млазеви* све се више распирују.“ — Све ми се чини да сам нашао (или чуо?) и облик *мразеви* од мраз. Већ и Вук Ст. Карацић забележио је облик *кнежеви* поред *кнезови*.

Ово износим да бих постакао и друге да о овоме промисле и просуде.¹⁾

Маринко Станојевић
Заечар

ИЗ ШКОЛЕ

(Препис из записника конференције стручних наставника одржане после угледног предавања проф. Драгољуба Илића „О падежима“ у I разреду треће мушке гимназије у Београду).

Откако је почела пракса са угледним предавањима увек сам узимао за методску јединицу оно што је или нај-

¹⁾ О овом појаву говорићемо другом приликом опширније. Уредништво.

теже за обраду („Акценат“) или оно што је у граматицама још довољно не расправљено („Глаголски начини“ и др.), јер сам сматрао да ће угледна предавања тако најбоље послужити у савршавању наставе и уџбеника.

Ову методску јединицу „О падежима“ узео сам неочекивано из овога разлога. Када сам последњег часа говорио деци о значењу и особинама именица, погледао сам у *Граматичку* М. Лалевића, коју смо ове године први пут узели за уџбеник, да видим шта долази после именица. Видео сам да је наредна методска јединица: „Промена именица“ и да је непосредно испод наслова поређано седам реченица као примери за седам падежа именице *школа*. Ти први наведени примери треба да створе код деце основне појмове о значењу и употреби падежа, за које писац граматике без икаквог објашњења даје, непосредно после примера, питања за разликовање падежа и латинске називе за падеже.

Правилна употреба падежа, која је болно место у нашем језику, једино се може научити ако још у самом почетку деца добију правилне основне појмове о значењу и употреби падежа.

Наведени примери у граматици нити су добри као одговори на дата питања за падеже, нити одговарају основном значењу падежа израженом у њихову латинском називу.

Тако за *генитив*, чије је основно значење припадање и који се „тражи питањем чији, кога, чега“, дат је пример: „Идём из школѐ (из шкѡлѐ)“, који је одговор на питање: одакле идем? Поред депласираног објашњавања о преношењу акцента на проклитике шта видимо? Уместо лепог и јасног примера који ће деци дати правилан појам о основном, посесивном или партитивном значењу генитива, дат је у граматици, на првом месту, несретно изабран пример за прилошко, посебно, значење, о чему деци треба говорити много доцније, пошто се утврде основна значења.

За *акузатив*, који треба и мора да се детету од самога почетка уреже у главу као објекат и веже та два појма уједно, даје пример са прилошким значењем. Место одговора на питање *кога*, *шта*, даје одговор на питање *где*? *Где* си дошао? *Дошао сам у школу (у шкѡлу)*. Да је бар дат при-

мер са глаголом ићи: Идем у школу, могло би се објаснити са питањем *куда* и истаћи правац кретања, а овако са глаголом *доћи* и перфектом дато је једно сасвим споредно, посебно значење.

А за *инструментал*, чији сам назив показује његово главно значење и који деца тако лако схватају и разликују питањем *с ким* или *чим*, дат је пример који је такође одговор на питање *где?* - Где је црква? „Црква је за школџм (за школџм). Уместо примера за оруђе и заједницу, дат је пример за инструментал са чисто месним значењем, док је за *локатив* дат пример: „Често мислим о школи (о школџи)“.

На шта наилазимо? Уместо да се првим примерима дају деци јасни и правилни основни појмови о значењу и употреби падежа, даје се потпуна збрка појмова. И шта треба радити? Исправљати пред децом уџбеник, препоручен од Главног просветног савета или га негирати? Рећи ћете: да узмемо други уџбеник, али ни у другим није боље. Погледајте само поред овога најраспрострањенији у школама: „Граматику за I разред“ *Стејана Мусулина*. Тамо ћете, поред осталог, наћи примере за генитив и за акузатив са глаголом; „Не видим брда“ и „Јеси ли видио брдо“, што још више отежава деци разликовање и правилну употребу ова два падежа. Глагол *видим*, који се најчешће узима за примере за акузатив, апсолутно се не сме употребити у граматичици за I разред као пример за генитив. За инструментал је и овде дат пример локативног значења: „Виноград је за брдом“. Итд.

Ето, господо, те чињенице су ме навеле да узмем за угледно предавање ову методску јединицу и да покажем како се без икаквог *нарочитог бирања и штива и примера*, и без икакве припреме могу и морају дати деци добри примери, помоћу којих се још у самом почетку морају дати правилни основни појмови о значењу и употреби падежа. Од колике је то важности могли сте се уверити за ових 45 минута рада.

Драгољуб Илић

ПАДЕ ДИТЕ У ЗЕЛЕНУ ТРАВУ...

У другој књизи Вукових народних песама, у песми Краљевић Марко и Вуча џенерал, кад Марко обори Вучиног сина, каже народни песник:

Паде *дише* у зелену траву...

У објашењу које даје Вук испод текста каже се да је то израз којим се служи православни део народа кад хоће да обележи особу римокатоличке вере; овде је реч *дише* употребљена иронично — као да они који кажу *дише* место *дијеше* нису баш велики јунаци.

Не бисмо имали шта да додамо овом Вукову коментару, који је сасвим тачан, да се из детињства не сећамо случаја који потврђује да ова констатација вреди и данас. У нашем селу, чисто православном, једино дете буњевачко звали су „*дише*“, у истом значењу како га обележава Вук. Тако исто необична је била међу сељацима реч *мама*, према обичној *нана*, па су поменуто дете звали и „*мамино дите*“. Реч *мама* све више продира на село, па се може чути ова реченица од старијих људи: „*Маме не рађају јунаке.*“

Вукова је, дакле, напомена сасвим тачна и она вреди и данас, после сто година.

Из овога се може извести закључак да речи са старим *ђ*, кад уђу из једног дијалекта у други, могу донекле изменити своје значење: *дише* у јужном говору, као што видимо, изменило је своје значење, онако исто као што је и јужњачко *дијеше* у говору Војвођана (где се употребљава кад треба дете посаветовати) ограничено само на вокатив.

Суботица

Мил. Ив.

ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА

Да би своје читаоце упознала са питањима која се расправљају у сличним часописима осталих словенских народа, одлучила је редакција Нашег језика да убудуће доноси пре-

гледе њихове садржине. Почињемо са приказом последње књиге чешког часописа *Naše řeč*¹⁾.

Како часопис овом годином улази у трећу деценију свога опстанка, посвећен је уводни чланак главног редактора *Ј. Халера* „Двадесет година Наше рјечи“ прегледу досадашњег рада и његовим резултатима.

Од самога почетка настојали су оснивачи *NR* да у њој обнове и продуже готово стогодишњу традицију која је сматрала да стари језик и народни треба да служе као једина норма за савремени књижевни језик. У првим годинама *NR* види се јасно ово неповерење према савременом књижевном језику које је чешкој језичкој теорији улио још Јунгман. Иако се, дакле, *NR* у основи приклонила језичкој теорији својих претходника, тзв. „брусаша“²⁾, она њихове поуке вије примала некритично, нити је у њима гледала неки непроменљиви канон. У самом уредништву дошла су у почетку до изражаја два крила: конзервативно, које је заступао *Ф. Били*, и напредно, у којем су били окупљени сви остали сарадници са *Ј. Зубатим* на челу. Тако је *NR* постала посредник између старије „брусашке“ епохе и новог времена.

Делатност *Билога* испољавала се пре свега у „чистунству“, у претераним захтевима у корист застарелих речи и обрта, немилосрдном прогањању свих, па чак и најобичнијих и преко потребних страних речи.

Зубати је у много чему права супротност *Биломе*. И он је, додуше, материјал за своја излагања црпао пре свега из старог и народног језика, али његово обимно знање упоредне граматике омогућило му је да на питања новог језика гледа са широког гледишта научника који продире до саме сржи језичких појава. У своја излагања он је по правилу уносио све што је било у вези са изразом о којему је расправљао, а све то умео је да изложи привлачним и приступачним стилем. Савременом књижевном језику обраћао се

1) *Naše řeč*. Listy pro vzdělávání a třibení jazyka českého. Год. XXI, 1—284 Праг 1937.

2) „Брусовима“ називају се поуке чешких граматичара које су имале за циљ да књижевни језик очисте од стварних или тобожњих германизама (само име је превод латинскога *lima*). Крајем друге половине прошлога века изазвала је самовоља „брусаша“ јаку реакцију која се још и данас опажа.

само у крајњој потреби: када су за објашњење неког новог појава били недовољни уобичајени извори. Сем тога је у својим чланцима увек тежио да читаоце нефилологе навикне да и сами размишљају о језичким питањима.

И поред свог критичког става према „брусовима“, Зубати је ипак био пуриста, и то строг. Видели смо да по његову мишљењу израз који живи у чешком или словачком народном језику (па макар само у неком дијалекту) и за који има потврде у ранијим епохама (до Коменскога) не може бити неправилан ни у новом књижевном језику. Али овај свој критериј он није никада и обрнуто узимао, тј. није сматрао за неправилан неки израз књижевног језика само због тога што није потврђен у старом и народном језику. У таквим случајевима тражио је за њ бар теориско објашњење из осталих језика, а ако га је нашао, то му је било довољно да га не сматра за неправилан. Правилним сматрао је и изразе који су настали страним потстицајем, ако су били одомаћени и потребни. Сваком приликом саветује да треба поштовати оно што се у језику створило само, природним развистком.

Ни германизам, сам по себи, није сматрао за неправилан: за његово одбацивање морао је бити и још који разлог. Уопште је за разлагања Зубатога карактеристично да критерије по којима одређује правилност неког израза према потреби комбинује и тек после свестраног разматрања одлучује да ли је правилан или није. Погрешним и непотребним проглашавао је изразе који су у нови књижевни језик ушли заблудом или услед незнања језичких теоретичара. Али није се лако мирио ни са другим новинама књижевног језика, ако их није могао објаснити језичком традицијом или ако су му изгледале непотребне.

Одлучно је међутим устајао против књишких, ненародних израза који по његову схватању нису одговарали духу чешког језика и који су се ширили из примитивне тежње за подражавањем свега што је ново, само ако је необично и „отмено“. Рђаве последице овог „мајмунисања“ утолико су опасније што у чешком не постоји чврста језичка традиција и поуздано васпитање интелигенције који би им се могли ставити насупрот. Иако су почеци нове чешке писмености много обећавали, ипак писцима није пошло за руком да са-

граде стварни мост преко провалије коју је у развиту чешке писмености изазвао насилни прекид чешког националног живота у 17 веку. Чешки књижевни језик није се довољно усталио да би био сачуван од непотребних новина које нарушавају његов мирни, континуирани развитак. То је, дакле, бранило Зубатоме да савремени књижевни језик не сматра поузданим извором у стварима језичке правилности. Али је зато чврсто веровао у природну чистоту чешког језика.

Поред Зубатог имао је на NR најјачи утицај В. Ертл. Поредимо ли их међусобно, бићемо изненађени у коликој су се мери ова два главна сарадника NR подударали.

Пре свега Ертл је гледао на "брусаше" исто као и Зубати. Није им веровао због тога што се њихове поуке нису увек оснивале на стварном познавању језика и његове историје, него су о језичким стварима често судили „поздравој памети“. Искуство са „брусашима“ створило је у њему убеђење да задатак језичке одбране није само у прогањању нових, неправилних израза, него и обрнуто — у борби против његова осиромашавања. Исто се тако слаже Ертл са Зубатим у суду о слабом језичком васпитању савременика и његову узроку, у критици ниског нивоа савременог књижевног језика, осуди нагона за подражавањем, у тежњи за „одабраним“ изражавањем и у томе да критериј за правилност савременог књижевног језика треба тражити у старом и народном језику.

И код Ертла налазимо, дакле, неповерење према савременом књижевном обичају, који је тако карактеристичан за целокупну чешку језичку теорију. Али он је отишао и даље: он то неповерење савлађује и први пут, бар у теорији, проглашава за мерило језичке правилности *савремени језик добра аутора*. Добра аутора дефинише Ертл негативно: са гледишта језичке правилности добар је писац онај који се у најмањој мери огрешио о језичке норме изведене из језика што већег броја истакнутих писаца одређеног времена. Апсолутно добар аутор не постоји као стварна јединка, али појам о њему ствара се из просечног језичког карактера појединих, релативно добрих аутора. Овакво схватање језичке норме одговара пре свега колективној природи језика, јер се тако спречава сваки утицај индивидуалних погледа и самовоље појединаца, која

је нанела толико зла ранијој језичкој теорији. На жалост, Ертл није имао доста времена да своју теорију изгради докраја и да је у пракси потање примени. Тако се десило да је његова пуристичка пракса била каткад у супротности са његовом теоријом добра аутора.

То би били укратко погледи двају главних сарадника који су NR за дуги низ година давали дравац. Са њима се у свим важнијим питањима слажу и остали сарадници који су се бавили проблемом језичке правилности.

Пошто су се у последње време чули гласови да се NR под вођством садашњег одговорног уредника самовољно вратила рђавим и одбаченим „брусашким“ методама, он додирује укратко и ту последњу епоху. Док су „брусови“ исправност или неисправност неког облика просто прописивали — често само од ока и према личном укусу својих аутора —, NR, верна традицијама Зубатога и Ертла, тежи да исцрпном анализом и испитивањем целокупног материјала дође до што објективнијег и поузданијег сазнања. Није, дакле, чудо што су њени резултати често у супротности са поукама „брусова“.

Ово „испитивање савести NR“ завршава се кратким билансом њене делатности. Писац налази да се последњих година извршила велика промена у погледима јавности на књижевни језик и потребу његове чистоте: равнодушност и нехат према њему, који су пре петнаестак година претстављали правило, већ је добрим делом заменио стварни интерес за језичку правилност и тежња да се језик добро научи. Потврда за то имамо на свим странама, како код појединаца тако и код корпорација. Због тога може уредништво бити задовољно оним што је постигло и са пуним поверењем гледати у будућност.

* * *

Остале чланке прегледаћемо по групама: I Облици савременог језика, II Грађење речи, III Синтакса, IV Употреба страних речи, V Објашњења речи и етимологије, VI Остало.

I

Јан Кубишша, Прилог промени чешких презимена. — Истиче занимљиву особину чешких презимена да се, без обзира на наставке, мењају искључиво по обрасцима именица

м. р. (тако на пр. од *hlava* „глава“ гласи дат. *hlavě*, а од презимена *Hlava* — *Hlavovi*). У множини узело је једначење још већег маха тако да у ствари постоји свега једна промена. Како се слична отступања у деклинацији иначе нигде не јављају у таквом обиму и тако доследно, објашњава их писац нарочитом природом властитих имена. Способност да лако разбијају све незгодне облике деклинације даје презименима, изгледа, њихово потпуно одвајање од значења које су имала као стварна имена: између презимена и општих имена која им одговарају нема по значењу ничега заједничког, не постоји чак ни веза неког поређења ни метафоре. Презиме служи искључиво за обележавање одређеног лица м. р., чему природно најбоље одговарају обрасци именица које значе мушка бића. Наводи затим цео низ примера који показују колико се презимена по промени одвајају од општих именица од којих су постала (на пр. *kužel* „кегла“, ген. *kužele*, али: *Kužel* - *Kužela*, *lípa* има инстр. *lípou*, али: *Lípa* — *s Lípou* и сл.) У свима се јасно огледа тежња да се неудаљавају од типичних наставака именица м. р. Само у неким ређим презименима (на пр. *švec* „обућар“: ген. *ševce*, али: *Švec* — *Švece*) не допушта још школска граматика отступања од опште промене, иако се она у говорном језику јављају.

J. Бенеш, Датив и локатив именица типа *sluha*. — Устаје против тенденције да се уместо правилних обрта: *epos o vévodovi Arnoštovi* „еп о војводи Ернесту“, *k ministerskému předsedovi Lavalovi* „претседнику мин. савета Лавалу“ употребе обрти са краћим наставком у првој речи (о *vévodu Arnoštovi*, *k ministerskému předsedu Lavalovi* и сл.).

J. Халер, *Ses, sis*. — Објашњава порекло енклитичког -s у 2 л. једн. сад. времена и његово додавање повратној заменици. Пун облик *jsi* (јеси) дао је губљењем почетног *j* и крајњег *i* енклитичко -s, на пр. *ty jsi* (ти си) > *tys, co jsi* (шта си) > *cos* и сл. Са повратном заменицом стапа се ово -s у једну реч (*ses, sis*). Каже се на пр. *cos to udělal* „шта си то учинио“, али: *co sis to udělal* „шта си то себи учинио“ (исп.

некњижевно: шта си си учинио), *ty bys vrátil* „ти би вратио“, али *ty by ses vrátil* „ти би се вратио“ и сл.

II

J. Бенеш, Једна врста презимена и један] начин колективног обележавања припадника породице. — За презимена на *-ský, -ovský*, саграђена од других презимена (на пр. *Veselský < Veselý*), сматрало се досада да су првобитно обележавала нечијег чифчију. Архивски споменици показују међутим да већину оваквих презимена треба другачије тумачити. Оваквим придевима обележавали су се пре свега сви припадници неке породице (*Veselský* = чланови породице *Veselý*), а затим и кућа која не припада појединцу, него некој породици (исп. и данас *thunovský palác* „палата племићке породице Тун“). Не мора се међутим код ових придева полазити искључиво од значења припадања. Као што се поред *město Olomouc* „град Оломуц“ употребљава и *olomoucké město* „оломучки град“, тако се и поред *manželé Veselý* „супрузи Весели“ могло употребити и *manželé Veselský*. Украсно, ова су презимена могла настати из тежње да се апозиција изрази придевом.

J. B. Бечка, О апстрактним именицама које значе особину и стање у чешком новинарском језику. — У свим језицима настају апстрактне именице из потребе да се изразе многобројни апстрактни појмови које ствара виши културни живот. Постоје међутим и други разлози који доводе до повећане употребе апстрактних именица. При пажљивијем читању лако ће се опазити колико су у дневној штампи честе апстрактне именице за обележавање особине и стања, познате, истина у знатно мањој мери, и свакидашњем говору. То су нарочито апстрактне именице од придева на *-telný* (*viditelnost < viditelný* „видљив“), на *-avý, -ový, -ivý* (*užitkovost < užitek* „употребљив“), *-ný* (*nemocnost < nemocný* „болестан“), партиципа перф. на *-l* и парт. пас. (*kleslost < kleslý* „снижен“, *připravenost < připraven* „спреман“), присвојних на *-ský* (*zemskost < zemský* „земаљски“).

Обилна употреба апстрактних именица ове врсте је последица двеју тенденција:

1) Настојања да се постигне најтешња реченичка веза. Апстрактном именицом може се често казати нешто што би се иначе морало рећи целом реченицом. Ако се на пр. уместо споредне реченице „Очигледно је да су се *методи* *преживели*“ употреби апстрактна именица, промениће се сложена реченица у просту: *Преживелост* *метода* је очигледна“.

2) Настојања да се избегне тражење именице којом би се допунио придевски израз. Та је склоност последица факта, да ми каткад имамо на уму јаку претставу особине која се прилично неодређено везује са претставом носиоца те особине. Немачки језик претвара у том случају, као што је познато, придев просто у именицу (*das ewig Weibliche*). У словенским језицима је међутим оваква употреба придева знатно ограничена и осећа се као грешка (народни језик гради у оваквим приликама нове речи: *klidas* „мирничина“, исп. *klidny* „миран“).

Јављање обеју тенденција треба објаснити тежњом да се упрости тзв. стилистички процес, тј. да се упрости избор речи и реченички склоп, тако да писцу стварају што мање тешкоћа.

Са строго граматичког гледишта не може се грађењу и употреби оваквих апстрактних именица ништа приговорити, пошто за њих зна, иако у мањој мери, и народни и песнички језик. Могу им се међутим чинити стилистичке замерке, јер претерана употреба апстрактних именица смањује живост и изразитост стила.

У неким случајевима употреба апстрактних именица прелази стварне потребе, јер при грађењу оваквих именица важи принцип, да се оне не граде од придева изведених од апстрактне именице, ако им је значење исто. Од придева *chytrý* „паметан“ гради се лако именица (*chytrost*), од придева *silný* „јак“ не гради се међутим апстрактна именица, јер је за ту службу довољна именица *síla*. Због тога су необичне апстрактне именице као *radostnost* „радост“, *nadějnost* „нада“ итд.¹⁾

¹⁾ Исп. сличан пример из нашег новинарског језика: Г. фон Рибентроп из Берлина потврђује г. Беку *корисност* разговора вођених у Варшави.

В. Шмилauer Elektronka или elektronovka? — Анализом именица саграђених од придева на *-ový* (*-ův*) и наставка *-ka* долази до закључка да се у обичном говору наводи више именица са основом скраћеном за *-ov-* (*česnečka* „чорба од чешњака“, исп. *česnekový* „чешњаков“), док су у књижевном језику обичнији облици са сачуваним *-ov-* (*citronovka* „лимунада“: *citronový* „лимунов“), али их има и са скраћеном основом (*rákoska* „трска“: *rákosový* „тршчан“).

У случајевима где се скраћени и нескраћени тип употребљавају напореда њихов је однос прилично сложен, при чему долазе до изражаја различни фактори. Скраћивање се избегава пре свега тамо где би се тиме изменио облик основе. Због тога имамо на пр. *kmínka* „ракија од кима“ (исп. *kmínový* „кимов“), али *višňovka* „вишњевача“, јер би се **višeňka* сувише удаљило од основног облика *višňový*. Или *cliftonka* „књига Л. Клифтона“, али *mauovka* „књига К. Маја“, јер би **mauka* било нејасно. Скраћивање се затим по правилу врши код дужих речи (*kaolínka*, никад **kaolinovka*).

Иако је, дакле, грађење са скраћеном основом у књижевном језику сразмерно ретко, ипак се у принципу не може одбацити. У нашем случају има облик *elektronka* „радио-лампа“ преимућство што је за један слог краћи од *elektronovka* — моменат који са практичког гледишта не треба занемарити. Код речи *výbojka* „лампа са електронским пражњењем“: *výbojovka* по среди је још један фактор: иако је та реч начињена од придева *výbojový*, а тек овај од именице *výboj*, ми је ипак у језичкој потсвести везујемо директно за реч *výboj* и придружујемо речима као *vývojka* „изазивач у фотографији“ (исп. *vývoj*) и сл.

В. Шмилauer, Magnetisovati — magnetovati. — Још од раније постоји у чешком књижевном језику тежња да се глаголи на *-isovati* замене глаголима на *-ovati* који имају „чешкији“ изглед¹⁾. Код оних глагола код којих су се сачувала оба наставка постоји данас разлика у значењу: у глаголима на *-ovati* осећа се добро именичка основа, они се употребља-

¹⁾ Исп. код нас борбу против глагола на *-ираши*.

вају пре свега у непренесеном значењу (*krystalovati se* = мењати се у кристале), док су у пренесеном значењу обичнији глаголи на *-isovati* (*pázorý se vykrystalisovaly* = погледи су се искристалисали).

Другу семантичку групу у којој се могу препоручити облици без *-is-* претстављају глаголи типа *bessmerovati* „производити челик по бесемеровом методу“. (Исто тако и *makadamovati* „градити путеве по методу Мас Адам-овом, „pasteurovati“ консервисати загревањем“ и сл.) Исп. народне облике *cikano-vati se* „селити се као Циганин“.

Код осталих глагола нема разлога да се *-is-* изоставља. То су глаголи саграђени:

а) од имена људи: (сем ако имају значење „владати се као“): *autorisovati*.

б) од имена народа: *germanisovati* (данас се по правилу замењује чешким обртом *roněmčovati*).

в) од айсцпракшних именица: *harmonisovati* „доводити у хармонију“ (према *harmonovati* „бити у хармонији“);

г) од *придева* (најмногобројнија образовања): *generalisovati*, *lokalisovati*, *sterilisovati* (исп. придеве *generální*, *lokální*, *sterilní*);

д) од на први поглед *нејасних основа*: *elektrисovati* (данас се не употребљава основа *elektr-*, него *elektrina* „електрика“).

Пошто код глаголских именица на *-ování* (*-овање*, *-ирање*) претеже значење радње, док именице на *-ace* (*-ација*) имају конкретно значење (ист. *delegování*—*delegace*, *ilustrování*—*ilustrace*), могле би се тако употребити и именице од глагола на *-isovati*: *isolace* (способност) — *isolování* (радња).

А. Ченски указује у чланку *Průteplivost* и *průzvučnost* (178—180) на разлику у значењу између термина *vodivost tepla* „проводљивост топлоте“ и *průteplivost* (*Wärmedurchlässigkeit*) односно *vodivost zvuku* „проводљивост звука“ и *průzvučnost* (*Schalldurchlässigkeit*) и позива филологе да оцене јесу ли правилно саграђени. То чини В. Шмилauer у чланку под истим насловом (241—242):

Придеви од којих се граде сличне именице (*průhlednost* < *průhledný* „провидан“) саграђени су у чешком од глаголских основа (**prohled-ěti*), које значе „кроз нешто гледати“ и сл.; суфикс *-ný* обележава у овом случају пасивну способност. Придев *průteplivý*, од којег је начињена именица *průteplivost*, саграђен је међутим наставком *-vý* који обично нема значење пасивне способности, него баш обрнуто — активне (исп. *ukračivý pohled* „урољиви поглед“).

Из дидактичких разлога треба међутим при грађењу термина тежити да се употребе наставци који су за извесна значења типични. Потребно је да онеме који тек прима термин и сам начин како је саграђен помогне да схвати његово значење, а не да изазове и неспоразум.

Због тога што се код суфикса *-ivý* прилично јасно осећа активно значење, ми бисмо пре помислили да придев *průteplivý* значи особину предмета који има способност нешто „прогрејати“ (дакле, на пр. неки систем ложења), него особину предмета који има способност пропуштати топлоту. Сем тога постоји код њега још једна неправилност: префикси се дуље само код оних номиналних типова који се граде од глаголског корена (такви су придеви на *-ný*: *průhledný*¹⁾) „провидан“ од **prohleděti*). Међутим код типова саграђених од инфинитивне основе, префикси се не дуље (такви су придеви на *-avý*, *-ivý*, исп. *promokavý* „онај који пропушта влагу“ < **promokati*). Придев *průteplivý* не може се, дакле, са језичког гледишта сматрати за срећан. Због тога предлаже друго решење.

Полазећи од принципа да се термини који обележавају корелативне појмове граде напореда и узимајући у обзир да се за пасивно значење употребљава синтагма (двочлани израз) *tepelná, zvuková vodivost* „проводљивост топлоте, звука“, предлаже писац да се и за активно значење употреби сличан израз: *tepelná, zvuková prostupnost* „топлотна, звучна пробојност“.

-p, Stanovište, stanovisko (исп. Наш језик II, 15).

О нарочитој врсти нових речи говори чланак М. Bajca, Језик фирми и реклама. — При скраћеном изражавању које

¹⁾ ђ је постало од дугога о.

је нарочито погодно за трговачки свет (при телеграфисању, обележавању врсте робе, при избору имена фирме и сл.) на-стају нове сложенице које неће бити јасне онемо који није претходно упознат са предметом или појмом који обележавају. Тако на пр. *Vlnovkus* значи „радњу у којој се продаје вуна и њене израђевине“ (*vlna* = вуна, *vkus* = укус).

Према страном типу *autogaráž* „аутогаража“ граде се сложенице чији се први део, иако не претставља целу реч или основу, завршава вокалом *o*; тако *čoko-kvarteto* обележава четири члана породице који држе у руци по парче чоколаде, свако у другом омоту.

По угледу на немачки граде се обрти састављени од двеју сложеница са заједничким другим компонентом, док је од прве речи остала само основа: *Vodo-plynovody* (исп. *Gas-und Wasserleitung*; у чешком је, дакле, чак изостављена свезица).

Од саставних делова страног порекла узима се за обележавање фирме често само први члан, нарочито ако се завршава на *-o*; неке од ових скраћеница, уобучајене и у страним језицима, примљене су већ у том облику: *Auto-moto-velo* „фирма која се бави продајом аутомобила, мотоцикла и велосипеда“. Врсту предузећа и име сопственика уједно, што је могуће краће, претставља име фирме *Elektro-Merta*.

Овакво претерано скраћивање може довести до нетачности у изражавању. Тако је на пр. *foto*, које најчешће значи фотографију, пошто је постало непроменљиво, добило и значење фотографски апарат, фотографисање, фотографски аматер.

Групу своје врсте претстављају сложенице које спајају неке за фирму карактеристичне одломке речи, истргнуте из потпуног назива фирме: *Malpo* „удружење молера“ (исп. *malíř* = молер, рокој = соба); овакве сложенице могу бити и хибридне (један члан је из страног језика): *Čechofruct* „чешко предузеће за продају воћа“.

Погрешни ред речи на пр. у имену *Palace hotel* (опште име које обележава врсту предузећа је иза сопственог имена) изазвало је и *Tatra pero*.

К. Паул, П. Ј. Шафарик и Јунгманов речник. — По-редећи речи које је Јунгман узео из Шафарикових дела са онима које није прихватио, долази писац до закључка да је Јунгман при избору речи поступио опрезно и савесно, иако је примио штошта што се доцније није одржало, а одбацио понешто што је после гримљено. Укратко, Јунгман је имао знатно финије језичко осећање од Шафарика, којему је у том правцу било на сметњи велико познавање страних језика, а донекле и сама природа његова рада: он је већином радио са изворима писаним на страним језицима. Све то није могло остати без утицаја и на Шафариков језик и стил. Уз то, Шафарик је хтео да чешки језик учини разноликим и да га обогати новим речима, а опажа се код њега и тежња да исти или сродни појам изрази различито, да не би морао понављати исти израз. За опомене својих пријатеља, који су се често жалили на начин његова писања, није много марио. Штавише, у доцнијим својим делима он овакве испаде још повећава. У том правцу заслужује Шафариков језик да се потање испита, а исто тако и да се пореди са језиком његових савременика. Писац је уверен да се у том случају по-чистоћи и тачности језика Шафарик не би нашао међу првима.

III

К. Ербан, О новијој употреби свезица *jestli, jestliže, -li* (ако ли, ли). — У савременој прози, нарочито научној, наилазимо често на реченице које би према свезицама требало да су погодбене, али које у ствари не изражавају погодбу у граматичком смислу него извесну уздржљивост у суду о томе, да ли се што одиста десило или ће се десити. На пр. „Ако је истина (je-li pravda) да се негде каже..., онда је то новији провинцијализам.“ Значење свезице је, дакле, у њима ослабљено. То, истина, не би претстављало ништа необично, — јер свезице у ствари немају сталног значења — да оваква употреба не прелази у манир. Њено порекло треба тражити у француском језику, у којем свезица *si* има одиста неколико функција, па и описану.

Ербанова разлагања допуњује уредништво напоменама у којима показује како се у поменутим свезицама о-

сновно погодбено и допусно значење спаја са различито модификованим значењима. Поред значења погодбе јавља се значење евентуалности којом се може згодно изразити уздржљивост у изразу (на пр. при опрезној репродукцији туђег мишљења). Затим се готово код свих примера јавља и значење опозиције којему се придружује и значење градиције и њене супротности. Иако се аналогно семантичко разликовање наводи и у другим језицима, нарочито у француском, не треба га сматрати за подражавање страним обрасцима. Једино претерана и неумесна употреба оваквог начина изражавања је последица механичког подражавања, за што дакако не сноси кривицу сам обрт, него недовољно стилско знање или нехат односног писца.

Овим напоменама — као што то истиче и уредништво — нису обухваћени сви преливи ових реченица, а не бисмо се могли сложити ни са употребљеним методом.

Потстакнуто тврђењем Ф. Сипрејчека да су „брусови“ осудивши обрт *nehati* „оставити“ са инфинитивом, језик осиромашили за једну од лепих тананости у изражавању, враћа се уредништво понова на употребу глагола *dáti* и *nehati* са инфинитивом.

Глаголом *dáti* са инфинитивом *повраћног* глагола изражава се пре свега радња за коју лице само даје повод (на пр. *dáti se oholiti* „дати се обријати“). Исто се тако изражавамо и у случајевима где се са лицем врши нешто без његове воље или знања, па чак и противу његове воље, где је, дакле, личност при радњи само пасивни учесник; кажемо ли на пр. да се неко „*dál ošidit*“ (дао преварити), ми тиме не мислимо рећи да је неко сам извршио превару чија је жртва постао. Ако се овакав израз употреби у општем значењу (неко се да преварити, лако се да преварити и сл.), јавља се у њему већ нијанса могућности (неко *може* бити преварен). Слично се изражавамо и о стварима: *to se dá spraviti* (то се *може* поправити).

Заменица *се*, која у оваквим случајевима припада у ствари инфинитиву, везује се у нашој језичкој потсвести са глаголом *dáti* у једну целину, због чега се *dáti se* може

употребити и са инфинитивом непрелазног глаголи, исп. изразе као *já se nedám*, у којима је инфинитив уопште изостављен.

Глагол *nechati* употребљава се пре свега у случајевима у којима је реч о стању које већ траје, на пр. *nech Lidušku spát* „остави Лидушку да спава“ (= Лидушка већ спава, не узнемируј је). У њима се глагол *nechati* по правилу и не може заменити глаголом *dáti*. Када се међутим ради о спречавању или неспречавању стања које тек настаје, употребљавају се оба глагола, у једним се случајевима употребљава један, у другима други. Главно је да се при том не нарушава већ устаљени обичај.

Германизам је када се уместо *dáti* без разлога узима *nechati* (*nechal se oholit* уместо *dál se oholit*). У неким се случајевима на тај начин брише фина дистинкција између обрта са глаголом *dáti* и са глаголом *nechati*, исп. на пр. *dál se přesvědčit* „дао се уверити“, тј. није се опирао убедљивим речима, и *nechal se přesvědčit*, тј. био је већ унапред готов да се да уверити, допустио је да га увере. Глагол *nechati* треба, дакле, употребити тамо где *dáti* не би било довољно да изрази значење унутрашње сагласности. Ово се правило, дакако, односи само на реченице у којима се радња некако тиче самога подмета. У реченицама где нема повратне заменице може глагол *nechati* значити не само сагласност или допуштање (на пр. *nechal jsem dítě běhati* „пустио сам дете да бежи“), него и прост нехат (*služka nechala dítě upadnout* „служавка је пустила да дете падне“).

Различити обрти показују несумњиво да је до диференцирања у значењу глагола *dáti* дошло природним развитком. Зависи, дакле, само од стилистичке умешности писца како да се користи средством које му језик у дублетама *dáti* и *nechati* пружа.

IV

К. Ербан, Зашто употребљавамо стране речи? — Према функцији дели писац стране речи (тј. речи које књижевна норма и језичка потсвест образованих људи још осећа као туђе) на 6 главних категорија:

1) Стране речи употребљавају се кад због језичке равнодушности, лењости и сл. — укратко, услед недовољног језичког васпитања — недостају сопствени изрази (овамо иду народне речи као *џлац*, *шустер*, а затим и *лајшмоштив* и сл.).

2) У разговорима лакше природе, у којима намерно изабране стране речи треба да изазову утисак „лежерне“ забаве (осто сам *шворц*); овамо иду и елементи арго-а.

3) За стилско разликовање и нијансирање (тако на пр. *цивилни* није увек што и *грађански*, *минимални* што и *најмањи* и сл.).

4) Кад хоћемо да се изразимо „господскије“, кад нам домаћа реч изгледа сувише овештала, проста или недовољно изразита (кад на пр. кажемо *свиџа* уместо *џрашња*, кад нечије гледиште *акцейширамо* уместо да га просто *џрихвашимо*). Овамо иде и претерана употреба страних цитата.

5) Када нешто било с којег разлога (стида, страха и сл.) нећемо или не можемо да изговоримо на матерњем језику (*екскременти*, *џисоар*).

6) Најпосле због тога што згодне домаће замене одиста немамо. Овој групи припада велики број најпознатијих страних речи, пре свега тзв. европеизми (*филм*, *оркестар* и сл.), а затим и стручна научна терминологија, која помаже међународни споразум и олакшава научну делатност и њену међународну сарадњу.

Задатак је језичке критике, вели писац, да брани језик од непотребних страних речи. Без ње би се језик развијао сувише нагло и брзоплето, а из језичке традиције изгубило би се штошта од најдражих духовних добара. Не треба, наиме, заборавити да у „функцију“ језика спада и способност да изрази, уколико је могуће сопственим средствима, све што се у животу од њега тражи.

Бранко Милетић

O IMENIMA MESTA U DALMACIJI

U 6-7 broju zagrebačkog „Hrvatskog jezika“ napisao je g. dr. M. Kombol članak pod naslovom „Selca, a ne Selce“. Ne mislim da se upuštam u polemiku sa piscem pomenutoga članka, jer on ima pravo, nego želim da ovaj moj članak unese malo više svetla u ovo jezičko pitanje.

Gosp. Kombol spominje u svom članku Selca u Vinodolu, kraj Crikvenice, i Selca na ostrvu Braču u Dalmaciji. Pisac ima pravo kad tvrdi da se mora pisati i izgovarati Selca, a ne Selce za jedno i za drugo mesto, ali to danas više vredi kao gramatičko pravilo, a u narodnom govoru je drukče. Ne mogu da se upuštam u sigurna dokazivanja za naziv mesta Selca u Vinodolu, jer su mi imena mesta u tim krajevima manje poznata, ali su mi dobro poznata imena mesta u Dalmaciji, i to baš na ostrvima. Na mnogim dalmatinskim ostrvima ima mesta koja su pluralia tantum, kao što ih ima i na celom teritoriju naše otadžbine, a u tom prednjači ostrvo Brač. Na njemu ima najveći broj mesta čija su imena pluralia tantum, i to najviše srednjega roda: Ložišća, Bobovišća, Mirca, Postira, Pučišća, Nerežišća, Poblja i Selca. Imena ovih mesta sam narod ovoga ostrva i čitavoga kraja ne izgovara uvek jednako, pa ćemo čuti: Ložišće i Ložišća, Bobovišće i Bobovišća, Postire i Postira, Pučišće i Pučišća, Nerežišće i Nerežišća, Poblje i Poblja, Selce i Selca, ali samo Mirca. Neka se od njih danas u nom. ipak češće izgovaraju u jednin. kao: Ložišće, Bobovišće, Pučišće i Nerežišće, a neka u množini kao: Postira, Poblja i Selca. U gen. su obično sva u množini: izi Ložišč, Bobovišč, Postir, Pučišč, Nerežišč, Povalj, Selac, Mirac, ali možemo čuti naročito od mlađe generacije i: iz Ložišća, Bobovišća, Pučišća, Nerežišća i Poblja (jd.), ali samo: iz Postir, Selac i Mirac (mn.). U dat. je običnije Ložišču nego Ložićima, Bobovišču nego Boboviščima, Pučišču nego Pučiščima, Nerežišču nego Nerežiščima, ali redovno u Pobljima, Selcima i Mircima.

Po primerima koje navodi g. Kombol rekao bih da će tako biti i sa imenom mesta Selca u Vinodolu, jer nam pisac navodi samo primere u kosim padežima: Selac, Selcih, Selcima, a za nominativ navodi samo primer: „Crikvenica i Selca mala diferencija.“ U ovom primeru mogao je i srok delovati na ime Selca Biće, dakle, da je i u ovom kraju nominativ već dvojak, tj. Selca

i Selce (i u nekim geografskim kartama zagrebačkim, beogradskim i bivšim austriskim zabeleženo je to mesto kao Selce).

Ovakvih imena mesta imamo i na Hvaru: Selce i Selca; Zaraće, Grablje, Svirče, Zastrazišće, Brusje (tj. samo u jednini), genitiv samo Selac, Svirač, Zastrazišč (množ.); Zaraća, Grablja, Brusja (jd.). Sami priređivači „Akad. Rječnika“ nisu bili načisto sa ovim imenima, jer nisu ta imena čuli iz usta naroda, nego su ih našli u raznim ispravama ili književnim delima. Tako za Brusje na ostrvu Hvaru kaže ARj Brušije (f. pl.), međutim narod kaže samo Brusje — Brusja — Brusju (tj. sr. rod. jed.); za Mirca kaže da se ne razabire, je li neutr. sing. ili je fem. plur.; za Ložišće, Bobovišće i Nerežišće kaže da su sr. roda i piše ih samo u jednini. Moje je mišljenje da narod sva ova imena pojednostavnjuje i da se ide za tim da od pluralia tantum napravi singularia tantum analogijom prema imenima drugih mesta koja su singularia tantum. Takvih imena ima dosta u Dalmaciji, a i u drugim krajevima naše otadžbine, na pr.: Zadvorje, Kistanje, Vrpolje, Nevesinje, Trebinje, Ljubinje, Skoplje, Vranje, Prokuplje, Bileće i Pljevlje ili Pljevlja. Za Pljevlje je poznato da je gen. samo plurale tantum Pljevalja, a dativ Pljevljima, ali i Pljevlju.

To je barem mlađa generacija u mnogo primera izložila u nominativu, a polako se to vrši i u kosim padežima, barem kod nekih imena, ili se čuje dvojaki oblik. Analogijom će vremenom i druga imena mesta postati singularia tantum, barem ona srednjega roda.

Ovo pojednostavnjivanje imena mesta ne opažamo samo kod imena sr. roda nego i kod imena mesta muškoga roda. O nazivu dvaju mesta m. roda raspravljalo se vrlo mnogo i vrlo dugo i u našoj dnevnoj štampi, i to o imenima: Metkovići ili Metković i Orebići ili Orebić. O tom se raspravljalo u „Jadranskom dnevniku“ u godini 1936 br. 136, 151, 160, 167, 172, 184 i u godini 1937 br. 7, 19, 113; u časopisu „Novo doba“ od 23-XII-1936 i od 30-I-1937; u „Obzoru“ od 29-IX-1936 i od 2-IV-1937 i u „Novostima“ od 24-XI-1936. Vrlo je zanimljiv dopis iz Splita u zagrebačkom dnevniku „Novosti“ od 24-XI-1936 pod naslovom „Radi naziva mjesta Orebići provest će se plebiscit?“ Dopisnik u tom članku kaže: „U mjestu Orebići jedan osamdesetgodišnjak pokrenuo je akciju da se pluralno ime Orebići izmijeni. Kako

najprije imaju da se ovdje provedu općinski izbori, to se očekuje da se to izvrši i da novi općinski odbor provede u mjestu plebiscit, koji će imati da odluči o tome, kako će se odsele zvati ovo mjesto: Orebići ili Orebić. Kao i u svakom pitanju, izgleda da se i u ovom podijelilo javno mišljenje Orebića. I jedan i drugi naziv ima pristaša. U stvar se upleli i politički mjesni prvaci i od jednoga čisto filološkog pitanja, koje bi trebale da rasprave naše naučne Akademije i drugi visoki naučni zavodi stvaran je jedan politički adut više. Kao da ih i bez ovog pluralnog naziva malog lijepog mjesta na Pelješcu ima malo!“

I u zadnjem slučaju po mom mišljenju izgleda da u narodu preovlađuje oblik jednine: Orebić i Metković, a da u tom vlada podvojenost, vidi se iz te duge i oštre polemike, a naročito iz citiranog dopisa. Ta se mesta i u našim školskim knjigama i geografskim kartama beleže redovito u jednini.

Gosp. Kombol na kraju svoga članka predlaže Selčanima da zatraže od vlasti da im se i službeno utvrdi starinski naziv njihova mesta, tj. Selce. To bi bilo posve tačno i pravilno ne samo za Selca u Hrvatskom Primorju nego za sva spomenuta imena mesta u Dalmaciji, ali se živi narodni govor ne može u svakom slučaju ukalupiti u gramatička pravila i vraćati natrag u starije doba. Jezik je živ organizam kao i narod koji njime govori.

Gramatička pravila izvode se iz živog jezika kojim narod govori, a ne stvara se jezik na temelju gramatičkih pravila. Naš jezik se razvijao od najstarijih vremena u jednom pravcu općenito za celo govorno područje, a u drugom pravcu posebno u pojedinim krajevima. On će se razviti i u ovom pitanju kao i u drugim na svoj način bez obzira na nalog vlasti, na gramatička pravila i na naše opravdane želje. Dužnost je filologa samo to da neku jezičku pojavu zabeleže i objasne.

Sisak

Dr. M. Hraste

НАШ АДМИНИСТРАТИВНИ ЈЕЗИК

Као што постоји наш књижевни језик и наш позоришни језик, постоји и наш административни језик. О њему се досад врло мало писало, скоро нимало. Међутим, он заслужује да се о њему што чешће и што више говори, пише

и расправља. Наш административни језик је пун грешака, рогобатан, пренатрпан свим могућим и немогућим начинима изражавања мисли. Често прочитамо акт па не знамо шта смо прочитали! Пренатрпано и неразумљиво. И нико се не буну, или бар не јавно и истрајно. Треба и у државним актима бити јасан, прецизан и тачан. А где има још и неких параграфа и чланова! На што се све не позивамо при доношењу решења и одлука! А да не говорим о језику у адвокатским списима и поднесцима, као и у одлукама разних судова! Верујем да се све то може изменити, реформисати и упростити. То је важна ствар, исто као и то да ли је неко дело написано књижевним језиком или не, правилно или не. Стога треба у разним чланцима расправљати питања из нашег административног језика или отворити нову рубрику у часопису „Наш језик“ само за административни језик. Сарађивали би сви они којима лежи на срцу наш језик: да правилно говоримо, правилно пишемо не само књиге, већ и решења и одлуке. Треба само почети, а крај ће бити добар. У тој рубрици износило би се све што је у пракси при администрирању добро и што није добро — ради примера. Онда би требало издејствовати код „меродавних“ да се на часопис „Наш језик“ претплате многа државна надлештва, како би се дала могућност државним службеницима да учествују у изграђивању и усавршавању нашег језика уопште, а административног наполе. Многи би нам из своје праксе износили примере како добре тако и лоше, тј. како треба писати административним језиком и како не треба. Тако би се поправили они који греше, а научили они који не знају.

Очигледно је да бисмо од тога имали велике користи. Писало би се краће, јасније, разумљивије и правилније. Често је службеник у недоумици да ли је боље овако или онако написати. Он лута, нагађа. А језик је нешто живо, стално се развија, усавршава и употпуњује. Разуме се, да овде игра главну улогу језичко осећање, онда граматика, стилистика, као и образовање самог аутора.

Административни језик треба неговати. Поготову што преко администрације народ општи са државом и њеним органима. Стога државни акти, решења и разне друге одлуке треба да буду што правилнији, чистији, јаснији и разумљивији.

Миодраг М. Милетић

НАША ПОШТА

М. М. (Београд):

1) Да ли „Примљено на знање, у акта“ или „Примљено к знању, у акта“ или „Примљено знању, у акта“.

2) Да ли „С позивом на вашу молбу“ или „Позивом на вашу молбу“; да ли „Тражена документа доставите овом Министарству, с позивом на број овога акта“ или „...позивом на број овога акта.“

3) Да ли „У вези ваше молбе“ или „У вези с вашом молбом“.

4) Да ли „У одговор на вашу молбу“ или „У одговору на вашу молбу“.

5) Да ли „фирма Петар Павловић и К^о из Ниша“ или „фирма Петар Павловић и К^о, из Ниша“ или „фирма Петар Павловић и К^о, Ниш“.

6) Да ли „Обратила се овом Министарству с молбом“ или „Обратила се овом Министарству молбом“.

7) Да ли „С обзиром на изнете чињенице“ или „Обзиром на изнете чињенице.“

8) Да ли „Министарство вас моли за извештај, да ли је фирма поступила по распису...“ или „Министарство вас моли да ли је фирма поступила по распису...“

Ево нашег одговора.

1) Најбоље је: *Примљено к знању. У акта!*

2) Правилно је прво, јер то значи *и позивајући се* (на вашу молбу), *и уз то се позиваше*, те зато ту мора доћи предлог *с (са)*.

3) Правилно је само друго: *У вези с Вашом* (боље него: *вашом*) *молбом*.

4) Правилно је друго: *У одговору на Вашу молбу*.

5) Најбоље је прво: *фирма Петар Павловић и К^о из Ниша*.

6) Правилно је друго: *Обратила се овом Министарству молбом* (као и *...актом*, а не *...с актом*).

7) Наћи ћете одговор у НЈ III, стр. 32, т. 3.

8) Прво је боље — *са заједом* испред *да ли*, јер ту запета стоји место израза *о томе*. Р. А.

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

105. „ако падају у доба првих уписака, првих порива и првог моделирања карактера.“

„Порив“ је позајмица из руског (порывъ) и није нам потребна код наших „узлета“, „покрета“, „проблесака“ и других које треба сам књижевник да пронађе. Тако исто и „моделирање“ карактера није ни по слици коју изазива, ни по самом изразу добро речено. Зар није боље *изграђивање, сиварање, уобличавање* или сл.

106. „Све што пошине још од тамо — из тог накривљеног крова и те завучене кућице...“

Иако се *тамо* употребљава, нарочито у покрајинском језику, не само за означавање правца него и места, ипак је исправније употребити прави прилог за место са тим значењем: *оданде*. Тако исто би било боље да је било речено „од тог накривљеног крова“; „[из] те завучене кућице“ могло би остати.

107. „То што си се дигао из сиромаштва, што ти даје само још више моралног и духовног права да се поставиш испред осталих...“

Глаг. *поставиши се* у нашем језику нема тог материјалног значења; место тога је ваљало употребити *сстати* (да станеш испред осталих). *Поставиши се* у овом значењу позајмљено је из туђих језика (немачког, руског).

108. „Од оца пошолара и мајке која је морала да перерибарницу.“

„Постолар“ (обућар) покрајинска је реч и није књижевном језику потребна кад имамо реч *обућар*. Иако се од давнашњих времена употребљава у неким нашим дијалектима (нарочито чакавском), и у неким словенским језицима — неће бити по пореклу словенска.

109. „а заштим је сјео... што сам хшјео... сјео је поново... пожелих да му се извиним... изнад слиједоочница.“

РЕГИСТАР

IV ГОД. НАШЕГ ЈЕЗИКА

Скраћенице: арх. = архаизам, варв. = варваризам, germ. = германизам ијекав. = ијекавски, имен. = именица, кајк. = кајкавски, комп. = компаратив, л. = лице, м. = место, мн. = множина, неправ. = неправилно, обл. = облик, покр. = покрајински, рус. = русизам, тур. = турска реч, чех. = чехизам.

А

абѣња̋к 198
ада 124
аероплан 75
административни језик 268—269
азот 107
акценатске системе 134—136
акузатив 248
алумуниј 107
алуминија 107
алуминијум 107
алуминијумов 108
амбис 121
анатемња̋к 189
а̀рѣнђеловштѣк 190
арсенаста киселина 108
арсенска киселина 107
архаизми: Вуков поглед на архаизме 9
аутомобил 75

Б

ба̋дња̋к 189
баер 124
баир 124
бакар 107
бакарни 108
бакраст 108

бакренаст 108
ба̋нда 124
банту 76
банту језици 76
ба̋ра 120, 124
бареш 124
баријум
батун 124
бе̋за̋ко̋ња̋к 188,
бе̋збо̋жња̋к 189
бездана, бездан 121
бе̋зочња̋к 189, 189
берак 119
бере, бере 225
беспутица 122
беспуће 122
Билеће 267
би̋ло 118
би̋ња̋к 197
биштати, неправ. 176
блажији, неправ. обл. 126
блато 124
близ, арх. 238
близа̋нац 187
близна̋к 187
близне 187
близнити се 187
бл̋јешња̋к 199

Бобовишћа 266, 267
 Бобовишће 266, 267
 бѡбовѣак 196
 богаз 118
 бодар 111
 Бордо 76
 бочина 118
 бѡчѣак 200
 Бѡшѣак 186—192
 Бѡшѣо 192
 бравѣњак 197
 брати се 225
 брдо 115
 брзѣак 123, 196, 198
 брзица 123
 брид 118
 бријег 115
 брк 124
 брка 105
 брљага 124
 брљуг 124
 брод 124
 бром 107
 бронза 75
 брѡтѣак 194
 брскут 123
 брусаш 251, 253
 Брусје 267
 бѹбрежѣак 199
 бујица 123
 бук 123
 буквак 119
 Бѹлбудѣре 104
 бѹмбѣак 197
 бѹмбѣр 197
 бѹрѣак 197
 Бѹчѣак 196

В

вагон ли 75
 вагон ресторан 75
 вазда 169
 ваздан 169
 ваздух 111
 ваканција, варв. 175
 вал 112

вала 119
 Валоје 116
 ваљак 74
 варнични размак 75
 Вас 235
 ватренка 85
 ведрѣњак 198
 везачица 86
 везива, неправ. обл. 126
 велебан, чех. 173
 веројатан 111
 весељак 186
 вѣтрѣњак 188
 вѣштак 188
 Ви 235
 Вѣдѣак 192
 Вѣдрѣак 196
 вијенац 118
 вилѡвѣак 189
 вир 123
 вѣс 115
 вѣтѣак 198
 вишљѣ, покр. 174
 вишњак 197
 воденица 86
 водѣњак 199
 водик — водоник 107
 водопад 123
 водопођа 123
 Вѡлујѣак 196
 вѡћѣак 183, 194
 Врање 267
 врата 118
 врѡљѣак 193
 врело 122
 вријем, вријеш....., покр. 62
 „врило“, неправ. (у екавском) 127
 врла страна 115
 Врпоље 267
 врѣсник 189
 вртача 121, 123
 вртлог 123
 вруктак 122
 врх 115
 врѣшѣак 189
 Вѹја 192
 Вѹјѣак 192

Вук и руси 29—38
 вулгаран 28
 Вучја̋к 196

Г

газ 124
 галванометар 75
 гвожђе 107
 гвоздаст 108
 гвозденаст 108
 гвоздења̋к 200
 гдје 206
 генитив 248
 главица 116, 187
 главоња 105
 главурда 187
 гложја̋к 196
 глухак 188
 гној 112
 гнојиво 112
 гњусан, покр. 64
 Гого 84
 годишња̋к 189, 197
 го̋лет 116
 голубња̋к 197
 голубиња̋к 194
 гора 117
 горња̋к 188, 201
 горштја̋к 186, 190
 гостова, ннправ. ген. мн. 172
 Грабље
 грамофон 75
 гра̋на 123
 грбина 115
 грбен 118
 грбе̋штја̋к 190
 греда 116
 гре̋жалица 73
 гризе̋ћи, неправ. 176
 Гр̋ја̋к 192
 грифла, герм. 77
 грло 118
 грмља̋к 194
 гроб 111
 громада 111
 гротло 118

грѣхот 116
 груд, неправ. 61
 гудура 119
 гушча̋к 193

Д

да 203, 204, 207
 дайрета (дайре) 104
 да̋шча̋к 191
 два, употреба 96
 двадесеторо, употреба 62
 двизја̋к 192
 двор 111
 дворац 111
 Дебе̋ља̋к 196
 девѣтак 191
 де̋јство 111
 делова̋ње 111
 де̋ме, де̋мета 103
 десѣтја̋к 191
 де̋чак 195
 де̋шња̋к 192
 дивља̋к 188
 дйзга 105
 ди̋јете 250
 дй̋мња̋к 200
 дирнути 111
 дите 250
 дого̋ђај, покр. 128
 дозвола 111
 долина 119, 121
 до̋љача 121
 до̋ња̋к 177, 180, 188, 201
 допуште̋ње 111
 Доситеј 232—233
 Доситије 232—233
 дословно 111
 дошаптивати, неправ. 171
 до̋шља̋к 187
 дра̋га 119
 дра̋вер 76
 древан 111
 дре̋машина, герм. 75
 дре̋ња̋к 194
 дрзак 111
 друм 122

дублетни облици 245—247
 дубодолина 119
 дубрава 118
 дугме — дугмета 104
 дуждевњак 197
 дџлечњак 199
 думача 119
 духа, покр. 64
 душњак 199
 Дџјак 192

Б

ђавољак 198
 ђе 203
 Ђорго 83
 Ђорђе, постанак 83
 Ђорђија, Ђорђи 83
 Ђорђија 83
 Ђоре 83
 Ђошо 83
 ђубре — ђубрета 104, 112
 ђуле — ђулета 104
 ђурђевштак 160
 ђуфте 104
 ђуфтета 104

Е

егбета (егбе) 104
 егје 104
 Едирне 104
 електролит 76
 електролитични 76
 електролитични кондензатор 76
 електролит - кондензатор 75
 електрометар 75

Ж

жабљак 196
 жабњак 194
 жал 125
 жалење, нецрав. 125
 ждралињак 197
 ждребџњак 197
 ждријело 118
 жетар 222

жетвар 223
 живост 108
 жижак 112
 жирџвњак 197
 жуџа 121
 жупан (крај) 121
 жута мџд 75
 жуњак 191, 197

З

загорје 118
 Задворје 267
 закапати, покр. 94
 „закржљаје“, покр. обл.
 закрочити 272
 закука 122
 залив 124
 заменице ко, који 243—245
 заматати, неправ. 62, 94
 занемарити 111
 запад 121
 запета 236
 запета (употреба у напоредним реченицама) 156
 заради 141, 142
 Зараће 267
 Застражиште 267
 затон 125
 заувџр 224
 заухвџр 224
 заушњак 199
 захваљивати, употреба 173
 зацрњак 200
 због 139—150
 звекара 121
 звџрињак 194
 звучни филм 78
 здвојан, покр. 174
 здравњак 197
 здрављак 195
 зерце 124
 зијафет 103
 златан 108
 златаст 108
 злато 107
 златов 108

збрња̋к 189
зрак 111
зрчити 111
„зрела тишина“ 175
зубију, неправ. обл. 171
зӯвар 225
зӯја̋к 197
зулу 76
зӯнз̋а̋к 197

И

ивља̋к 194
игало 125
извинити 111
извир 122
извор 122
изграђивање 271
издан 122
из њег м. иза њ 112
изравно, кованица 64
изразити 111
изрицати 111
илїјншт̋а̋к 190
именице:
на — ет 103;
на — а̋к 177.
на — ар 245
на — ир 246

ймења̋к 189
инструментал 249
инструментал са предлозима и без
предлога 227—229
инструментал уз пасив 127, 173
ископња̋к 189, 190
искриште 75
ислеђивати 111
испасиште 120
испаштавати, неправ. 95
истражити 111

Ј

јагодња̋к 194
јаз 121
јалија 125
јаловица 120
јапунце 106

ја̋рмења̋к 200
јаруга 121
је (енклитика) 210—217
(j)е̋ге — (j)е̋гета 104
један у значењу неодређеног чла-
на 172
једик 107
једначина 112
једнацба 112
једња̋к 199
Једрене — Једрена 104
Једрене — Једренета 104
језеро 123
јетња̋к 199
јовањштак 190
јовља̋к 194
јод 107
јошља̋к 164
јуна̋к 177, 182, 188
јуначан, значење 127
јуначки, значење 127

К

кабал 168
кадифа, кади́ва 105
кајгана 105
како 203, 207
калдрма 122
калиј 107
калија 107
калијум 107
калијумов 108
кало 124
калцијум 107
каља 124
каљуга 124
каљужа 124
каме́ница 122
ка̋мења̋к 116, 191
камивао 118
канала 124
ка̋нца 105
канце, значење 176
као, неправ. употреба 239
капија 118
каплевина 110

- кафа — кава 105
 кемија 109
 кѐрепња̋к 200
 кѣса — һѣса 105
 кй̋ја̋к 198
 кија̋мет 103
 кик 117
 киселица 196
 кисѣлак 196, 198
 кисик - кисеоник 107
 кист, рус. 64
 Кистање 267
 кладенац 122
 кланац 118
 клачкаоница 124
 клинча̋ник 122
 клиснути 137
 клисура 118
 кнежеви 247
 кнезови 247
 књижевни језик:
 средњи стил (мишљење Добровског) 4—9;
 Вуково мишљење о „предјелним“ речима 14;
 Вуков став према стварању научне терминологије од стане Друштва српске словености 16;
 Вук према стварању нових речи 17—19;
 Однос народног и књижевног језика 97—102;
 Хрватски језик (часопис које издаје друштво „Хрватски језик“ 162;
 Историски преглед од Ј. Хајденрајха 163
 ко 243—245
 ковина 111
 коврља̋к 198
 који 203, 206, 207, 243—245
 кокошиња̋к 194
 кола за обед 76
 кола за спавање 76
 коловоз 122
 коловрат 123
 коложег 223
 Конго 76
 конзумирати, варв. 175
 ко̋нопља̋к 193
 ко̋нопљиште 193
 ко̋њштак 190
 ко̋питња̋к 196, 198
 корисност 87
 користољубив 111
 корито 124
 ко̋са 116
 коса̋ница 116
 косачица 86
 коснути се 111
 ко̋ча̋к 193
 ко̋шевина 120
 ко̋шутња̋к 194
 кра̋вља̋к 196
 крај 124, 125
 крас 123
 кри̋вља̋к 191
 крижа̋лка 77
 крижати 77
 криждопӳе 122
 крижӳља, герм 77
 крилатица 86, 87
 крилатичар 86
 крилатичарство 86
 крилатиште 86
 кристалографија 75
 крме̋наци 198
 крмило 111
 кром — окови 75
 кр̋тича̋к 194
 крумпир, покр. 239
 крӳнача 85
 крут 110
 крӳтина 110
 крченик 122
 крца 198
 крш 116
 кр̋шња̋к 180, 199, 200
 куба 104
 к̋бе — к̋бета 103, 104
 кукови 116
 кукӳрја̋к 196
 кукурӳжња̋к 197
 кӳла 105

кўпушњак 194
курс 247
кўтњак 197

Л

лабораториј 107
лаз 120
лака 119
ла́ла 105
лампа 73
лапис, тал. 76
ластавичњак 200
Лаћуш 84
левак 188
леденица 121
ледењак 200
ледина 120
ледњак 197
лежак 187, 188
лётњак 200
лештак 193
либа́де — либа́дета 106
ливада 120
лијес 118
Лимља́ни 234
лимљански 234, 235
лимски 234, 235
лински 234
лйњак 197
листопад 219, 220
лят 116
лितिца 115
лйчњак 199
Ложишћа 266, 267
Ложишће 266, 267
локатив 249
локва 124
локомоби́ла 75
локомотива 75
луг 118, 119
лу́дак 181, 182, 185
лу́дњак 189
лужник 119
лу́ка 120
лу́ла 105
лучба 109

лу́чинштак 190
лу́чња 194

Љ

Љубиње 267
љубопитан 111
људство (у словеначком) 25
љу́так 196

М

ма́вишњак 200
мада, неправ. 176
„мајмун Ђоко“ 84
мама 250
манометар 75
Маретић Т. 65—69
Маретић Т. (једно писмо) 165
маслењак 200
ма́тичњак 196, 198
ма́торњак 198
махала, ма́ла 105
ма́чја́к 197
машала 106
ма́ше 104
машина за ковање новца 76
ма́шице 104
Ме́дак 192
медењак 199, 200
медреза — ета 105
медреса 105
ме́за 105
ме́зе — ме́за 105
ме́зе — ме́зета 104
Ме́ка 105
ме́нгеле 104
мера 168
ме́сечњак 189
ме(х)а́на 105
месинг 75
Метковић 267
Метковићи 267
меч у боксу 75
мешће́ма 105
Мйла́к 192
Мйле 192
мйлет 103

мїлети, милити 125
 Мїло 192
 Мирца 266
 мїтнѣак 197
 митровачки 235
 митровички 235
 мїтровштѣак 190
 мїхољштѣак 190
 мїшјѣак 197
 млѣдјак 195
 млаз 247
 млака 124
 много, употреба 63
 могила 111
 моделирати 271
 море 124
 морски оток 125
 мочалина 124
 мочвар 124
 мочвара 124
 мрѣвинѣак 194
 мраз 247
 мрѣтинштѣак 190
 мрчава 119
 муж 111
 мунѣра 105
 мунѣре (минѣре) 105
 мунѣре — мунѣрета 102
 Мусић А. 241
 мўчнѣак 200
 мушѣма 105

Н

навитнѣак 198
 нагет, неправ. обл. 61
 (нажет, нажен)
 надгласавати, неправ. 64
 накља 122
 накострушити (се), неправ. 172
 налив-перо 76
 нана 250
 нѣочнѣак 200
 нѣпашнѣак 189, 190
 напомена 111
 нѣпршнѣак 200
 напучити 27
 народ 26

народни 28
 наслоњач, неправ. 240
 наступ, значење 239
 наступити дужност, герм. 239
 натриј 107
 натрија 107
 натријум 107
 натријумов 108
 националан 28
 нѣвернѣак 189
 Невесиње 267
 невин 111
 ненаклон 176
 неопера 88
 непостојано а 126
 Нережишнѣа 266, 267
 Нережишнѣе 266, 267
 несватљив, неправ. 128
 нѣнѣак 195
 низају (се), неправ. 175
 низбрдица 122
 низдолица 122
 нїкољштѣак 190
 нитрат 107
 нѣва 192
 Нѣвак 183
 Нѣвѣак 182
 нѣве 192
 новѣак 195
 Нѣво 192
 ногоступ 122
 ножица 187
 ножурда 187
 нос 246
 нуђати, неправ. 62

Њ

њег, покр. обл. 96

О

обала 124
 обеђаје, покр. обл. 95
 ђбешѣнѣак 189
 ободрити 111
 обронак 115
 овден 170

огрља̋к 196
оданде 206, 271
одатлен 170
одбрати се
одважан 111
одматати, покр. 93
одобрити 111
одразити 111
одржаје, покр. обл. 95
одушевити 111
оживотворити 111
о̀камења̋к 191
око 122
окука 122
окупљивати, неправ. 95
окуч 122
оловка 76
оловно белило 76
о̀ма̋к 192
о̀ма̋киња 192
о̀мица 192
оморина 118
онда 170
ондај 171
ондак 171
ондан 170
ондар 171
онде 206
опад 123
о̀пера 88
о̀плаза, о̀плазина 120
о̀порња̋к 199
опростити 111
о̀пршња̋к 199
опширан 111
ораница 120
орање 120
Оребић 267
Оребићи 267
осам, употреба 172
освојење, неправ. 239
осма̋к 191
основ 112
особина 111
осоје 121
оспорити 111
острво 124

осупнути, покр. 174
отац 223, 224
отворење, непр. 239
оток 123, 124
отока 123
оточки 234
отпустити 111
охођа 122
охрабрити 111
оцеви 69
оци 69
очеви 69
очекива, неправ. облик 127

П

падина 115
па̀зја̋к 196
па̀личња̋к 200
па̀нча 105
па̀нца 105
па̀ра 105
парња̋ци 189
па̀рче — па̀рчета 104
пасивна конструкција са
повратном заменицом се 172
пасиште 120
па̀сјак 197
пастрва 82
пастрма 82
пастрња̋к 197
па̀че 104
па̀чиња̋к 194
паша 120
па̀шња̋к 120, 194
Пе́ја̋к 192
пе́нце — пе́нцета 104
пепе́љинџа̋к 194
пе́рде — пе́рдѧ 105
пе́рде — пе́рдѧ 104
пе́рде — пе́рдета 103
Пе́та̋к 192
пећина 121
пећња̋к 200
пе́ча̋к 198
пече́ња̋к 199
пе́шак 188

- пѣше 188
 пилотирати, употреба 238
 пиринац 75
 писало 87
 писаљка 76
 писање (са значењем сликање) 78
 писати 82
 пита 105
 пйтом 120
 питомина 120
 пишталина 124
 плајваз, герм. 76
 планина 117
 плѣвњаџ 194
 Пљевља 267
 Пљевље 267
 плећ 116
 плин 109
 плошта 124
 плућњаџ 197
 плѡшта 124
 победоносан 111
 побиље 118
 побрђе 116
 Повља 267
 Повље 267
 пѡврш 115
 поданик 111
 подварак 122
 подгорје 118
 подина 118
 подина брда 115
 подножје брда 115
 подрум 231
 позоришни језик 129—137
 појас 246
 „по кој“, неправ. 126
 поколењаџ 196
 покрет 271
 покрштѣњаџ 189
 полазити, значење 96
 полѡвњаџ 197, 200
 полој 124
 полутѡк 191
 поље 120
 пониква 120
 понирајући, неправ. 176
 понор 121, 125
 поплав 123
 популаран 28
 поради 140, 141
 поредак 111
 порив 271
 порон 123
 посетити 111
 поставити се 271
 постепен 111
 Постира 266
 Постире 266
 „постићемо“, неправ. обл. од
 постићи 174
 постолар 271
 постољњаџ 199
 потаја 229—232
 потенциометар 75
 поткожњаџ 199
 поткућница 120
 поткућница 120
 поток 123
 потпуновма, неправ. 128
 поѡребњаџ 189
 потрица 120
 потурчѣњаџ 189
 походити 111
 Поштѡк 196
 пошто 205
 правовремен 111
 правосуђе 111
 праћак 198
 првобитан 111
 прегмашина, герм. 75
 предео 111
 предлагати 111
 предлог с 271
 предмет 111
 прѣдњаџ 191
 предрасуда 111
 предругојачити 111
 предшасник, рус. 174
 прѣзимѣњаџ 189
 преизабрати 88
 преиначити 111
 преиспитати 87
 прекидач 74

- прекинути се, значење 240
 преместити 88, 111
 пренебрегавати 111
 преобратити 88
 преобући 88
 преоденути 88
 преокренути 88
 преорати 88
 преотети 88
 препевати 88
 прерадити 88
 преселити, неправ. 95
 пресељење, непр. 96
 пресека 119
 преслица 86
 пресло 119
 прѣсрт 115
 претсказивати 111
 прѣтходња̋к 189, 190
 пречистити 88
 пржина 125
 привремен 111
 привржен 111
 пригорје 118
 придеви:
 на ов 125,
 на ки (ски) 127
 на љев 237
 прѣја 192
 прѣја̋к 192
 пријелог 120
 пријелом 118
 прѣјо 192
 примедба 111
 примитак 111
 примјетити, неправ. (у ијекав.) 175
 принадежност 111
 присоје 121
 пристранак 115
 притока 123
 проблесак 271
 провалија 121
 произвољан 111
 проклѣтња̋к 189, 190
 Прокупље 267
 пролиси́на 116
 промахивати 111
 променљиви кондензатор 76
 пропа́ст 121
 пропелер, енг. 74
 пропланак 118
 прорећи 111
 прорицати 111
 просвета 111
 просјек 122
 Прослава Вукова 38
 прѣстак 188
 „простонародњи“ 25
 прт 122
 пртѣна 122
 прѣд 124
 пришљења̋к 201
 прѣшња̋к 199
 псица 63
 пук 26
 пѣља̋к 192
 пурѣња̋к 199
 пѣрја̋к 196
 пустара 120
 пустош 120
 путања 122
 пучанство 27
 Пучишћа 266
 Пучишће 266
- Р**
- раван 119
 равница 120
 равно, значење 240
 Рада 192
 Рада̋к 192
 Раде 192
 ради 139—150
 радиофон 75
 Радо 192
 радознао 111
 разблажити 112
 ра́зводња̋к 197
 разврат 111
 разгледавати, неправ. 95, 237,
 реквизи́рати, значење 237
 разматати, неправ. 62
 размеран 111

разредити 112
 Раја 192
 Рајак 192
 рамљати, неправ. 62
 расјелина 121
 раскрсница 122
 раскрше 122
 располагати 111
 распут 122
 распутица 122
 распуће 122
 растворити 110
 растока 123
 растопити 110
 ред 111
 река 123
 ренде — рендета 104
 реченице :
 скраћивање 223—224
 рибњак 184, 194
 рипаљка 123
 рит 124
 Рођа 195
 рђа 195
 рођо 195
 рожњак 198
 роса 167
 рпњак 200
 рт 115, 124
 рудина 120
 рудњак 197, 200
 ружичњак 194
 рукав 123
 рупњак 200
 руске речи 111
 Рутерфорд, транскрипција 74

С

савест 111
 савладавати, неправ. 240
 саљевина 111
 самовољан 111
 саможив 111
 саоник 122
 састав 111
 састојати се 111

саћура 105
 свагда 166
 свагдан 169
 свагдар 171
 светиљка 74
 светињак 188
 свѣћњак 200
 свијетлик 107
 свйјетњак 199
 свйњак 193
 свирче 267
 свйтњак 199
 свѣјак 188
 својство 111
 „сврху свега“, арх. 64
 седмак 177, 178, 180, 185, 191
 сѣдњак 200
 сејачица 86
 Сѣлак 192
 селамет 103
 Селца 266—268
 Селце 266 — 268
 сељак 186, 192
 сељо 192
 сѣмењак 198
 сѣњак 194
 сѣпет 103
 сечко 223
 сйрак 187
 сйрће — сйрћета 104
 ситногорица 119
 сједињење 109
 сјео, неправ. 271
 скѣкавац 123
 скакало 124
 склонити 226
 скоковац 123
 скопаљски 235
 скопљански 235
 Скопље 267
 скопски 234
 скоровѣчѣрњак 289
 слѣмњак 199
 слап 123
 слатина 124
 следити 111
 следовати 111

слијепоочница, неправ. 271
 слободња̋к 189
 слуга, употреба 94
 сменити 111
 сметати, употреба 238
 сме̋тења̋к 189
 сме̋тења̋к 189
 смрдик 107
 смрѣ̋ча̋к 193
 „смрже се“, неправ. 171
 смрт̋ња̋к 200
 со̋бет 103
 солик 107
 сото̋ња̋к 189
 софа 106
 софра 106
 спа̋јач 74
 спашавање, неправ. 96
 спо̋ј 109
 сразмеран 111
 Сра̋мот̋ња̋к 189
 Срб̋ља̋к 195
 сребрн 108
 сребр̋ња̋к 201
 сребро 107
 сребров 108
 срча 106
 срчан 111
 срчѣ̋ња̋к 196
 срчѣ̋њача 191
 стаблика, неправ. 63
 стаза 122
 стални кондензатор 76
 станов̋ња̋к 201
 стварање 271
 стена (стијена), ка̋жк. 63
 сте̋ња̋к 194
 стијена 116
 стје̋ња̋к 116
 Сто̋јак 192
 сто̋ља̋к 196
 стра̋мпутица 122
 страна 115, 118
 стра̋ж̋ња̋к 197
 странац 115
 стрмац 116
 стрмен 116

стрменица 116
 стр̋мо 116
 стромор 121
 стронцијум 107
 стублина 74
 струг 76
 стр̋ж̋ња̋к 200
 студен 219, 220
 студенац 122
 судопера 88
 сӳлуд̋ња̋к 189
 сулфат 107
 сумпор 107
 сумпора̋ста киселина 108
 сумпорна киселина 107
 сумпорни 108
 суподина 118
 супруг 111
 сурдук 121
 сутјеска 118

Т

тава 106
 тада̋ј 171
 тадар 171
 таден 171
 та̋јност 229
 талас 112
 та̋ложина 121
 тамо 271
 та̋не — та̋нета 104
 тарана 105, 106
 тастер, герм 74
 твар 110
 те 203, 205, 206, 210
 те̋ж̋а̋к 177, 181, 182, 185, 187, 188
 те̋зга 105
 текӳћ 110
 те̋кне — те̋кнета 104
 те̋лва — те̋лфа 105
 телевизија 75
 телеграм 75
 теле̋ња̋к 198
 тело 110
 теме̋љ 112
 темѣ̋ља̋к 188, 189

темeљњак 189
 тениски меч 75
 тењцера 105
 терáзије 104
 терминологија:
 физичка 73—78;
 хемиска 106—112;
 стварање нових термина 108;
 географски називи 114—125
 тeскера 105
 тeсте — тeстета 104
 тeстeра 105
 течан 110
 течност 110
 тeшњак 200
 тимор 116
 тјеснац 118
 тјунинг 76
 тлак 111
 тонфилм 76
 топити 110
 топица 124
 тополик 119
 топoљак 194
 Тoпчидер 104
 торба 106
 тoрбaк 198
 травник 120
 тpажина 122
 трансформатор 76
 ратина 120
 трвеник 122
 Требиниe 267
 трeћњак 191
 трњак 194
 трoјак 198
 трoлетна грозница 234
 трoлетница 234
 трпeжњак 199
 трубљач, покр. 174
 тршчaк 193
 туден 170
 туђице:
 Вук и туђице 22;
 прилагођавање туђих именица на-
 шима 102—106

туч, турско 75
 тучeњак 198

Њ

њaге — њaгeта 103
 њaгид 103
 њeбе — њeбeта 104
ње, ђе (замена тих група гласова са
џје, дје) 12
 Њeла 104
 Њoса 105
 њoше — њoшeта 104
 њyрчe, њyрчeта 106

У

уапшeње, неправ. 171
 убитачан 111
 уважити 111
 увала 119
 увар 224
 угљeњак 198
 угљик — угљеник 107
 угрозити 111
 ударач 74
 узбрдица 122
 узгорица 122
 уздух 111
 узети 111
 узлет 271
 уја 192
 ујак 192
 уметавати 63
 умина 121
 умрак 151
 уoбличавати 271
 уплетњак 199
 упoзнавају, неправ. обл. 128
 упoзнати, значење 238
 употреба инфинитива уместо изричне
 реченице 238
 урвина 118
 урећи 226
 урицати 227
 урок 226
 Ускрс 186
 ускршњак 198

ускршњи 186
услуга 111
успор 123
устав 111
уток 122
уторњак 200
утреник 122
утрети, покр. 175
утрина 120
ухвар 224
уцбеник 111
ушњак 200
ушће 122

Ф

фајда, вајда 105
фалаке 104
Фаради, Фарадеј, транскрипција 74
фери — хлорид 108
феро — хлорид 108
фијор 107
фонограф 75
фотографија 75
футур II, једно значење 137—139

Х

х (увођење тога гласа у књижевни
језик) 12
(х) азна 105
халуга 121
хандрача 118
хелиса 74
хендџе 105
хѣрѣк 192
хйле — хйла 105
хиса 104
(х) йсе — (х) исета 103, 104
хисѣ(т) 103
хладенац 122
хлор 107
хлорид 107
хѣбер 115
хокејска утакмица 75
(х) раставача 126
хриде 116
хриди 116

хром 76
хромни 76
хтјео, неправ. обл. (у ијекавском) 173

Ц

ценити 111
церик 119
цеста 122
цилиндар 74
циркулисати, значење 237
цјѣвњак 200
цјели, неправ. обл. (у ијекавском) 173
цјелица 120
црвена мѣд 75
црквенословенски језик: Вукова борба
против црквенословенског језика 19
црквѣњак 188, 198

Ч

чабренењак 200
чавленик 122
чаир 120
чајир 120
чарање 226
чекмѣце — чекмѣцета 104
челѣпек 121
чѣлињак 194
черешнар 217—223
чѣсѣњак 199
четвѣртак 191
чѣшма 105
чйвињак 200
чйвйтѣњак 200
чиновник 111
чот 116
чрта 168
чујде 224
чука 116

Џ

џѣзва 105
џйбра 105
џйда 105
џокејски клуб 75
џомбос 121

цубе, цубета 103, 106
цўпет 103

Ш

шєрбе — шєрбета 103
шербєт (шєрбет) 103
шєстак 191
шешана 105
шйбља̋к 194
Шйја̋к 192
шикембє 104
шйлте — шйлтета 104
шйшāк 192
шишāкиња 192

шйше 192
шйше — шйшета 104
шкємбе — шкємбета 104
школь 124
шљйвāк 177, 178, 181, 185
шпиља 121
шпирит 73
„шта више“, неправ. 171
штетан 111
што 203, 208, 209
шума 117, 118
шўпља̋к 188
шўра 192, 195
шўрāк 192, 195
шўро 195

10 10051-M

